

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE, GEOGRAFIE
SECȚIA ȘTIINȚE POLITICE

UNIVERSITE D E CRAIOVA
FACULTE D'HI STOIRE, PHILOSOPHIE, GEOGRAPHIE
SECTION SCI EN CES POLITIQUES

R EVISTA DE ȘTIINȚE POLITICE
R EVUE DES SCIENCES POLITIQUES

Nr. 9-10 • 2006

**Editura Universitaria
Craiova**

-REFERENCES-

GHEORGHE VLĂDUTESCU (Académie Roumaine), ALEXANDRU BOBOC (Académie Roumaine) CRISTIAN PEDA (Université de Bucarest), LAURENTIU VLAD (Université de Bucarest), VLADIMIR OSIAC (Université de Craiova), CĂTĂLIN BORDEIANU (Université „Petre Andrei, Iassy)

-COLLÈGE INTERNATIONAL-

MIHAI CIMPOI

Président de l'Académie de la République de Moldavie

MICHAEL RADU,

Senior Fellow, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, USA

Co-Chairman, FPRI's Center on Terrorism, Counter-Terrorism and Homeland Security, Philadelphia, USA

YOHANAN MANOR,

Professeur, Université de Jérusalem, Israël

Président, Center for Monitoring the Impact of Peace (CMIP)

JOZE PIRJEVEC,

Professeur, Université de Trieste, Italie

PATRICIA GONZALEZ-ALDEA

Professeur, Université Francisco de Vitoria, Madrid, Espagne

CRISTINA BEJAN,

Wadham College, Oxford, Royaume-Uni

SLAVCO ALMĂJAN,

Professeur, Université de Novi Sad, Serbie

Président, Centre „Argos” pour un dialogue ouvert, Novi Sad, Serbie

NICU CIOBANU

Président-Directeur Général, Maison d'éditions „Libertatea”, Novi Sad, Serbie

-COLLÈGE ÉDITORIAL-

Rédacteur en chef: AUREL PITURCĂ

Rédacteur en chef adjoint: ION DEACONESCU

Collège éditorial: CEZAR AVRAM, VLADIMIR OSIAC, MIHAI COSTESCU, ANCA PARMENA POPESCU, COSMIN LUCIAN GHERGHE, CĂTĂLIN STĂNCIULESCU, TITELA VÎLCEANU, MIHAI GHIȚULESCU

NOTE DU COLLÈGE ÉDITORIAL

Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques a été évaluée et accréditée par le *Conseil National de la Recherche Scientifique dans l'Enseignement Supérieur* (CNCSIS) dans la catégorie C – publications périodiques d'intérêt national (16 mai 2005)

ADRESSE

Université de Craiova, Rue A.I. Cuza, no. 13, Craiova, 200585, Dolj, Roumanie, Tel/Fax: +40251418515

© 2006- Editura Universitaria

Tous les droits réservés. Toute réproduction intégrale ou partielle sans la permission écrite de l'auteur est strictement interdite.

ISSN: 1584-224X

CUPRINS

PROBLEME CONTEMPORANE

Michael Radu, <i>The End of New Europe</i>	7
Aurel Pițurcă, <i>Terorismul și relațiile internaționale</i>	11
Ion Deaconescu, <i>Rusia și cel de al Treilea Război Mondial</i>	19
Mihnea Marin, <i>Internaționalizarea – condiție a globalizării</i>	23

ROMÂNIA ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

Patricia Gonzalez Aldea, <i>The Romanians in the Spanish Media: Worst Face of the Immigration</i>	30
Laurențiu Vlad, <i>Dialogul imaginilor: identitatea națională între construcția propagandistică și prejudecățile receptării</i>	38
Anca Parmena Popescu, <i>Dialogul România-NATO și noua eră de securitate transatlantică</i>	52
Angela-Ramona Dumitru, <i>Relațiile româno-franceze. Istoria unei prietenii</i>	58
Radu Riza, <i>Politici de integrare a României în structurile economice europene</i>	69

TEORIE POLITICĂ

Adriana Neacșu, <i>Platon – géniteur du totalitarisme dans la conception de Karl Popper</i>	75
---	----

Cătălin Stănciulescu, <i>Relativism, neopragmatism și diversitate culturală</i>	84
Radu-Cristian Petcu, <i>România – filosofia politică a opțiunii</i>	91

POLITICĂ ȘI DREPT

Mihail Simion, Gheorghe Costache, <i>De la constituționalism la Tratatul instituind o Constituție pentru Europa</i>	99
Gheorghe Bică, Mădălina Constantinescu, <i>Statul teritorial și politica globală</i>	113
Nicolae Grădinaru, <i>Clauzele abuzive în contractele încheiate între comercianți și consumatori</i>	125

POLITICA ÎN BALCANI

Cezar Avram, Roxana Radu, <i>Eroziunea suveranității, legalității și stabilității în Balcani</i>	131
Alex N. Dajkovic, <i>A „Model” for the Balkans</i>	147
Mihai Ghițulescu, <i>Muntele negru: nașterea unei națiuni?</i>	155

STATISTICĂ ȘI INFORMATICĂ ÎN ȘTIINȚELE POLITICE

Nicolae Vasilescu, <i>Utilizarea variabilei lui Bernoulli în sondajul statistic</i>	174
Mihai-Radu Costescu, <i>Exigențe ale cercetării statistice în perspectiva integrării României în UE</i>	183
Mihai-Alexandru Costescu, <i>Sisteme informatice pentru afaceri în contextul integrării europene</i>	189

The End of New Europe*

Michael RADU

Former Spanish Prime Minister Jose Maria Aznar, commenting on June 3 on the failure of the French and Dutch referenda on the European constitutional treaty, observed:

“Attempting to build a new Europe without providing people with sufficient explanation has a price—the French and Dutch ‘no’ to the draft European Constitution. Failing to place our trust in the Western values and principles that define European identity has a price – the distrust of all Europeans. Filling people’s heads with speeches imbued with suspicion toward the United States (and a fear of economic reform and the free market) also has a price – people’s trust and confidence is eroded even further.”

The French and Dutch decisive rejection of the treaty may or may not be a fatal blow to European integration, but it certainly slowed down that process and raised serious questions about the future of the EU’s structure, institutional legitimacy, and democratic character.

The first and most interesting aspect of the two votes – 55 percent against in France, 62 percent in the Netherlands – is how deep and diverse the opposition was. For the Dutch, the constitution represented a threat to their „progressive” social policies, from euthanasia and drugs (both legal) to prostitution (legal and unionized), and free-market economics. For the French Left, it was an attempt to impose „Anglo-Saxon” savage capitalism on their country’s welfare statism; for the French Right, the document was a deadly threat to national identity and sovereignty.

The authors of the text, led by former French president Valery Giscard D’Estaing, sought contradictory goals: on the one hand, an „ever closer union” that maintains sovereignty of member states, an economic policy mixing free markets and socialism, and a consensual foreign and defense policy among states with completely different views of the world; and on the other hand, less and less democracy and accountability for an increasingly large bureaucracy in Brussels, the European Court in Strasbourg,

---

* Articol preluat cu permisiunea autorului din **FrontPageMagazine.com** | June 14, 2005.

---

and the European Commission. This latter aspect – the „democracy gap” European elites finally started talking about the past few years but did nothing about – is the most important.

Indeed, so great was the fear of popular opinion that, with the exception of Spain, all 9 countries that have approved the Constitution so far have done so through parliamentary votes, where strong party discipline and elite solidarity guaranteed the result. And elite solidarity was strong everywhere. In both France and the Netherlands, the government and major opposition parties were strong supporters of the document, as was the establishment media and academia. The negative vote has discredited them all.

In France, the negative vote was a vote against the establishment, more than against the EU. That explains the lock-step of the far Left (communists, Trotskyites, anti-globalists) and the xenophobic Right. But it also says a lot about France, its politics, and its false pretensions to the leadership role in Europe. Ironically, a country in which Marxists and other assorted reactionaries play such an important role inevitably has elites trying to impose an obsolete, socialist system on the rest of the continent: from bad economics (10.2 percent unemployment, 1 percent growth, protectionism, statism) to reflexive anti-Americanism.

The elites were trying to use the EU as their instrument of influence from within, the counter-elites through threats from without. Giscard wrote and Chirac pushed a text *a la francaise*; the communists attacked it for being insufficiently French. Hence an anti-globalist vandal like Jose Bove (best known for burning down a MacDonalD's) wants a socialist EU right now; Chirac and his socialist opponents hoped for a steady, albeit slower, infusion of anti-capitalism and anti-Americanism.

Whereas the French attitudes were purely reactionary, the Dutch were mostly confused. On the one hand, they saw in the post-constitution EU a threat to sound economics. They were nostalgic for their old, solid guilder, resenting the euro and the price increases it brought in its wake. On the other hand, the very same people who voted „no” for fear of threats to their famous tolerance also recently and almost unanimously reached the conclusion that their tolerance has led to the rise of intolerant (and murderous) Islamic fundamentalism in their country. What, then, are the implications of the double „no” delivered by the French and the Dutch? Who are the losers and winners? What next?

The main losers in both countries – and in all of Europe – are the political and cultural elites, who now must realize that their „European project” is simply not going to happen any time soon. In France, more specifically, President Jacques Chirac and Socialist opposition leader Francois Hollande, whose party may well split over the referendum results, are both discredited. Chirac's popularity ratings are in the low 30s, with two

---

more years to his term. The growing body of unelected and unaccountable bureaucrats in Brussels and judges in Strasbourg also feel that their wings have been clipped, at least temporarily. Another loser is Turkey. Although its potential EU membership was not directly involved in the constitution referenda, the very idea of that country (and its 70 million Muslims) joining Europe pushed millions of Frenchmen and Dutchmen into the „no” camp.

The winners are also a very mixed bag. One of them, ironically, is Tony Blair, whose Europhile but minority opinions in the United Kingdom were to be subjected to a 2006 referendum, one virtually certain to lose but now made unnecessary. Second, and despite the position of their elites, some Central Europeans (Baltics, Slovenes, Slovaks) will be able to retain their sovereignty for a while longer. And third, again despite official indifference, Washington comes out as a winner.

The constitution would have established, among other things, an EU foreign ministry and a common defense policy. That would have meant the institutionalization of what passes for present EU foreign policy: A modified version of Teddy Roosevelt’s dictum, „Speak softly and carry a big carrot” – especially as regards the Chinese, Palestinians, and Iranians. As for a common defense, even when polled, EU’s minimalist militaries do not constitute a superpower, but they do make for trouble and confusion. Washington’s ability to form coalitions of the willing remains intact.

One implication is economic. The decision to create the euro, which made little economic sense and only barely made it into reality, is now being reassessed. And the euro is going down. The Italian welfare minister, Roberto Mancini, assesses that it „proved inadequate in the face of the economic slowdown, the loss of competitiveness and the job crisis.”

The Franco-German push to control and steer the EU toward permanent strategic confrontation with the United States is at an end, with Chirac a lame duck and German Chancellor Gerhard Schroeder doomed to lose his job in the fall. If not permanently, then at least temporarily, small EU members retain their means to block the arrogance of the big ones and some limits remain to check Brussels’ power, expansionism, and arrogance.

In more general terms, brakes have been applied to the idea promoted by the European elites of moving the EU toward a federation – even if, as in France, it is for all the wrong reasons. Whatever their immediate reasons for voting no, the French unconsciously and the Dutch more lucidly have clearly implied that Europe is not the United States. Americans of all fifty states are Americans (even if it took a Civil War to confirm that), whereas the „Europeans” of twenty-five EU members, other than their elites, are still French, Dutch, Polish, British, or Hungarians, and want to remain so. It is said that Jean-Claude Juncker, the Luxembourg prime minister who currently holds the six-month rotating EU presidency (Britain assumes this on July 1),

was on the verge of tears when he heard of the Dutch vote. Americans and most Europeans need not feel that bad.

Résumé

L'article La fin de la nouvelle Europe analyse les causes et les conséquences de l'échec des référendums pour la „constitution européenne”, aboutissant à la conclusion que les consciences nationales restent encore plus fortes que celle européenne.

Terorismul și relațiile internaționale

Aurel PIȚURCĂ

Terorismul a fost și rămâne una dintre amenințările cele mai grave, atât la adresa cetățeanului, a stabilității și ordinii publice interne a statelor, dar și la adresa păcii și securității mondiale. De la caracterul său național, astăzi, terorismul a devenit un fenomen global, manifestându-se și afectând în forme și intensități diferite toate statele și comunitățile umane.

Cunoașterea și înțelegerea terorismului, însăși combaterea acestuia impune precizări cât mai obiective și realiste privind definiția sa, cauzele care îl generează și-l activează, precum și măsurile pentru limitarea și eradicarea sa.

Terorismul nu beneficiază de o definiție general acceptată. Această dificultate provine atât din complexitatea fenomenului, a modului diferit de percepere și înțelegere a noțiunii de terorism atât în științele socio-umane angajate în studiul său, dar și a unor largi divergențe de poziții ale persoanelor, organizațiilor implicate în studiu său, inclusiv a statelor care promovează terorismul sau lupta împotriva acestuia. Cea mai simplă definiție a terorismului este cea etimologică, noțiunea venind din latinescul *terror*, *teroris* și înseamnă groază, frică, spaimă provocată prin amenințare, intimidare și forță. Extinzând noțiunea de terorism la viața și acțiunea socială, înțelegem acele acțiuni prin forță, teroare, amenințări menite să provoace teamă, panică, frică, de a prevesti ceva rău.

Într-un studiu al terorismului, *Political Terrorism*, realizat de Alex Schimd și Jangman A. P. și publicat la Amsterdam, analizând conținutul a peste 109 definiții date terorismului, ei realizează o ierarhizare a conceptelor folosite. Astfel:

- violența și forță apar în 83,5% din definiții,
- motivațiile politice în 65%,
- efecte și elemente psihice în 41,5%,
- acțiuni organizate, planificate, intenționate 32%,
- strategii și tactică de luptă 32%,
- elemente etice, morale, religioase 28,5%¹.

Din acest studiu, conceptele de violență și forță sunt cele mai des uzitate (83,5%) în definițiile date terorismului. Însăși autorii studiului mai sus amintit definesc terorismul ca „utilizarea ilegală a violenței sau amenințarea cu violența a persoanelor, proprietăților acestora, a statelor pentru atingerea unor obiective politice sau sociale”².

Și mai relevantă din acest punct de vedere este definiția dată terorismului de Brain Jenkins: „Amenințarea cu violența, actele individuale de violența sau campaniilor de violența concepute în primul rând pentru a inspira teama, pentru a teroriza, pot fi definite ca terorism”³.

La rândul său, cercetătorul român al fenomenului, Bădunescu I., consideră că acesta este „forma cea mai organizată de teroare”⁴.

Alți autori, cum este cazul lui Maxim I., pun semnul identității între teroare și terorism „teroarea și terorismul se folosesc în mod practic de aceleași metode, existența celui dintâi generându-l pe celălalt”⁵. Asemenea definiții ale terorismului având ca elemente centrale violența, teroarea, forța pot fi date în continuare.

Terorismul este o problemă socială, culturală, morală dar mai ales politică. El poate constitui un instrument politic eficient în realizarea unor obiective de grup, comunități naționale sau mondiale, o modalitate de promovare și aplicare a politicii interne, sau o formă de manifestare a acestui pe plan internațional, dar și un mod de acțiune a unei opoziții politice. Aceasta face ca în universul definițiilor date terorismului să predomine și cele politice. Astfel, Ioan Bari susține că terorismul este „un sistem de intimidare, folosit ca metodă de a governa sau de a realiza anumite scopuri politice”⁶. Un alt autor realizând o simbioză între violență și politic consideră că „Terorismul este amenințarea cu folosirea violenței sau chiar folosirea acesteia în scopuri politice”⁷.

Dificultatea definirii terorismului decurge și din modul diferit de înțelegere a acestei noțiuni de state. Din această perspectivă distingem două planuri: statele care luptă împotriva terorismului; organizațiile și chiar statele care promovează terorismul la nivel național, zonal și mondial. În primul caz, statele care combat terorismul, îl concep ca o acțiune în afara legii, contrară intereselor majorității cetățenilor, ceva ce atentează la viața și demnitatea umană, iar lupta contra terorismului este văzută ca un fapt normal, obligatorie în apărarea omului, a instituțiilor și valorilor democratice, ca o datorie a lumii civilizate, ca ceva legitim. Chiar și aceste state reacționează în mod diferit față de terorism. În cele mai multe situații statele apelează la mijloacele diplomatice care în multe cazuri, în special în anii ‘60-’70 au dat rezultate. Alte state folosesc sancțiunile economice, izolarea diplomatică și politică a statelor sau organizațiilor ce promovează terorismul. În situații extreme și îndeosebi marile puteri care dispun de forța militară de intervenție, dar și de influența politică-diplomatică menită în ai legitima acțiunea în cadrul comunității mondiale, sau chiar de a organiza o acțiune comună a unor state ale comunității mondiale împotriva terorismului, apelează la forță, la intervenția armată. Cel mai concludent exemplu în acest ultim aspect este intervenția în două rânduri a comunității internaționale sub conducerea SUA,

împotriva Irakului, presiunea asupra Siriei, Iranului, sau lupta împotriva organizației al-Qaida.

În schimb, pentru organizațiile teroriste sau statele care sponsorizează sau acceptă terorismul folosindu-l ca modalități de guvernare sau instrument politic în arena internațională, dau terorismului, acțiunilor sale accepțiuni, interpretări contrare adversarilor săi. Terorismul este văzut și acceptat ca unica și legitima modalitate de realizare a unor obiective politice, naționale, morale sau valorice, iar dacă același terorism capătă și conotații religioase acesta capătă un caracter sfânt, sacru, o datorie a oricărui adevărat credincios, un scop și un motiv al vieții și acțiunii. În multe situații este foarte greu de făcut diferența între mișcările de insurgență legitime și grupările teroriste. Același grup poate adopta metode și mijloace de luptă legitime dar și teroriste, sau acțiunea sa să aibă un scop legitim, dar pentru atingerea acestuia să folosească metode de luptă teroriste. Un asemenea exemplu este acțiunea lui Shamil Basaiev a cărei acțiune este legitimă, obținerea independenței, în schimb mijloacele folosite sunt teroriste. O situație mult controversată este și conflictul din Orientul Apropiat. Acțiunile armate, israeliene de „asasinare cu țintă” a militanților palestinieni este considerată și înțeleasă în Israel ca o acțiune cu caracter antiterorist, legitimă, deși ei îi cad victime și mulți oameni nevinovați, civili, femei, copii etc. În schimb, în lumea arabă aceeași acțiune este considerată terorism, un atentat la adresa palestinienilor. O altă problemă ce generează dispute, controverse pe marginea terorismului este și aceea a aplicării unei etichete generale și simpliste de terorism, fapt contraproductiv ducând de obicei la creșterea influenței și virulenței grupurilor sau fracțiunilor teroriste.

Extinderea terorismului, reevaluarea sa de lumea democratică, care încetează a mai vedea în terorism doar un fenomen specific numai comunităților din Asia, Africa sau America Latină, a impus și statuarea juridică a acestuia. În 1980, Congresul SUA a votat prima lege care definea terorismul.

Nici în jurisdicția statelor antiteroriste, definirea terorismului nu este unitară. Mai mult, în SUA – liderul luptei contra terorismului – există pentru definirea terorismului trei situații. În *Codul federal al SUA*, terorismul este definit drept folosirea ilegală a forței și violenței împotriva unor persoane, grupuri pentru intimidarea sau pedepsirea unui guvern, a populației civile sau a unui segment de populație în scopul atingerii unor obiective politice sau sociale. *Departamentul Apărării SUA* consideră terorismul folosirea necalculată a violenței ilegale pentru a instala frica, în vederea intimidării sau pedepsirea guvernelor sau societăților pentru atingerea unor scopuri politice, religioase sau ideologice. În această definiție terorismul este introdus la nivel statal, ca terorism statal.

În Marea Britanie terorismul a fost destul de târziu definit, abia în anul 2000, printr-o lege specială. Definirea terorismului în jurisdicția britanică este extrem de largă incluzând elemente de folosirea forței, violenței, amenințare dar și perturbarea sau întreruperea funcționării unui sistem electronic. O asemenea manieră de definire extrem de largă a terorismului a născut vii controverse și critici, fiind acuzată că această extensiune a definirii terorismului ar fi intenționată pentru a permite abuzuri ale guvernului.

Extensiunea terorismului statal, pericolul pe care acesta îl reprezintă pentru ordinea și securitatea lumii, a adus terorismul în sfera preocupărilor organizației mondiale, în principiu a Ligii Națiunilor și recent a O.N.U.

În 1937, *Liga Națiunilor* a dat și ea o definiție a terorismului ce avea în vedere actele criminale îndreptate împotriva unui stat, sau planificate pentru a crea o stare de teroare oamenilor, unui grup de persoane sau publicului larg. Este o definire ambiguă unde are loc un amestec de elemente ale terorismului de stat cu cele civile și de persoane și avea în vedere mișcările anarhiste, comuniste și cele de eliberare coloniale. La 9 dec. 1985, ONU a adoptat o rezoluție de condamnare a actelor teroriste definindu-le ca „acte criminale”.

Pentru prima oară noțiunea de terorism a fost folosită în timpul Revoluției franceze din 1789, el având pentru acea perioadă o conotație pozitivă. Regimul terorist din perioada 1793-1794, din Franța, era considerat în acel moment drept unica soluție pentru restabilirea ordinii ce avusese de suferit după 1789 și mijlocul de consolidare a noii puteri, fiind considerat legitim. După înlăturarea lui Robespierre ca urmare a exceselor de violența, terorismul și-a încetat aspectul pozitiv, dobândind aprecieri sinonime cu cele de azi.

Terorismul nu este un fenomen nou sau specific epocii noastre, rădăcinile sale se regăsesc încă din antichitate, el fiind folosit pentru realizarea unor scopuri personale, oculte sau pentru eliminarea unor adversari politici sau militari. Tucidide și Cicero ne dau numeroase informații despre prezența terorismului în societățile antice grecești și romane.

Ca armă eminentă politică, terorismul a fost folosit pentru prima dată în secolul al XII-lea de un ordin islamic. În timpul revoluției franceze de la 1789, terorismul a fost folosit pentru prima oară ca politică de stat. În cursul secolului al XIX-lea societățile secrete create și care aveau ca obiective înfăptuirea sarcinilor naționale ca eteriști, decembriști în Rusia, carbonarii în Italia erau constituiți și acționau pe principiile teoriei și violenței. Începând cu 1880, termenul de terorism a început să fie asociat cu violența și teroare premeditată antistatală sub impactul acțiunilor teroriștilor ruși și anarhiștilor.

Irish Fenians, asociație secretă irlandeză creată în 1857 cu scopul răsturnării dominației engleze din Irlanda, a renunțat la pregătirea unei

insurecții antibritanice în favoarea unei campanii teroriste îndreptată împotriva autorităților britanice și a populației protestante ce susținea unirea cu Anglia. „Instaurarea unei atmosfere de teroare poate duce – susțineau conducătorii acestei organizații – la retragerea administrației engleze din Irlanda”⁸.

Toate societățile europene și nord americane în cursul secolelor XIX-XX, s-au confruntat cu terorismul lui căzându-i victime președinți ca Abraham L. W. McKinley sau J. F. Kennedy. Același terorism a fost și pretextul declanșării primului război mondial. Terorismul a fost folosit de Hitler ca politică de stat, atât în ascensiunea fascismului cât și în eliminarea adversarilor politici.

Și societatea românească a fost confruntată cu terorismul, ei căzându-i victime prim-miniștri ca I.C. Duca, Armand Călinescu, N. Iorga. În scurta perioadă de participare la guvernare, oct. 1940-ian. 1941, legionarii au folosit teroare ca politică de stat și instrument de guvernare.

Și în timpul regimului comunist din România, în special în primii ani ai puterii sub lozinca luptei de clasă, s-a folosit violența și teroarea în decimarea fruntașilor vieții politice burgheze și în reprimarea oricărei rezistențe sau opoziții politice sau de clasă.

Astăzi prin amploarea și formele de manifestare, marile mase de combatanți mobilizați, scopurile și obiectivele formulate și urmărite, influența și consecințele generate, terorismul a devenit un fenomen global. Nu există societate, comunitate umană indiferent de mărimea și potențialul său, state bogate sau sărace, democrate sau dictatoriale care într-o formă sau alta să nu fie afectate sau legate de terorism. Acesta este mult mai prezent în societățile deschise, democratice datorită posibilităților mult mai mari și mai ușoare de intrare, pregătire, de procurare a armelor și chiar de acțiune. State ca Italia, Spania, Franța, Germania, Anglia sau SUA, sunt astăzi importante centre și obiective ale prezenței terorismului. Mult timp societățile democratice au ignorat sau au tratat cu mare lejeritate terorismul considerându-l un fenomen specific numai societăților din Asia, Africa sau America Latină, sau ca politică în societățile nedemocratice.

După evenimentele din septembrie 2001 de la World Trade Center din New York și de la gara Atocha din 11 martie 2001 din Spania, societățile deschise, democratice și-au modificat în mod radical atitudinea, poziția față de terorism, văzând în acesta nu numai un fenomen național ci internațional care pune în pericol viața și demnitatea cetățenilor, stabilitatea și ordinea internă, pacea și securitatea internațională.

Cele mai multe opinii consideră că la baza declanșării terorismului, obiectivul său final ar fi de natură politică. Justificarea unei asemenea opinii ar decurge din faptul că orice mișcare teroristă odată ce ascende la putere renunță la terorism din propria inițiativă. Este adevărat, în centrul cauzelor

care declanșează terorismul stau în cele mai multe situații motivele politice, dar acestea în manifestarea practică pot îmbrăca și se pot exprima într-o mare diversitate de forme. Dintre acestea evidențiem:

- *promovarea unui mesaj*. Actul de terorism este comis pentru a atrage atenția opiniei publice naționale sau internaționale asupra unei stări de fapt, a unei situații, de a pune în discuție, dezbatere idei politice sau cu conotații politice, de a protesta împotriva unor fenomene sau procese cum ar fi drepturile unor minorități naționale, religioase etc.

- *răzburarea și pedepsirea*, fenomen cunoscut și sub numele de terorism justițiar. În cele mai multe situații el are ca obiectiv asasinarea politică, ex.: asasinarea lui Armand Călinescu acuzat de legionari de uciderea lui Corneliu Z. Codreanu, asasinarea premierului Indira Gandhi de propriile gărzi de corp făcută răspunzătoare de masacrul comis de armata indiană la Templul de Aur din Pujab, Yitzhak Rabin asasinat de un extremist sionist pentru semnarea acordului de pace de la Oslo cu palestinienii, perceput de extremiști ca o trădare națională;

- *obținerea unor drepturi politice* ca autonomia sau independența, Eta în Spania luptă pentru obținerea autonomiei bascilor, IRA în Irlanda pentru independență față de Marea Britanie, Organizația Tigri Tamilii etc.

- *motivațiile morale, etice, apărarea și promovarea unor valori și tradiții spirituale dar mai ales religioase* sunt alte cauze ale acțiunilor teroriste. Dintre acestea se detașează prin amploare și efectele sale la scară mondială terorismul religios. Cele mai numeroase și active sunt grupurile teroriste islamice, deoarece în cazul Islamului, religia și politica pot fi greu separate. Cele mai multe din organizațiile teroriste islamice acționează pe plan internațional, au organizații și filiale în mai multe țări, își propun să realizeze obiective la nivel internațional, așa cum este cazul organizației al-Quaida.

Trebuie precizat faptul că nu islamul ca religie și aderenții săi sunt răspunzători de terorism, ci fundamentalistii din cadrul acestuia. „Fundamentalismul împărtășește – precizează N. Anghelescu – principalele caracteristici ale tuturor mișcărilor reformante, căci reformismul islamic înseamnă reînțoarcerea la marile surse ale credinței și la marile modele de organizare a cetății”⁹.

La începuturile sale noțiunea de fundamentalism islamic se referea la teologi care promovau ideea readucerii islamului la vechea sa formă, la cea inițială creată de Muhammed, apoi el s-a extins la întreaga mișcare politico-religioasă care chema la crearea unei societăți în care Legea religioasă să fie respectată în toate implicațiile ei. Discursul fundamentalist se bucură de o

anumită audiență în rândurile unor categorii musulmane sărace, marginalizate ce se confruntă cu grave probleme rezultate din condițiile grele de viață, din înapoierea culturală sau din inegalitățile flagrante ce se manifestă la nivel social. De asemenea terorismul religios nu implică o explicație logică, rațională, coerentă ci legitimarea sa se face prin interpretări și reinterpretări ale Coranului.

Cei care execută atentate sau participă la ele, au în comun credința că acțiunile lor au sprijin și legitimitate divină, fapt ce a condus la proliferarea organizațiilor și acțiunilor teroriste islamice. „Între mijlocul anilor ‘60 și mijlocul anilor ‘90, numărul mișcărilor fundamentaliste cu diverse afilieri religioase s-au triplat în întreaga lume”¹⁰. Situația se complică și mai mult atunci când terorismul religios este sprijinit de autoritățile statale deoarece „Grupările teroriste religioase nu presupun costuri ridicate și sunt considerate instrumente eficiente de statele care urmăresc să-și îndeplinească prioritățile înscrise în agenda de politică externă”¹¹.

Multe grupări teroriste cu profil religios recurg la simbolism și ritualuri religioase pentru a asigura sentimentul de comunicare între membri săi sau dau nume la organizațiile teroriste ca Hezbollah (Partidul lui Dumnezeu), Jundallah (Soldații Domnului) în ideea de a conferi justificare și legitimitate religioasă acțiunilor în ochii susținătorilor și ai potențialilor săi membri.

Indiferent de cauzele, motivele care stau la baza terorismului umanitar, moral nu există nici o justificare, legitimare a acestuia.

Terorismul nu poate fi o modalitate de rezolvare a problemelor cu care se confruntă statele, comunităților umane, întreaga lume. Așa cum preciza și secretarul general O.N.U. Kofi Annan – „Terorismul trebuie combătut cu fermitate oriunde se manifestă”¹².

În declarația Senatului României, în legătură cu evenimentele tragic petrecute la 11 sept 2001, se preciza „Lumea civilizată nu poate accepta acest gen de acțiuni îndreptate împotriva umanității, democrației și a valorilor pe care se fundamentează societatea modernă la începutul mileniului III, a stabilității și securității mondiale, și le respinge cu hotărâre”¹³.

Note

¹ Schmid Alex, Jangmman A., *Political Terrorism*, Amsterdam, 1998, p. 66.

² Idem, p. 82.

³ Jeakin B., *International Terrorism*, C. A., Rand Corporation Santa Monica, 1994, p. 8.

⁴ Bădurescu I., *Terorismul – fenomen global*, Casa Editorială Odeon, București, 1997, p. 9.

⁵ Maxim I., *Terorismul. Cauze, efecte și măsuri de combatere*, Editura politică, București, 1989, p. 46.

⁶ Bari Ioan, *Globalizarea și problemele globale*, Editura Economică, București, 2001, p. 385.

⁷ Laqueur W., *Terorism*, Little Brown, Londra, 1977, p. 7.

⁸ Servier J., *Terorismul*, Institutul European, Iași, 2002, p. 9.

⁹ Anghelescu N., *Introducere în Islam*, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 80.

¹⁰ *Terorismul. Istorie, forme, combatere. Culegere de studii*, Editura Omega, București, 2001, p. 164.

¹¹ Idem, p. 165.

¹² Bari I., *Op. cit.*, p. 406.

¹³ Idem, p. 408.

Résumé

Le terrorisme est, sans doute, un menaçe grave pour les citoyens, pour l'ordre publique mai aussi pour la paix et la sécurité mondiale. Dans cet article l'auteur analyse, de la perspective des états, les rapports entre le terrorisme et les relations internationales, leurs effets, leurs conséquences et leurs formes.

Rusia și cel de al treilea Război Mondial

Ion DEACONESCU

Prognosticul lui Fukuyama cu privire la sfârșitul istoriei nu s-a adeverit, în schimb, a generat altfel de metode de abordare a raporturilor dintre state, în condițiile în care geopolitica și sociologia conflictelor (*conflictologia*) sunt determinate de un complex de factori și de o nouă realitate ideologică, economică, militară și politică.

Opunând pacea războiului și diverselor conflicte naționale și regionale, este imperios necesară o abordare coerentă și normativă în tratarea manifestărilor particulare ale relațiilor internaționale, pentru ca acestea să nu se difuzeze și să prolifereze în matrice ale unor dispute transnaționale, în violență politică care oricând determină contradicții majore între politica internă și cea externă.

În aceste condiții, se impune un tratament special și o altfel de abordare a valorilor spațiului, ale evenimentelor apărute cu potențial de amenințare directă, pentru că, în teatrul jocului geopolitic internațional de la sfârșitul secolului trecut și începutul celui prezent, au apărut actori noi, precum și indicii cu semnificații profunde și cu forță în modificarea realității aflate într-o evoluție spectaculoasă.

Diminuarea amenințării și efectele dispariției bipolarității, în condițiile epuizării Războiului Rece și a disoluției sistemului comunist, au provocat, în anumite momente, o serie de fisuri discutabile ale relațiilor internaționale, care au favorizat apariția unor conflicte considerate minore și de neglijat, o abordare neoperațională din partea conducerii unor state ori, dimpotrivă, o susținere tacită a conflictualității pentru ca acesta să degenereze, în cele din urmă, în complicate dispute, uneori chiar armate. Și nu e de neglijat jocul subversiv al marilor puteri când, în nu puține situații, Washington-ul și Moscova au devenit din adversari complici, staționând la periferia unor conflicte, alteleori *neutri*, pentru a oferi opiniei publice mondiale impresia că nu sunt interesate în radicalizarea ori stingerea unor divergențe minore.

Apariția unor conflicte într-o geografie din ce în ce mai întinsă, îndeosebi în ultimul deceniu, demonstrează faptul că teoria relațiilor internaționale și-a pierdut din *raționalitate*, în schimbul unui *determinism* ignorat cu bună știință. După cum se știe, „geografia servește, înainte de toate, la a provoca războaie”, mai ales în condițiile deschiderii frontierelor, a creării unor zone tampon, a enclavelor, a iredentismului, a extremismului

religios, a escaladării terorismului. Războiul din Golf, cel din Kosovo, destrămarea fostei Iugoslavii, problema palestiniană comportă încă discuții serioase privind prețul real și profitul adus celor care au declanșat și susținut aceste conflicte. Și mai înseamnă și altceva: în condițiile dispariției bipolarității, Rusia s-a fixat într-o pustură de expectativă, de actor secundar și nu de „senior al războiului”, căci nu mai dispune de capacitatea de a înfrunta în orice situație o superputere precum SUA. Este o problemă de limite, de anvergură a puterii și chiar de clasament, de reflex intern a pierderii dimensiunii internaționale.

Încă din 1988, Paul Kennedy pune în discuție nașterea și declinul marilor puteri, în timp ce Yves Lacoste interpreta „marea turnură geopolitică” prin efectele surprinzătoare ale perestroikăi, precum și prin atitudinea înțelegătoare și de complicitate a SUA față de politica lui Gorbaciov. Această turnură geopolitică inedită și atât de eficace a determinat altfel de raporturi de putere între state, restructurând atât relațiile economice mondiale (Japonia, China, Germania), cât și pe cele militare (SUA, URSS, Franța, India) și ideologice, pentru ca, până la urmă, URSS să accepte reducerea rolului ei în configurația politică mondială, asigurându-i-se, totuși, poziția de asociat în gestionarea unor crize regionale.

În acest climat, în care s-a pus mare preț pe economia apărării, pe limitarea înarmărilor, pe disoluția amenințărilor de orice gen, problematica conflictelor, a *micilor războaie*, a trecut în planul secund al relațiilor internaționale actuale, când SUA au beneficiat de un egocentrism și de poziții privilegiate într-o serie de manifestări geopolitice de reală importanță.

Timpul mondial al democrației a sosit, universalizarea valorilor occidentale își arată primele roade, re poziționarea noilor forțe e ușor de sesizat, toate aceste fenomene având loc în condițiile metamorfozării conflictelor și a prelungirii lor printr-o altfel de strategie Est/Vest, când Washington-ul și Moscova, de comun acord, au încetat să mai provoace ori să intervină în războaie, lăsându-i pe alții să patroneze intensitatea unor conflicte locale ori regionale. În acest timp, cele două mari puteri, pe diverse căi nonviolente, cuceresc piețe de desfacere, domină sistemele de securitate ale altor state (energia, resursele), achiziționează obiective strategice etc. Este o altfel de pacificare, mult mai perversă și mai periculoasă a planetei, pentru că perioada intervenționalismului s-a sfârșit, iar puterea trebuie instrumentalizată într-un alt mod, cu efecte imediate și maxime. A căzut în desuetudine chiar și „prêt-à-porter idéologique”, creator cândva de antagonisme virulente, plasticitatea traiectelor conflictuale este agreată, ca și homeopatia disputelor și a provocărilor locale, cu presiuni eficace și suficiente pentru a întreține însă unele stări tensionale. Altfel spus, pacea și democrația implantate în diverse zone ale globului marchează atât prelungirea unor conflicte sub diverse forme, cât și apariția de noi profile de

violență, uneori subtile și mimetice, ca efect al unei isterii a ideologiei păcii și a democrației în tot mai multe zone ale lumii.

Acestor tendințe, în unele țări, cu precădere musulmane, li se opune *primordialismul*, o mai nouă tendință de reîntoarcere la propria identitate, la tradiții și cutume în domeniul religios, etnic, lingvistic și spiritual, prin crearea unor falii între sectoarele social-economice existente dintotdeauna și modernitate (modernizare), provocând dezetimizarea unor regiuni și generalizarea unor practici ce vizează cultivarea, consumul și traficul de droguri, extremismul religios, contestațiile locale, comerțul ilicit cu pietre prețioase etc.

Toate aceste manifestări de dată recentă, ce au loc în țări interesate în căutarea libertății și a democrației, se datorează, în principal, crede Régis Deleray, în lucrarea sa *Tous azimuts*, imploziei lumii sovietice care a făcut ca Europa, în special, și sistemul internațional, în general, să se supună unor dezordini incontrollable, volatile și contagioase din punct de vedere politic, economic și social. Apetitul pentru libertate riscă să ducă la deconstrucții incontrollable în planul mecanismelor politice, a puterii instituționalizate, a minorităților și drepturilor omului etc., pentru că nu întotdeauna libertatea înseamnă ordine și pace.

Instaurată după căderea Zidului Berlinului și dispariția comunismului, *melancolia democratică*, afirmată de Pascal Brukner, a alimentat subversiv, în foarte multe state și în diverse situații, un alt tip de „nostalgie” a Războiului Rece și a supremației puterii unor state și, drept consecință, cel de al treilea Război Mondial a fost deja declanșat. Este un conflict fără frontiere care afectează îndeosebi țările sărace, lipsite de potențial energetic, o conflagrație regională interstatală și intrastatală, provocată și întreținută de Rusia, mare deținătoare de resurse naturale (gaz natural, petrol, cărbune, uraniu, aur, etc.).

Autonomia energetică a Rusiei s-a transformat într-o armă redutabilă pe eșichierul politic mondial, cu actori care sunt interesați acum de bani, de câștigarea unor piețe, înlocuind „military balance” cu „monney balance”, prin raportare la geostrategia gazului și a petrolului.

Dependența de combustibili duce, în mod inevitabil, la marginalizare și destabilizare internă, provoacă haos și nemulțumiri profunde în rândul populației ca și neîncredere în instituțiile și în agenții puterii.

Prețul ridicat și fluctuant practicat de Rusia față de unele state, privilegiat pentru altele, aflate însă în zona sa de influență, constituie tot atâtea variabile în a alimenta serioase distorsiuni ale relațiilor internaționale actuale, incertitudini pe termen scurt și mediu, cât și conflicte de interese în implementarea deciziilor politice și a neîncrederii în puterea desemnată prin vot liber.

Încă de pe acum, Rusia și-a luat în serios rolul de a arbitra, cel puțin în Europa, impactul generat de crizele energiei convenționale în diverse state, retrasând pe harta continentului o transnaționalitate regională destul de întinsă, ce va fi controlată de Moscova, prin intermediul unei arme redutabile: gazul natural și petrolul.

Așadar, fără a greși, putem conchide că cel de al treilea Război Mondial a început deja.

Résumé

Après la chute du communisme on remarque une „nostalgie” de la Guerre Froide et de la suprématie des certains états. On peut dire que la Troisième Guerre Mondiale a déjà commencé. Il est un conflit sans frontières, une conflagration à la fois inter-étatique et intra-étatique provoquée et entretenue par la Russie, dont l'autonomie énergétique est une véritable arme.

Internaționalizarea – condiție a globalizării

Mihnea MARIN

Piața internațională constituie câmpul de acțiune al întreprinderilor. Vechea teorie a schimbului internațional lua în considerare numai națiunile, trecând cu vederea sau negând rolul întreprinderilor. Or, după cum se știe, tocmai acestea creează și realizează relațiile economice între țări, internaționalizându-și activitatea lor sub diferite forme. În prezent, marile întreprinderi, provenind din varii domenii de activitate, au devenit principalele protagoniste ale globalizării, favorizând, în felul acesta, transferul de tehnologie, de produse și servicii. Pe fondul acestei activități, ele și-au actualizat continuu propriile strategii productive, în scopul de a răspunde cât mai prompt cererii internaționale, de a o orienta sub formă de ofertă localizată la specificul și condițiile concrete ale fiecărei țări. Chiar și întreprinderile mici, care nu au posibilitatea de a produce în mai multe state, și-au elaborat propria strategie în funcție de caracteristicile concurenței internaționale. Acest proces al globalizării a fost accelerat în ultimul timp de reglementările privind mișcarea capitalului și de deschiderea țărilor spre economia de piață. El s-a manifestat, înainte de toate, prin *diversificarea formelor de internaționalizare economică*.

Forma cea mai veche de internaționalizare o reprezintă comerțul mondial. Teoria economică distinge, în această privință, două mari tipuri de comerț. Primul tip se bazează pe complementaritatea economiilor naționale. Specializarea fiecăreia dintre ele se manifestă în soldul comerțului exterior, uneori excedentar, alteori deficitar, în funcție de avantajul comparativ pus în evidență de diferențele relative de productivitate realizate. Mecanismul sub care se desfășoară a fost descris cu lux de amănunte de David Ricardo, bineînțeles, fiind tributur nivelului de dezvoltare al științei economice de atunci. Ulterior, el a fost completat cu elemente noi specifice economiei moderne. Potrivit condițiilor actuale, avantajul comparativ derivă din gradul de inovare microeconomică a întreprinderii, prezentă într-un anumit spațiu competitiv, sau poate să rezulte din diferențele de înzestrare cu factori macroeconomici de producție, așa cum le tratează analiza neoclasică reprezentată prin Heckscher, Ohlin și P. Samueison. În ambele cazuri, națiunile pot obține un avantaj de pe urma propriei diversități, realizând un câștig reciproc.

Cel de-al doilea tip de comerț se bazează pe *asemănarea* economiilor cu același nivel de dezvoltare, deoarece intersectarea fluxurilor de export și

import se materializează în schimbul intrasectorial sau intraproductiv cum îl numesc unii. Această ultimă formă de comerț privește îndeosebi mărfurile manufacturate produse într-un regim de concurență monopolistică, adică al eterogenității intrasectoriale operate de întreprinderi, mai exact, al diferențierii produselor

A doua formă de internaționalizare a fost reprezentată de investițiile directe efectuate în străinătate. În acest sens, o întreprindere dintr-o anumită țară, sa presupunem A, devine „multinațională” creând sau achiziționând filiale de producție în exterior, să admitem în țările B, C, D etc. Asemenea investiții direct productive, care merg dincolo de simpla creare de filiale comerciale, răspund unor exigențe diverse, cum ar fi:

- ◆ imposibilitatea de a produce cantități suficiente de marfa în țările de origine, îndeosebi în ceea ce privește sectorul primar, din motive de raritate a resurselor naturale;
- ◆ imposibilitatea de a vinde cantități suficiente de marfă în țările de destinație din cauza existenței unor bariere protecționiste (aplicate, mai ales, în sectorul secundar);
- ◆ posibilitatea de a satisface mai bine cererea în țările de implantare, îndeosebi în țările dezvoltate, unde filialele de producție permit o apropiere maximă de piețele de desfacere;
- ◆ posibilitatea de a beneficia de avantaje comparative macroeconomice în țările de implantare, în particular în statele aflate în curs de dezvoltare, care se caracterizează prin costuri salariale mici.

La început, investițiile directe în străinătate răspundeau la primele două exigențe. Din această cauză, ele erau privite cu o oarecare suspiciune, înainte de toate în interiorul țărilor în curs de dezvoltare, unde firmele veneau să se instaleze. Drept urmare, marile firme multinaționale au căutat să se orienteze spre țările europene, nu atât pentru a evita unele obstacole protecționiste, cât pentru a satisface mai bine cererea internă (a se vedea cel de-al treilea tip de exigență). Mai târziu, respectiv prin anii '70, multinaționalizarea întreprinderilor s-a extins și diversificat. Astfel, în țările aflate în curs de dezvoltare, investițiile directe n-au mai fost făcute numai pentru a avea acces la resursele naturale sau la piețele protejate, ci și pentru a beneficia de unele avantaje comparative macroeconomice. Datorită acestui fapt, marile firme au convenit să transfere unele înlesniri microeconomice. De exemplu, pentru activitățile cu un conținut mare de manoperă, firmele multinaționale au înființat filiale de producție acolo unde costurile salariale orare erau mai mici. Cu acest prilej, au transferat și posibilitățile de utilizare a unor licențe de fabricație. Această tendință a dus la o „descompunere a proceselor productive internaționale”, fapt semnalat și de alți autori¹. În felul acesta, corporațiile multinaționale au creat locuri de muncă în statele-gazdă, îndepărtându-se într-o oarecare măsură de țările de origine.

Forma cea mai recentă de internaționalizare constă în apariția rețelelor de întreprinderi. Decât să creeze filiale de producție controlate de un sistem puternic structurat și ierarhizat, devine mai convenabil să încheie și să dezvolte raporturi contractuale cu partenerii ce activează în interiorul țărilor de implantare, de regulă în statele aflate în ascensiune industrială. Sistemul de partnership (cum este cunoscut în literatură) prezintă avantaje multiple pentru că permite concomitent reducerea aportului de capital al și a numărului de cadre expatriate, iar, pe de altă parte, gestionarea mai ușoară a problemelor ce se ivesc în contextul local. La vechile modele de întreprinderi multinaționale s-au adăugat, astfel, relații mai flexibile, facilitate de dezvoltarea accelerată a mijloacelor de comunicare. Această ultimă formă de internaționalizare a încenut să se contureze în anii '80, fiind în mod strălucit descrisă de Robert Reich². Cu alte cuvinte, marea întreprindere centralizată, concepută pentru producția de masă, lasă locul unei rețele de întreprinderi extinse la scară mondială. În interiorul acestei rețele se stabilesc diverse tipuri de relații: forme de câștig independent, sisteme de parteneriat extern (joint ventures), forme de parteneriat intern, concesiuni (franchising) ș.a.m.d. Agenții propulsori ai rețelei sunt aceiași inițiatori. Independent de naționalitatea lor, ei identifică problemele, aleg soluțiile cele mai apropiate și îndeplinesc rolul de „mediatori strategici”. De data aceasta, sistemele productive sunt repartizate și coordonate la nivel mondial, în funcție fie de costul factorilor macroeconomici (diviziunea tehnică a muncii), fie de disponibilitățile și competențele necesare (diviziunea profesională a muncii)³.

Așadar, procesul internaționalizării firmelor și mișcarea internațională a capitalului sunt manifestările cele mai evidente ale globalizării economiei. Ele au fost accelerate atât de decizii adoptate de state (măsurile de dereglementare), cât și de mutațiile tehnologice care au permis difuzarea instantanee a informațiilor și reducerea costurilor. Totuși, atât procesul internaționalizării firmelor, cât și mișcarea internațională a capitalului nu s-au desfășurat după o logică strictă ci, mai degrabă, una contradictorie. Astfel, în timp ce întreprinderile își internaționalizau activitatea și sistemul financiar devenea tot mai dinamic, factorul muncă și infrastructura publică rămâneau legate de teritoriile naționale. Fiecare țară a încercat să-și salveze propria identitate limitând, de regulă, fluxurile migratorii fie spre exterior, fie înspre interior. Identitatea națională se manifestă prin demografie, limbă și cultură. Ea este transmisă prin intermediul sistemului de învățământ și vehiculată apoi de multiple rețele de comunicare. Pe un plan mai larg, identitatea națională se exprimă prin gradul de calificare a forței de muncă, nivelul inovativ, modelul de consum, înclinația spre economisire, dinamismul economiei. Statul își exercită suveranitatea sa pe teritoriul delimitat de granițele naționale, în interiorul cărora circulă moneda proprie. Fiind emanația națiunii, statul își

propune să asigure coeziunea internă și să apere interesele naționale în exterior.

Date fiind aceste coordonate, un teritoriu național atrage producția întreprinderilor locale sau străine, dacă oferă condiții favorabile. Privite din punctul de vedere al ofertei, aceasta înseamnă o legătură foarte strânsă între calitatea produselor și costul mâinii de lucru, un potențial de cercetare ridicat, o rețea competitivă de transport și comunicații și un sistem fiscal propice investițiilor. Din partea cererii, aceasta implică perspectivele pieței interne, un ritm susținut de creștere a consumului și produsului intern brut. Deci puterea de atracție a teritoriului este esențială pentru a stârni interesul investitorilor. De aici nu trebuie însă desprinsă concluzia că logica întreprinderii este aceeași cu cea a națiunilor⁴. Robert Reich dezvoltă această idee afirmând că interesele unei economii naționale nu au nici o legătură cu interesele marilor firme situate în sfera ei de cuprindere. Pentru ei, vechiul dicton „ceea ce este bun pentru General Motors este bun și pentru Statele Unite ale Americii” corespunde unei concepții depășite⁵. Având o viziune globală imediată a evoluției piețelor și condițiilor de cost, asemenea întreprinderi iau în considerare numai propriul lor interes, localizând producția, direct sau indirect, în interiorul diverselor țări. Deci conceptul de „internaționalizare” a firmelor reprezintă un proces evolutiv în cadrul căruia sistemele productive naționale tind să se transforma într-un sistem productiv mondial unic. Privită din acest unghi de vedere, internaționalizarea este o precondiție a globalizării.

Firește, teoria lui Robert Reich, sub multiple aspecte, pare a fi interesantă. După opinia noastră, ea este puțin exagerată. Fapte mai recente ne arată că, în marile state industrializate, se observă o nouă complementaritate între stat și întreprinderi. Astfel, deși acestea din urmă sunt în cea mai mare parte a lor private, ele nu pot fi separate de propria naționalitate. Nu este vorba numai de întreprinderile mici și mijlocii, a căror piață este înainte de toate internă, ci și de marile grupuri industriale care, internaționalizându-se în câmpul lor de acțiune, rămân totuși legate de țările de origine în ceea ce privește capitalul, cultura și principalii conducători. Desigur, la prima vedere, atât în SUA, cât și în Franța sau Germania, nu par a exista diferențe între diferite întreprinderi amplasate pe teritoriul național, unde firmele străine, contribuie efectiv la crearea de locuri de muncă și bogăție. În realitate însă, criteriul naționalității continuă să joace un rol important, nu numai în situații de criză, dar și în adoptarea deciziilor strategice ce caracterizează orice sistem productiv. Avem în vedere stabilirea unor relații de „încredere” între stat și unele întreprinderi de aceeași naționalitate, un fel de parteneriat privilegiat, dacă ne putem exprima astfel. Practica economică de până acum a demonstrat că astfel de relații s-au dovedit a fi foarte eficiente. În acest context schimburile internaționale se

efectuează potrivit unei logici complementare: pe de o parte, a întreprinderii, pe de altă parte, a națiunii căreia îi aparține compania. Întreprinderile care realizează schimburile pun în contact diferite națiuni, rezultatele oglindindu-se în balanța de plăți externe a acestora, atât în ceea ce privește operațiunile curente, cât și mișcările de capital. Formele internaționalizării firmelor diferă însă foarte mult. Este absolut normal ca modalitățile sub care acestea intră și operează pe piața internațională să nu fie aceleași. Unele dispun de o experiență competitivă mai mare, altele mai mică. Pe de alta parte, fiecare prezintă și avantaje, și dezavantaje.

Indiferent de profilul lor, motivele și formele internaționalizării companiilor nu sunt statice, date o dată pentru totdeauna, ci se dezvoltă continuu. Internaționalizarea nu trebuie înțeleasă ca un eveniment unic în viața unei firme, ca o simplă întâmplare, fără nici un fel de pregătire prealabilă. Dimpotrivă, fiecare companie care operează în arena internațională a parcurs în trecut un număr de faze pentru a ajunge la statutul său actual. Tot așa de sigur este și faptul că ea va continua să evolueze în viitor. La început, orice companie transnațională a fost o mică firmă a cărei rază operațională era limitată la piața internă a unei țări.

Ea a cunoscut o anumită perioadă de dezvoltare extensivă, de-a lungul căreia obiectivele și căile de acces la piața internațională s-au modificat continuu, înainte de a deveni o forță majoră în competiția internațională și de a opera în varii domenii de activitate. Din acest punct de vedere, unii cercetători consideră că firmele au trecut, mai mult sau mai puțin, prin aceleași faze ale expansiunii lor internaționale⁶. Ele sunt numite, în mod sugestiv, stadii ale dezvoltării.

Rezultă, așadar, din cele menționate mai sus, că firmele și-au creat treptat, gradual condițiile pentru a activa pe piața internațională, iar pe măsură ce au acumulat experiență și resursele necesare și-au extins aria de cuprindere operațională. De aceea, obiectivele inițiale ale internaționalizării au avut o orientare mai mult pe termen scurt, preferându-se riscurile mici și un volum de investiții redus. În măsura în care managementul companiilor s-a convins de necesitatea internaționalizării activității lor și de viabilitatea avantajelor ce le pot obține, deciziile adoptate au început să capete contururi în perspectivă.

O analiză mai atentă a modelului privind „stadiile dezvoltării” firmelor în procesul internaționalizării lor, creează impresia că acesta este determinist, cu alte cuvinte, sugerează ideea potrivit căreia toate firmele, în mod necesar, trebuie să treacă prin aceste stadii ale dezvoltării. În realitate, puține firme urmează în evoluția lor exact aceleași faze. Unele reușesc să sară peste anumite etape, în timp ce altele revin la forme ale producției locale, o parte din ea exportând-o după formulele clasice. Prin urmare, modelul poate fi privit ca un indicator al unor posibile stadii de dezvoltare și nu ca o

„legitate” a evoluției. Este cât se poate de evident că nu toate firmele își dezvoltă operațiunile lor internaționale gradual, înaintând „pas cu pas” pe drumul internaționalizării. Practica de până acum a scos la iveală numeroase exemple în care unele firme trec direct de la activitățile economice interne, la producția locală amplasată pe teritoriul altor țări. Avem în acest caz de-a face cu o internaționalizare radicală, urmare firească a unui management agresiv sau a unor presiuni concurențiale care necesită măsuri urgente de cucerire a unor piețe cu largi posibilități de dezvoltare în viitor.

Complementar conceptului de „stadii ale dezvoltării” sau ale internaționalizării este cel de „geografie a dezvoltării”. Companiile, extinzându-și activitățile lor internaționale, au de ales țările în care doresc să activeze. Pornind de la baza lor internă, ele își dezvoltă activitățile în exterior urmând o anumită rută geografică. Aceasta poate să difere foarte mult. Dar, înainte de a le urmări, trebuie făcută distincție între internaționalizarea producției și internaționalizarea vânzărilor, adică a comerțului, ambele forme putând fi considerate drept precondiții ale globalizării economiei. Distincția aceasta este cu atât mai necesară, cu cât dezvoltarea geografică a portofoliului producției unei firme (localizarea ei) nu coincide întotdeauna cu portofoliul vânzărilor pe diverse piețe.

Oricât de importanți ar fi factorii politici, culturali, ecologici etc, până la urmă economicul este cel care determină evoluția procesului de globalizare. De altfel, latura culturală a acestui proces este oarecum ironizată de unii cercetători. Mai corect ar fi – spun ei – să vorbim despre „un centru comercial global” (global shopping mall), generat de procesul mondializării capitalului. Globalizarea economică fost întotdeauna mai avansată decât cea culturală, deși, după părerea noastră, ultima a contribuit mai mult la înțelegerea valorilor comune ale planetei, decât la servirea intereselor materiale înguste.

Pentru unii, globalizarea este identificată cu „americanizarea”, alții asociază termenul cu creșterea importanței pieței mondiale, în timp ce o a treia categorie utilizează conceptul pentru descrierea unei realități ideologice – globalizarea ca victorie a economiei de piață. Pentru cea mai mare parte a autorilor, conceptul dezbătut induce complexitate datorită rațiunilor subiacente atât de natură politică, cât și economică și socio-culturală. De obicei globalizarea este asociată cu implicațiile sale. Ea este văzută nu ca un proces ireversibil, ci mai curând în perspectiva sa dinamică.

Globalizarea are trei cauze principale: tehnologică, politică și economică. Ele au declanșat un proces în care distanța geografică a devenit un factor neesențial în stabilirea și susținerea legăturilor transfrontaliere, a relațiilor economice, politice și socio-culturale internaționale pe care le numim globalizare. Oamenii au devenit conștienți de acest lucru. De aici

toate rețelele, relațiile și dependențele interumane și statale au devenit virtual mondiale.

Această internaționalizare potențială a relațiilor și dependențelor cauzează deficite pe plan democratic, economic, social și al securității și produce efecte cum ar fi schimbarea atitudinilor și deficiențe administrative. Globalizarea nu este un fenomen în totalitate negativ. Ea este un factor de integrare a omului în comunitatea mondială și oferă spațiu de desfășurare noilor sisteme de guvernabilitate globală și a unei societăți civile globale.

Note

¹ Lassundrie-Duchene, B., *Décomposition internationale des processus productifs et autonomie nationale. Internationalisation et autonomie de décision.* ed. H. Bourguinat, Paris 1982.

² Reich, Robert B., *Munca națiunilor*, Editura Paideia București, 1996, p. 99-106.

³ Moati Ph., Mouhoud E., *Information et organisation de la production vers une division cognitive du travail. Economie appliquée*, vol XLVI, nr. 1/1994.

⁴ Lafay G., Herzog C., Stemitsiotis L., Unal D., *Commerce international: la fin des avantages aguis*, Paris, Economica, 1989, p- 324.

⁵ Reich Robert B. *op. cit.*, p. 46.

⁶ Jepma, C.J., Rhoen, A. R. (eds.), *International Trade*, p. 18, Rugman, A.; Lecraw, D.; Booth, L., *International Business: Firm and Environment*, McGraw-Hill, p. 90.

Résumé

Le processus d'internationalisation des firmes représente un processus évolutif dans le cadre duquel les systèmes productifs nationaux tendent à se transformer dans un système productif mondial unique. Regardée de cette perspective, l'internationalisation est une pré-condition de la globalisation.

The Romanians in the Spanish Media: The Worst Face of the Immigration

Patricia GONZÁLEZ ALDEA *

I. Immigration and crime in Spain

The massive arrival of African immigrants to the Canary Islands – around one thousand in just one weekend – and the wave of violent assaults by gangs from the Eastern Europe in chalets of Catalonian, during the last two months, have caused a huge social warning among the Spanish citizens, and have provoked the controversy about the fact of connecting immigration and crime. The ruling Socialist Party and the People's Party in the opposition, not only disagree in the numbers of the crimes in Spain but also they blame each other for the low effectiveness of the fight against delinquency during their respective terms of offices.

In spite of the rate of crime in Spain would be around 49,3 offences per one thousand inhabitant compared to the European average of 70, the feeling of crime has gone to such an extent that the Spanish President, José Luis Rodríguez Zapatero, has stated to be his second priority next to terrorism. Due to the seriousness of the situation several measures have been announced as to sending 367 Civil Guards as reinforcement to avoid the burglaries in Catalonian, the creation of an *Intelligence Centre against Crime* – similar to the one set up for terrorism – in order to unify the investigations among the different Spanish security corps, as well as the announcement of a soon reformed Criminal Code with the aim to penalize in a more severe way the offences related with crime. A new web site has been set up also, www.migrar.org, to give advising and labor information to immigrants.

The Spanish mass media have taken up numerous programs and pages during the last two weeks to analyze the presence of gangs from the Eastern Europe in our country and their way of acting. Their members used to be ex-Police or Army's members who lost their job in their countries and carry out robberies perfectly planned. In 2005¹, 363.194 burglaries by force, in empty houses as well as in others with their owners at home – whom they gag, aim and hit to achieve their objective – were committed. The pictures of the

---

* Dr. Patricia Gonzalez Aldea este profesor de relații internaționale la Universidad Francisco de Vitoria, Madrid, Spania.

victims of these offences and their shocking statements in the media repeating the threats of the burglars with phrases as “*open the safe or we kill you*”, have increased even more the social warning.

The immigration pressure and the fact of being Romanian one of the most important immigrant communities in Spain who is often linked in the media with criminal acts, unfortunately have projected the worst image of the Romanians.

Twenty five assaults by force in Catalonian houses were registered only in the last five months. More than 15 of them were committed by the same Romanian criminal gang, very aggressive, or by Romanian and other Eastern Europe mixed gangs. On May 30th a gang which was formed by six Romanians who lived hidden in the middle of the forest in Tarragona, -in the northeast of Spain-, was broken up. Moreover, a ton of stolen goods which have been hidden and prepared to be sent them to Romania, were confiscated. The Romanian criminals were known as “*the gang of the digger*”, because of the method used to rob cash points that were taken with a truck to be opened in other place.

The *Spanish Confederation of Police* has complained about the need of more than 200 police members in our borders due to the fact that the number of these jobs have not increased according to the growth of the movement of people and vehicles. Most of the illegal immigration enter in Spain through the Junquera, in the Pirineo's mountains. Around 120.000 Romanians per year come into the country through this border pass by Gerona in accordance with police sources. From the point of view of the opposition leader, Mariano Rajoy, “for each immigrant who slips into the coast in the south, one hundred slip in through the Pirineo's mountainis border. Through the north, the mafias and the criminals come in”².

The General Secretary of the main opposition party, Ángel Acebes, considers that “the avalanches of immigrants have turned the borders into a free way, something that has been used by the gangs to enter without been seen in Spain”³. The Immigration State Department Secretary, Consuelo Rumí, has condemned Acebes's statement and has asked him to be more responsible, because in her opinion to link immigration and crime as well as be unjust, it could have very dangerous social consequences. In the case of the Romanians, the constant arrests of gangs have had a strong worrying effect, because many Spaniards have labeled the whole Romanian citizens who reside in our country with this stigma. As a matter of fact, is this face, the worst one of the Romanian immigration, the topic which appears everyday in the Spanish mass media. The aim of this paper is not only to highlight the truth of the Romanian delinquency in Spain and its reasons, but also to analyze which is the reflection of this fact in the Spanish mass media.

II. Romanian immigration in Spain

The restrictive immigration's policies in Europe through the nineties, and especially the requirement of visa for the Romanian to move in the Schengen territory, although it didn't stop the arrival of these citizens in Spain, it is true that restricted strongly such migratory movements. Nevertheless, the abolition of this requirement from January 2002 on changed the situation, and during the first two years not only the number of Romanian residents in our country almost doubled, but also this growth involved the presence of numerous illegal immigrants.

The difficult politic and economic Romanian transition, together with the problems of the Romanian Government to control its borders and the adaptation in domestic and justice affairs to the European's standards provoked furthermore that part of this illegal immigration included a worrying number of crimes. According to the last annual report⁴ of the Spanish Home Office dated on 2005, the Romanian hold now the fourth place between the foreign population imprisoned in Spain.

The political instability and the continual crisis which have gone through the last Romanian government, with Traian Basescu as President, elected on November 2004, have not helped neither to create an atmosphere of confidence needed in order to slow down the Romanian migratory flow towards other countries. From the Almudena Macías's point of view *"it seems that the Romanian immigration, from which the flow to Spain is just a part, is becoming the solution to the problem of the pressures that the labor market bear in a context of hard economic restructuring"*⁵. The result is a surprising low figure of unemployment in Romania, about 5,5%, compared to other countries, Spain itself included, with a rate about 10%.

In order to regulate these migratory flows, on January 2002 Spain and Romania signed an Agreement⁶ for regulating the labour migratory flows between the two countries. It was about to avoid the clandestine migrations and the labor exploitation of their workers. But only during the first seven months of 2002, according to José Manuel Gacía Catalán's research, the Police General Department *"sent back up to 18.264 citizens from the Eastern of Europe (11.851 were Romanians) to France, pursuant to the Agreement for readmitting signed by the two countries, because of their attempt to enter illegally in our country"*⁷.

In many cases Romanians chose Spain as destination country, due to the linguistic affinity or the possibility to travel by car, as well as the *magnet effect* related with the presence of Romanians who already resided in Spain. Rafael Viruela Martínez adds another fundamental factor to understand the dimension and characteristics of this migratory flow: *"From Romania, Spain is seen as a country where is easy to enter, to live and to work with no documents needed, even though being in marginal works, and where sooner*

or later the situation can be regularized taking advantage of a special process for regulation"⁸.

According to the numbers of the Spanish *National Institute for Statistic*⁹ relating to January 2005, the foreigners registered in Spain came to 3.73 million, what it means the 8,5% of the whole population. Romanians hold now the third place among the nationalities living in Spain, with 317.366 people, and just behind the citizens from Morocco and Ecuador. Nevertheless, as the report underlines, the Romanians are the group which has recorded the greatest growth during 2004, with more than 100.000 new registrations. This piece of information would endorse the theory of the increasing "*Romanian face*" of the immigration in Spain.

Geographically the Romanians would be placed in the Center and East area of Spain. Madrid, the Valencia Region – especially the province of Castellón – and Catalanian are, in this order, the regions with a larger number of Romanians.

Silvia Marcu is optimistic as to the future of these Romanian migratory flows because "*the nature of the process is circumstantial and not structural unlike the ones coming from the Southern countries... that is why it is predictable that the immigratory pressures of the last years gradually will tend to disappear*"¹⁰.

III. The Romanian gangs in the mass media

According to the information of the 2005 annual book¹¹ of the Spanish Home Office, the number of Romanians arrested and intercepted on 2004 added up to 24.096. Most of the crimes were committed against the wealth, (5.398). In this section aggravated robberies, thefts by force, pilferings, swindles and another ones are included. Romania would be placed in the second position, only behind the people from Morocco, who made 43.873 arrested and intercepted. Romanians would be in the fourth place of the whole prisoner foreign population in Spain, with a percentage of 5,7%.

The specific features of the Romanian delinquency compared to others groups could be gathered in the three followings ones:

- Experts in all kind of forgeries.
- Violence and cruelty human beings traffic for sexual exploitation.
- Use of minors to commit the crimes, above all in offences linked to the begging and the pilfering in the street.

1. As to forgeries, the copy of credit cards, the so-called *skimming*, is one of their usual activities. One of the gangs more dangerous of Europe which committed this offence for a living was arrested exactly in our country, in Valencia. The criminal organization was formed by 18 Romanians, and a machine to engrave holograms in the credit cards was confiscated for the first time. The Romanian mafias even go so far as to extort their own counterparts

who arrived as illegal citizens to the South bus station of Madrid, robbing them pretending be policemen, or selling them forged papers for their legalization.

2. The human beings traffic for sexual exploitation has increased in a significant way during the last years, exceeding the profits obtained by the gun-running or the drug traffic. According to Francisco Morenas Fernández the above mentioned traffic *“it is estimated to obtain around 12.000 millions of euros per year. The penalties in the Spanish Criminal Code are in this case marked lower than the other ones pointed out for another kind of illegal traffic, as drug traffic or gun-running. Some mafias have changed their activities into human beings traffic due to the fact that it is works out more profitable and less dangerous”*¹².

The Romanian mafias devoted to this crime activity show also a number of specific features compared to the mafias from Africa or Latin America:

- Most of the women enter in the Spanish territory by ground transportation.
- The debt is much smaller than the one acquired by women from Nigeria (between 48.000-60.000 euros) or women from Latin America (between 4.200-9.000 euros). For Romanian women the debt used to be around 3.000 euros, and the time needed to settle it is smaller and it doesn't exceed three months.
- But compared to the other ones, the Romanian mafias of human beings traffic for sexual exploitation never free the women although they have paid the debt, they tend to sell them to other mafias, and are specially violent and cruel.

3. Related to the use of Romanian minors in criminal acts, it can be said that exists a real delinquency “school” for them and they take advantage of the knowledge of the Spanish laws that release minors under 14 years from any kind of criminal liability.

Three Romanian couples were arrested in Badalona the last March because they sent their childrens to rob in Barcelona everyday, and the eleven minors had committed around 600 petty thefts in a period of two years. The result of the so called *“Bucharest Operation”* concluded with the abolition for the parents's minors legal guardianhsip, and for the first time in Spain the imprisonment of the parents due to the offences committed by their children. In the opinion of the Domestic's Councilor of the Catalonian Government, Montserrat Tura, *“to use minors as a mere object to commit a crime is twice sad and twice serious”*¹³.

In another occasions the use of Romanian minors go so far as to become themselves the object of the criminal acts as shown the serious news regarding the sale of children, newborn babies, done by Romanian criminals as the Spanish media inform from time to time.

Another image repeated in many Spanish cities is related with the Romanian gypsies, most women and minors, begging in the traffic lights, who have flooded the most centrally situated streets and have also been the topic of many news regarding different crimes, pretending even physical handicaps to swindle the people.

The new face of the Romanian immigration unfortunately has been built up in the last years mixing all above mentioned features of the delinquency, and identifying the whole Romanian population with the criminal ones of it in the following way: Romania=delinquency+gypsies.

As Rafael Viruela Martínez brought forward on 2002, without a responsible work of the mass media the consequences of the increasing number of Romanian immigrants in Spain – specially in Castellón where Romanians have had a warm welcome and reputation – could be very serious: *“The relationship of some Romanians with groups of organized crime, dedicated to the extortion, white slave trade, and others crimes, is provoking a serious damage to the majority of the honest and hard-working people and can cause a change of mind of the receptive society”*¹⁴.

And I can state there is no doubt that this change has taken place four years later of the above mentioned words. Just having a quick look to the news related to Romania published by the Spanish media in this period and, with the exception of the few ones referred to its process of integration in the European Union, all of them share the same topic: delinquency, in all of its forms.

On March 2006 the most important Spanish newspaper called *El País*¹⁵ dedicated a full page, with all kind of graphs, infographics and statistics, to the breaking up of the biggest Romanian gang captured up to now with 283 members spread in eight provinces. The most unbelievable of the case was that the leader of the gang, named Iorgu Ionescu, led the mafia from the prison of Valdemoro (Madrid), and was able to communicate with the gang by telephone as well as ordered bank transfers to Romania-, through a mobile he used to hide in an eggplant can supposedly sealed.

The effect of the news about the crimes, of the foreign mafias in general, and the Romanian gangs in particular, published or broadcast by the Spanish mass media have increased enormously the feeling of crime, and the image of impunity around the actions of these organizations – mostly dedicated to commit offences linked to the wealth, forgeries or petty thefts – who do not serve prison sentence until the second or the third arrest, or even more, who go in or out as it is the case of the minors under 14. These crimes not only have shown the worst image of Romania, but also have provoked, as a serious and worrying consequence, that many Spaniards have labeled with this stigma to the Romanian citizens living in Spain.

IV. Final recommendations

From my point of view it is of paramount importance to increase the information campaigns in both countries: In Romania with the aim that its citizens know better the risks and the difficulties linked to emigration, above all if it is illegal, and in Spain in order to promote the integration of those who live among us, and also with the purpose to bring into light other facts of the Romanian group living in Spain different of the news published everyday in the media related almost in an exclusive way with delinquency.

A reinforcement of the punishments regarding the offences linked to wealth, petty thefts... is needed in Spain, in order to stop the feeling that these gangs can act with complete impunity in our territory.

The police cooperation between the two countries, Spain and Romania, has been a very useful and an important tool for arresting dangerous Romanian gangs which acted in our country. In many cases the Romanian mafias act together with another foreign gang or have criminal ramifications in its own country. That is why this cooperation has to continue and to be increased.

Last but not least, I consider essential Romania concludes immediately its commitment to update its equipment of border controlling, as well as to fulfill the training of its immigration agents, because it is going to become an important part of the new Eastern border of the European Union. It will be more important than ever its role of border vigilance to stop the human beings traffic and any other kind of activity linked to the organized crime – with origin or not in its territory – which gets in the space of the European Union throughout its borders. On the other hand, Spain has to increase the numbers of the Civil Guards in its frontiers without fail, because they have been scarcely increased in spite of the multiplication of people's movement and vehicles's traffic in the last years.

Notes

¹ Anuario Estadístico del Ministerio del Interior 2004 (en línea). Madrid: MIR, 2005 <http://www.mir.es/MIR/Publicaciones/catalogo/indice.html>

² Rajoy: "España ha desaparecido del mapa", Zapatero: "No tiene ni idea": El País (31 mayo 2006) 18.

³ VALDECANTOS Camilo, *El PP relaciona las "avalanchas" y las mafias de inmigrantes con la delincuencia*: El País (25 mayo 2006) 30.

⁴ Anuario Estadístico del Ministerio del Interior 2004, ob.cit., 281, 508-509.

⁵ MACÍAS, Almudena: "La población romaní en el flujo migratorio del Este hacia Europa Occidental: el caso de Rumania" en Documentación Social: Revista de Estudios Sociales y Sociología Aplicada 137 (2005) 91.

⁶ Acuerdo entre el Reino de España y Rumania relativo a la regulación de los flujos migratorios laborales entre ambos Estados (en línea): <http://www.lexarxius.com/cin/airu.htm>

⁷ GARCÍA CATALÁN, José Manuel, *Delincuencia extranjera e investigación policial*, Barcelona, Atelier 2003, 313.

⁸ VIRUELA MARTÍNEZ, Rafael: “*La nueva corriente inmigratoria de Europa del Este*” en Cuadernos de Geografía 72 (2002) 241.

⁹ Instituto Nacional de Estadística: España en cifras 2006 (en línea): <http://www.ine.es/prodyser/pubweb/escif/pobl06.pdf>

¹⁰ MARCU, Silvia, *Un puente latino sobre Europa*, Bucarest, Editorial del Instituto Cultural Rumano 2005, 221.

¹¹ Anuario Estadístico del Ministerio del Interior 2004, ob.cit., 281.

¹² MORENAS FERNÁNDEZ, Francisco :”*Tráfico de seres humanos con fines de explotación sexual*” en Ciencia Policial 68 (2003) 107.

¹³ GARCÍA, Jesús, “Hurtos en familia”: El País (28 marzo 2006) 80.

¹⁴ VIRUELA MARTÍNEZ, Rafael, ob.cit., 255.

¹⁵ GÓMEZ, Luis, “El capo recluso o cómo dirigir una mafia por el móvil”: El País (9 abril 2006) 25.

Résumé

Les roumains dans les médias espagnols: Le pire visage de l’immigration est une réflexion – à partir des chiffres statistiques officiels et des informations fournies par les médias – sur le phénomène de l’immigration des roumains en Espagne et sur le rapport immigration-criminalité. À la fin on fait quelques recommandations pour la résolution de ce problème très difficile pour les deux pays.

Dialogul imaginilor: identitatea națională între construcția propagandistică și prejudecățile receptării.

România la expozițiile universale sau internaționale pariziene (1867-1937)*

Laurențiu VLAD

La origini, o expoziție universală era concepută ca o competiție în care fiecare participant spera să obțină un profit direct din vânzarea produselor sale. Ulterior însă, ea a devenit o scenă care difuza diverse moduri de viață, ideologii sau construcții politice, adică sisteme coerente de reprezentări, subsumate unui principiu globalizant¹.

Un rol predominant în evoluția ideii de expoziție l-a avut rațiunea clasificatorie care, pe de-o parte, ordona după anumite afinități un amalgam heteroclit de produse, iar pe de altă parte, făcea posibilă comparația obiectelor expuse (reunite în grupe și clase), obiecte ce erau supuse examenului unor jurii competente². Inițial, clasificările au vizat exclusiv domeniul economic, singurul interesant pentru societățile industriale și liberale, așa cum s-a întâmplat la expozițiile universale de la Londra (1851, 1862) și Paris (1855). De la expoziția universală vieneză din 1873, când vizitatorii nu au mai găsit în Rotonde der Industriepalast compartimente cu categorii de produse, ci adevărate secțiuni economice naționale (într-o oarecare măsură lucrurile au stat la fel și în cazul manifestării de la Paris din 1867), clasificările și-au dezvoltat atât ambiția enciclopedică, universală³, cât și componenta națională (vezi așa numitele « Rues des Nations » de la expozițiile universale din 1878 și 1900, care aglomerau într-un cartier special amenajat edificiile reprezentative ale țărilor participante).

Expozițiile universale sau internaționale definite în mod concret prin Convenția din 1928 uzau mai puțin de clasificări sistematice, cât de o divizare tematică legată în special de pavilioanele naționale. Așadar, în secolul al XX-lea, vizitatorul unei expoziții universale, ghidat fiind de o anume temă (spre exemplu, la Bruxelles în 1935 tema era « Paix entre les

---

* Detalii în volumul nostru *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris (1867-1935)*, Editura Meridiane, București, 2001. Adăugăm că o versiune mai restrânsă a textului de față a văzut lumina tiparului în *Revue Roumaine d'Histoire*, XL-XLI, 2001-2002, pp. 277-286.

races », la Paris în 1937, «Les arts et les techniques dans la vie moderne», iar la New York, doi ani mai târziu, «Building the World of Tomorrow»), nu s-a mai dovedit a fi un banal comerciant, ci un consumator de concepte, moduri de viață, proiecte de societate sau sisteme politice⁴.

*

În perioada 1851-1939 România a participat la nu mai puțin de 14 expoziții universale și internaționale de mai mică sau mai mare anvergură: Paris (1867, 1889, 1900, 1937), Viena (1873), Anvers (1894), Bruxelles (1897, 1935), St. Louis (1904), Liège (1905), Milano (1906), Gand (1913), Barcelona (1929), New York (1939). Nu am pus la socoteală prezența Moldovei în cadrul pavilionului Imperiului Otoman de la expoziția universală de la Londra din 1851.

Dintre toate participările românești la expozițiile universale sau internaționale cele mai consistente și semnificative prezențe au fost înregistrate în Franța. Ele au fost valorizate într-o manieră specială de guvernele de la București, dovedindu-se de-a lungul timpului expresiile cele mai elocvente ale evoluției culturale, economice, sau politice a României din ultimele patru decenii ale veacului al XIX-lea și din primele patru ale celui următor.

Așadar, pornind de la premisele că specificul unei expoziții universale pune în valoare o anumită strategie identitară și că scena unde se înfruntau diferite imagini de propagandă a fost aceeași (în cazul nostru, expozițiile universale pariziene), avem în mod cert posibilitatea de a construi o serie istorică de o oarecare coerență, în care să urmărim dialogul dintre imaginile identității românești (concepute în epoci diferite, cu intenții specifice) și prejudecățile sau percepțiile ocazionale ale opiniei publice franceze. Acest demers s-a întemeiat pe analiza arhitecturii pavilionare (proiecția simbolică cu care erau investite edificiile reprezentative⁵), a vestigiilor istorice și folclorice din standurile expoziționale, precum și pe interpretarea statisticilor sau profilului produselor economice competitive, care conturau împreună imaginea identității naționale în contextul nevoii de afirmare și recunoaștere europeană a României.

*

În 1867, imaginea oficială a Principatelor Unite a fost aceea a unei țări ce își dobândise de curând o nouă identitate politică europeană, conferită de noul său suveran, Carol de Hohenzollern (1866, 1881-1914). Poate că acest fapt l-a determinat pe Comisarul general al Principatelor la expoziția universală, Alexandru Odobescu să insiste asupra consemnării în toate înscrisurile oficiale a numelui «România» în locul celui consacrat în tratatele

internaționale⁶. De asemenea, oficialii de la București au căutat să impună și imaginea unei țări ce avea un serios potențial uman și economic, cu deosebire în domeniile industriilor ușoară, extractivă și alimentară. De altfel, dintr-un total de 1061 de expozanți români – după unele surse, 1062 – 29,63% aveau standuri în cadrul grupei țesăturilor (semnalăm aici în mod special costumele tradiționale țărănești), 26,48% în cea a produselor miniere brute sau prelucrate, în fine, 18,54% aduseseră la Paris produse alimentare proaspete ori conservate⁷. Din punct de vedere cultural, Principatele se revendicau de la două dintre cele mai strălucite civilizații antice și medievale (Roma și Bizanțul), mărturie în acest sens fiind expoziția retrospectivă din Galeria «Histoire du Travail»⁸. Nu în ultimul rând, responsabilii de la București însărcinați cu reprezentarea țării la expoziția din 1867, aduceau în discuție și componenta eroică a istoriei românești. Protagonistii acestei istorii, cărora romanii le hărăziseră «curajul și vigoarea» lor, erau considerați « viteji apărători ai credinței ortodoxe», care devenise în timp, după cum spunea Alexandru Odobescu, citându-l pe arhitectul Dimitrie Berindei, «fundamentul existenței naționale»⁹ românești. O încununare a acestei opțiuni era și pavilionul princiar român, ridicat pe Champ-de-Mars după planurile arhitectului francez, Ambroise Baudry, care avusese ca model de construcție Mănăstirea de la Curtea de Argeș (secolul al XVI-lea), iar ca decorație folosisse detalii de la Trei Ierarhi din Iași (veacul al XVII-lea) și Stavropoleos din București (secolul al XVIII-lea).

Eforturile depuse de Comisia princiară nu și-au găsit însă ecoul așteptat în clasamentele expoziției sau în opinia publică franceză. Slab dezvoltate din punct de vedere tehnologic, Principatele n-au obținut rezultate spectaculoase în competiție: locul 18 între țările europene din 22 de participante, respectiv 21 în lume, din 49 (doar 89 de recompense – după unele surse, 86 – dintr-un total de 19776 acordate cu acel prilej)¹⁰. Însă mulți vizitatori ai standurilor românești, fie specialiști, fie diletanți¹¹, au remarcat perspectivele economice ce li se deschideau Principatelor, cu condiția «detașării» lor totale de «constrângerile istorice»; astfel, ele puteau deveni «importante centre de producție», un fel de «Elveție» sau «Belgie a Orientului», cum plastic se exprima un jurnalist din *Hexagon* (precizăm că acest din urmă stereotip l-am regăsit în discursurile propagandistice ale guvernelor de la București practicate cu ocazia expozițiilor universale sau internaționale de la Liège ori Bruxelles din veacul al XX-lea¹²). Primul pas în redefinirea sugerată observatorii francezi în anul de grație 1867 fusese realizat prin aducerea pe tron a principelui Carol, un suveran dintr-o familie domnitoare a Europei, care trebuia să elibereze spiritul autohton de obsesiile retrospective ce nu le sugerau occidentalilor decât o identitate culturală hibridă. Adesea, aceștia identificau spațiul românesc fie cu «o punte între Orientul poeziei», «al femeilor frumoase», «al trăirilor voluptuoase» și

Occidentul tehnicist, sobru, performant, fie cu mediul asiatic care-și «înveșmânta ignoranța în culori țipătoare și sălbatice». Și toate acestea în condițiile acceptării aserțiunii propagandei oficiale relative la apartenența românilor la aria culturală latină; rămânea însă o întrebare fără răspuns: «cum a fost posibil ca un popor latin să frecventeze biserica de rit grec (schismatic)»?

Cu ocazia expoziției dedicată Centenarului Revoluției franceze, Comitetul Național Român aflat sub președinția lui George Bibescu, a pus în circulație imaginea unei țări care se dorea a fi «cea mai occidentală din Balcani»¹³, mărturii în acest sens fiind progresele economice realizate în anii '80-'90 ai secolului al XIX-lea. Menționăm că de această dată inițiativa participării la o atare manifestare a fost privată, guvernul de la București evitând să se implice într-un eveniment cu conotații ideologice republicane¹⁴. În același timp, urmându-l pe predecesorul său din 1867, Prințul George Bibescu a mizat pe aceleași stereotipuri: România avea consistentă tradiție culturală romano-bizantină, o istorie glorioasă și un potențial natural și uman de excepție. În frunte se găseau din nou industria ușoară și cea alimentară, 46,37%, respectiv 20,51% din numărul total al expozanților români (547 sau 736; sursele avansează cifre care nu coincid), ilustrând aceste domenii¹⁵. Nu lipseau nici elogiile aduse țaranului român și vieții sale patriarhale (a se vedea și costumele tradiționale, prezente și acum ca și în 1867); expresia unei asemenea maniere de gândire fiind reprezentată de cele două pavilioane cu specific rural, care aduceau o culoare locală între imaginile sobre și festive concepute de George Bibescu în standurile din palatul expozițional.

Palmaresul expoziției universale din 1889 a înregistrat o clasare mai bună a României comparativ cu 1867; cele 265 de recompense primite (unele surse avansează cifra de 278) dintr-un total de 33889 de premii atribuite cu această ocazie, au situat-o pe locul 11 între țările europene din cele 22 prezente la Paris în mod oficial sau neoficial, respectiv 18 în lume, din 54¹⁶. Totodată publicistica franceză, care a fost încă destul de reținută la adresa exponatelor și standurilor românești, excepție făcând restaurantul, extrem de apreciat de lumea mondenă a Parisului, și-a apropiat în bună măsură stereotipurilor predilecte ale propagandei de care a uzat George Bibescu (acest succes parțial s-a datorat într-o bună măsură și statutului pe care Prințul îl avea în Franța, precum și relațiilor personale ale acestuia, știut fiind că era unul dintre răsfățații presei pariziene). Mai mult, a ținut să situeze simbolic România în interiorul spațiului cultural european: nu mai era vorba nici de «Orientul barbar» sau «puntea» între Asia și Europa, ci de «cea mai occidentală țară din Balcani» sau, pur și simplu, de «Orientul Europei»¹⁷.

Anul 1900 a marcat câteva noutăți în modul de definire al identității naționale de propagandă. Ele s-au datorat în mare măsură experienței de

diplomat de carieră a Comisarului general al României, Dimitrie C. Ollănescu. Pe lângă clișeele uzuale, strălucit ilustrate de expoziția retrospectivă, ori de pavilionul regal de pe Quai d'Orsay, proiectat de arhitectul francez Jean Camille Formigé, care avusese ca modele de construcție bisericile de la Curtea de Argeș, respectiv Horezu (veacul al XVII-lea) și folosise ca decorație tot detalii de la Trei Ierarhi și Stavropoleos, Dimitrie C. Ollănescu a redimensionat imaginea dinastiei, care a lipsit în 1889 datorită neimplicării statului în manifestarea respectivă. Totodată, el a căutat să adauge o serie de note privitoare la dezvoltarea ramurilor industriei extractive (o bună propagandă a fost făcută petrolului românesc, care avea și un pavilion separat de cel regal), precum și la apariția unor noi domenii industriale, necunoscute în 1867 sau 1889 (electricitate, geniu civil, telefonie, telegrafie etc.). Remarcăm că sectoarele reprezentative până atunci și-au consolidat pozițiile în 1900: dintr-un total de 2057 de expozanți (după unele surse ar fi fost prezenți la Paris 2255), 55,12% dintre expozanții români erau înscriși la grupele agricole și alimentare, iar 15,41% se găseau în standurile destinate țesăturilor¹⁸. În opinia lui Dimitrie C. Ollănescu, în mod evident, una oficială, România anului 1900 era «mărturia civilizațiunii europene» (occidentale), de la începuturile sale prestigioase («Dacia traiană»), până în contemporaneitatea începutului de secol¹⁹.

Cele 1029 de premii acordate României de Juriul internațional al expoziției universale (unele surse vorbesc despre 1090 de recompense) au situat-o pe locul 8 între cele 25 de țări europene prezente la Paris, respectiv 11 în lume, din 41 de participante (precizăm că numărul total al recompenselor s-a ridicat de această dată la 45905)²⁰. Presa a reflectat în bună măsură programul propagandistic al oficialilor români. Percepția unei României de curînd redată civilizației occidentale, căreia în fond îi aparținea, se asocia cu situarea concretă a acesteia din punct de vedere geopolitic și cultural în răsăritul Europei²¹. Noutatea unei atari receptări era evidentă, întrucât în formulările anterioare ale opiniei publice franceze – ne referim, desigur, la momentele 1867 și 1889 – clișeele «oriental» sau «balcanic» se regăseau destul de frecvent. Însă nu toate punctele de vedere care s-au exprimat la Paris cu acea ocazie au fost pozitive; unii observatori au sesizat și anumite vicii ale caracterului românilor, nu numai bravura pe câmpul de luptă sau cumiștenia în vreme de pace, vicii de care însuși Dimitrie C. Ollănescu era conștient: compatrioții săi se dovedeau adesea «delăsători», «fanfaroni», «pretențioși», «risipitori» ori «snobi»²².

Approape patru decenii mai târziu, Dimitrie Gusti, Comisarul general român la expoziția internațională din 1937, construia imaginea identității naționale fără a renunța la elementele care o consacraseră în 1867, 1889 sau 1900 (tradiția latinătăii, atât în cultură, cât și în comportament, patriarhalismul vieții rurale, confesiunea ortodoxă, marcată în special prin

expresiile ei de natură artistică, perspectivele economice – domeniile tradiționale, alimentare, extractive, textile, dar și ramurile mai noi, cum ar fi construcțiile metalice sau de vagoane etc.). Însă concepția sa avea o coerență net superioară, punctele ei de reper fiind cadrul natural și istoria care defineau material și psihologic lumea rurală, respectiv civilizația urbană (industrială, în speță - statisticile din pavilionul regal, proiectat de arhitectul Duiliu Marcu, erau extrem de generoase și concludente în acest sens). Cele patru repere au constituit fundamentele concepției expoziționale românești de la New York, doi ani mai târziu²³, precum și baza redactării *Enciclopediei României*, ele fiind etape de cercetare necesare în procesul edificării «științei, eticii și politicii națiunii» (poate de aceea majoritatea exponatelor românești se găseau în standurile generoase ale Grupei II, care avea ca obiect chestiunile sociale)²⁴. Înțelegem astfel prezența în miezul proiectului identitar românesc a susținătorului politic al lui Dimitrie Gusti, Regele Carol al II-lea. Putem spune așadar că toate aceste note legitimau România unui «suveran energetic», explicau «solidaritatea poporului» în jurul său, marcând totodată «forța și grația unei națiuni», care-și «construia viitorul»²⁵.

Imaginea de propagandă a României anului 1937 era în totalitate reflectată în paginile presei pariziene²⁶, chiar până la reproducerea panegiricelor din publicațiile bucureștene. O explicație ar putea fi dată de spiritul participării sale la expoziție, complet eliberat de complexul europenității proprii. De asemenea, un rol important poate că l-au avut calitatea și performanțele prezenței românești în pavilioanele și standurile expoziționale; ca urmare a premiilor obținute (236 dintr-un total de 16705 acordate), România se găsea pe locul 10 în Europa, din 29 de țări participante, respectiv 11 în lume, din 48²⁷. Nu trebuie să neglijăm în acest context nici aportul substanțial al serviciului specializat de propagandă, de care România a început să uzeze din 1927.

Așadar, din rememorarea câtorva elemente care au concurat la edificarea identității naționale (de propagandă) a României în contextul studiat, constatăm existența unui fond de stereotipuri, care parcurg discursurile oficiale din 1867, 1889, 1900 sau 1937 și care sunt preluate în linii mari, cu anumite nuanțe, de publicațiile franceze (moștenirea latină și tradiția artistică bizantină a culturii poporului român, eroismul și continuitatea lui istorică, legate strâns de apartenența la confesiunea ortodoxă, valorile arhetipale și prospețimea lumii rurale, potențialul natural și uman al țării etc.).

În afara acestora, comisarii generali români au căutat să impună și o serie de imagini-cadru, care ar fi caracterizat momentul istoric în care se afla țara lor. Dacă în 1867, Principatele Unite trebuiau să ofere imaginea unui stat tânăr care-și dorea recunoașterea sa europeană, în 1889 și 1900, miza a fost

mai mare, precizându-se măsura în care România făcea parte din Europa timpului, treapta (stadiul de dezvoltare/statutul politic), pe care o ocupa în sistemul respectiv și nu modalitatea de acces în interiorul acestuia (un exemplu în acest sens ar putea fi, așa cum am mai amintit, cariera stereotipului «Belgia Orientului», inventat în anii '50 ai veacului al XIX-lea, prezent atât în discursul propagandistic conturat de oficialii de la București cu ocazia expozițiilor de la Liège sau Bruxelles din secolul următor, cât și în imaginarul european al epocii). Nu întotdeauna percepția francezilor a coincis cu intenția propagandei românești, așa încât publicațiile din *Hexagon*, tributare unor prejudecăți formate în prima parte a secolului al XIX-lea și continuate mai apoi pe aceleași canale (carte școlară, presă și relatări de călătorie), au colportat tot felul de imagini relative la apartenența Principatelor Unite/României fie la un «Orient sălbatic» sau «poetic» ori la un spațiu cultural care îngemăna Asia și Europa (1867), fie la un «Orient al Europei» (1889) sau la «Europa estică, atrasă de valorile civilizației occidentale» (1900). Nimic din toate acestea nu mai regăsim în 1937. Propaganda extrem de bine orientată a României i-a făcut pe observatorii francezi să fie fascinați de «eficiența» unui sistem politic și social care crease «solidarități profunde în jurul lui Carol al II-lea». România era conștientă că se găsește în Europa și de aceea nu avea nevoie să o afirme. Își «construia viitorul» pe «temelia» unui trecut autentic, «patriarhal» (lumea rurală) și pe un prezent girat de Carol al II-lea, cel care va fi devenit, atât în documentele propagandei oficiale a Bucureștilor, cât și în presa franceză (străină, în general), care relua panegiricile din capitala României, «Regele tinerilor și al țăranilor», adică grupurile cele mai dinamice și mai importante din punct de vedere numeric în anii '30 ai veacului al XX-lea (aceeași perspectivă, așa cum am mai spus, și în cazul participării la expoziția universală de la New York din 1939, organizată tot de Dimitrie Gusti).

Anexe*

A. Clasamentul țărilor participante la expozițiile universale și internaționale de la Paris în funcție de numărul recompenselor ce le-au fost atribuite.

- **1867²⁸**: 1. Franța (15200 expozanți/10103 recompense), 2. Marea Britanie (6077/1747), 3. Prusia (2489/1174), 4. Austria (2044/1061), 5. Belgia (1918/981), 6. Italia (4140/801), 7. Spania (2648/521), 8. Rusia (1414/511), 9. Elveția (1006/356), 10. Suedia și Norvegia (1083/329), 11. SUA (705/294), 12. Portugalia (1883/270), 13. Olanda (591/202), 14. Württemberg (265/187), 15. Bavaria (407/186), 16. Danemarca (293/134), 17. Imperiul Otoman (4946/134), 18. Hesse (245/108), 19. Baden (204/104), 20. Brazilia (1339/100), 21. Principatele Unite (1061/89), 22. Grecia (482/77), 23. Statele Pontificale (186/51), 24. Egipt (93/40), 25. China și Japonia (232/35), 26. Tunisia (41/20), 27. Maroc (75/11), 28. Persia (27/8), 29. Hawaii (53/7), 30. Annam (29/6).
- **1889²⁹**: 1. Franța (33937 expozanți/18834 recompense), 2. Spania (2706/1471), 3. Portugalia (2005/1270), 4. Belgia (1668/1211), 5. Marea Britanie (1937/1151), 6. SUA (1674/963), 7. Mexic (3206/928), 8. Rusia și Finlanda (998/698), 9. Argentina (1473/687), 10. Brazilia (838/579), 11. Grecia (1018/538), 12. Italia (703/491), 13. Japonia (675/489), 14. Serbia (1044/373), 15. Olanda (566/338), 16. Guatemala (788/312), 17. Chile (423/273), 18. România (547/265), 19. Norvegia (332/254), 20. Austro-Ungaria (405/253), 21. Venezuela (341/175), 22. Danemarca (265/151), 23. Nicaragua (591/145), 24. Republica Dominicană (185/80), 25. Ecuador (103/73), 26. Suedia (161/63), 27. Bolivia (235/62), 28. San-Marino (90/50), 29. Luxemburg (49/37), 30. Republica Sud-Africană (43/33), 31. Hawaii (40/20), 32. Persia (37/18), 33. China (26/15), 34. Columbia (34/14), 35. Siam (17/12), 36. Peru (18/9), 37. Maroc (8/1).
- **1900³⁰**: 1. Franța (38253 expozanți/23619 recompense), 2. SUA (7610/2379), 3. Italia (3130/2017), 4. Germania (2696/1983), 5. Marea Britanie (3193/1865), 6. Rusia (3179/1754), 7. Ungaria (3299/1351), 8. Portugalia (3151/1331), 9. Japonia (1307), 10. Mexic (3478/1038), 11. România (2255/1029), 12. Austria (1092/875), 13. Belgia (1413/810), 14. Spania (1526/711), 15. Elveția (879/561), 16. Ecuador (704/371), 17. Grecia (653/350), 18. Olanda (453/314), 19. Bulgaria (577/292), 20. Norvegia (464/288), 21. Suedia (447/265), 22. Danemarca (331/227), 23. Serbia (408/209), 24. Peru (370/166), 25. Bosnia-Herțegovina (132/129), 26. Guatemala (156/119), 27. Nicaragua (128/115), 28.

* Chiar dacă anexele pe care le propunem aici sunt strict statistice, ele marcând în fapt poziția pe care a ocupat-o România în diferite clasamente ori domeniile sale de excelență economică, așa cum s-au conturat ele cu prilejul participării la expozițiile universale sau internaționale, ele ne oferă totuși, în subsidiar, și importante precizări cu privire la profilul identitar autohton aflat în competiție la un moment dat.

Salvador (121/89), 29. Turcia (133/51), 30. Luxemburg (69/45), 31. China (141/38), 32. San-Marino (54/35), 33. Monaco (61/34), 34. Coreea (118/22), 35. Siam (26/20), 36. Maroc (19/19), 37. Republica Sud-Africană (27/19), 38. Persia (127/12), 39. Liberia (20/10), 40. Andora (7/2), 41. Republica Orange (1/0).

- **1937³¹**: 1. Franța (10114 recompense), 2. Germania (962), 3. Italia (780), 4. Belgia (481), 5. Austria (400), 6. Olanda (369), 7. Cehoslovacia (348), 8. SUA (320), 9. Polonia (275), 10. Ungaria (243), 11. România (236), 12. Japonia (200), 13. Grecia (194), 14. Argentina (137), 15. Danemarca (122), 16. Iugoslavia (120), 17. Finlanda (118), 18. Bulgaria (90), 19. Lituania (89), 20. Egipt (81), 21. Letonia (77), 22. Uruguay (68), 23. Marea Britanie, (67), 24. Venezuela (67), 25. Peru (65), 26. Brazilia (59), 27. Luxemburg (57), 28. Portugalia (57), 29. Haiti (45), 30. Estonia (43), 31. URSS (34), 32. Irak (29), 33. Monaco (24), 34. Statele Levantului - sub mandat francez (23), 35. Siam (22), 36. Canada (8), 37. Spania (8), 38. Mexic (8), 39. Republica Dominicană (8), 40. Albania (6), 41. China (2), 42. Chile (1).

B. Palmaresul României la expozițiile universale și internaționale de la Paris³².

An	Expozanți	Recompense
1867	1061/(1062)	89/(86)
1889	547/(736)	265/(278)
1900	2255/(2057)	1029/(1090)
1937	-(115)	236/(236)

C. Alte date statistice cu privire la palmaresul României la expozițiile universale și internaționale de la Paris³³.

• Arte Frumoase

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupa I	14	0
1889/Grupa I	22	17 - 3 medalii de argint, 5 de bronz și 9 mențiuni onorabile
1900/Grupa II	42(38)	19 - 3 medalii de argint, 9 de bronz și 7 mențiuni onorabile
1937/Grupa X, în special clasa 51b (Arte Frumoase. Muzică) ³⁴	?	circa 20% din totalul recompenselor obținute de expozanții români cu această ocazie

• Aplicații ale artelor liberale - Educație / Învățământ

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupa II	52	3 - 1 medalie de bronz și 2 mențiuni onorabile
1889/Grupa II	45	22 - 2 medalii de aur, 3 de argint, 5 de bronz și 12 mențiuni onorabile
1900/Grupa I	70(73)	41 - 6 mari premii, 9 medalii de aur, 10 de argint și 16 de bronz
1900/Grupa III	70	54 - 1 mare premiu, 6 medalii de aur, 13 de argint, 20 de bronz și 14 mențiuni onorabile

- **Agricultură, viticultură și produse alimentare**

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupele VII-VIII	194	34 - 2 medalii de aur, 6 de argint, 15 de bronz și 11 mențiuni onorabile
1889/Grupele VII-VIII	154	81 - 1 mare premiu, 10 medalii de aur, 2 de argint aurit, 20 de argint, 22 de bronz și 26 mențiuni onorabile
1900/Grupele VII, X	622(699)	610 - 14 mari premii, 138 medalii de aur, 233 de argint, 168 de bronz et 57 mențiuni onorabile

- **Industrii**

- a. **Forestieră, minieră și metalurgică**

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupa V, clasele 40-42	126	13 - 2 medalii de aur, 2 de bronz și 9 mențiuni onorabile
1889/Grupa V, clasele 41-43	34	20 - 3 medalii de aur, 7 de argint și 10 de bronz
1900/Grupele IX, XI	95(124)	80 - 7 mari premii, 21 medalii de aur, 26 de argint, 10 de bronz și 12 mențiuni onorabile

- b. **Materiale și procedee generale ale mecanicii**

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupa VI	73	2 - 1 medalie de bronz și 1 mențiune onorabilă
1889/Grupa VI	37	18 - 1 medalie de aur, 8 de argint, 6 de bronz și 3 mențiuni onorabile
1900/Grupa IV	6	3 - 1 medalie de argint și 2 de bronz

- c. **Mobilier și decorațiuni**

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupa III	111	2 - 2 mențiuni onorabile
1889/Grupa III	71	33 - 1 medalie de aur, 3 de argint, 18 de bronz și 11 mențiuni onorabile
1900/Grupa XII	37(65)	47 - 7 medalii de aur, 9 de argint, 19 de bronz și 12 mențiuni onorabile

- d. **Țesături**

An	Expozanți	Recompense
1867/Grupa IV	310	10 - 8 medalii de bronz și 2 mențiuni onorabile
1889/Grupa IV	338	58 - 2 medalii de aur, 14 de argint și 42 de bronz
1900/Grupa XIII	98(123)	86 - 1 mare premiu, 8 medalii de aur, 22 de argint, 30 de bronz și 25 mențiuni onorabile

e. Industrii diverse (electricitate, geniu civil, industrie chimică, telegrafice și telefonice)

An	Expozanți	Recompense
1900/Grupele V-VI, XIV	94(118)	82(86) - 6 mari premii, 22 medalii de aur, 22 de argint, 17 de bronz și 15 mențiuni onorabile

f. Artizanat

An	Expozanți	Recompense
1937/Grupa II	60	peste 50% din totalul expozanților români în cadrul acestei grupe au fost premiați

Note

¹ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Les fastes du progrès. Le guide des expositions universelles, 1851-1992*, Flammarion, Paris, 1992, p. 7 sau Florence Pinot de VILLECHENON, *Les expositions universelles*, PUF, Paris, 1992, p. 6.

² Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, p. 21.

³ Linda AIMONE, Carlo OLMO, *Les expositions universelles, 1851-1900*, Bellin, Paris, 1993, pp. 53-62.

⁴ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 37-38.

⁵ Vezi, în acest sens, Harold LASSWELL, *The Signature of Power. Buildings, Communication and Policy*, Transaction Books, New Brunswick - New Jersey, 1979, pp. 90-91 și Paul GREENHALGH, *Ephemeral Vistas. The « Expositions universelles », Great Exhibitions and World's Fairs, 1851-1939*, Manchester University Press, Manchester, 1988, pp. 112-141.

⁶ Alexandru ODOBESCU, *Opere* (Corespondență, 1847-1879), introducere de Alexandru DIMA; text stabilit, note și indice de Nadia LOVINESCU, Filofteia MIHAI, Rodica BICHIS, Editura Academiei RSR, București, 1979, pp. 157-159.

⁷ Procentele au fost calculate după datele din volumul propagandistic întocmit de Petre S. Aurelian și Alexandru Odobescu cu scopul prezentării oficiale a Principatelor Unite la expoziția universală din 1867, anume *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine à l'exposition universelle de Paris, en 1867 et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays*, A. Franck, Paris, 1868, pp. 205-344.

⁸ Vezi, spre exemplu, *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, A. Franck, Paris, 1868, pp. 77-86.

⁹ *Ibidem*, pp. 55-56.

¹⁰ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 78, 81.

¹¹ Vezi, spre exemplu, articolele publicate în *Exposition universelle de 1867 illustrée*, Dentu, Paris, 1867 de Victor COSSE, « L'exposition roumaine », 39e livraison, II, pp. 130-134 / p. 134; Ernest DREOLLE, « Costumes orientaux », 14e livraison, I, pp. 214-215; François DUCUING, « L'église roumaine », 4e livraison, I, p. 52 sau broșura lui Hippolyte GAUTIER, *Les curiosités de l'exposition universelle de 1867*, Paris, 1867, p. 10. Nu trebuie uitate nici textele dedicate participării românești la expoziția universală, ce au fost publicate în *Le Monde Illustré*, *La Revue Moderne*, *La Revue de l'Exposition Universelle de 1867*, *Le Siècle*, *L'Univers Illustré* etc. De asemenea, amintim aici și notele specializate din *Exposition universelle de 1867 à Paris. Rapports du Jury international*, P. Dupont, Paris, 1868 ori

Histoire du travail à l'exposition universelle de 1867, Didrou-Rousseau-Leroy, Paris-Arras, 1868.

¹² Vezi studiile noastre *Propagandă și identitate. România la expozițiile universale belgiene (1897-1935)*, Editura Cris, București, f.a. (2001), pp. 50-51, 98-101, 119, 123 și *Pe urmele « Belgiei Orientului ». România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Bruxelles, Liège și Gand (1894-1935)*, Editura Nemira, București, 2004, pp. 48, 74-80, 138-140, 147, 160.

¹³ Aserțiune prezentă și în volumul propagandistic întocmit de George Bibescu cu scopul prezentării României la expoziția universală din 1889, anume *Notice sur la Roumanie. Productions – Industries*, J. Kugelmann, Paris, 1889, p. 30.

¹⁴ IDEM, 1889. *Exposition universelle. La Roumanie. Avant. Pendant. Après*, J. Kugelmann, Paris, 1890, p. 10.

¹⁵ IDEM, *Notice sur la Roumanie*, pp. 29-63, 75-128 sau 1889. *Exposition universelle. La Roumanie*, pp. 241-357. Procentele au fost calculate după datele prezentate în anexele din *Notice sur la Roumanie (Liste des exposants)*.

¹⁶ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 114, 118.

¹⁷ Vezi, spre exemplu, articolele din *Le Figaro*, *L'Indépendance Belge*, *Petit Moniteur Illustré*, *La République Illustrée*, *Le Temps* etc. Apud Georges BIBESCO, 1889. *Exposition universelle. La Roumanie*, pp. 112-125, 427-430, cele din *L'Illustration*, 47e Année, 2.427, 31 Août 1889, p. 180 respectiv 12 Octobre 1889, p. 303-305 sau broșura lui Léon FRAGER, *La Roumanie à l'exposition universelle de 1889*, Paris, 1889. Nu trebuie uitate nici textele dedicate participării românești la expoziția universală, ce au fost publicate în volume ca *Les curiosités de l'exposition universelle de 1889* (Charles Delagrave, Paris, 1889), *Exposition universelle de 1889. Grand ouvrage illustré, historique, encyclopédique, descriptif* (E. Dentu, Paris, 1890) sau în jurnale precum *Le Monde Illustré*, *Revue de l'Exposition Universelle*, *Revue Illustrée* etc. De asemenea, amintim aici și notele specializate din *Exposition universelle de 1889. Rapports du Jury international*, Imprimerie Nationale, Paris, 1890-1892.

¹⁸ Vezi volumul propagandistic de prezentare oficială a României la expoziția universală din 1900, anume *Catalogue. La Roumanie à l'exposition universelle de 1900*, Imprimerie Lemercier, Paris, 1900, pp. XI-LXII. Procentele au fost calculate după datele din aceeași lucrare de la pp. 1-175.

¹⁹ Dimitrie C. OLLĂNESCU, *România la expozițiunea universală din Paris, 1900*, Imprimeria Statului, București, 1901, pp. 25, 45-46.

²⁰ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 134, 139.

²¹ Vezi, spre exemplu, extrasele din *Bulletin des Halles* și *Revue des Revues* (apud Dimitrie C. OLLĂNESCU, *Raport general asupra participărei României la expoziția universală din Paris, 1900*, I.V. Socecu, București, 1901, p. 43) sau articolele lui Maurice NORMAND din *L'Illustration*, 58e Année, 2.988, 2 Juin 1900, p. 346 ori L. GRANDEAU din *Le Temps* (24.09.1900, 8.10.1900). Nu trebuie uitate nici textele dedicate participării românești la expoziția universală, ce au fost publicate într-o seamă de ghiduri expoziționale sau în periodice precum *Journal des Débats*, *Le Monde Illustré*, *Revue Encyclopédique*, *Revue Illustrée* etc. De asemenea, amintim aici și notele specializate din *Exposition universelle et internationale de 1900 à Paris. Rapports du Jury international*, Paris, 1902-1903.

²² Dimitrie C. OLLĂNESCU, *România la expozițiunea universală din Paris, 1900*, pp. 33-36, 38-43.

²³ Vezi, spre exemplu, articolele noastre « Images de l'identité. La Roumanie de Carol II aux expositions universelles », în *Pouvoirs et mentalités*, textes réunis par Laurențiu VLAD à la mémoire du professeur Alexandru DUȚU, Éditions Babel, Bucarest, 1999, pp. 137-155 / pp.

149-152 sau « Pavilioanele României la expoziția universală de la New York (1939-1940) », în *Arhitect&Design*, X, 7 (126), august 2003, pp. 44-46.

²⁴ Dimitrie GUSTI, «Știința națiunii», în *Sociologie românească*, II, 2-3, București, 1937, extras.

²⁵ IDEM, *Opere*, III, texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu BĂDINA și Ocatavian NEAMȚU, Editura Academiei RSR, București, 1970, pp. 444-446, 449 sau textul propagandistic oficial intitulat « Romania », publicat în *Le livre d'or de l'exposition internationale des arts et des techniques dans la vie moderne. Paris - 1937*, Éditions SPEC, Paris, s.d.

²⁶ Vezi, spre exemplu, articolele din *Le Figaro*, 112e Anné, 7 Juin 1937, p. 4 sau 26 Juin 1937, p. 2; *L'Illustration*, 95e Année, 4917, 29 Mai, Supplément, p. LXX; *Le Temps*, 27697, 8 Juillet 1937, p. 11 ori numărul special dedicat artei românești din revista *Beaux-Arts*, Septembre 1937. Nu trebuie uitate nici textele dedicate participării românești la expoziția internațională, ce au fost publicate într-o seamă de ghiduri expoziționale sau în periodice precum *Gringoire*, *Journal des Débats*, *Le Jour*, *L'Ordre*, *Revue des Deux Mondes* etc. De asemenea, amintim aici și notele specializate din *Exposition internationale des arts et des techniques dans la vie moderne. Rapport général*, Imprimerie Nationale, Paris, 1938-1940.

²⁷ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 194, 198.

²⁸ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 78, 81. Autoarele nu au reținut palmaressele țărilor din America Latină (cu excepția Braziliei) sau ale Cambogiei, Luxemburgului, Siamului sau Principatului Liu-Kiu.

²⁹ IBIDEM, pp. 114, 118.. Autoarele nu au reținut palmaressele unor țări (regiuni) precum Alsacia-Lorena, Andora, Capul Bune Speranțe, Costa-Rica, Egipt, Elveția, Haiti, Honduras, Monaco, Noua-Zeelandă, Paraguay, Uruguay, Tasmania, Turcia și insulele Victoria.

³⁰ IBIDEM, pp. 134, 139.

³¹ IBIDEM, pp. 194, 198. Autoarele nu au reținut palmaressele unor țări (regiuni) precum Australia, Elveția, Statele Pontificale, Norvegia, Suedia și Uniunea Sud-Africană.

³² IBIDEM, pp. 78, 114, 134, 194. Cifrele din paranteze sunt avansate de *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine à l'exposition universelle de Paris, en 1867 et d'une notice sur l'histoire du travail en ce pays*, pp. 347-352; Georges BIBESCO, 1889. *Exposition universelle. La Roumanie. Avant. Pendant. Après*, pp. 169-183; Dimitrie C. OLLĂNESCU, *Raport general asupra participării României la expoziția universală din Paris, 1900*, pp. 427-449; *Catalogue général officiel. Exposition internationale des arts et des techniques dans la vie moderne - Paris, 1937*, I, Stenger, Paris, 1937, pp. 799-804 și jurnalul *Universul* (14, 27 și 30 ianuarie 1939). Vezi și palmaresul României la expozițiile universale sau internaționale de la Viena (1873) - 1498 expozanți/237 recompense; Anvers (1894) - 2/2 (locul 26 în clasament); Bruxelles (1897) - 7/7 (25); St. Louis (1904) - ?/4; Liège (1905) - 11/12 (26); Milano (1906) - ?/1; Gand (1913) - 55/38 (14); Barcelona (1929) - 230/211; Bruxelles (1935) - 138, după unele surse, 144/97, după alte surse, 90 (15 sau 16).. Expoziția universală de la New York (1939) a renunțat la sistemul premierii participanților. Datele de mai sus au fost reproduse după *Commission princière de la Roumanie à l'exposition universelle de Vienne (1873)*, 1873, p. 52; Alexandru TZIGARA-SAMURCA^a, « România la expoziția din Barcelona », extras din *Convorbiri Literare*, 1930, pp. 10-11; Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER-GUDEHUS, *Op. cit.*, pp. 146, 160, 203; Laurențiu VLAD, *Propagandă și identitate. România la expozițiile universale belgiene (1897-1935)*, pp. 34-35, 48-50, 68-69, 101-102 sau *Pe urmele "Belgiei Orientului". România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Liège, Bruxelles și Gand (1894-1935)*, pp. 44, 56-57, 72, 98, 128.

³³ *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine à l'exposition universelle de Paris, en 1867 et d'une notice sur l'histoire du travail en ce pays*, pp. 205-352; Georges BIBESCO, 1889. *Exposition universelle. La Roumanie. Avant. Pendant. Après*, pp. 166-183; *Catalogue. La Roumanie à l'exposition universelle de 1900*, pp. 1-175; Dimitrie C. OLLĂNESCU, *Raport general asupra participărei României la expoziția universală din Paris, 1900*, pp. 72, 427-449; *Catalogue général officiel. Exposition internationale des arts et des techniques dans la vie moderne - Paris, 1937*, I, pp. 799-804; jurnalul *Universul* (14, 27 și 30 ianuarie 1939). Între paranteze sunt cifrele avansate de Dimitrie C. Ollănescu.

³⁴ În *Catalogue général officiel. Exposition internationale des arts et des techniques dans la vie moderne - Paris, 1937*, I, p. 800 nu se precizează numărul expozanților români la această secțiune. Noi am estimat procentul respectiv pornind de la listele celor recompensați la expoziția din 1937, publicate în *Universul* (14, 27 et 30 ianuarie 1939). Este posibil ca artiștii români să fi fost premiați « hors-concours » sau în cadrul altor secțiuni ale expoziției de la Paris.

Résumé

En partant de la prémisse que les expositions universelle mettent en valeur une certaine stratégie identitaire, cette étude essaye de construire une série historique afin de pouvoir suivre le dialogue entre les images de l'identité roumaine et les préjugés ou les perceptions occasionnelles de l'opinion publique françaises.

Dialogul România-NATO și noua eră de securitate transatlantică

Anca Parmena POPESCU

Noul NATO

La data de 4 aprilie 1989, Alianța Nord-Atlantică celebra împlinirea celei de-a patruzecia aniversări a semnării Tratatului Nord- Atlantic și își reafirma valorile caracteristice lumii occidentale. Momentul a coincis cu începutul unei etape de schimbări în relațiile dintre Estul și Vestul Europei o dată cu dizolvarea Pactului de la Varșovia și destrămarea Uniunii Sovietice.

În aceste condiții, NATO va trece și printr-un proces de modificare a structurii instituționale ca o reacție la noul mediu de securitate european¹ ce se reconfigura la începutul anilor 2000 dincolo de limitele geografice, etnice, rasiale sau religioase. NATO se va afirma ca o punte transatlantică ce unește America de Nord de Europa și care se bazează pe principiile și valorile fundamentale ale societății moderne.

Originile noului concept de securitate după anii 1990

Originile noului mediu de securitate care a transformat conceptul de securitate comună în cadrul Alianței se află la sfârșitul anilor 1970 prin²:

- lansarea, în decembrie 1967 a *doctrinei Harmel* care promovează existența unor politici paralele de apărare și securitate comună cu scopul de a menține balanța strategică în relațiile Est-Vest în timpul Războiului Rece;
- introducerea de către cancelarul Republicii Federale a Germaniei, în 1969, Willy Brandt, în sensul menținerii și promovării unor relații mai bune cu țările Europei de Est și Uniunea Sovietică;
- adoptarea Actului Final de la Helsinki al CSCE, din august 1975 care stabilește noi cerințe pentru discutarea problemelor referitoare la apărarea drepturilor omului și creșterea nivelului de încredere în relațiile Est-Vest.

Încheierea războiului Rece a condus la eliminarea amenințărilor militare directe și a deschis perspectiva unei evoluții de la postura de alianță cu responsabilități legate de conceptul de apărare comună la postura unei

alianțe ce-și dorește dezvoltarea unui nou concept de parteneriat în domeniul securității.

Politica porților deschise: dialogul România-NATO

În 1921, Giulio Douhet, teoreticianul italian al folosirii forței aeriene afirma: “Victoria surâde celor care anticipează schimbările în caracterul războiului și nu celor care așteaptă să se adapteze ei înșiși după ce schimbările se produc”. După mai mult de 80 de ani, afirmația sa este mai valabilă ca oricând și ilustrează importanța procesului de transformare a NATO elaborată la Summit-ul de la Praga.

Procesul de extindere al NATO este cuprins în articolul 10 al Tratatului Atlanticului de Nord care menționează că, în urma acordului unanim al statelor membre ale alianței, acestea pot invita un alt stat să adere la alianță, dacă acesta este în măsură să aplice și să promoveze principiile care au stat la baza redactării documentului și să contribuie la garantarea zonei de securitate comună.

În ianuarie 1994, o dată cu Summit-ul de la Bruxelles, statele membre și-au reafirmat intenția de deschidere a Alianței față de alte state europene cu condiția respectării principiilor impuse de Tratat. La acea dată, România era prima țară care semna acordul pentru PfP, afirmându-se ca un important factor stabilizator și de securitate în Europa de Sud-Est. La 21 noiembrie 2002, în cadrul Summit-ului de la Praga este dat publicității textul documentului care anunța lărgirea alianței³ și invitația adresată României de a se alătura celorlalți membri.

De altfel, într-un raport publicat de Marc Grossman, Subsecretarul de Stat al SUA pe probleme politice, la întrebarea legată de politica ușilor deschise promovată de alianță, acesta afirma: *We also spoke last year of our determination to extend NATO membership to the new emerging democracies of Central and Eastern Europe. At the Prague Summit, NATO leaders invited seven new democracies--Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Slovakia, and Slovenia--to join NATO. The accession of these seven countries to NATO will directly benefit U.S. interests. These are strong Atlanticists. They are Allies in the War on Terror*⁴.

La 26 martie 2003, România, Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, Slovacia și Slovenia au semnat la Bruxelles, protocoalele de aderare la NATO.

Această a doua rundă a extinderii NATO post-război rece include invitații adresate către trei foste republici sovietice, trei foști membri ai Pactului de la Varșovia și unei foste republici yugoslave⁵. Toți cei șapte invitați au participat la Planul de Acțiune pentru Aderare (MAP), încă din momentul lansării în 1999, precum și la acțiunile de menținere a păcii sub comanda NATO în Europa de Sud-Est.

După semnarea protocolului de aderare la NATO, noua comunitate euro-atlantică trebuie să se bazeze pe un sistem mai eficient de cooperare și colaborare, un sistem colectiv de securitate capabil să facă față unor noi provocări și amenințări: amenințarea terorismului, extinderea crimei organizate și a traficului de droguri și ființe umane.

Extinderile gemene ale NATO și Uniunii Europene din martie, respectiv mai 2004 pot fi considerate pe bună dreptate două evenimente de o importanță deosebită. În același timp, ele s-au produs în contextul mai larg al unei profunde – deși graduale – remodelări a peisajului de securitate al Europei⁶.

Cele mai vizibile implicații și consecințe ale acestui proces le constituie orientarea spre mai multă autonomie a SUA și o dispută intensă privind circumstanțele în care forța trebuie folosită pentru a combate noile amenințări ale terorismului la nivel global, stabilizarea Europei de Sud-Est, perfecționarea capacităților militare ale NATO, afirmarea identității europene de securitate și apărare, un nou parteneriat cu spațiul ex-sovietic, politica ușilor deschise și parteneriatul pentru pace.

Spațiul valorilor euro-atlantice

În noul context al dialogului România-NATO, valorile și idealurile comune trebuie să se bazeze pe un sistem colectiv de securitate, destinat să reprezinte expresia unei planificări comune în domeniul apărării:

- **libertate și securitate** prin realizarea unui echilibru între concepul de libertate individuală și cel de bunăstare socială;
- **democrație, drepturile omului și statul de drept** prin impunerea principiului sistemului de guvernare *de către popor, al poporului și pentru popor*;
- **stabilitate politică internă**;
- **cooperare și solidaritate** prin crearea unei strategii comune, coordonată pentru abordarea cu succes a problemelor ce periclitează securitatea membrilor alianței;
- **economia de piață** prin crearea unui sistem al liberei inițiative și facilitarea dezvoltării comerțului.

Într-un raport publicat de **U.S. SENATE COMMITTEE ON FOREIGN RELATIONS**, la Dirksen Senate Office Building, la data de 3 aprilie 2003 cu titlul **THE FUTURE OF NATO: DO BULGARIA AND ROMANIA QUALIFY?** și dat publicității de Janusz Bugajski, în calitate de Director al Proiectului Est European și al Centrului de Strategii și Studii Internaționale, Washington, D.C. la punctul legat de calificarea României pentru structurile euro-atlantice și aderarea la sistemul de valori ale alianței, **Romania's Qualifications: Domestic Stability and Democracy**, acesta afirma: *Similarly to its neighbor to the south, Romania has achieved a high level of political stability, held several free and fair elections, and created a*

democratic political structure. Nevertheless, the country's major political forces are committed to democracy, free markets, and integration into international institutions.

În aceste condiții, noile obiective majore, în perioada 2003-2008, ale comunității nord-atlantice în România sunt circumscrise următoarelor obiective:

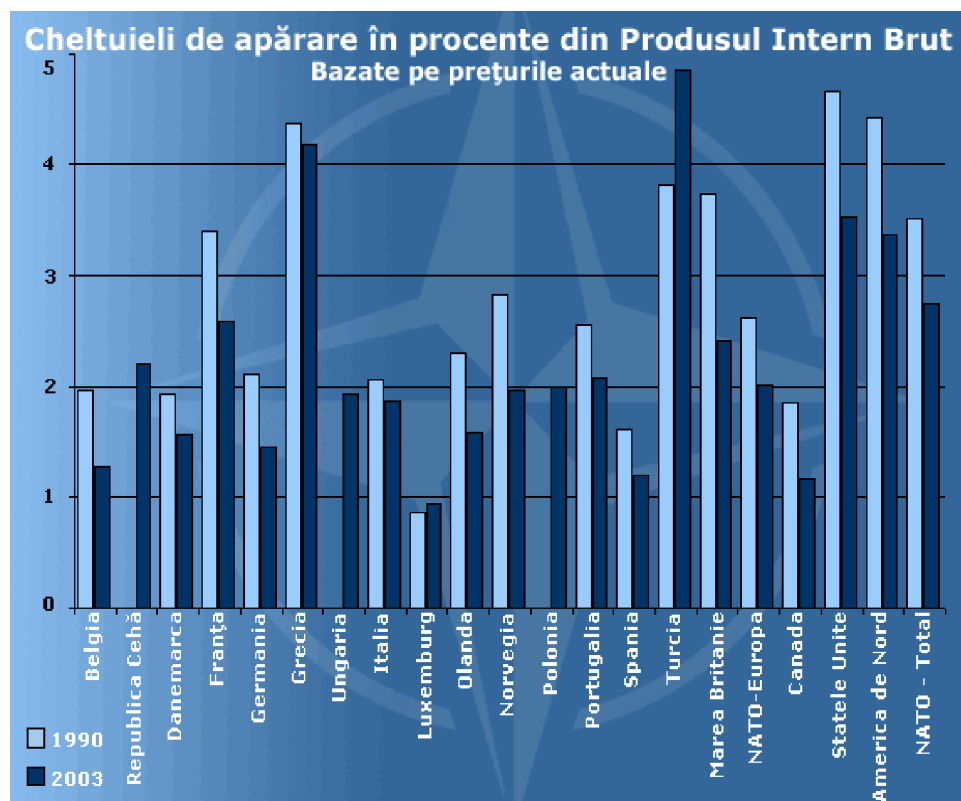
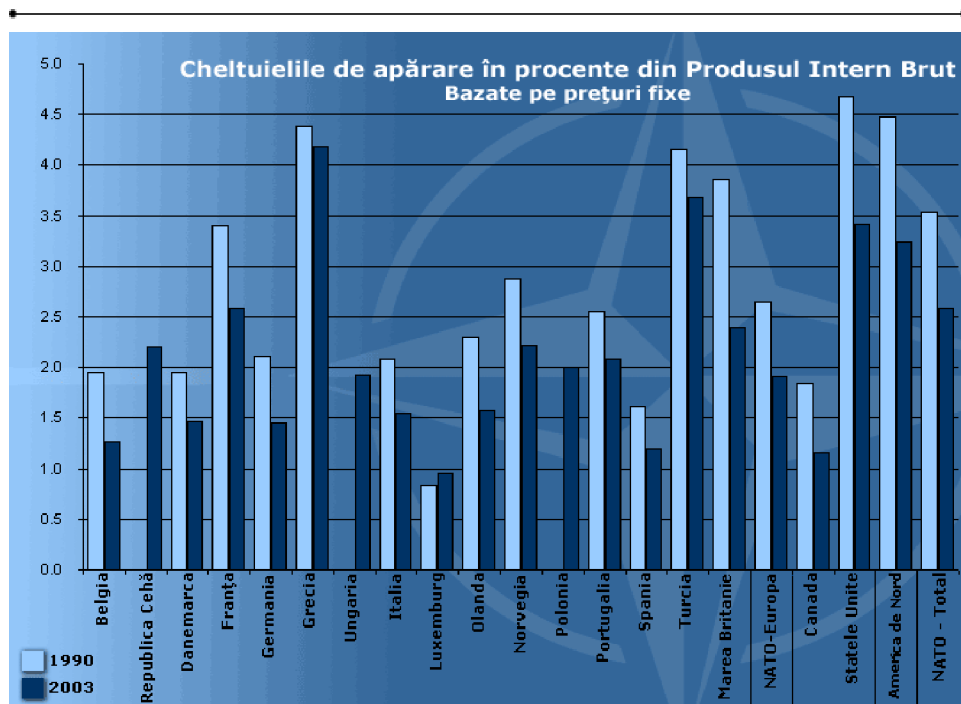
- sprijin în **procesul de integrare** în cadrul alianței nord-atlantice;
- sprijin în vederea creării unei **societăți civile active** în România;
- crearea unui **parteneriat activ, real și eficient** în sectorul public și privat;
- **promovarea sistemului de valori euro-atlantice** în rândul opiniei publice.

Avantajele și dezavantajele integrării euro-atlantice

De altfel, într-un sondaj cu privire la barometrul opiniei publice relativ la integrarea României în NATO, sondaj publicat în noiembrie 2002 de Metro Media Transilvania și realizat la cererea Fundației pentru o Societate Deschisă, persoanele interviewate aveau mai multă încredere în instituțiile europene și euro-atlantice decât în Guvern și Parlamentul țării. Potrivit rezultatelor cercetării *Expectanță euro-atlantică a României*, clasamentul încrederii este ocupat, în ordine, de armată, mass-media, audio și video, Uniunea Europeană, NATO, ziare și Consiliul Europei. Cu ocazia aceluiași sondaj, 75,5 % din cei interviewați erau conștienți că integrarea euro-atlantică generează, în egală măsură costuri și beneficii. Un aspect important al sondajului relevă că, pentru 70% dintre români, intrarea României în NATO va duce la creșterea nivelului de trai, pentru 59% la crearea de noi locuri de muncă, pentru 54% la îmbunătățirea imaginii României în lume, pentru 52% la eliminarea corupției, iar pentru 44% la creșterea fondurilor pentru modernizarea armatei.

Acest ultim aspect trebuie corelat cu statisticile în formă grafică de mai jos ce provin din documentul *Date Financiare și Economice Privitoare la Apărarea NATO*, pe care Alianța îl publică anual și care poate fi accesat în format electronic la <http://www.nato.int/docu/pr/2003/p03-146e.htm> cu privire la cheltuielile de apărare și personalul militar în cadrul alianței.

Datorită diferențelor dintre definițiile privind cheltuielile de apărare utilizate de NATO și cele folosite la nivel național, cifrele prezentate pot fi diferite de cele întrebuintate de autoritățile naționale. Analizele prezentate pentru Republica Cehă, Ungaria și Polonia au ca an de referință anul 1999, anul aderării celor trei țări la alianță. Pentru celelalte țări, anul 2003 este considerat an de referință.

Întrebarea centrală în noul context al amenințării teroriste devine în acest caz cum poate fi cel mai bine creată această „nouă eră de securitate euro-atlantică” și cum fi depășite animozitățile apărute cu precădere în ultimii ani. În lucrarea *Vecinii Imprevizibili, UE, NATO și Prețul Aderării*, editată de Anatol Lieven și Dimitri (la Carnegie Endowment, în 2003), autorul afirmă că definind „Europa” numai după criteriului îndeplinirii stricte a cerințelor de aderare pare neadecvată. Astfel, actorii politici și militari trebuie mai curând să dezvolte o viziune cuprinzătoare și flexibilă asupra unei „Europe întregi și libere”, dacă statele membre doresc să facă față noilor provocări ale lumii post 11 septembrie.

Note

¹ *Reclădirea Alianței în Noțiuni despre noul NATO: prezentare pentru Parteneri*, NATO Office of Information and Press, Bruxelles, Belgia, p. 7

² *Originile noului mediu de securitate*, Manualul NATO, Office of Information and Press, NATO, Belgia, p. 35

³ Textul integral al anunțului *Annonce du Secrétaire Général de l'OTAN, Lord Robertson, concernant l'élargissement* este prezentat în volumul dedicat Summit-ului de la Praga, *Le Sommet de Prague et la transformation de l'OTAN. Le guide complet*, Division Diplomatie Publique de l'OTAN, Bruxelles, Belgia, 2003, p. 88

⁴ Marc Grossman, Under Secretary for Political Affairs, Testimony before Senate Armed Services Committee, Washington, DC <http://www.state.gov/p/us/rm/19119.htm>, 27 martie 2003

⁵ *Noi membri în NATO după Praga*, NATO Office of Information and Press, Bruxelles, Belgia, p. 2

⁶ Textul integral al articolului lui Tomáš Valášek, *Semnificația extinderii* este prezentat în Revista NATO, ultimul număr din vara anului 2004.

Abstract

The present article regards the future of NATO as a vital alliance of the international scene, because as many analysts suggest it is America's only permanent bridge to Europe, an official expression of our commitment to each other's defense. NATO represents the guarantee to maintain the peace in Europe. NATO is one of our key instruments in today's world politics. The article suggests that we should continue to depend on NATO and to believe in it as a guidepost for our future.

Relațiile româno-franceze. Istoria unei prietenii

Angela-Ramona DUMITRU

„Orice român are două patrii: mai întâi, pământul în care s-a născut și, apoi, Franța. Franța ne-a crescut, ne-a învățat carte. Scânteia care încălzește patria noastră am luat-o de la căminul Franței.”

Relațiile franco-române s-au bazat întotdeauna pe tradiția îndelungată și pe o istorie comună în care fiecare a dat sau a primit, în măsura posibilităților¹. Un caz elocvent de reciprocitate este intrarea României în primul război mondial în momentul în care Franța se afla pe buza prăpastiei, respectiv negocierile Tratatului de la Versailles, care au condus la întregirea națiunii române.

De-a lungul ultimului secol, indiferent de regimul politic sau de persoanele aflate vremelnic la putere, Franța a încercat să nu lase România izolată. *Charles de Gaulle* a fost, de altfel, suficient criticat pentru aceasta, ca și, mai târziu, *François Mitterand*, la începutul anilor '90, unul pentru că oferea credibilitate lui Nicolae Ceaușescu, celălalt pentru că îl legitima pe Ion Iliescu.

Președintele Traian Băsescu a obținut, în data de 30 mai 2006, la Paris, promisiunea fermă a omologului său francez, *Jacques Chirac*, că Tratatul de aderare a României va fi ratificat înainte de raportul Comisiei Europene din 19 octombrie.

Potrivit președintelui Băsescu, Adunarea Națională a Franței va ratifica Tratatul pe 27 iunie, înaintea vacanței parlamentare, iar Senatul va vota ratificarea pe 2 octombrie.

Votul Franței este foarte important pentru România deoarece el reprezintă un semnal pentru celelalte șapte state care nu au ratificat încă aderarea noastră la Uniunea Europeană. De altfel, președintele României a anunțat că omologul său francez i-a dat asigurări că Germania și Olanda vor ratifica și ele, până la raportul din octombrie, Tratatul de aderare. Obținerea unui angajament ferm din partea Franței a fost principalul scop al vizitei președintelui Traian Băsescu la Paris. Este foarte important pentru România ca ratificarea Tratatului să se facă înainte de începerea campaniei electorale din Franța, când politicienii de la Paris ar fi putut deveni mai reticenți în privința extinderii UE din cauza presiunii populare.

Președintele francez a fost impresionat că, în ciuda operației pe care a suferit-o, Traian Băsescu a ținut să facă această vizită de lucru în Franța.

Jacques Chirac a fost grijuliu cu seful statului român, ținându-l de braț în timp ce urcau scările de la Palatul Elysée. De altfel, întâlnirea a durat cu aproape 45 de minute mai mult decât era prevăzut, lucru destul de neobișnuit pentru președinția franceză, unde totul se desfășoară de obicei după un program foarte strict.

În ierarhia diplomatică, vizitele președinților sunt „de stat”, „oficiale”, „de lucru” și altele. Vizita din data de 30-31 mai 2006 a președintelui Băsescu a fost clasată drept „informală” de către partea română, nefiind una oficială, ci una de lucru. Aceasta era singura variantă pe care *Traian Băsescu* o avea în încercarea de a îndrepta relațiile dintre România și Franța, pentru că, potrivit uzanțelor diplomatice, nu este permisă decât o singură vizită oficială pe mandat, iar aceasta fusese deja efectuată în noiembrie 2005.

La 21 noiembrie 2005, președintele român a fost primit la Palatul Elysée de președintele Franței, Jacques Chirac. Întrevederea a fost urmată de un dejun de lucru. Discuțiile celor doi lideri s-au concentrat asupra a două teme : integrarea României în UE și securitatea Balcanilor și Mării Negre. La capătul întâlnirii, Traian Băsescu a declarat presei că Tratatul nu reprezintă o problemă, nici la nivelul liderilor francezi, solidari cu România, nici la cel al opiniei publice franceze.

Potrivit unui comunicat al președinției franceze, Jacques Chirac i-a descris pe români ca pe „frații noștri în Europa” și l-a asigurat pe președintele Băsescu de deplinul sprijin al Franței față de eforturile de integrare europeană ale României. Jacques Chirac „și-a reafirmat dorința de a vedea România devenind membru plin al UE, ceea ce implică îndeplinirea tuturor obligațiilor” – arată comunicatul.

Cea de-a doua temă a întrevederii de la Elysée, cea privind securizarea spațiului Mării Negre, a fost abordată de președintele Băsescu la Centrul de Studii Diplomatice și Strategice de la Paris. Președintele Franței i-a cerut deja ministrului său de externe ca împreună cu omologul său român să studieze cum poate contribui Parisul la acest plan. În același context al nevoii de securitate în zona Balcanilor, România a prezentat Franței și un proiect privind provincia Kosovo și statutul său în viitor.

Iar șeful statului a motivat astfel interesul României față de această problemă: „Plecăm de la premisa că în Balcanii de vest nu se poate greși. Dacă în momentul de față se ia o decizie inacceptabilă pentru zonă, riscăm să revenim la conflicte armate”.

Potrivit lui Traian Băsescu, Bucureștiul e nemulțumit de expulzarea a două mii de români care trăiau în Franța, fără notificarea ambasadei, așa cum cer legile europene. E vorba de cetățeni care nu mai îndeplineau condițiile de ședere în Franța și de care autoritățile române au aflat de abia la întoarcerea pe aeroport. Chestiunea a făcut subiectul întâlnirii din noiembrie 2005 dintre

miniștrii de interne ai celor două state, ca și chestiunea minorilor aflați ilegal în Franța și care, potrivit legilor de aici, nu pot fi expulzați.

În cursul vizitei, care a avut o durată de două zile, președintele Băsescu a avut programate convorbiri și cu șefii celor două camere ale parlamentului, *Christian Poncelet* și *Jean-Louis Debré*, dar și cu alți oficiali printre care raportorul pentru România în Parlamentul European, *Pierre Moscovici*. Vizita, așa cum reiese dintr-un comunicat prezidențial, a avut un puternic caracter politic. Președintele Băsescu a considerat-o drept un prilej de a face lobby pe lângă autoritățile franceze ca acestea să sprijine atât Tratatul cât și respectarea calendarului de aderare. Alături de președintele Traian Băsescu au fost prezenți în Franța și ministrul de interne, *Vasile Blaga*, ministrul justiției, *Monica Macovei* și ministrul de externe, *Răzvan Ungureanu*.

Potrivit site-ului oficial al președinției franceze, vizita președintelui Băsescu derulată în noiembrie 2005 „ilustrează caracterul substanțial al relațiilor noastre politice. În domeniul economic, merită amintit că Franța este al treilea mare investitor străin în România, cu în jur de 3 miliarde de euro investiți în 2005. Franța este, de asemenea, al patrulea mare partener comercial al României.” Traian Băsescu a căpătat o nouă certitudine : aceea că este favoritul diasporei românești, cel puțin cea de la Paris. La recepția de la Ambasada României, la care au participat cel puțin două mii de persoane, discursul său despre România actuală a fost primit cu aplauze furtunoase și cu urale.

La 31 mai 2006, printre interlocutorii șefului statului s-au numărat din nou președinții Senatului și Adunării Naționale a Franței, *Christian Poncelet* și *Jean-Louis Debré*, precum și membrii comisiei de politică externă a Adunării Naționale, conduse de deputatul *Edouard Balladur*. La finalul discuției pe care a avut-o cu omologul său, *Jacques Chirac*, șeful statului a declarat că ratificarea de către Legislativul Franței a tratatului de aderare a României și Bulgariei la Uniunea Europeană „va avea loc în timp util”.

„În general, planificarea este: în luna iunie – ratificare în Adunarea Națională și pe 2 octombrie – ratificare în Senatul Franței”, a spus președintele. „Președintele Chirac a afirmat ceea ce știm prin tradiție, că Franța susține fără rezerve integrarea României în Uniunea Europeană”, a continuat domnia-sa, adăugând că „1 ianuarie 2007 este considerat la Paris un termen normal de intrare a României în Uniunea Europeană”.

Astfel, France-CEI aprecia, în mod just, că: „Această a doua vizită în Franța a președintelui Băsescu de la alegerea sa, după cea pe care a efectuat-o între 21–22 noiembrie, subliniază strânsele relații franco-române în toate domeniile. Franța întreține cu România o colaborare culturală și universitară intensă, limba franceză fiind astăzi studiată de mai mult de jumătate dintre elevii români și vorbită de un român din cinci. [...] De asemenea, cooperarea

militară și polițienească este exemplară. Schimburile noastre economice și comerciale sunt de bun augur, având în vedere că Franța este cel de-al treilea investitor străin în România.”

Similitudinile culturale franco-române sunt evidente atât în prezent, cât și în epoca modernă. În procesul de constituire a României moderne, un rol important l-au avut tinerii români formați în centrele de cultură ale Europei Centrale și apusene². Acești “copii amfibii” – în așa măsură încât, cum scria *Alecu Russo*, “capul ni-este de franțuz, dar inima ne-a rămas tot de moldovan”³ –, au adus o contribuție decisivă în “europenizarea” Principatelor române și în procesul lor de aliniere la rânduielile și mentalitățile Occidentului. Câteva zeci de tineri, poate mai puțin de o sută, au fost adevărații răsturnători ai “vechiului regim”, intervenind novator, cu îndrăzneală, într-un proces istoric decisiv. Acești “bonjourişti” au spart tiparele și zăgăzurile, au nimicit prejudecăți, au deschis larg ferestrele pentru ca aerul proaspăt al înnoirii să pătrundă în casele părinților lor și în țările lor, distrugând învechitul și inerția. A avut loc atunci un proces de tranziție zguduitor, iar contrastele dintre generația tinerilor și cele ale părinților și bunicilor au fost uriașe și n-au lipsit nici contradicții care semnalau sfârșitul unei lumi și nașterea uneia noi. Tot *Russo* scria : “Părinții noștri au deschis ochii într-un leagăn moale de obiceiuri orientale; noi am răsărit în larma ideilor noi; ochii și gândul părinților se îndreptau spre Răsărit, ai noștri ochi stau țintiți spre Apus!”⁴

Muntenii – ori mai bine zis oltenii – *Gheorghe și Barbu Bibescu* s-au găsit în capitala Franței pentru mai mulți ani, la studii; amândoi aveau să domnească în Țara Românească, la cumpăna jumătății veacului al XIX-lea. Majoritatea tinerilor au dovedit interes față de variate direcții ale științei, fără a se consacra exclusiv uneia singure, prin frecventarea cursurilor de Drept, de Istorie, de Medicină. Această pregătire era, de fapt, ceea ce era nevoie, în procesul de constituire a statului modern: oameni de formație multilaterală. Tinerii au dat în fapt dovada seriozității și îndeosebi a capacității de dăruire, prin integrarea în lumea studentescă. Neîndoielnic, acești tineri și-au trăit propria lor tinerețe, s-au integrat vieții pariziene și totodată au reprezentat în capitala Franței o insulă de românitățe.

Cel care întruchipează în mod exemplar influența franceză în constituirea instituțiilor românești din domeniul medicinei este doctorul *Carol Davila*. Sunt cunoscuți în istoriografia românească primii medici români care și-au făcut studiile la Paris, în perioada 1849–1856 luându-și doctoratul în acest domeniu *Petre Protici* (în 1851) și *Nicolae Turnescu* (în 1853)⁵. Arhiva Facultății de Medicină din Paris atestă prezența unor studenți români medicinisti în deceniul 1850–1860, la cota 16 AJ 920, prin acte ce dovedesc înscrierea lor la studii, aducând câteva completări la valorosul “Répertoire” al lui Victor Gomoiu, oferind date noi asupra acestor tineri intelectuali români,

insuficient conturați. Alte documente franceze atestă prezența la studii la Paris a unor tineri români mediciști în deceniul 1850–1860: *Vasile Agapie*, *George Radu*, *Ilarion Russo*, *Vasile Grădeanu*, *Constantin Budișteanu*, *Mihail Trandafirescu*, *Ștefan Măcescu*.

Societatea românească a înregistrat schimbări structurale. Clase și categorii sociale și-au văzut statutul schimbat. O categorie a burgheziei o reprezentau intelectualii. *M. Obedenaru* îi înfățișa poate prea optimist și ditirambic: „Marea majoritate a persoanelor care constituie clasele conducătoare se compune din oameni luminați, conștienți, conștiincioși, muncitori, iubind ordinea, devotați binelui public. Sunt licențiați în drept, licențiați în litere și în științe ai facultăților de la Paris, doctori în drept și în medicină, ingineri ai diferitelor școli din Franța, ofițeri formați în școlile speciale ale armatei franceze etc. Acești oameni, formați și desăvârșiți în Franța, au introdus în România marile instituții ale țării care au fost totdeauna în fruntea civilizației. Când îi frecvențezi ai crede că te găsești în mijlocul unei societăți franceze”⁶. Rândurile funcționărimii, relativ numeroase, erau alimentate de această intelectualitate.

Memorabile rămân cuvintele adresate de Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti, secretari ai guvernului provizoriu al Țării Românești, lui *Edgar Quinet*, într-o scrisoare datând din 26 iunie 1848: “Orice român are două patrii : mai întâi, pământul în care s-a născut și, apoi, Franța [...]. Franța ne-a crescut, ne-a învățat carte. Scânteia care încălzește patria noastră am luat-o de la căminul Franței. Amintește Franței că suntem fiii ei, că ne-am luptat pentru dânsa pe baricade. Aducă că ceea ce am făcut, după pilda ei am făcut, că timpul calculelor strâmbe ale politicii a trecut, că noi suntem de altminteri paza ei dinspre Rusia și că sângele nostru vărsat ar cădea asupra ei”⁷. Gratiudinea entuziastă manifestată de corifeii generației de la 1848 față de Franța își are rădăcinile în conștiința rolului de model pe care Franța l-a jucat pentru Principatele dunărene în decursul veacului al XIX-lea. Penetrația spiritualității franceze în ipostazele sale iluministă, romantică, socialist-utopică a făcut obiectul a numeroase cercetări, de la cartea de referință a lui Pompiliu Eliade, „De l’influence française sur l’esprit public en Roumanie” (1898)⁸ și până la studiile de literatură comparată de astăzi.

Veacul al XIX-lea înregistrează numeroase căsătorii româno-franceze consemnate în spițele familiilor boierești din Țara Românească, la starea civilă și pe pietrele tombale: beizadea Grigore Ghica a fost prima oară căsătorit cu franțuzoaica *Aurélie Soubiran*⁹; Nicolae Bibescu a fost soțul lui *Hélène Ney d’Elchingen* (nepoată de fiu a vestitului mareșal Ney); beizadea George Bibescu (1833–1902) a luat în căsătorie pe *Valentine Riquet de Caraman-Chimay*. Aceste uniuni matrimoniale vor trebui inventariate cu precizie, putând să proiecteze lumini asupra unui capitol al relațiilor franco-române, insuficient studiat până astăzi. De asemenea, au existat o serie de

căsătorii între diplomații francezi sau francofoni și fiice de boieri români: *Léon Beclard* (consulul francez la București) s-a căsătorit cu Maria (fiica lui Barbu Catargiu); diplomatul francez *Eugène Poujade* (un alt consul general al Franței la București) și-a unit destinul cu Maria Ghica (fiica lui “beizadea Tingirică” – porecla dată celui dintâi fiu al lui Grigore al IV-lea Ghica, marele ban Costache Ghica); contele *Robert de Montesquiou-Fézensac* a luat-o de soție pe domnița Maria (una din fiicele lui Vodă Bibescu). Dealtfel, cele mai numeroase alianțe matrimoniale franceze se întâlnesc, probabil, în familiile Ghica și Bibescu.

Elementele franceze au fost rapid asimilate în societatea românească a secolului al XIX-lea, contribuind la întărirea influenței culturale a Franței¹⁰, prin reprezentanți de seamă, cum au fost : *François Linchou* (urmașii fratelui său purtând numele de “Lenș”); *Louis-Antoine viconte de Gramont*; *Raoul de Pontbriant* (profesor de franceză venit de la Paris la București); doctorul *Ernest de Lapommeraye*.

Sunt ilustrative cuvintele istoricului și genealogistului *Ioan C. Filitti* de la sfârșitul studiului său din 1923, asupra familiei poetului Vasile Cârlova: “Poporul român a avut o putere deosebită de asimilare. Astfel și-a putut păstra caracterul romanic, cu toate invaziile la care a fost mereu supus de-a lungul veacurilor. A deznaționalizat și contopit în sânul său toate neamurile străine cu care a venit în atingere. Firea primitoare a românului, marea lui indulgență pentru slăbiciunile omenеști, îngăduința în aplicarea legilor, bogăția țării, privescările ei fermecătoare, vastul orizont al câmpiilor ei au exercitat o atracție deosebită. Și astăzi încă, până și din Occidentul mai civilizată, străinii care vin cu gândul de întoarcere în patria lor, rămân de-a binelea pe pământul țării noastre, de care, cu toate scăderile ei, nu se mai pot despărți.”.

Dacă *Jules Michelet* – idolul multor tineri aflați la Paris – redă în lucrarea sa din anul 1853 episodul exilării revoluționarilor munteni¹¹, celălalt mare profesor de la Collège de France, plecat în exil, Edgar Quinet scria la 1856, direct sub impresia legăturilor întreținute cu revoluționarii români, studiul său „Les Roumains”. La rândul său, *Paul Bataillard* participa cu entuziasm la acțiunea propagandistică imediat următoare revoluției pașoptiste, publicând mai multe studii în reviste, precum și numeroase articole în presa de mare tiraj, mai ales în “Le temps”.

Din seria publiciștilor francezi care au dat curs adeziunii la cauza română prin lucrări de mare anvergură trebuie amintit aici istoricul *Elias Regnault*, autorul lucrării „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes”, publicată în anul 1855, scriere care a cunoscut încă de la apariție și o traducere în limba română¹².

În mai 1854, când războiul Crimeii era în prima sa fază, *Saint-Marc Girardin* publica în “Journal des Débats” un amplu articol, “Poziția viitoare a

Principatelor de la Dunăre”, în care se ocupa de rolul important care revenea acestora în contextul evenimentelor aflate în desfășurare. Atitudinea marelui publicist francez, menită să contribuie la crearea unei stări de spirit în Occident cu totul în favoarea cauzei Principatelor, să stimuleze în acest sens un larg curent favorabil în presa franceză, sau chiar în alte țări, precum și să influențeze activitatea diplomatică în același sens, era relevată de “România literară”, prin condeiul lui *Vasile Alecsandri*, care, la numai câteva zile de la apariția unui articol al publicistului francez, în numărul din 20 martie 1855, într-un articol intitulat “Prietenii românilor”, așeza în fruntea listei marilor filoromâni francezi pe Saint-Marc Girardin. Numele acestor campioni ai României – Saint-Marc Girardin, și alături de el, *Félix Colson*, *Vaillant*, *Desprez*, *Billecocq*, *Jules Michelet*, *A. Ubicini* și alții – , scrie el, “sunt adânc săpate în inimile noastre și nu se vor șterge niciodată”, căci, adaugă el, “dintre toate misiile omenești, cea mai nobilă este de a întinde o mână prietănească națiilor căzute, care aspiră a se ridica în picioare și a lua rînd între celelalte nații mari, glorioase și puternice”¹³.

La 25 martie 1855, *I. Voinescu II*, trimițându-i un exemplar din culegerea de poezii din opera lui *Alecsandri*, întocmită de el la Paris, aducea și el, ca și prietenul său, bardul de la Mircești, un cald omagiu publicistului francez, în care românii, spunea el, de multă vreme găsiseră “un apărător plin de dreptate și de știință”¹⁴.

Din anul 1855, cum semnala și *G. Bengescu*¹⁵, odată cu profilarea sfârșitului războiului, acțiunea propagandistică a lui *A. Ubicini*, ca și a altor publiciști francezi, se intensifică în strânsă colaborare cu patrioții români. Cum aflăm dintr-o scrisoare adresată lui *Vasile Alecsandri*, la sfârșitul acestui an, *Ubicini* îl asigura pe poetul moldovean că, răspunzând solicitărilor sale și a altor patrioți români, luase de fapt contactul cu un număr apreciabil de gazete din Occident, din Austria, Germania, Italia, Spania, Belgia, Danemarca, pentru a nu mai vorbi de gazetele franceze : “Noi avem deja 8, fără a mai socoti pe cele franceze.”, îl informează el pe Ghica¹⁶. Între publicațiile contractate, la care se referă, el amintește de “*Journal de Francfort*”, “*Gazette Universelle Allemande*”, “*L’Opinion*” (de la Turin), “*Iberia*” (de la Madrid), “*Télégraphe*” (la Bruxelles), precum și de mai cunoscutele angajate în propaganda filoromânească, “*La Presse*”, “*Le Constitutionnel*”, “*L’Illustration*”, “*Le Journal des économistes*” și altele. “Noi am făcut tot ce se poate în ce ne privește – scrie el. Este rîndul vostru să faceți la fel, adică să ne trimiteți materiale și bani.”¹⁷ În același sens, nota *Ubicini*, se adresase printr-o scrisoare și lui *Constantin Hurmuzaki*.

Inițial, după începerea ostilităților din cadrul războiului Crimeii (1853–1856), revoluționarii pașoptiști exilați s-au concentrat în Turcia, pentru o organiza alcatuirea unui corp de “voluntari” care să lupte pentru eliberarea Principatelor de sub ocupația rusească. Dar planurile au fost

zădărnicate de arestarea și condamnarea lui I.C. Brătianu de către magistratura napoleoniană pentru legăturile lui cu cercurile secrete franceze. Exilații din Paris caută deci să stabilească legături cu cercurile politice și diplomatice franceze cu ajutorul cărora să poată exercita o influență favorabilă asupra lui Napoleon al III-lea. În capitala Franței se concentraseră de altfel cei mai de seamă dintre revoluționarii exilați, în frunte cu radicalii, și tot aici se reconstituise, în primăvara anului 1851, Comitetul revoluționar de la '48 sau Comitetul Național Român, organul conducător al emigrației, a cărui autoritate era recunoscută și de proscrișii din celelalte centre.

Încă de la 12 iulie 1853, îndată după intrarea rușilor în Principate, C. A. Rosetti, Ștefan Golescu, Cezar Bolliac, arhimandritul Iosaphat Snagoveanu și Ion Voinescu II au adresat ministrului de externe, Drouyn de Lhuys, un memoriu pentru a-l informa asupra raporturilor „provinciilor danubiene” cu Poarta otomană și a protesta asupra acestei încălcări a frontierelor românești de către Rusia¹⁸.

Un alt exilat din grupul celor de la Paris, radicalul I.C. Brătianu, dovedea aceeași energie în susținerea drepturilor și aspirațiilor națiunii sale – într-un memoriu din același an către Napoleon al III-lea expunea situația politică și militară a românilor aflați sub suzeranitatea otomană și protectoratul țarist. I. C. Brătianu solicita sprijinul împăratului francez pentru formarea unui “stat român tare, constituit pe malurile Dunării” prin unirea Țării Românești și a Moldovei, reîntregită în hotarele sale de dinainte de 1812. Franța avea tot interesul să susțină formarea la porțile Orientului a unui stat de 6 milioane de români, întrucât ar fi găsit aici numeroase facilități și un debușeu pentru produsele sale industriale.

În cursul anilor următori, exilații și-au intensificat demersurile pe lângă cercurile conducătoare franceze, căutând să le mențină neconținut trează atenția asupra Principatelor. Noi memorii au fost adresate lui Napoleon al III-lea, miniștrilor de externe Drouyn de Lhuys și A. Walewski, principelui Jérôme Napoleon ori reprezentanților diplomați ai Franței în diferite capitale europene, îndeosebi lui Edouard Thouvenel, ambasadorul francez la Poartă.

Aflați la Constantinopol și profitând de prezența în capitala otomană a principelui Jérôme Napoleon (vărul împăratului Napoleon al III-lea), Nicolae Golescu și C. A. Rosetti i-au înaintat, la 23 aprilie/4 mai 1854 un amplu memoriu referitor la situația Principatelor în care se cerea, între altele, reunirea lor într-un regat și realipirea Basarabiei răpită de ruși în 1812¹⁹. Un memoriu similar a adresat și Gheorghe Magheru mareșalului de Saint-Arnaud, comandantul suprem al armatei franceze de pe teatrul de război din Crimeea.

În 1854, Cezar Bolliac adresează și el memorii principelui Jérôme Napoleon ori împăratului francez, fiind primit în audiență de cel dintâi. În

amplul memoriu înaintat lui Napoleon al III-lea la 5 februarie, el expunea programul de reforme preconizat de Partida națională în Principate. În 1855, încearcă din nou să ia legătura cu prințul Napoleon. La 10 martie trimitea acestuia un memoriu însoțit de ultima sa lucrare, o hartă în relief a României.

I.C. Brătianu publica la Paris, în 1855, un “Memoriu asupra Imperiului Austriei în chestiunea Orientului”, memoriu destinat șefului statului francez. Franța – relava I. C. Brătianu – nu trebuie să rămână nepăsătoare față de năzuința de emancipare politică a popoarelor, deoarece aceasta ar echivala cu renunțarea la principiile proclamate de ea. “Naționalitate, civilizațiune, libertate – conchidea I. C. Brătianu – acesta e programul ce trebuie să urmeze Franța în Orient. Românii drept punct de rezim, acesta e mijlocul principal.”

Asupra necesității ca Franța să sprijine lupta de emancipare a popoarelor din sud-estul continentului insista I. C. Brătianu și în scrisoarea – memoriu trimisă la 25 februarie 1855 ambasadorului Franței la Constantinopol, *Edouard Thouvenel*.

În afara contactelor directe și a memoriilor trimise unor personalități politice franceze sau engleze, exilații recurgeau și la alte mijloace pentru dobândirea sprijinului puterilor apusene pentru cauza românească. Între acestea, publicarea unor lucrări de informare și propagandă în favoarea drepturilor și intereselor naționale ale Principatelor române ocupă un loc important.

În anul următor, *Dimitrie Bolintineanu* publica, tot la Paris, cu sprijinul lui Ion Voinescu II, lucrarea „*Les Principautés Roumaines*”, pentru a face cunoscute întinderea și numărul poporului român, răspândit în diverse provincii istorice²⁰.

Tot în 1854 apărea la Paris broșura lui *C. N. Filipescu*, un alt exilat român, intitulată „*Mémoire sur les conditions d’existence des Principautés Danubiennes*”, în care se proceda la o analiză detaliată a raporturilor de suzeranitate și protectorat ce legau Principatele române de Turcia și Rusia. Concluzia era că, din cauza slăbiciunii Porții și politicii agresive a Rusiei, românii nu-și puteau pune speranța decât în Franța și Anglia, agreate și pentru atracția exercitată de civilizația occidentală.

La rândul său, *Napoleon al III-lea*, în memorandumul trimis la 29 martie 1855 la Londra, preconiza crearea unui stat român “ca barieră Europei occidentale contra gigantului de la Nord”. Diplomația franceză va fi de altfel cea care va ridica oficial problema unirii Moldovei și a Țării Românești în Conferința de la Viena din martie-iunie același an. După cum se știe, reprezentantul Franței la masa tratativelor, *baronul de Bourqueney* a depus, la 26 martie 1855, un memorandum care propunea unirea Principatelor.

Folosind cu abilitate susceptibilitatea și disensiunile dintre marile puteri în profitul cauzei naționale, emigranții români și-au intensificat la

maximum activitatea în 1856, înaintea, în timpul și după Congresul de pace de la Paris, atât prin contacte directe sau mijlocite cu cercurile politice franceze și engleze, cât și prin presă, publicații etc.

Existau însă și “antiunioniști” precum Constantin A. Suțu – reacționar muntean, trimis în Apus spre a sprijini candidatura la domnie a caimacamului Alexandru Dimitrie Ghica – care a dat un memorial contra unirii²¹. Memorii similare, din medii ale boierimii conservatoare antiunioniste, au adresat cabinetelor europene și Mihail Sturdza (fostul domn al Moldovei)²², Nicolae Rosetti-Roznovan și alții.

Din aceste motive, la începutul anului 1856, în preajma deschiderii lucrărilor Congresului de pace de la Paris, exilații și-au intensificat acțiunea unionistă. S-a trecut, totodată, la pregătirea unui memoriu și a unei scrisori către Congres, menite să fie înaintate de Nicolae Golescu împăratului Napoleon al III-lea, reginei Victoria a Angliei, regelui Piemontului Victor Emanuel al II-lea și reprezentanților lor la tratativele de pace. Memoriul urma să fie aprobat de către “toată românimea din Paris”, antrenându-se astfel în acțiunea unionistă și colonia românească existentă atunci în capitala Franței. La 3 martie 1856, Nicolae Golescu înainta memoriul amintit contelui Walewski, președintele Congresului.

“Astăzi Franța dorește să construiască, împreună cu România, o Uniune Europeană democratică și puternică”, a spus *Philippe Etienne*, la deschiderea colocviului „Relațiile româno-franceze în vremea lui Napoleon la III-lea”, ce a avut loc la București în luna octombrie 2003. Ambasadorul Franței la București a subliniat că este de datoria și onoarea țării pe care o reprezintă să ajute România, ca și Napoleon al III-lea la 1859, cu baze noi astăzi, să construiască un stat modern.

Note

¹ Vezi, pe larg, N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris, 1918.

² Dan Berindei, *Studenții români peste hotare și procesul de constituire a României moderne*, în vol. *Cultura națională română modernă*, București, 1986, p. 38-55.

³ Alecu Russo, *Scrieri*, ediția P. V. Haneș, f.a., p. 17.

⁴ *Ibidem*, p. 50-51.

⁵ Dr. Sam. Herscovici-Herisano, *De l'influence médicale française en Roumanie*, Paris, 1933, p. 37-38.

⁶ Apud M. G. Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876, p. 387-388.

⁷ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvântări*, vol. I, partea I, București, 1938, p. 2-3.

⁸ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, București, 1982, p. 121-131.

⁹ Alexandre Ghica, *Une amie d'Alexandre Dumas fils : Aurélie Ghica*, în “Societas Academica Dacoromana. Acta Philologica”, t. V, Roma, 1966, p. 249-256.

¹⁰ Vezi și Nicolae Isar, *Istoria modernă a Românilor. Imaginea societății românești în Franța (1774 – 1848)*, București, 1992.

¹¹ Jules Michelet, *Principautés danubiennes. Madame Rosetti, 1848*, în *Légendes démocratiques du Nord*, Paris, 1853.

¹² *Istorie politică și socială a Principatelor dumărene de Elias Regnault*, tradusă de Ioan Fătu, vol I-II, 1856, 2 vol., 589 p.

¹³ *Ibidem*, 20 martie 1855, p. 144.

¹⁴ Scrisoarea lui I. Voinescu II a fost publicată de Bonifaciu Florescu în “Portofoliul român”, an I, nr. 7, din 1881, p. 4-6, după ms. francez nr. 137, f. 9-11, aflat la Biblioteca Academiei.

¹⁵ Cf. G. Bengesco, *Avant-propos*, p. IX-X.

¹⁶ Cf. Biblioteca Academiei, Serv. Msse., Corespondență, S 123, pach. DCCLII.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Armand Lévy, *La Russie sur le Danube, avec la protestation des Roumains contre l'invasion de leur patrie et de la correspondance sur les Principautés danubiennes entre Démètri Bratiano et Lord Dudley Stuart*, Paris, 1853, p. 4-5.

¹⁹ Cf. Bibl. Academiei, Msse, Arhiva Chr. Tell, I, varia 21; Bibl. Națională, fond St. Georges, pach. CLIII/doc. 5. În legătură cu acest memoriu s-au acreditat păreri greșite în istoriografia noastră, considerându-se că el cuprinde și alte revendicări, precum neatârarea și alegerea în fruntea noului stat român a unui principe străin. În realitate, ținând seama de data și împrejurările în care a fost elaborat, el urmărea în principal să determine cercurile conducătoare franceze să accepte participarea românilor la războiul Crimeii alături de aliați. În plus, în unele lucrări este menționat cu data greșită de mai 1855.

²⁰ Dimitrie Bolintineanu, *Les Principautés Roumaines*, Paris, 1854, p. 59.

²¹ N. Corivan, *Din activitatea emigranților români în Apus (1853-1857). Scrisori și memorii*, București, 1931, p. 13.

²² Pentru memoriul lui Mihail Sturdza vezi V. Maciu, *Un proiect al lui Mihail Sturdza pentru organizarea Principatelor Române*, în “Studii”, XIV, 1966, nr. 1, p. 59-91.

Résumé

L'histoire des relations franco-roumaines, et tout particulièrement celle des rapports culturels, est placée sous le signe magique d'un pont de latinité qui a uni, à travers les âges, la Roumanie à la France.

Monsieur Traian Băsescu, président de la Roumanie, s'est rendu en visite de travail en France cette année, les 30 et 31 mai. Cette seconde visite en France du président Băsescu depuis son élection, après celle qu'il avait effectuée les 21 et 22 novembre 2005, souligne l'étroitesse de nos relations dans tous les domaines. La France entretient avec la Roumanie une coopération culturelle et universitaire très dense, le français étant aujourd'hui étudié par plus de la moitié des élèves et parlé par un Roumain sur cinq.

Les relations franco-roumaines plongent leurs racines dans l'histoire. La plupart des coryphées du XIX-ème siècle appartenaient à la jeunesse qui avait fait ses études à Paris. On les appelait “bonjouristes” : les frères Gheorghe et Barbu Bibescu (les princes régnants de la Valachie au XIX-ème siècle), le docteur Carol Davila, l'écrivain Alecu Russo, C. A. Rosetti, Cezar Bolliac etc. L'unification de la Moldavie et de la Valachie en 1859 a été soutenue par des personnalités françaises telles Jules Michelet et Edgar Quinet et elle s'est accomplie avec l'aide de Napoléon III.

Politici de integrare a României în structurile economice europene

Radu RIZA

Începând din 1990, odată cu transformările profunde ale vechiului sistem economic, România a cunoscut o largă deschidere spre exterior. Această deschidere a fost determinată, pe de o parte, de noul curs politic intern și extern urmat de România, iar pe de altă parte, a fost puternic stimulată de acțiuni întreprinse la nivel mondial și regional de înlăturare a diferitelor categorii de bariere în calea desfășurării unor relații economice libere. Printre cele mai semnificative acțiuni de înlăturare a barierelor la nivel global, regional și național pot fi menționate următoarele:

- punerea în aplicare a acordurilor multilaterale ale rundelor de negocieri GATT privind liberalizarea piețelor naționale ale țărilor semnatare ale acordurilor;
- aplicarea Tratatului de la Roma, care a pus bazele Pieței comune;
- aplicarea măsurilor de construcție a Pieței unice europene hotărâte prin Tratatul de la Maastricht menite să asigure libera circulație a bunurilor, serviciilor și factorilor de producție între țările membre ale Uniunii;
- semnarea și începerea aplicării Acordurilor de Asociere a țărilor din Europa Centrală și de Est la Uniunea Europeană;
- acceptul dat de către Consiliul European de la Copenhaga (1993) ca țările asociate din Europa Centrală și de Est să devină membre ale UE în condițiile când acestea îndeplinesc anumite criterii politice și economice (instaurarea și consolidarea democrației, stabilitatea politică, constituirea și consolidarea unor piețe funcționale, capacitatea economiei de a face față concurenței și capacitatea instituțiilor de a aplica legile și de a adopta acquis-ul comunitar);
- formularea oficială, de către țările asociate, a cererilor de a-și depune candidaturile de aderare la Uniunea Europeană (1994-1995);
- deschiderea negocierilor de aderare a celor 12 țări candidate din Europa ca urmare a Hotărârii Consiliului European de la Luxemburg (1997) și a Hotărârii Consiliului European de la Helsinki (1999).

Prin aplicarea acestor documente, pe lângă faptul că au fost deschise piețele, s-au creat totodată premisele favorabile pentru accelerarea integrării

în Uniunea Europeană a României, alături de alte țări din zonă. O analiză riguroasă a efectelor pe care le au acțiunile menționate mai sus asupra evoluției proceselor reale din diferite compartimente ale economiei naționale relevă însă, printre altele, și existența a două tendințe contradictorii: pe de o parte, extinderea și adâncirea integrării comerciale la nivel regional și global; pe de altă parte, dezintegrarea și fragmentarea sistemelor de producție naționale.

Din păcate, organizațiile economice internaționale, în deciziile lor, prea puțin iau în considerare existența acestor tendințe contradictorii. Ele sunt preocupate, îndeosebi, de soluționarea problemelor privind înlăturarea acelor bariere care stânjenesc desfășurarea liberă a comerțului dintre țări și de reformele instituționale. Tocmai din această perspectivă pot fi interpretate prioritățile și dinamismul cu care sunt elaborate și aplicate diferitele acorduri și mai ales perseverența cu care se monitorizează aplicarea acestora, indiferent de efectele asupra structurii comerțului și mai ales asupra producției. Într-adevăr, în credința că piețele liberalizate vor asigura dezvoltarea economică optimă a tuturor țărilor indiferent de condițiile lor inițiale, rare sunt preocupările acelorasi organisme de a contribui, cu soluții adecvate și eficiente, la rezolvarea de fond a acelor probleme care privesc dezechilibrele balanțelor comerciale și de plăți, penuria de capital, criza care a lovit unele sectoare moderne, cu impact negativ asupra dezvoltării și modernizării economice a unora dintre țări etc. Iar atunci când anumite preocupări punctuale există, tot atât de rare sunt și cazurile când se recunoaște în fapt că există piețe nefuncționale (mai ales în anumite țări aflate în tranziție), piețe care impun formularea și aplicarea unor tratamente speciale pentru a putea ieși din cercul vicios al subdezvoltării sau al unor tendințe nefavorabile de dezvoltare. În virtutea observațiilor generale de mai sus, doresc abordarea subiectului din perspectiva modului și ritmului în care au fost eliminate frontierele economice dintre țări, prin desființarea barierelor tarifare din calea schimburilor de bunuri dintre U.E. și țările asociate, precum și din perspectiva modului în care aceste din urmă țări trebuie să preia acquis-ul comunitar din domeniul politicii vamale și comerciale, în conformitate cu cerințele Pieței comune și cu cele ale Pieței unice europene.

Eliminarea frontierelor economice ca esență a integrării europene

Încă de la primele începuturi, ca urmare a dezbaterilor publice și diferitelor scrieri, precum și a Tratatului de la Roma (1957), făuritorii Europei Unite au avut în vedere realizarea integrării pe cele două dimensiuni fundamentale: cea economică, prin crearea pieței pan-europene, curățată de obstacolele potrivnice schimburilor libere și competitive, și cea politică, prin crearea de instituții europene care să asigure autoritatea supranațională.

Statele, ca entități politice, sunt demarcate de frontierele politico-teritoriale, iar economiile naționale sunt demarcate de frontierele economice. În linii generale, integrarea economică se înlăpătuiește prin eliminarea frontierelor economice dintre țările implicate în acest proces, iar integrarea politică, prin transferul treptat al unor funcții de la statele naționale la Comunitatea Europeană. Un grad înalt de mobilitate a factorilor și un volum mare al fluxurilor de bunuri și servicii și de comunicații dintre diferite țări definesc existența unui grad relativ ridicat de integrare economică a țărilor respective.

Aceasta înseamnă că barierele de la frontierele economice au fost diminuate. O înlăturare totală a acestor bariere înseamnă o desființare totală a frontierelor economice și, prin aceasta, o integrare economică avansată sau totală.

Clasificarea bariereleor în calea schimburilor economice

În practica mondială există mai multe categorii de bariere care stau în calea schimburilor libere și a integrării economice. Luate în sens restrâns, acestea pot fi clasificate în două categorii: tarifare și netarifare. Dacă lărgim sfera de cuprindere a noțiunii vom putea distinge trei categorii de bariere. Bariere naturale, determinate de condițiile geografice. Ele se definesc fie prin situarea țării la distanțe mari sau în poziționarea sa periferică față de țările partenere, fie prin obstacole naturale, cum sunt munți, întinderi de apă, deșert ș. a. ce o despart de celelalte țări. Multe dintre aceste bariere se atenuază sau sunt surmontate prin dezvoltarea puternică a infrastructurii – șosele, căi ferate, linii de transport aeriene și navale, telecomunicații. Bariere culturale, determinate în special de condițiile istorice ale dezvoltării umane. Acestea se definesc prin obiceiuri, comportament sau atitudine față de muncă, față de reguli etc., prin credință, prin limbă ca mijloc de comunicare ș.a. Ele pot fi chiar mai puternice și mai durabile decât alte categorii de bariere, iar atenuarea lor cere un efort educațional considerabil și de lungă durată. Bariere artificiale, provocate de acțiunile autorităților publice desfășurate în decursul timpului în scopul protecției producătorilor și a piețelor interne, a formării veniturilor bugetare, a finanțării lucrărilor publice ș. a. Acțiunile sunt sedimentate și structurate în reguli formale și informale, în instituții și în mecanisme economice, financiare și administrative. Această categorie de bariere se compune, la rândul său, din două subgrupe: tarifare, sub forma taxelor vamale; netarifare, sub forma unor interdicții sau limitări de naturi diferite (politice, economice, financiare, tehnice etc.).

Barierele netarifare reprezintă obstacolele cele mai importante și mai periculoase în calea comerțului, întrucât fragmentează piețele mai sever decât au făcut-o vreodată barierele tarifare. În afară de faptul că există o mare creativitate în impunerea acestora și o lipsă de transparență și de date cu

privire la existența lor, mai trebuie adăugate și următoarele aspecte. Barierele netarifare folosite în practica curentă necesită măsuri de monitorizare extrem de costisitoare pentru firme, introduc distorsiuni și incertitudini și împiedică specializarea eficientă a industriilor. În principiu, măsurile pentru desființarea graduală a acestor bariere formează principalele condiții și elemente definitorii ale diferitelor stadii pe care le parcurg țările în lungul lor drum spre aderare la Uniunea Europeană și spre deplina lor integrare în Uniune.

Începând din 1993, România, ca și alte țări din zonă, aplică Acordul de Asociere cu UE, care a avut ca principal obiectiv reducerea graduală până la eliminarea completă a tarifelor vamale și a cotelor de import și de export pentru produsele industriale. Pentru produsele agricole se aplică un calendar întârziat în ce privește taxele și cotele vamale de import. Programul guvernamental de aderare la UE în vigoare apreciază că până în anul 2007 România va putea asimila acele obiective esențiale care să o facă aptă de a îndeplini toate criteriile de aderare astfel încât ea să devină membră a UE.

Ca regulă generală, aderarea unei țări la UE pe linie comercială implică adoptarea următoarelor trei categorii de măsuri: desființarea tuturor categoriilor de bariere în calea circulației bunurilor și serviciilor pe Piața unică europeană; preluarea tarifului vamal comun al UE, ceea ce înseamnă pe de o parte, aplicarea taxelor vamale, pe baza Clauzei națiunii celei mai favorizate prevăzute de acest tarif față de țările terțe beneficiare ale acestei clauze, iar pe de altă parte, acordarea unui regim vamal preferențial țărilor terțe în virtutea unor acorduri de asociere, de comerț liber și a unor aranjamente și sisteme vamale preferențiale; preluarea politicilor comerciale ale UE pe plan multilateral, interregional, regional și bilateral, cu implicațiile de rigoare în ce privește schimbarea politicii comerciale ale țării.

Adoptarea acquis-ului comunitar privind tariful vamal comun extern și politicile comerciale multilaterale, interregionale, regionale și bilaterale ale UE și unele implicații

Aderarea României la UE implică nu numai înlăturarea barierelor tarifare și netarifare în relațiile sale comerciale cu Comunitatea, ci și adoptarea tarifului comun extern al UE, precum și alinierea țării noastre la toate obligațiile ce decurg atât din aplicarea tratatelor UE cu terțe țări și organizații internaționale în materie comercială, cât și din preluarea acestui acquis comunitar. România va fi partea care va trebui să-și alinieze sistemul și nivelul său de protecție vamală la cele ale UE. Iar din această acțiune de aliniere va rezulta o diminuare substanțială a protecției vamale a producției naționale și în raporturile sale comerciale cu terțe piețe întrucât și aici se păstrează o diferențiere netă în ce privește nivelul de protecție vamală din România și UE la produsele industriale și cele agroalimentare.

Referitor la produsele industriale în anul 1999, media simplă a taxelor vamale de import prin aplicarea Clauzei națiunii celei mai favorizate a reprezentat pentru România 16,2%, în timp ce pentru UE 4,5%, cu tendință de scădere în anii următori la un nivel situat sub 3%. Dintr-o listă cu primele 100 de produse industriale ordonate după valoarea importurilor efectuate de România din terțe țări (dintr-un nomenclator combinat cu opt cifre) taxele vamale de import sunt: mai mari în România față de UE la 61 produse; mai mari în UE față de România la 12 produse; egale la 2 produse, iar la 25 produse se fac excepții de la plata taxelor vamale în ambele cazuri.

Alinierea la tariful vamal comun va însemna pentru România, pe de o parte, o diminuare a protecției sale vamale față de terțe țări prin reducerea cu puncte procentuale însemnate a taxelor vamale la un număr mare de produse importante: 8-10 la medicamente, 20 la autovehicule, 16,3 la mașini de cusut neautomate, 13,5 la articole din material plastic, 13,4-16,2 țesături. Pe de altă parte, în România va avea loc o oarecare sporire a protecției vamale la un număr redus de produse mai puțin importante și cu puncte procentuale relativ modeste, fapt ce nu va fi în măsură să contribuie la îmbunătățirea structurii industriei românești pe această cale.

La produse agroalimentare efectul produs de reducerea protecției vamale asupra producătorilor români va fi ceva mai accentuat în cazul adoptării tarifului vamal comun al UE privind importul produselor agroalimentare din țările terțe pe baza Clauzei națiunii celei mai favorizate ținând seama de magnitudinea diferențelor existente dintre taxele de import practicate de cele două părți în raport cu terțe țări. În 1999, media simplă a taxelor vamale la importul de produse agroalimentare a fost în România de 33,9% față de 17,3% în UE. Din punctul de vedere al taxelor vamale, importurile de produse agroalimentare efectuate de România se împart în 3 categorii: cu taxe vamale egale cu cele ale UE; cu taxe vamale mai mici decât cele practicate de UE; cu taxe vamale mai mari decât cele practicate cu terțe țări de către UE.

Aproximativ 95 de produse agroalimentare mai importante pe care România le importă din terțe țări, clasificate conform nomenclatorului combinat și cu o detaliere de opt cifre, se grupează în funcție de mărimea taxelor vamale practicate de România în raport cu UE astfel:

- 54 au taxe vamale mai mari decât cele practicate de UE;
- 36 au taxe vamale mai mici decât cele practicate de UE;
- 5 au taxe vamale aproximativ egale cu cele practicate de UE.

Aderarea la UE însemnând alinierea României la taxele vamale de import prevăzute în tariful vamal comun al UE va avea efecte diferite în cele trei cazuri menționate, iar schimbările care se vor produce în politica comercială din România, datorită adoptării acquis-ului comunitar, vor comporta atât costuri, cât și avantaje.

Bibliografie

- Albu, Cornel și colab., *Implicațiile Acordului de asociere a României la UE asupra exporturilor românești de produse industriale*, Institutul de Economie Mondială, București, 1997.
- Botez, Octavian, *Politica comercială externă a României*, Ed. Fundației România de mâine, București, 1999.
- Câmpeanu, Virginia, *Zonele libere și parcurile industriale din perspectiva integrării economice*, în colecția Academiei Române ESEN-2, *Un proiect deschis privind Probleme ale integrării României în UE*, INCE-CIDE, 2002.
- Rădoi, Dumitru, Aldea, Victor, și Beldescu, Alina, *Implicațiile adoptării acquis-ului comunitar privind politicile comerciale în domeniul produselor agroalimentare*, în colecția Academiei Române ESEN-2, *Un proiect deschis privind Probleme ale integrării României în UE*, INCE-CIDE, 2002.
- Giersch, Herbert, *Free Trade in the World Economy. Towards an Opening of Markets*, Symposion 1996, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1987.
- Piazzolo, Daniel, *The Integration Process between Eastern and Western Europe*, Kiel Institute of World Economics, Springer, 2001.

Résumé

Dans le processus de l'intégration européenne, les premières et les plus importantes actions entreprises sont celles qui concernent la libéralisation des échanges économiques par la mise à l'écart des barrières et par la transformation de l'acquis communautaire en ce qui concerne la politique commerciale. Celle-ci signifie une ouverture totale du marché interne pour les flux des produits européens, laissant libres les confrontations des firmes locales et celles étrangères.

Platon – géniteur du totalitarisme dans la conception de Karl Popper

Adriana NEACȘU

La philosophie platonique est une grande construction métaphysique de l'esprit, mais, en descendant du plan strict spéculatif, beaucoup de ses éléments supportent bien une interprétation plus complexe. En particulier, le moraliste, le théoricien de la société et le philosophe de la politique peuvent analyser les conceptions de Platon sur, par exemple, le bien moral et la vertu, sur la nécessité et la fin de l'État, sur son organisation, sur le vrai roi, sur les classes et sur l'esclavage, sur la communauté des femmes, sur les lois, sur la démocratie et la tyrannie, etc. Dans tous ces cas, la critique peut se concentrer sur le tableau social et politique que peint Platon dans ses dialogues, mettant en évidence ses caractères et ses rapports avec les idéaux contemporains de justice, d'égalité et de liberté sociale. Jamais il ne faut oublier l'aspect métaphysique qui a le rôle de justifier d'une perspective absolue et donc de légitimer des positions qui, par elles-mêmes, ne pourraient pas avoir de la nécessité. Ainsi la philosophie sociale et politique de Platon est subordonnée à sa métaphysique et toute interprétation est obligée s'en tenir compte, sans quoi elle risque de n'y rien comprendre et de l'exposer comme une curiosité, comme un moment révolu dans l'histoire de la réflexion sur la meilleure organisation sociale. Mais la critique n'a été pas toujours si déférente, elle a étiqueté parfois Platon comme un penseur antidémocratique, représentant de l'aristocratie réactionnaire et cette attitude visait la diminution de ses mérites philosophiques en général.

Quant à Karl Popper, il ne minimise nullement la personnalité créatrice de Platon, qui est, à son avis, „le plus grand, le plus profond et génial de tous les philosophes, (...) le fondateur de la plus importante école en vue d'exercer la philosophie comme profession.”¹ Il n'oublie ni ne néglige pas la dimension essentiellement métaphysique de sa philosophie. Tout au contraire. Mais essayant s'expliquer l'apparition périodique du totalitarisme dans l'histoire et, surtout, la faible opposition des intellectuels envers lui, Popper arrive à la conclusion qu'une grave responsabilité morale ont quelques figures emblématiques de l'humanité, qui, en dépit de leurs mérites, ont fait aussi des fautes impardonnables. Ces fautes, précisément en vertu de l'autorité spirituelle de leurs créateurs, sont extrêmement dangereuses pour la société et peuvent même causer son désastre. Parmi ces grandes figures se compte

Platon, dont les idées concernant l'organisation parfaite de l'État sont en contradiction avec les principes de la démocratie contemporaine mais dans l'harmonie avec le plus pur esprit du totalitarisme. Popper est conscient de sa valeur indéniable comme philosophe ainsi que de sa force de séduction sur les esprits cultivés. Mais il croit que d'ici surgit un grand danger pour l'humanité: enchaînés par le charme de son édifice spéculatif, on oublie d'être circonspect vis-à-vis de ses opinions et on risque de croire que le philosophe divin a raison dans tout ce qu'il a imaginé. Et le désastre est inévitable le moment où l'on abandonne le plan théorique et les pures abstractions, essayant d'appliquer ses idées dans la vie réelle. Par conséquent, Platon doit être critiqué dans ses points vulnérables précisément pour démontrer qu'il n'est pas infallible dans ses jugements et que les idées qui forment notre héritage culturel ne sont pas toutes indubitables. C'est une invitation à la lucidité et à la responsabilité dans la pensée et dans l'action de que l'avenir est construit par nous-mêmes qui agissons conformément aux certaines idées dont la force de conviction est donnée d'habitude par les plus capables et les plus doués d'entre nous.

Concrètement, Popper n'est pas d'accord avec les thèses de Platon sur les principes d'organisation de la société, révélant leurs effets catastrophiques pour la civilisation s'ils auraient mis en pratique et démontrant que toutes les formes historiques de totalitarisme ont avec elles une étroite relation. De ce fait, le philosophe est identifié comme géniteur spirituel du plus funeste régime politique connu par le genre humain, ce qui le charge d'une culpabilité morale, bien qu'on ne peut pas lui imputer directement aucune des horreurs des totalitarismes et encore que Popper souligne le désir sincère de Platon d'offrir le bonheur à ses semblables en concevant l'État le plus rationnel et donc le meilleur de tous.

Mais s'il critique Platon en tant que théoricien de la politique et à travers les effets pratiques de ses thèses, est-ce que Popper oublie Platon le grand métaphysicien ? Et, en les isolant de leur fondement spéculatif, ne risque-t-il s'altérer ainsi le sens réel de ces thèses ?

Premièrement, on peut dire que Popper est très conscient de ce risque, qu'il assume volontairement, parce qu'il croit que la ferme destruction „de ce que, à mon avis, est nuisible dans cette philosophie”² est plus importante que l'analyse soi-disant „juste et équitable du platonisme” (ce qui serait, certainement, „encore un parmi les innombrables hommages rendus à son génie.”³). Car le moment où les plus importants intellectuels, ravis par le charme de Platon, lui font confiance en ce qui concerne les problèmes concrets de l'État, on doit séparer fermement les plans de la discussion, valorisant les positions strictement politiques d'un autre point de vue que celui de la raison spéculative.

Deuxièmement, c'est un fait de notoriété que Platon lui-même a été vraiment intéressé de la vie politique de la cité, qu'il voulait réformer, ainsi qu'on peut supposer qu'il avait cru dans la nécessité de mettre en pratique ses idées. Par conséquent, leur analyse de cette perspective n'est pas du tout impropre. Même ceux qui s'intéressent surtout de sa métaphysique admettent qu'elle joue le rôle de l'infrastructure d'un vaste édifice explicatif qui embrasse le cosmos tout entier mais qui, finalement, vise l'homme et sa vie sociale, dont il essaye peindre le modèle idéal vers qu'il est nécessaire de diriger tous les efforts des législateurs. Donc, la métaphysique de Platon est subordonnée pas seulement, comme toute métaphysique, à sa «physique», c'est-à-dire à l'explication des choses sensibles, du «monde» et de l'homme en général, mais aussi à une philosophie sociale et politique très bien dessinée, qui exprime les plus intimes convictions de Platon et qui se révèle comme le but de toute son activité théorique. Mais d'habitude, pour éclaircir cette philosophie sociale, on part de la métaphysique, qui est le terme premier, le point de référence. Autrement dit, les lois de l'État et son organisation dans la vision concrète du philosophe sont justifiées de ce fait que Platon, ayant déjà tracé la théorie selon qui toute chose a son raison d'être dans un modèle intelligible, il devait l'appliquer aussi à la société qui est, d'ailleurs, le cadre de fonctionnement pour toutes les valeurs – autrement la théorie n'aurait plus été universellement valable. Il s'ensuit que, en acceptant l'idée que l'État parfait est celui qui, par les lois et par le soin de ses chefs-philosophes exprime le mieux dans le sensible la Forme de la Justice, de la Vertu, de la Vérité, de la Piété, du Courage, etc. – on peut aussi accepter les normes sociales dérivées de Platon de ces valeurs absolues. Même si nous ne sommes pas d'accord avec elles, nous ne pouvons pas contester leur cohérence logique, la concordance avec l'ample rationalité métaphysique qui est leur fondement.

En ce qui concerne la thèse de Popper, elle change radicalement les données du problème, avançant l'idée que la métaphysique de Platon a non seulement le rôle de justifier sa philosophie sociale mais qu'elle-même a été conçue sous la directe influence de cette philosophie, étant une généralisation dans le plan cosmique et une transposition au niveau de l'Absolu de plus profondes convictions et aspirations politiques de Platon. En conclusion, ce n'est pas la métaphysique celle qui explique sa philosophie sociale; tout au contraire: c'est la dernière qui éclaire la première, même si, dans le déroulement logique du système philosophique, la métaphysique aura toujours la dignité suprême et le rôle justificateur absolu.

Popper explique cette situation par le choc des changements sociaux profonds sur la conscience du philosophe. Ces changements ont déclenché dans l'histoire le passage de la *société close*, statique, basée sur la tradition, sur l'autorité et sur des tabous ancestraux, à la *société ouverte*, dynamique,

qui donne la primauté à l'esprit critique, à la libre initiative et à la responsabilité personnelle. Attaché du premier type d'organisation de la société, représentant des toutes les vieilles valeurs, encore fortes, fonctionnelles, capables de donner à l'homme le sentiment de la stabilité et de la sûreté existentielle, Platon a exprimé l'inquiétude quasi-générale par rapport aux nouvelles forces, destructives, qui n'avait pas fermement indiqué leurs valeurs et qui paraissaient attirer seulement les aventuriers, les individus avec une moralité suspecte et les arrivistes. C'est pourquoi tout sa philosophie veut expliquer en premier lieu ce phénomène social de la dégénération et, en outre, veut trouver les moyens pour le contrecarrer, arrêtant ainsi le déclin et faisant disparaître les causes de la malheur des hommes. Même la métaphysique, malgré son apparent placement au-delà du monde, dans l'Absolu, elle n'a pas autre but; au contraire: ses éléments sont précisément choisis pour s'acquitter de cette tâche. „Si, comme je le croît bien, la philosophie de Platon, comme celle de Héraclite aussi, ont pris naissance de leur expérience sociale, surtout de l'expérience de la guerre de classe et du sentiment déprimant que leur monde social était en train de dissolution, nous pouvons comprendre pourquoi la Théorie des Formes est arrivé à jouer un rôle si important dans la philosophie de Platon quand celui-ci avait saisi qu'elle était capable d'expliquer la tendance vers la dégénération. Il devait l'embrassée en voyant en elle la solution d'une énigme de plus profondes.”⁴

Par cette affirmation Popper semble se rallier à la thèse marxiste du conditionnement socio-historique de la philosophie, s'intégrant ainsi à l'*historisme* avancé par le matérialisme dialectique et historique. Par conséquent, il ne pourrait pas mettre en évidence, selon la formule d'Émile Bréhier⁵, qu'une *causalité externe* de la pensée de Platon, en vertu de quoi le critique renonce se placer dans son centre pour lui découvrir les raisons intérieures, faisant d'elle le résultat d'un accidentel concours de circonstances. Pourtant, l'attitude de Popper n'est pas tellement simpliste: il ne conteste pas l'existence et la valeur des *raisons internes* du système platonique mais il préfère les laisser à côté pour s'occuper spécialement des pressions du milieu social sur l'esprit du philosophe et de sa réaction sur le plan théorique. Parce que seulement en révélant le mécanisme psycho-social de la naissance de son conception on peut la présenter comme le fruit d'un moment historique précis et par conséquent les idées politiques avancées là perdront le nimbe de l'infailibilité. Loin de soi la pensée de simplifier ainsi le sens de la doctrine; il veut, tout au contraire, l'éclaircir d'un point de vue complémentaire aux interprétations strictement métaphysiques, contribuant à une compréhension plus rapproché à son vérité global.

Essayant d'être vraiment convaincant dans son thèse sur la condition historique de la philosophie de Platon, Popper ne se limite pas à la simple

analyse de ses idées socio-politiques mais il attaque directement le noyau de la métaphysique du philosophe: la théorie des Formes ou des Idées, dont elles semblent être dérivées avec nécessité – parce que, à son avis, cette théorie même offre à Platon les plus rationnelles explications et les meilleures solutions pour la crise que traversait à son époque la société grecque, encore tribale mais orientée vers l'ouverture. Dans l'hypothèse de Popper, toutes les fonctions de la théorie convergent dans ce point et elles sont trois : „ 1) Elle est un instrument méthodologique de maxima importance, qui fait possible la connaissance scientifique pure, et même une connaissance applicable au monde des choses changeantes, dont nous ne pouvons pas obtenir directement connaissance mais seulement opinion. Ainsi il devient possible l'examen des problèmes de la société changeante et l'édification d'une science politique. 2) Elle offre la clef pour l'urgente nécessaire théorie de la génération et de la dégénération et, spécialement, une clef pour l'entendement de l'histoire. 3) Elle ouvre, dans le domaine social, une voie vers une sorte d'ingénierie sociale; et elle permet la création des instruments pour empêcher le changement social, parce qu'elle suggère la conception d'un « État idéal » qu'il ressemble tellement avec la Forme ou l'Idée d'État qu'il ne puisse pas dégénérer.”⁶

Pour démontrer son point de vue Popper examine largement chaque fonction. En ce qui concerne la première, qui paraît se rapporter principalement à la connaissance scientifique pure et aussi à la connaissance des choses sensibles en général, sans souffrir aucun conditionnement externe – elle se révèle bientôt être en étroite liaison avec la conception historiciste de Platon, tracée conformément à son expérience sociale traumatique. Bref, Platon a été bouleversé par les renversements politiques qui constituaient la règle de l'époque et qui détruisaient un ordre sacro-saint à son avis. L'impression de l'instabilité a été si forte qu'elle avait marqué de son empreinte sa vision globale du monde, ainsi que, sous l'influence de Héraclite aussi, Platon avait projeté sur tout l'univers sensible la règle du perpétuel mouvement. En même temps, cet acte a été une tentative pour comprendre les forces destructives qui agissaient dans la société, de sorte qu'elles se dévoilaient comme forces cosmiques – fait qui explique bien leur efficacité colossale. Mais Platon n'a pas été content, comme Héraclite, à décréter une loi de la transformation universelle, en se résignant avec les inévitables changements sociaux ou, tout au plus, en les condamnant du point de vue moral. Il aspire à une compréhension plus profonde des mécanismes du changement et à une réelle connaissance des choses variables. Pourtant, une pareille connaissance: parfaite, immuable, absolue, on peut obtenir – comme Parménide a démontré – seulement vis-à-vis d'une réalité semblable, au-delà du temps et de l'espace et sans aucune liaison avec ils; connaissance inutile pour Platon qui était intéressé de son monde empirique et qui voulait

notamment „découvrir le secret de la connaissance royale de la politique, de l'art de gouverner les gens.”⁷, pour trouver les moyens d'écartier le déclin social. Alors lui est venu en aide Socrate qui voulait apprendre qu'est-ce que la *vertu*, c'est-à-dire l'essence ou le fondement des choses, au fond „les significations réelles, invariables et essentielles des termes”⁸ éthiques spécialement. C'est donc cette vertu de chaque chose que Platon, dépassant les intentions socratiques, a transformé en Forme ou Idée, la nature absolue, immuable de la chose, sa raison d'être, dont le savoir nous offre son vraie connaissance qui peut nous diriger les conduites pratiques par rapport à la chose. De cette manière a été généré la théorie des Idées, élément représentatif pour la philosophie platonique, symbole de sa radicale coupure ontique entre le sensible et l'intelligible. Mais, tout d'abord, elle est liée à la vision historiciste de Platon qui s'exprime dans son effort pour trouver des lois immuables dans le tourbillon des choses, de sorte qu'il soit possible une science de la politique. En même temps elle reflète aussi une tendance contraire à l'*historicisme*, qui vise la possibilité d'arrêter les funestes changements sociaux. Voilà comme les idéals scientifiques de Platon, en apparence les plus pures, orientés vers les réalités métaphysiques, transcendantes, dévoilent leurs ressorts intimes dans le plus concret intérêt social.

Mais la théorie des Idées n'avait seulement la mission d'offrir une connaissance pure, applicable avec succès même aux choses sensibles; elle était également capable d'expliquer la loi de leur développement perpétuel, permettant au philosophe de lui accorder un sens négatif indéniable. Car „Les Formes ou les Idées ne sont seulement immuables, indestructibles et incorruptibles mais aussi parfaites, vraies, réelles et bonnes; (...) les Formes ou les Idées parfaites et bonnes sont antérieures par rapport aux copies, les choses sensibles, étant en quelque sorte les primogéniteurs ou les points de départ pour toutes les transformations du monde soumis au changement.”⁹ Et „si le point de départ de tout changement est parfait et bon, alors le changement ne peut pas être qu'un mouvement d'éloignement de ce qu'il est parfait et bon; il est orienté assurément vers ce qui est imparfait et mauvais, vers la corruption.”¹⁰ Par suite, tant les choses souffrent des changements plus profonds, tant elles s'écartent de leur modèle idéal et deviennent copies de plus en plus imparfaites. De cette loi universelle des choses Platon a dérivé facilement la lois fondamentale du développement historique, après quoi „*tout changement social signifie corruption, décadence, dégénération.*”¹¹ Mais elle est au fond une légitimité théorique pour son inconfort existentiel devant la révolution sociale. À l'avis de Platon, dans le monde humain le procès de corruption, développé lentement dans la nature, se précipite à cause de l'âme, qui est le principe même du mouvement. À mesure que le temps s'écoule, dans la cité se produit une dégénérescence des races qui dirige les

caractères vers le mal. Le fait provoque une inévitable décadence morale qui, combinée avec l'absence de la connaissance véritable, conduit à la dégénération politique, c'est-à-dire à la désordre sociale et au malheur générale.

Seulement sur cette solide base conceptuelle pouvait Platon soutenir que „*le changement est funeste et le repos est divin*”¹² et que, par conséquent, il faut réprimer dès le commencement toute tendance vers le changement. Cette chose est pour lui parfaitement possible et en ce moment il s'écarte de la vision historiciste qui n'accepte pas que l'homme pourrait s'affranchir des lois du destin historique, quoi qu'il ferait. Cependant Platon a la ferme conviction que par les efforts conscients des chefs véritables de la cité, sa dégénération morale, sociale et politique sera vraiment arrêté. En ce sens, nous dit Popper, il développe un vaste projet *d'ingénierie sociale*, où sont exposés les moyens concrets pour empêcher tous les types possibles de changement en ce qui concerne l'organisation de la société. Et la théorie des Idées est encore une fois d'un grand secours pour Platon parce qu'elle lui donne la possibilité de stipuler l'existence de l'État parfait, intelligible, le modèle après quoi les philosophes sont chargés d'établir les lois éternelles et inflexibles de la cité où ils ont reçu la dignité de rois et de veiller pour être respectées, de façon que l'État ne dégénèrent plus et qu'il forment dans le sensible la réplique véritable de sa Forme idéale.

Mais les moyens que Platon propose pour atteindre ce but sont étiquetés par Popper comme irrecevables et aussi le but lui-même: l'immobilité sociale, qui ne lui semble pas du tout souhaitable, Popper militant pour la société ouverte, la seule qui, en dépit de tous ses inconvénients, peut garder l'humanité de se détruire soi-même. D'ailleurs, quoique l'attitude d'ingénierie sociale de Platon s'oppose à l'historicisme, Popper apprécie que les fins de cette attitude sont dictées encore par l'historicisme, donc par la doctrine en vertu de quoi Platon concevait la société comme soumise à la loi d'augmentation de la corruptibilité. Mais, parce qu'il n'a pas accepté ses effets, Platon s'avait proposé son éloignement et il a cru qu'il pouvait faire ça par l'instauration d'un État parfait, immobile, dont le modèle originaire il fallait chercher dans le passé lointain, où il n'y avait pas encore le changement et où la société devait être le plus proche de sa Forme intelligible. Tout est là parfaitement logique, mais le point de départ: la perspective historiciste, est très fragile, de sorte qu'il ne peut pas conduire à des résultats admissibles pour la vie réelle de la société. C'est pourquoi le charme de Platon il doit finir au-delà des cadres fixes où sa valeur ne peut pas être contestée et il est absolument nécessaire de refuser au grand philosophe l'apanage de la vérité en tant que théoricien de la société. Il est clair, pour Popper, que ses idées politiques ont jailli de son insatisfaction réelle à l'égard des aspects sociaux négatifs et aussi de son aspiration à la

perfection mais cette chose ne change pas leur caractère utopique et ne les fait pas moins dangereuses au moment de leur mise en application.

La théorie de Formes joue un rôle essentiel dans l'extraordinaire crédit philosophique accordé de règle à Platon et c'est pour ça qu'il est besoin d'une analyse dont la tâche est de relever sa soumission à des fins tout détachées de sphère merveilleuse du pur intelligible et fixées dans le plus strict quotidien. C'est n'est qu'ainsi ses projets de réforme sociale peuvent perdre leur apparent universalité, dévoilant leur conditionnement historique et se montrant comme inacceptables pour un État démocratique contemporain.

Bien sûr, les réactions contre ce point de vue de Popper n'ont pas retardé leur apparition. Ainsi Popper a été accusé d'une interprétation idéaliste et anachronique du totalitarisme qui serait plutôt un phénomène né dans l'époque moderne. Mais il ne s'agit pas là d'un simple problème de détermination des sources réelles pour un phénomène socio-politique quelconque. „Popper tombe sans doute dans l'excès lorsqu'il semble faire de Platon et Hegel les inspirateurs directs du totalitarisme. Mais est-il si inconvenant que cela lorsqu'il nous rappelle que les intellectuels, ces privilégiés de la culture, ont une responsabilité spéciale, qu'ils ne peuvent dire ou écrire n'importe quoi et qu'il leur appartient plus qu'à tout autre de bien distinguer l'ordre des faits et l'ordre des valeurs ?”¹³

En tout cas, la critique que Popper entreprend sur la doctrine platonique nous comble par sa force de conviction et paraît être tellement dévastatrice qu'un lecteur moins vigilant peut croire pas seulement que les idées politiques de Platon sont anachroniques et dangereuses mais, en outre, que son philosophie, construite spécialement pour les imposer à la conscience publique, est une philosophie mineure, dont on lui a accordé jusqu'à maintenant une attention injuste. Mais il ne doit pas oublier le témoignage même de Popper, qui estime Platon, en dépit de sa sévère critique, comme le plus grand, le plus profond et génial de tous les philosophes et il ne faut pas perdre de vue que cette critique vise un seul niveau de la philosophie platonique et elle a un objectif extrêmement limité, ne mettant pas aucun moment en discussion sa valeur indéniable.

Notes

¹ Popper, K., 1998, *În căutarea unei lumi mai bune*, trad. roum. par A. Rădulescu, Ed. Humanitas, p. 185.

² Popper, K., 1993, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Vol. I, trad. roum. par D. Stoianovici, Bucarest :Ed. Humanitas, p. 49.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 53.

⁵ Émile Bréhier, *La philosophie et son passé*, « Introduction », Alcan, P.U.F., Paris, 1940.

⁶ K. R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Vol. I, trad. roum. par D. Stoianovici, Ed. Humanitas, Buc. 1993, p. 45-46.

⁷ *Ibidem*, p. 44.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 50-51.

¹⁰ *Ibidem*, p. 51.

¹¹ *Ibidem*, p. 33.

¹² *Ibidem*, p. 52.

¹³ Jean Baudouin, *La philosophie politique de Karl Popper*, Paris, P.U.F., 1994, p. 55.

Résumé

Popper's criticism of Plato's doctrine overwhelms us by virtue of its force and seen to be so destructive that a less vigilant reader tends to believe not only that Plato's political ideas are out-dated and dangerous but, moreover, that his philosophy, built only in order to impose then of the public conscience, is a minor philosophy, which was given an unjustified attention till now. But we do not have to forget Popper's testimony, who considers Plato, in spite of his severe criticism, the greatest, the most profound and the most genial of all philosophers, and we also have to take into account that this criticism refers to a single level of Plato's philosophy and it does not contest its immense value.

Relativism, neopragmatism și diversitate culturală

Cătălin STĂNCIULESCU

Una dintre problemele, supuse adesea reflecției filosofice, ale procesului de integrare europeană, dar și ale tendinței generale de globalizare, este aceea a diversității culturale și a relațiilor dintre culturi. Pe scurt, aceasta este problema: cum poate fi gândită diversitatea culturală în raport cu standardele curente de raționalitate, astfel încât să fie preservată identitatea culturală a diferitelor comunități și menținut dialogul între culturi, în condițiile a ceea ce Habermas numește „comunicare nedistorsionată”, adică „genul de comunicare caracteristic unei societăți democratice ideale”¹. Una din cele mai influente și discutate soluții la această problemă este cea relativistă. Dar, relativismul poate fi criticat atât din punct de vedere filosofic, cât și din punct de vedere istoric și al consecințelor sale. Pornind de la răspunsurile date la unele din problemele generate de relativism de către filosoful neopragmatist Richard Rorty, voi încerca să identific unele din presupuzițiile filosofice ale soluției sale, precum și unele din aspectele critice ale acesteia.

Motivele cele mai importante pentru care relativismul a fost acceptat ca doctrină filosofică au fost legate în primul rând de gradul de deschidere pe care îl promova în raport cu obiectivismul și absolutismul tradițional, și apoi de recunoașterea diversității sub toate formele sale, de la experiența umană individuală până la aceea a comunităților istorice concrete, grupurilor, epocilor istorice și culturilor. „Relativismul susține că normele, valorile, ideile nu au niciodată valabilitate în afara lor, ci totdeauna numai pentru cineva. Astfel, valabilitatea lor depinde doar de funcția lor pentru un sistem socio-biologic oarecare – fie el o persoană sau un grup. Astfel de sisteme își au locul în spațiu și timp. De aceea, ele au frontiere care le despart unul de altul, inclusiv frontiere interioare care separă părțile și stadiile lor unul de altul. Aceste frontiere limitează domeniile de valabilitate ale normelor, valorilor, ideilor.”² Relativismul nu este definit unitar și nu are o formă unică. El este definit în morală, în epistemologie, în teoria culturii și în filosofia istoriei. Ca relativism moral, el afirmă valabilitatea limitată a intuițiilor morale la grupuri și tradiții istorice determinate, ca relativism cognitiv, el afirmă raportarea cunoașterii la contexte, perspective, cadre conceptuale sau interese, ca relativism social, afirmă caracterul ireductibil al perspectivelor grupurilor sociale sau comunităților, ca relativism istoric, este centrat în jurul ideii că epocile și stadiile istorice sunt ireductibile, ca relativism cultural,

afirmă specificul incomensurabil al viziunilor asupra lumii, etc.³ În ciuda avantajelor sale clare, cum ar fi afirmarea diversității în toate formele sale, deschiderea perspectivelor etc., relativismul este criticabil atât ca principiu filosofic, cât și din punct de vedere al consecințelor sale practice concrete. Ca principiu filosofic, el poate fi criticat, pe baze logice, semnatice, pragmatice, istorice sau transcendente.⁴ Din punct de vedere logic relativismul este autoinfirmitor, pentru că afirmând valabilitatea tezei relativiste, obținem contradictoria sa. Din punct de vedere semantic, „relativismul se confundă cu recunoașterea oricărui diversități. Din acest motiv, relativismul, deși conferă termenilor săi un conținut evaluativ și ... o semnificație pozitivă, nu are nici un mijloc pentru a o păstra.”⁵ Din punct de vedere pragmatic relativismul este considerat o perspectivă care poate distruge „principiul unității speciei umane, cu toate implicațiile etice, politice și sociale ce decurg de aici.”⁶ Perspectiva istorică a criticii relativiste, al cărei reprezentant este Hilary Putnam, pleacă de la specificul raționalității actuale a științei, care ar sprijini teza că standardele științifice de raționalitate au valoare universală, și nu sunt dependente de context. În fine, argumentul transcendental împotriva relativismului, formulat de Jurgen Habermas, afirmă teza unității esențiale a rațiunii umane în toate contextele în care se manifestă, identificabilă și menținută în cadrul unui „proces de comunicare și înțelegere comunicativă”.

Dar relativismul întâmpină, potrivit lui Marga, și dificultăți generate de consecințele istorice concrete cărora le-a dat naștere: oportunitatea pe care a creat-o dictaturilor europene ale secolului trecut de a se legitima folosind argumente și justificări cu accent relativist: „... nazismul în Germania este de nedisociat de concepția «celeia de a treia căi», a «căii germane», care pretindea o relativizare a standardelor de raționalitate, socotite uniformizatoare și coercitive pentru specificul tradiției. Stalinismul, în Rusia sovietică, s-a revendicat la rândul său, din specificul societății socialiste și al condițiilor edificării socialismului într-o singură țară, pentru a-și legitima dictatura”⁷; recursul, în țările Europei Răsăritene, pe baze relativiste, la specificul național pentru legitimarea naționalismului și împiedicarea progresului „iluminismului” și influenței „liberalismului, singurele care pot scoate această parte a Europei din criza prelungită în care a intrat.”⁸

O soluție la problemele generate de relativism a fost formulată de filosoful neopragmatist R.Rorty. Potrivit lui Rorty, relativismul conduce la probleme de genul celor amintite numai pentru că este văzut din perspectivă științistă și obiectivistă, specifică unei părți importante a tradiției metafizice occidentale. Dar aceste probleme dispar dacă perspectiva devine una etică și politică. Soluția lui Rorty la problema modului în care pot fi gândite diversitatea culturală și relațiile dintre culturi se sprijină pe următoarele teze:

1) etnocentrismul, definit drept „credința” bazată pe idealurile dreptății distributive și ale egalității, pe ideea de echilibru reflexiv a lui John

Rawls, „ca un compromis între intuiții despre derizabilitatea anumitor acțiuni și intuiții despre principiile generale, fără ca vreunele să aibă un vot hotărâtor”⁹ și pe ideea că acestea nu sunt fundamentate pe nimic altceva decât pe simple contingente culturale și istorice;

2) obiectivitatea ca acord intersubiectiv;

3) holismul ca tip de raționalitate alternativ în raport cu cel clasic, scientist și metafizic, de tipul aplicării criteriilor la cazuri particulare, și care constă, în esență, în teza potrivit căreia cunoașterea este un proces continuu de reșesere a rețelei actuale de credințe;

4) distincția public-privat.

Etnocentrismul

Etnocentrismul lui Rorty nu este nici o concepție filosofică despre natura culturii și nici nu recomandă o politică socială. El este mai curînd un îndemn adresat liberalilor clasici, care mai sunt încă influențați de ideea de natură umană sau de rațiune universală, și care mai cred că o societate democratică trebuie fundamentată pe adevăruri de un tip special produse de această rațiune, din partea unui „liberal postmodern”: „Iluminismul sperase nu numai că filosofia va justifica idealurile liberale, dar și că va specifica limitele toleranței liberale printr-un apel la criteriile transculturale ale raționalității.”¹⁰ Dar, un liberal postmodern va accepta că trebuie „să stabilim limitele în funcție de fiecare caz în parte, prin intuiție sau prin compromis conversațional, și nu prin referire la criterii stabile.”¹¹ Și va renunța la etichetarea unora dintre propriile credințe ca fiind necesare lși astfel centrale, iar altele contingente și astfel doar „culturale”. Ei preferă, atunci când încearcă să se descrie, termeni etnocentriци: „ca fiind un creștin, sau un american, sau un marxist, sau un filosof, sau un antropolog, sau un liberal burghez postmodern.”¹² Pentru ei idealurile liberale ale dreptății procedurale și egalitate „sunt dezvoltări culturale parohiale, actuale, excentrice”, dar cu toate acestea „nu înseamnă că sunt mai puțin demne de a lupta pentru ele.”¹³ Esențial pentru etnocentrism este faptul că el nu este însoțit de nici o doctrină filosofică despre sensul vieții sau natura societății, el se bazează doar pe idealul de dreptate procedurală. Este astfel ridicată o barieră serioasă în dialogul dintre culturi, aceea formată din viziunile asupra lumii și vieții specifice fiecărei culturi.

Obiectivitatea ca acord intersubiectiv

În oricare din sensurile sale tradiționale, conceptul de obiectivitate presupune acordul dintre credințele sau ideile noastre și ceva care le transcende: realitatea așa cum este ea „în sine”, „lumea exterioară”, etc. De asemenea, obiectivitatea a fost înțeleasă adesea ca o căutare a unui adevăr unic care transcende comunitățile concrete și tradițiile istorice pentru a se

potrivi unei esențe umane transculturale. Rorty arată că indiferent cât de multe avantaje ar fi produs aceste noțiuni de obiectivitate, ele pot fi acum la fel de bine obținute cu ajutorul ideii de comunitate în căutarea acordului intersubiectiv, comunitate care „tinde spre noutate – o comunitate democratică, progresivă, pluralistă, de tipul celei pe care a visat-o Dewey.”¹⁴ Eroarea tradiției obiectiviste a fost, potrivit lui Rorty, aceea că solidaritatea pe care o visa se baza pe cunoașterea a ceea ce transcende culturile și comunitățile istorice concrete, nu pe „cunoașterea modului în care sunt grecii, sau francezii, sau chinezii, ci a umanității ca atare.”¹⁵ Aceasta implica faptul că trebuie să existe proceduri universale de justificare a credințelor, valabile indiferent de locul și de timpul în care sunt aplicate. Această universalitate, se presupunea, era sprijinită de ideea potrivit căreia credințele trebuie să corespundă unui adevăr universal, naturii intrinseci a realității. Ca pragmatist, ca om care crede, ca și William James, că adevărul nu trebuie să depășească ceea ce este bine să credem, Rorty nu crede că are nevoie nici de metafizică, nici de epistemologie pentru a-și justifica credințele. Și astfel nici de credința într-un adevăr universal sau în proceduri de justificare universale, care să treacă dincolo de ceea ce oamenii diferitelor culturi s-ar întâmpla să creadă că este adevărat. „Pentru pragmatisti, dorința de obiectivitate nu este dorința de a scăpa de limitările propriei comunități, ci doar dorința unui cât mai larg acord intersubiectiv posibil, dorința de a extinde referința lui «noi» cât se poate de departe.”¹⁶ O astfel de concepție este desigur relativistă. Însă sensul pe care Rorty îl preferă pentru relativism nu este nici acela că orice credință este la fel de bună ca oricare alta, nici acela că adevărul poate fi definit în atâtea feluri câte proceduri de justificare există. Sensul preferat de el este acela etnocentric, potrivit căruia „nu se poate spune nimic altceva despre adevăr sau raționalitate cu excepția descrierilor procedurilor familiare de justificare pe care o societate dată – a noastră – le folosește în unul sau altul dintre domeniile de cercetare.”¹⁷ Noțiunea pragmatistă de adevăr nu mai are nimic din conotațiile sale metafizice. Ea nu mai este legată nici de o realitate independentă de minte, nici de o procedură de justificare universal valabilă, nici de o natură umană universală. Adevărul are aceeași semnificație pentru toate culturile, în sensul în care spunem că termeni precum «aici», «acolo», «bine», «rău», «tu» și «eu» înseamnă același lucru în toate culturile. Însă identitatea sensului este compatibilă, desigur, cu diversitatea referinței și cu diversitatea procedurilor de atribuire a termenilor.”¹⁸ Ceea ce înseamnă că termenul „adevărat” este folosit ca „termen general de aprobare.” Rorty crede că nu există motive temeinice pentru ca adevărul definit în acest fel, în sensul său pragmatist etnocentric, să fie etichetat ca „relativist.” Pentru că conceptul pragmatist de adevăr nu este produs ca urmare a unei teorii. Tot ceea ce spune pragmatistul este că dacă folosim cuvântul adevărat, nu ar trebui să facem acest lucru prin referire la ceva exterior credințelor noastre, căruia să-i

corespundă aceste credințe, dar „nu are o teorie a adevărului, cu atât mai puțin una relativistă. Ca partizan al solidarității, darea lui de seamă despre valoarea cercetării umane bazată pe cooperare are doar o bază etică, nu una epistemologică sau metafizică. Neavând *nici* o epistemologie, *a fortiori* el nu are una relativistă.”¹⁹ Referirea frecventă la evitarea relativismului are atunci o bază doar în raport cu obiceiurile tradiției europene occidentale, atașate de ideea de rațiune ca o capacitate transculturală capabilă să sesizeze corespondența credințelor cu realitatea, și să aplice „corect” criteriile la cazuri. De aceea, „punând problema mai degrabă în termeni morali și politici decât în termeni epistemologici și metafizici se observă ce este în joc. Căci acum întrebarea cum să definim cuvinte ca «adevăr», sau «raționalitate», sau «cunoaștere», sau «filosofie», este înlocuită de întrebarea ce fel de imagine de sine ar trebui să aibă societatea noastră.” Problema este acum: poate pragmatismul să ofere o teorie a raționalității și adevărului care să justifice imaginea de sine a societății pe care și-o dorește? Poate el justifica toleranța, cercetarea liberă și căutarea comunicării nedistorsionate? Evident, nu printr-o teorie și nici printr-o procedură universală de justificare, ci doar într-un sens „slab”, tipul de justificare care să presupună doar o referire la „avantaje practice descrise amănunțit”. Acela al comparațiilor „între societățile care ilustrează aceste obiceiuri și cele care nu le ilustrează, comparație care să aibă drept rezultat indicația că nimeni dintre cei care le-au experimentat pe ambele nu ar prefera-o pe cea din urmă.”²⁰

Holismul

O parte importantă a acestor argumente pragmatiste ale lui Rorty se bazează pe ideea holistă a cercetării și cunoașterii umane ca proces continuu de reșesere a credințelor și dorințelor. Ea are însă și unele avantaje practice în ceea ce privește imaginea pe care ar trebui să o avem despre culturile diferite de cele în care trăim și despre modul în care a fi etnocentric se reflectă în relațiile dintre culturi. Bunăoară, nu mai putem concepe culturile pornind de la ideea de „normă culturală.” Dintr-un punct de vedere holist nu mai are sens să gândim culturile după „modelul geometriilor alternative” și nici ideea de raționalitate transculturală. Rezultă de aici că a acționa în conformitate cu propriile idei sau cu ideile culturii căreia îi aparții, a fi etnocentric „înseamnă a spune că credințele propuse de o altă cultură trebuie testate prin încercarea de a le împlini cu credințele pe care le are deja.”

Distincția public-privat

Distincția public-privat completează imaginea pe care o societate trebuie să o aibă pentru ca dialogul între culturi, pluralismul, diversitatea nelimitată a credințelor, toleranța să devină universale. Dar această distincție nu delimitează aspecte ale vieții noastre pentru care ar trebui să avem o

responsabilitate publică, și aspecte care sunt doar private, pentru care nu avem nici o responsabilitate. Mai curând aceasta este distincția dintre ceea ce Rorty numește „vocabulare”: pe de o parte vocabulare create în scopul auto-creației și al realizării publice, pe de altă parte, vocabulare create în scopul deliberării publice și al participării la viața politică. Distincția între vocabulare publice și vocabulare private ne ajută „să tratăm cerințele auto-creației și solidarității umane ca fiind în mod egal valide, dar pururi incomensurabile.”²¹

Diversitatea culturală

Etnocentrismul sau credința în principiul liberal postmodern al dreptății procedurale, holismul sau ideea că cercetarea și cunoșterea umană sunt mai curând procese de rețesere continuă a credințelor și dorințelor, decât o problemă de aplicare a criteriilor la cazuri, obiectivitatea ca acord intersubiectiv și distincția privat-public nu sunt doar răspunsuri la problema relativismului. Ele contribuie la conturarea unei soluții la problema mult mai importantă a diversității culturale, la conturarea unei imagini care să se potrivească destul de mult cu idealurile curente presupuse în tendința generală de globalizare și unificare, ce caracterizează lumea contemporană: toleranța, acceptarea diversității, pluralismul, dialogul între culturi, în cadrul ceea ce Rawls numea o „uniune de uniuni sociale”. Sau, pentru a folosi modelul preferat de Rorty, în interiorul „unui bazar înconjurat de cluburi private exclusiviste.” Într-un astfel de bazar, mulți dintre oameni „pot fi oameni care preferă mai degrabă să moară decât să împărtășească credințele multora dintre cei cu care se tocimesc și, cu toate acestea, cu care se tocimesc chiar profitabil.”²² O societate care ar semăna cu un astfel de bazar ar avea puține lucruri în comun cu o comunitate tradițională, dar ea ar fi o societate civilă democratică, una în care nu este nevoie de aplicarea unor criterii generale prestabilite pentru a decide dacă o ființă umană este decentă sau nu. „Nu avem nevoie decât de capacitatea de a ne controla sentimentele atunci când oameni care ne șochează ca iremediabil diferiți apar la Primărie, sau la aprozar, sau la bazar. Când se întâmplă asta, zâmbești mult, închei cele mai bune târguri și, după o zi grea de tocmeală, te retragi în clubul tău. Acolo vei fi consolată de compania egalilor tăi din punct de vedere moral.”²³ O astfel de societate nu va avea o cultură comună și nici idealuri larg împărtășite, va fi însă o societate care va spera în autonomia indivizilor și cooperarea acestor „cluburi private” pentru a menține în stare de funcționare instituțiile dreptății procedurale. Ea va fi astfel un „colaj complicat structurat de narcisism privat și pragmatism public.”²⁴

Rorty a fost adesea criticat de unii apărători ai liberalismului, fiind acuzat că este susținătorul unui relativism cultural care lipsește liberalismul de valorile sale universale, plasându-l în zona contingenței și a particularului.

De asemenea, încercarea lui de a acorda un tratament moral și politic unor probleme de natură epistemologică și metafizică a fost considerată, spre exemplu de Susan Haack, ca lipsită de responsabilitate intelectuală, iar renunțarea sa la conceptele clasice de adevăr, raționalitate, cunoaștere, ca simptom al unui cinism vulgar²⁵.

Note

¹ Cf. R. Rorty, „Habermas, Derrida și funcțiile filosofiei”, în *Adevăr și progres*, Editura Univers, București, 2003, p. 220.

² Justin Stage, „Eine Wiederlegung des kulturellen Relativismus”, în *Soziale Welt*, Verlag Otto Schwartz & Co., 1992, Souderband 8, p. 145, citat de A. Marga, în *Filosofia unificării europene*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1997, p. 92.

³ Pentru o descriere amănunțită a acestei tipologii a relativismelor, vezi, A.Marga, *op.cit.*, pp. 93-121.

⁴ Cf. A. Marga, *op.cit.*, pp. 122-123.

⁵ *Idem.*, p. 124.

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem*, p. 123.

⁸ *Ibidem.*

⁹ R.Rorty, „Prioritatea democrației în raport cu filosofia”, în *Obiectivitate, relativism și adevăr. Eseuri filosofice 1*, (ORA) Editura Univers, București, 2000, p. 324 (n.20).

¹⁰ R.Rorty, „Despre ethnocentrism: o replică lui Clifford Geertz”, în *lucr.cit.*, p. 360.

¹¹ *Idem.*

¹² *Idem*, p. 361.

¹³ *Idem*, p. 362

¹⁴ „Introducere: Antireprezentationalism, etnocentrism și liberalism”, în *op. cit.*, p.65.

¹⁵ „Solidaritate sau obiectivitate?”, în ORA, p. 76.

¹⁶ *Idem.*

¹⁷ *Idem*, p. 78.

¹⁸ *Ibidem*, p. 79.

¹⁹ *Ibidem*, p. 80.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ R.Rorty, *Contingență, ironie și solidaritate*, traducere de Corina Sorana Ștefanov, Editura ALL, București, 1998, p. 28.

²² „Despre etnocentrism: o replică lui Clifford Geertz”, în ORA, p. 363.

²³ *Idem.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ Cf. Ramberg, Bjørn, „Richard Rorty”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2002 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2002/entries/rorty/>>.

Résumé

Parmi les solutions qu'on donne au problème de la préservation des identités culturelles des divers communautés dans le contexte de l'intégration européenne et, plus généralement, de la tendance de globalisation. À partir des réponses du philosophe néo-pragmatiste Richard Rorty, on essaiera d'identifier quelques-uns des présupposés philosophiques et, à la fois, des aspects critiques de sa solution.

România – filosofia politică a opțiunii

Radu-Cristian PETCU

Considerații filosofice asupra conceptului de „opțiune”

Natura valorică a opțiunii este relaționată în mod inextricabil de dimensiunea libertății ca lume nesfârșită a alternativelor. Pentru a avea sens, *opțiunea* trebuie atât să *preceadă esența* unei căi de urmat, cât și să *o anticipeze* în existență – nu numai o situație de veritabilă desprindere de constrângere ilustrează alternative reale, ci și o capacitate imediată din partea necesității, ce poate fi transformată în catalizator pentru inovație. Nu vom putea stabili dacă o identitate este mai mult decât suma elementelor ce o compun și nici dacă ea este compusă numai din opțiuni. Ne vom mulțumi să considerăm suma opțiunilor drept resursă de originalitate pentru identitate. Astfel, identitatea se păstrează deschisă libertății.

A alege presupune responsabilitate, iar efectele opțiunii vor forma anexa de identitate a unei societăți. Unele societăți ale lumii s-au dezvoltat în baza acestei cauzalități: *libertate-opțiune-responsabilitate-identitate asumată*. Altele, cu o evoluție privată de dimensiunea libertății de acțiune, au fost nevoite să recurgă în mod direct la o *responsabilitate identității*, opțiunea rămânând în plan figurativ, lipsind justificarea. Cele care reușesc, într-un final, să curme robia opțiunii tind să aibă o încredere aproape necritică în drumul celor care au fost binecuvântate cu libertate. Diferența dintre cele două tipuri de societate constă în construcția unei *culturi a opțiunii*, care derivă dintr-o *predilecție pentru libertate* și dintr-o *vocație pentru libertate*; distincția poate servi drept indicator atât pentru percepția, cât și pentru intuiția alternativelor. Succesul inițierii în libertate depinde fie de tehnicile de imitare a libertății în opțiuni, fie de posibilitatea germinativă a cultului pentru libertate care va produce opțiuni adecvate contextului. Vom încerca să determinăm în ce măsură cultura unei societăți generează libertate, în ce proporție respectiva libertate se transformă în constrângere, în ce volum cultura înseamnă hotar de libertate, și care este fereastra de oportunitate pentru depășirea limitelor interne sau externe culturii.

Considerații de ordin cultural: România sub semnul identității ...

Pentru a aprofunda realitățile societății românești, aproximări ale dimensiunilor ei sunt necesare, plasate pe două paliere de interpretare:

cultural și politic. Într-un studiu asupra psihologiei popoarelor, Constantin Rădulescu-Motru afirma următoarele: „însușirile sufletești ale unei populații sunt condiționate de trei factori principali: fondul biologic ereditar al populației („fatalități de neînlăturat”), mediul geografic („forme de energie”), și caracterele instituționale dobândite de populație în timpul evoluției sale istorice (prin tradiție, obiceiurile morale și juridice devin trăsături naționale)”. Măsurile, proporțiile celor trei factori nu sunt egale, iar factorul preponderent conferă „actualitatea sufletească a unei populații”: „populațiile cu trecut istoric, sunt cele cu caractere instituționale puternice, cu posibilitatea de emancipare de sub jugul biologic și geografic, popoarele creatoare de originalitate sufletească în istoria omenirii”, celelalte fiind „populații care trăiesc mii de ani fără ca în sufletul lor să prindă rădăcini caracterele instituționale”¹. De asemenea, vocația este factor hotărâtor în cultura popoarelor: „vocația se arată atunci când ea este cerută de instinctul de conservare a unui popor; ea este o manifestare și o valorificare a energiei poporului întreg”². În ceea ce privește caracterul realității românești, Constantin Rădulescu-Motru considera că individualismul românesc „nu implică spiritul de inițiativă în viața economică și prea puțin spiritul de independență în viața politică și socială” – individualismul românesc este „o simplă reacție subiectivă, un egocentrism, sub influența factorului biologic ereditar, care [însă] poate fi educat și transformat pentru a fi creator de instituții”; obiectivul este trasat în mod evident: transformarea individualismului subiectiv într-unul instituțional. Pe de altă parte, „o absolută identitate de structură sufletească nu există niciodată între toți indivizii unui popor”; de aici rezultă o neobișnuită interpretare a democrației: „minoritatea de indivizi este adaptabilă oricărei finalități spirituale, însă tipul finalității spirituale este hotărât de majoritate”³. Pentru a dezvălui „calitățile și defectele sufletului neamului românesc”, Rădulescu-Motru apelează la o generalizare dinspre individ înspre colectiv, cele două îmbinându-se apoi:

„Părerea de grup primează asupra celei individuale: [...] când românul se desparte de grup și se privește ca persoană aparte, atunci este întotdeauna consumator; ca producător, niciodată nu are acest curaj, așteaptă totdeauna să vadă ce fac alții. [...] românul pare a trăi sufletește mai mult cu o conștiință de grup [gregară], decât cu o conștiință a sa, personală, iar gregarismul este o stare impusă de împrejurări și de tradiție. [...] odată cu trecerea luptei economice pe primul plan, gregarismul devine inutil; [...] eroul timpurilor moderne are un suflet nou, însă românii nu îl au; [...] sufletul cel nou nu ni-l pregătește nici școala, nici biserica [acestea păstrează și perpetuează vechea mentalitate]”⁴.

Concluzia lui Constantin Rădulescu-Motru pare să fie că tradițiile instituționale românești nu mai sunt adecvate spiritului vremii și că structura de opțiune trebuie să se îndrepte spre un „suflet nou”. Nu putem conchide însă că etica ortodoxă nu poate furniza reperele necesare evoluției

instituționale, cum nu putem nici elabora o comparație cu etica protestantă; Max Weber, în „Etica protestantă și spiritul capitalismului” considera capitalismul drept o „formă de putere a spiritului întreprinzător”, realizând prezența „afinităților electivă” între forme ale credinței religioase și forme ale eticii profesionale. Factorul educativ este cel care stimulează individualismul și inițiativa proprie, prin „integrarea într-o cultură superioară” și „smulgerea din condițiile de viață tradițională”. Totuși, prezintă multe dificultăți abordarea relației dintre „spiritul capitalismului” și „etica ortodoxă” sau catolică, într-o ipostaziere a modalităților prin care și a condițiilor în care poate exista un compatibilism între cele două⁵.

Referitor la posibilele căi de evoluție a societății românești, la modernizarea instituțională și la recuperarea distanței culturale, două perspective clasice ne parvin prin intermediul teoriei maioresciene a „formelor fără fond”, respectiv a teoriei lovinesciene a „sincroniei”. Titu Maiorescu considera că imitarea modelului cultural, social și politic occidental nu trebuie să aibă loc fără a exista un fundament în prealabil pentru preluarea acestuia (altfel, obiectele imitației nu sunt decât „producțiuni moarte, pretenții fără fundament”); pentru a ajunge la un anumit nivel cultural, fiecare societate trebuie să parcurgă toate etapele evolutive anterioare (societatea românească trebuie să depășească „letargia orientală”), altcumva, simpla copiere a unor modele străine spiritului poporului respectiv nu este decât nocivă. În realitate, Titu Maiorescu pleda pentru ridicarea fondului autohton la înălțimea formelor împrumutate, ca răspuns la provocarea modernității. Pe de altă parte, Eugen Lovinescu completează teoria „formelor fără fond” prin teoria „sincroniei”: „formele fără fond” apar într-o societate drept „elemente revoluționare” generate din necesități sociale, ca imitații integrale, în contact cu civilizații mai avansate; „sincronizarea” de valori constă în integrarea formelor împrumutate în fondul autohton, revoluția completându-se în poporul respectiv prin evoluție. Prin urmare, sincronismul valoric este necesar pentru evitarea existenței superficiale a formelor fără fond. Astfel, cercetarea caracterului interesului reciproc relevă posibilitatea unui *compatibilism substanțial*, valoric și este sinonimă cu sondarea nevoii de *co-existență de fond* în rândul populației, pentru a se verifica dacă sunt înțelese condițiile de fond sau dacă obiectivul este urmărit doar mecanic, din dorința de imitare a formelor.

Reformulând, putem distinge o modalitate „mecanică” și o modalitate „organică” de modernizare: sub formă „mecanică”, se recurge la o expectativă față de forme care, prin stimulare, să își auto-genereze condițiile de fond, devenind autentice; sub formă „organică”, fondul reacționează la o criză de identitate și se transformă în mod corespunzător. Forma „organică” de modernizare rămâne de preferat, deoarece reunește creativitatea „de masă” cu creativitatea „elitelor” în procesul de adaptare, adică abordează

condiționalitatea prin îmbinarea *structurilor de opțiune* prezente în societate. Această alternativă de dezvoltare din interior reflectă cu o foarte mare intensitate criteriile *haretismului*, o doctrină potrivit căreia orice politică reformatoare se va dovedi eficientă doar în măsura în care, la realizarea ei practică, vor participa toate categoriile sociale.

... România în căutarea posibilității ...

În încercarea de a evalua și aproxima tendințele de devenire ale României, considerăm imperativă raportarea identitară la Europa. Relaționarea în identitate este însă externă și nu internă Europei instituționale moderne, în exemplul ei cel mai elocvent, Uniunea Europeană. Procesul de integrare reafirmă oportunitatea *funcțiilor de opțiune* pentru România; în contextul unei alternative de loialitate, va fi preferată identitatea europeană sau cea română? Pentru a se evita izolarea culturală (ce include și norme socio-politice), Uniunea Europeană impune un standard de aderare care cuprinde două perspective asupra democrației, și anume cea *procedurală* și cea *substanțială*⁶. Perspectiva „procedurală” include principiul majorității, sufragiu universal, egalitate în fața legii, drept egal de participare politică, și responsabilitate politică; perspectiva „substanțială” presupune protecția drepturilor minorităților în fața principiului majorității (pentru a nu fi aplicat în mod iresponsabil față de nici un cetățean). Cele două perspective asupra democrației nu sunt întotdeauna congruente: procedura democratică și substanța democrației nu coincid întotdeauna, însă principiul majorității nu poate încălca atributele multi-culturalismului. Democrația, sau *omogenizarea decizională* nu pot neglija *eterogenitatea opțiunilor, preferințelor* care fac deja parte din identitate și sunt *constitutive*. Toleranța a devenit o caracteristică fundamentală pentru orice sistem democratic; procedura trebuie să fie o funcție de interpretare a substanței valorice, iar principiul majorității nu trebuie să afecteze integritatea acesteia, altcumva se poate instala o „tiranie” a majorității (după cum observa Tocqueville, în *Democrația în America* sau, mai recent, Sartori în *Teoria democrației reinterpretată*) care se manifestă prin uniformizare culturală și prin deteriorarea sau chiar „abolirea” pluralismului valoric. Uniunea reprezintă toate membrele sale, deci apartenența în cadrul ei se traduce printr-o *opțiune la nivelul structurii de identitate*.

Instalarea democrației în realitatea politică românească în contextul tranziției de la un regim comunist la un sistem politic deschis s-a realizat prin ceea ce Lipset numea „proces de difuziune” – diseminarea valorilor democratice, în directă concurență cu ideologia de tip comunist, a produs un efect de „implant” valoric în convingerile și atitudinile politice din societate (Lipset, 1994). Transferul de norme democratice vizează în mod direct

modernizarea instituțională, iar aceasta se reflectă asupra tuturor domeniilor de activitate, de la economic la social-politic. Impactul „procesului de difuziune” influențează în primul rând cultura politică a unei națiuni: aceasta furnizează atitudini politice privitoare la propriul rol ca individ în sistemul politic, la intrările („input”) în și ieșirile („output”) din sistemul politic (în teoria lui David Easton), adică la modalitatea prin care sunt facilitate funcțiuni precum recrutarea politică, socializarea, comunicarea politică, agregarea și articularea intereselor și nevoilor politice, la care se adaugă abilitățile de evaluare a politicilor publice și a procesului decizional. Prin urmare, cultura politică vizează *libertatea de opțiune în libertatea de situare atitudinală față de sistemul politic*. În *Cultura civică*, Almond și Verba disting între trei tipuri de cultură politică: „parohială” (există doar o vagă conștientizare a existenței și a activității guvernământului central), „dependentă” (activitatea guvernământului este conștientizată, însă dublată de o reținere în ceea ce privește participarea politică – atitudinea politică a cetățenilor este „supusă”, de subiecți, înclinată mai degrabă spre convingerea că nu pot fi influențate politicile publice rezultante din procesul decizional), și „participativă” (asociată cu convingerea că politicile publice pot fi influențate de către cetățeni prin participare activă, chiar dacă aleg să nu întreprindă acest lucru). Într-un regim de tip democratic, elementele „participative” ar trebui să primeze ca preponderență, iar cele „parohiale” vor trebui transformate cel puțin în elemente „dependente” (deși acestea sunt cel mai des întâlnite, ca majoritare, în regimuri de tip totalitar), pentru a menține inactivitatea politică la un nivel minim. Desigur, nici un stat democratic din lume nu beneficiază de un sprijin popular de participare politică în proporție de 100%; o cultură politică de tip „participativ” poate presupune și o atitudine pasivă (cu analiză activă) referitor la participarea efectivă. Obligatorietatea votului poate fi introdusă chiar și în sistemele democratice, însă această procedură care presupune și sancțiuni în cazul neconformării rămâne controversată, în special cu referire la libertatea de opțiune.

Cultura politică trebuie să fie susținută necesar și în mod eficient de o coerentă socializare politică, prin intermediul căreia se dezvoltă identitățile politice și se formează, menține și transformă cultura politică a unei națiuni. Ca proces îndelungat de „educare” politică a cetățenilor, socializarea presupune o întâlnire „la mijloc” între tendințele sau aspirațiile societății și politicile structurilor de putere. Eforturilor guvernamentale de informare politică (de ordin calitativ, mai degrabă decât cantitativ) trebuie să li se răspundă cu disponibilitate și dorință de informare din partea societății civile și a fiecărui cetățean, individual; inițiativa este necesară din ambele direcții pentru a simula un tip „participativ” de cultură politică. Aceasta poate intermedia relația cetățenilor cu standardele de funcționare ale instituțiilor statului, la nivel conceptual – de aceea, dacă la nivel conceptual există

diferențe de ordin calitativ sau în intensitate și în întindere, aproximarea nu poate avea loc în realitate: fie așteptările populației sunt mai mari și nevoile politice sunt dificil de satisfăcut, neexistând un răspuns instituțional adecvat, fie exigențele instituționale sunt prea complicate pentru nivelul de comprehensiune și aprehensiune al societății. Democrația nu presupune numai libertăți și drepturi, ci și responsabilități, iar „infra-structura” democrației și consolidarea acesteia depind de o stare de disponibilitate civică din partea societății. De asemenea, responsabilitatea politică este o necesitate – standardele de reprezentativitate trebuie să se mențină într-o comunicare politică permanentă, continuă, pentru a nu dilua sau decontextualiza preferința individuală.

Este interesant de analizat cum se configurează de fapt o structură de opțiuni în ierarhizarea preferințelor politice – contează mai mult dimensiunea culturală, gradul de dificultate al adaptării sau confortul individual? Un studiu important, realizat de Hofstede, și care ar putea fi aplicat în acest caz, enumeră o serie de indici care demonstrează relația dintre intensitatea individualismului la nivel personal și palierul de percepere a autorității și a puterii, reflectând totodată și natura perspectivei individuale, atât subiectivă, cât și obiectivă, asupra propriei libertăți⁷. Opțiunea individului, într-un regim democratic, nu este expresia absolută a libertății, ci a libertății de situație derivată dintr-o raționalitate responsabilă. Principiul aristotelic antic al libertății politice se identifică cu idealul democrației participative prin faptul că oamenii nu doar există în societate, ci „co-există” politic (H. Arendt); opțiunea politică individuală trebuie în acest caz să se completeze cu cea colectivă, făcând dovada interesului comun în democrație, chiar dacă într-un „dezacord rezonabil” (după cum susținea J. Rawls), în diferențierea opiniilor politice asupra competiției electorale, proiectelor politice, sau asupra logicii mobilizării electoratului. Participarea politică responsabilă (sub formă convențională, de la sprijin pasiv la partizanat și militantism) rămâne un element esențial pentru democratizare: în contextul tranziției, partizanatul politic prematur, militantismul inoportun sau speculativ în „sprijinul” unor cauze politice încă instabile, sau a unor platforme-program nediferențiate, și masa critică a alegătorilor trebuie să fie transformate într-un exemplu de civilitate politică și care să dispună de mijloace de opțiune informată, educată, pentru a își exprima preferințele politice într-un mod justificabil pentru întreaga societate.

Pe de altă parte, neimplicarea politică nu înseamnă în mod necesar nici egoism (care produce venalitate și corupție în politică), nici altruism – idealul moral al altruismului justifică statul asistențial, iar în politică altruismul ar putea permite ca viața fiecăruia să fie folosită ca mijloc pentru scopurile societății, după cum este aceasta reprezentată în guvern. Din acest punct de vedere, un stat asistențial pare să se ghideze mai mult după principii

utilitariste selective. Problematika *armoniei intereselor* și a *convergenței opțiunilor* necesită examinarea posibilității și a *pluralității binelui* ca multitudine a *concepțiilor despre bine* – o extremă depinde de cealaltă; acceptarea pluralității binelui nu înseamnă relativizare arbitrară până la estomparea definiției binelui, ci înțelegere sau intuiție a faptului că indivizii nu dețin aceeași perspectivă asupra binelui, în special cel personal, și nu proiectează aceleași mijloace de desfășurare pentru realizarea binelui comun. *Auto-determinarea* sau *autonomia individuală* nu este posibilă decât în dimensiunea pluralității concepțiilor despre bine, iar structura de opțiune nu are sens și valoare decât în contextul auto-determinării. Rațiunea trebuie să primeze în fața unui stat de tip paternalist care impune cetățenilor o anumită, singulară viziune asupra vieții bune și asupra binelui, *perfecționism* al binelui ca ideologie de stat, privilegiind în mod arbitrar acel bine și pe oamenii care îl preferă; statul nu are nici un motiv să intervină în opțiunile individuale, deoarece acestea sunt expresii ale preferințelor subiective, și sunt raționale, deoarece sunt justificate în baza unei logici interne. Desigur, se impune o precizare și anume că *externalitățile*, preferințele asupra binelui celorlalți prezente într-o structură de opțiune, sunt *preferințe nelegitime*: selecția sau filtrarea legitimității lor conceptuale constă în distincția *rațional-rezonabil*. Deși toate preferințele sunt raționale, nu toate sunt rezonabile, în sensul în care nu promovează un tratament egal al indivizilor, iar rezonabilitatea este o condiție necesară pentru ca opțiunea personală să poată fi articulată din domeniul *privat* în cel *public*⁸. Urmărirea binelui personal este garantată constituțional și configurează *auto-determinarea* fiecărui individ în parte, ca tratament egal; însă, este posibilă armonia intereselor într-o filosofie politică a *binelui comun*? Pentru curentul *utilitarianist*, maximizarea utilității într-un bine comun poate presupune și sacrificarea individului sau a voinței acestuia în interesul general; pentru *comunitarieni*, este singura politică de dezvoltare cu logică internă coerentă; în *libertarianism*, nu poate exista un bine comun, ci numai bine personal: *liberalismul* susține o auto-determinare guvernată minim și un stat neutru față de preferințele rezonabile ale cetățenilor, în mod evident opus perfecționismului de tip marxist (unde opțiunile considerate greșite sunt interzise) – politicile perfecționiste sunt restricții ilegitime asupra auto-determinării: apărarea dreptului de a comite greșeli nu este un ideal în sine, însă nici etatismul nu este un beneficiu total, deoarece compromite inițiativa politică.

... sau despre incalculabil

Efectele opțiunii în cultură rămân dificil de cuantificat atunci când sunt doar anticipate. Din punct de vedere politic, actualmente, cetățeanul român se confruntă cu mai multe alternative ce vizează structura de opțiune asupra democrației: între a se reconcilia cu trecutul politic sau a purcede la o

procedură lustrativă, de ordin moral; între a sancționa clasa politică pentru fenomenul „migrator” sau a cere în mod imperativ introducerea votului uninominal; între a se elibera de inhibițiile „tradiționale” cu privire la participarea politică sau a evalua obiectiv pe cei constituiți în destinații ai delegării puterii politice individuale. Câteodată, opțiuni diferite ascund o substanță comună sau chiar se continuă reciproc până la suprapunere.

În plan filosofic, individul este întotdeauna în situația de opțiune: poate alege, sau nu, să aleagă – libertatea opțiunii este proiectul existenței lui.

Identitatea și posibilitatea dau măsura înaintării în realitate – dimensiunea efectelor este evoluție, stagnare, sau involuție. Plierea pe fatalitate este apanajul constrângerii, alternativa goală; proiectul de alternativă este vocația opțiunii. Adaptarea, compromisul dintre identitate și utilitate. Despre utilitate, politicul. Despre identitate, filosofia.

Note

¹ Constantin Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român*, Ed. Paideia, București., 2001, pp. 11-14.

² idem, p.15.

³ idem, p.32.

⁴ idem, p.43.

⁵ O altă direcție de analiză ar viza dacă în România s-a păstrat o dihotomie corp-minte sau trup – spirit, în percepția structurilor de libertate după separarea Bisericii de Stat, având în vedere necesitatea unei perspective integratoare între dimensiunea spirituală și cea telurică, temporală, pentru conștientizarea sferelor libertății.

⁶ Janda, Berry, Goldman, *The Challenge of Democracy*, Houghton-Mifflin, London, 1989.

⁷ Hofstede, Geert, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, Berkshire, U.K.: McGraw-Hill, 1991.

⁸ Kymlicka, Will, *Contemporary Political Philosophy*, Oxford, Clarendon Press, 1995, pp. 52-62.

Abstract

The dimensions of choice are always a question of the present time with respect to the future; the past and the particularity of identity open up in potentiality to answer this question in a diverse range of cultural and social-political characteristics. In the Romanian case, the context of transition from a totalitarian to a democratic, politically open regime involves an analysis of the readiness and availability of the Romanian society in view of freedom: free elections, freedom of choice, free initiative, all of which are constituted by a system of options – the psychological structure, the mental template and the intuitive perception of a common reality are closely related to reveal a nation's sense of alternative.

De la constituționalism la Tratatul instituind o Constituție pentru Europa

Mihail SIMION, Gheorghe COSTACHE

*„A gândi Europa înseamnă astăzi a
gândi reunificarea ei”*
(Gilbert Ziebură)

1. Preliminarii: conotațiile termenului Europa

În mod firesc, se impune clarificarea, chiar și succintă a semnificațiilor conceptului Europa. Mai exact, socotim necesar redarea unor conotații ale acestui termen, începând cu cea mitologică. Conform acesteia, Europa ar fi fost – spune legenda grecească – fiica regelui Fenicieii. Fiind deosebit de frumoasă, această nimfă stârnește interesul amoros al lui Zeus, stăpânul absolut în Olimp și în univers, care prefăcut în taur alb a răpit-o și străbătând marea, a ajuns în Creta. Părăsită de Zeus, Europa se căsătorește cu regele Cretei – Asterion, care acceptă să-i adopte pe cei trei fii rezultați din coabitarea cu Zeus.

Este vorba, așadar, de o conotație care semnifică un fapt aparte: Europa a fost, în mitologie, o femeie frumoasă de la care a fost împrumutat numele continentului nostru deosebit de frumos și bogat prin relieful, clima, poziția geografică, bogățiile sale solice și subsolice. Ea a semnat și ceea ce înseamnă a fi din punct de vedere astronomic, al patrulea satelit ca mărime al lui Jupiter, planeta descoperită de Galilei.

O conotație aparte a termenului este însă cea geografică, care ne dezvăluie dimensiunile sale, poziția sa pe glob: ocupând o suprafață de 10,4 milioane kilometri pătrați, Europa, locuită de peste 785 milioane de oameni se întinde de la Oceanul Atlantic până în Urali, având ca vecinătate Marea Mediterană, Oceanul Arctic, Marea Neagră și Marea Caspică. Ocupând o cincime din suprafața terestră a Pământului, Europa, structurată printr-un număr important de state care includ și insule, arhipelaguri precum Islanda, Insulele Britanice, Corsica, Sicilia, Creta, Malta, Cipru ne oferă o diversitate aparte de structuri social-politice și economice, cu niveluri de dezvoltare și regimuri politice variate, cărora li se adaugă specificul reliefului, mărimea mijlocie a înălțimilor, distribuția apei și varietatea climaterică.

Conotațiilor de mai sus li se adaugă cea istorică menită să exprime modul și maniera de devenire a tuturor componentelor statale și nestatale de pe continentul european¹.

La cele de mai sus adăugăm o conotație sociologică-sistemică prin care dorim să demonstrăm că Europa (deci și UE) nu este doar un sumum de state, insule și arhipelaguri, ci rezultatul interacțiunilor dintre acestea, interacțiuni care conferă continentului, înțeles ca un sistem integral (și nu sumativ) o cu totul altă calitate decât cea rezultată din suma calităților fiecărei componente. Ceea ce înseamnă că o astfel de optică, de viziune sistemică-sociologică ne dezvăluie, pe de o parte diversitatea structurilor social-economice și politice proprii continentului european, iar pe de altă parte, pe cale de consecință, ne demonstrează, nevoia de unitate. De aici și deviza UE: UNITATE ÎN DIVERSITATE. Este vorba de o deviză stipulată în Tratatul instituind o Constituție pentru Europa, adoptat în 17-18 iunie 2004 – Tratat care reprezintă actuala Constituție care urmează a sta la baza UE.

2. Constituționalismul ca ideologie și politică

Conceptualmente vorbind, constituționalismul reprezintă o ideologie, o mișcare de idei care prin conținutul său urmărește o anumită organizare a puterii politice încât aceasta, prin intermediul unei anumite normativități juridice, să poată asigura devenirea vieții sociale, a ansamblului de drepturi și libertăți democratice. „Această mișcare de idei a dat un conținut politic particular cuvintelor Constituție și constituțional”². Ea își are sorginea în gândirea democrat-revoluționară care se structurează mai sistematizat în procesul trecerii la etapa burgheză de dezvoltare a vieții sociale, mai exact de momentul modern în care se afirmă cele două clase fundamentale proprii capitalismului: burghezia și proletariatul. Este vorba de clase sociale care sub toate aspectele – economic, politico-ideologic, spiritual, în general, sunt diametral opuse. Dacă burghezia era principalul beneficiar nu numai al principalelor bunuri materiale, mijloace de producție, ci și al unei consistente spiritualități, proletariatul, clasa muncitoare în general, micii producători de la orașe și sate erau patul germinativ al analfabetismului, inculturii și manifestării mișcărilor spontane. Consecința a fost că tocmai aici, în interiorul acestor categorii sociale inferior structurate social economic și spiritual s-a afirmat o gândire democrat-revoluționară dornică de reconfigurarea mediului social-economic și politic, prin mijloace predominant utopice. De aceea pentru trecerea de la utopie la o gândire realistă, cu importantă încărcătură științifică, radicală se impune introducerea acesteia „din afară”, prin intermediul marilor gânditori, intelectuali de prestigiu, în interiorul „purtătorilor materiali de incultură științifică, politică, ideologică”. O astfel de cuplare a dus la revigorarea gândirii politice revoluționare și punerea în prim plan a nevoilor de abordare riguroasă a problematicii care urma să definească însăși constituționalismul. Adică, se naște încet dar sigur ideea schimbării argumentate politic și juridic a funcționării sistemului politic și juridic. Ceea ce ne permite să concluzionăm,

în acord cu importanți doctrinari politologi și juriști că ideologia constituționalismului se regăsește în gândirea social-democrată și revoluționară progresistă reconfigurată de simbioza dintre aceasta și gândirea politologică riguros elaborată de marii doctrinari setoși de adevăr politic și ideologic care exprimă neutralismul lor social-politic.

Structurat astfel, constituționalismul exprimă un anumit grad de legalitate, democratism care pune în prim plan principiul supremației constituției și al întregii normativități juridice izvorâte din și clădite pe constituție.

Din punctul de vedere al corelației dintre constituționalism și Constituție, observăm că aceasta din urmă, asemănător constituționalismului valorifică, materializează pe primul. Dar vorbind sub aspect strict juridic Constituția poate defini nu numai un regim politic democratic, progresist, liberal ci și unul totalitar, autoritar, dictatorial. Dacă orice tip de democrație (populară, liberală, constituțională) se bazează pe o constituție, totuși nu în toate cazurile există un veritabil regim constituțional³. În constituționalism își găsesc fundamentarea științifică și izvorul chiar Constituția și controlul constituționalității legilor, instituție juridică devenită o importantă componentă a regimului constituțional.

Din punct de vedere istoric, trebuie să punem în evidență că încă Aristotel a afirmat, în *Politica*, importanța constituției pentru funcționarea întregului mecanism social politic, afirmând că „O constituție este organizarea diferitelor magistraturi ale unei cetăți și în special a aceleia care cuprinde puterea suverană, peste tot guvernământul deține o autoritate supremă în cetate și în concluzie, constituția este guvernământul... este organizarea puterilor într-o cetate fixând modul lor de repartitie și natura puterii suverane în stat și a scopului propriu fiecărei comunități”. Ceea ce înseamnă că, reprezentând baza juridică a întregii legislații, Constituția are supremația față de toate actele legislative și normele juridice care trebuie elaborate și înfăptuite în conformitate cu ea. De aceea, în interiorul aceleiași orânduirii sociale, caracterizată printr-o diversitate de regimuri politice, constituțiile proprii acestora reflectă natura lor, importante caracteristici ale consecințelor raporturilor de forțe dintre diferitele categorii sociale. Ea reflectă într-o manieră aparte stadiul dezvoltării social-economice și politice a unui stat, natura regimurilor politice existente la un moment dat.

Primele acte constituționale au apărut în secolul XVII în Anglia, oglindind lupta burgheziei engleze împotriva absolutismului feudal. Concludente sunt „Petiția drepturilor” (1698), proiectul „Înțelegerii populare” (1647) și „Instrumentul conducerii” (1653), care a consfințit dictatura militară a lui Cromwell. Însă nu trebuie pierdut din vedere că forma embrionară a constituției engleze a fost Magna Charta Libertatum (1215) dată de regele Ioan fără de Tară, în urma răscoalei baronilor, la care s-au alăturat cavalerii și orașenii, aliați până aici cu regalitatea⁴.

O importanță deosebită pentru dezvoltarea dreptului constituțional englez l-au avut prevederile art. 14 din Chartă, referitor la instituirea Marelui Consiliu al Regatului format din arhiepiscopi, episcopi, conți, baroni, iar din 1265, a fost lărgit cu reprezentanți ai orașelor și cavalerilor din comunitate, elemente care au stat la baza formării parlamentului englez cu cele două camere (a Comunelor și a Lorzilor), devenit, din 1295, o instituție permanentă.

Tot de pe continentul european, amintim specificul Franței atât sub aspectul constituționalismului ca ideologie și politică, fenomene determinate de un popor care sub multiple aspecte a fost și este la înălțimea marilor valori spirituale, politice și sociale. Iar pentru a le obține și permanent îmbunătăți, perfecționa și afirma s-au manifestat ca o comunitate care n-are decât un suflet și o istorie, o alianță de oameni care se simt un tot, într-o autentică unitate sufletească. Angajat în marile procese revoluționare, progresiste acest popor setos de libertate și cultură a contribuit, prin geniile de care a dispus, la realizarea nu numai a mărețelor poeme, tragedii, care sunt importante componente ale culturii universale, ci și a unor structuri politice menite să facă posibilă afirmarea pe toate planurile a individului uman. Așa se explică faptul că pe acest sol social dotat cu o scoarță spirituală consistent alcătuită a fost elaborată, în august 1789, „Declarația drepturilor omului și cetățeanului” prin care a fost consacrată victoria structurilor social-economice, politice și juridice burgheze asupra celor proprii orânduirii precedente. Prin caracterul său formal, Declarația a devenit preambulul constituțiilor franceze ulterioare, care, spre deosebire de preambulul Tratatului instituind o Constituție pentru Europa, din 17-18 iunie 2004, are o forță juridică aparte. Astfel, Preambulul Constituției europene se definește prin dispoziții care nu creează în mod explicit, concret drepturi și obligații, spre deosebire de Declarația drepturilor omului și cetățeanului, înglobată în Preambulul Constituției Franței instituie expres astfel de drepturi și obligații. Însă, tocmai pentru a da forță juridică problematicii drepturilor omului, Tratatul Constituțional, oferă un spațiu aparte, în Partea a II-a, din cuprinsul sau, sugestiv intitulată „Carta drepturilor fundamentale a U.E.”. Carta, se spune în preambulul acestei părți, va fi interpretată de către instanțele Uniunii și ale statelor membre luând în seamă în întregime explicațiile stabilite sub autoritatea președinției Convenției care a elaborat Carta.

3. Constituționalismul – ideologia reconfigurării raporturilor social-economice și politice europene

Cele două mari conflagrații mondiale, prin gravele lor consecințe au demonstrat necesitatea realizării unității statelor indiferent de mărimea lor ca întindere geografică sau ca populație și regim politic. Un astfel de imperativ se lovea însă de înțelegerea, cel puțin pentru moment, de către multe state a doctrinei suveranității naționale. De aceea, rămâne de referință concluzia

funcționarului public Jean Monnet, din 5 august 1943, care spunea: „Dacă statele vor fi reconstituite pe baza suveranității naționale, nu va fi niciodată pace în Europa. Țările Europei sunt prea mici pentru a garanta popoarelor lor prosperitatea și dezvoltarea socială necesară. Statele Europene trebuie să se constituie într-o federație”.

Iar Wiston Churchill, într-un discurs ținut la Universitatea din Zürich, în septembrie 1946, cerea crearea unui „fel de State Unite ale Europei”, fapt care s-a concretizat în decembrie al aceluiași an prin fondarea la Paris a Uniunii Federaliste Europene. Iată doar două mari concluzii ideologice care au definit preocupările multor doctrinari pentru alimentarea ideologiei făuririi unei Europe Unite. Lor li se adaugă celebrul Plan Marshall, din iunie 1947, pentru reconstrucția Europei, plan pentru a cărui coordonare se creează, în aprilie 1948, Organizația Economică Europeană (OEEC).

Pe fundalul acelorași preocupări de reconstrucție europeană, în mai 1948, are loc la Haga Congresul European, prezidat de același mare politician și doctrinar Wiston Churchill, care în fața unui auditoriu de cca. 800 delegați recomanda crearea unei Adunări Europene Deliberative și a unui Consiliul Special European cu sarcini exprese pentru a grăbi procesul integrării economice a țărilor europene. Cu același prilej, delegații au cerut și adoptarea Cartei Drepturilor Omului și a unei Curți de Justiție care să asigure aplicarea Cartei.

Pentru noua reconstrucție europeană, deosebit de importantă s-a dovedit a fi semnarea, la Washington, în aprilie 1949, a Tratatului NATO. Fapt amplificat de intrarea în vigoare, în august 1949 a Consiliului Europei.

Avem de a face, așadar, cu o conlucrare deosebit de fructuoasă a ideologicului cu politicul pentru realizarea aceluiași scop: realizarea unei noi Europe, unită și dornică de integrare. Fapt stimulat și mai mult de realizarea în mai 1950 a alianței producătorilor de cărbune și oțel, context în care a fost dată Declarația Schumann, iar Adunarea Consiliului aprobă Planul Schuman. Pentru realizarea U.E. benefică s-a dovedit a fi și crearea Uniunii Europene a plăților, în noiembrie 1950; și are loc semnarea, la Roma, a Convenției Drepturilor Omului.

Observăm că pentru realizarea UE se creează o gamă variată de organisme economice precum CECO, OECD, PAC, ECO, însă fundamentale s-au dovedit a fi prevederile Tratatului de la Roma (martie 1957) prin care se instituie CEE și EURATOM. În aceste noi condiții, pentru prima dată deputații din Adunarea parlamentară (care în 1962 se va transforma în Parlament European) se grupează conforma afinităților politice și nu conform naționalității.

Dacă luăm în seamă semnificațiile pe care le-au avut Planul Marshall, Tratatul Uniunii Occidentale (de la Bruxelles – martie 1948) și al creării NATO, precum și Declarația și Planul Schumann, Tratatul Comunității Europene a Apărării ș.a., observăm că acestea nu au doar un conținut pur

economic. Privind asupra diferitelor tratate, convenții etc. între state, observăm că nu mai aparent acestea semnifică doar preocupări economice. Pentru că din momentul în care și-a făcut apariția fenomenul politic acesta în funcționalitatea lui schimbă raportul de determinare exclusivă de la economic la suprastructură în general și la politic în special, acesta din urmă devenind factorul fundamental în stabilirea strategiilor economice de dezvoltare. O declarație, un plan, Marshall sau Schuman, necesarmente au și o încărcătură politică. Pentru că punerea lor în practică angajează activitatea anumitor guverne, a statelor care pot sau nu să adere la imperativele izvorâte din respectivele proiecții economice. Semnificative sunt hotărârile Consiliului de Miniștri al Consiliului Europei care în dec. 1955 a adoptat ca emblemă a sa steagul albastru cu 12 stele, precum și faptul că în urma tratatelor de la Roma din 1957 (conform cărora se creează CEE și EURATOM) în iulie 1964 Curtea de Justiție decide că legislația comunitară are prioritate față de cea națională.

Dezvăluindu-și mai pregnant valențele politice, Tratatul de la Maastricht semnat de 12 membri ai C.E. dispune instituirea U.E. care are la bază comunitățile europene, crearea unui spațiu fără frontiere interne, realizarea unei uniuni economice și monetare, care au făcut posibilă trecerea la moneda unică.

Observăm, prin urmare, multiplele preocupări din partea diferiților lideri politici, șefi de state etc., pentru lărgirea continentului european, depășind astfel limitele Uniunii Europei Occidentale, (creată în 1953, prin Tratatul de la Bruxelles), pentru a cuprinde toată zona geografică de la Atlantic la Urali, cum spunea Ch. de Gaulle.

4. Tratatul instituind o Constituție pentru Europa – suportul juridic al U.E.

Istoria „vechii Europe” a culminat cu a doilea război mondial, adevărată catastrofă pentru aproape toate statele bătrânului continent. La marginile ei se cuibăresc în tihnă dar râvnind unul la altul purtătorii materiali ai celor două supraputeri – Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. Conform liniei de separare a trupelor aliate angajate dintre est și vest spre Berlin Europa a fost divizată, Statele europene intrând în alianțe care au demonstrat în final că diviziunea nu a fost doar pur militară, ci concomitent militară, politică și ideologică. Fapt concretizat în realizarea unor alianțe militare, în primul rând, diferite prin crearea Tratatului de la Varșovia și a NATO.

Cuprinderea statelor europene în alianțe militare diferite a fost nu doar indiciul minării vechiului continent dar și semnalul care a dat startul reconstrucției economice a Europei Occidentale⁵. Consolidându-se economic, statele occidentale se dezvoltă politic și cultural, fapt care a influențat mult gândirea și conștiința politică a statelor aflate pe partea cealaltă a „cortinei de fier”. Iar momentul culminant a fost anul 1989, definit prin amploarea unor

largi mișcări social-politice care au dus la căderea „cortinei de fier”. Europa își la geografia ei politică tradițională, pentru ca în scurt timp să se pună tot mai stringent problema unificării sale.

După câte se știe procesul unificării europene are o preistorie, istorie și un prezent. În sensul că preocupări pentru unificare se găsesc încă în evul mediu prin Dante care în *De Monarchia* (1303) a susținut concluzia necesității unificării sub o monarhie unică, iar Pierre Dubois propunea unificarea sub forma unei federații, idee susținută și de George de Boemia (1461)⁶, pentru a înlătura pericolul invaziei otomane, el devenind autorul „primei încercări practice de a transforma Europa într-o federație”⁷. După cum afirma Andrei Marga în volumul citat, ideea unificării europene se lega atunci de scopul pacificării acesteia, mai ales dacă luăm în seamă consecințele celor două mari conflagrații, primul și al doilea război mondial, care au dus la schimbarea fundamentală a configurației politice a lumii în general și a Europei în particular. Preocupările marilor lideri politici și doctrinari pentru crearea unei Europe unită au fost rediate mai sus. Iar din acestea rezultă necesitatea trecerii de la simpla aderare la o profundă și complexă integrare a tuturor statelor de pe bătrânul continent ca o condiție a trecerii de la aderare la integrare și de zici la o autentică și solidă unificare. Fapt care a fost stimulat de derularea evenimentelor din 1989-1990 în Europa Răsăriteană care au dus la crearea premiselor concrete pentru suprimarea divizării Europei Occidentale și pătrunderea în marea familie de pe continent a unui însemnat număr de state din fostul „lagăr socialist”, alături de altele dornice de realizarea pe principii noi a unui continent lipsit de conflicte social-economice, politice și militare.

Privind mai riguros anul 1989, prin prisma consecințelor evenimentelor social-politice care l-au definit putem concluziona că acesta a reprezentat o adevărată cotitură istorică dată fiind scindarea ideologică și politică existentă pe glob în general și Europa în special, continent care și-a amplificat eforturile pentru a-și regăsi unitatea nu numai social-economică, ci și politică și ideologică, alimentată de adoptarea doctrinei drepturilor și libertăților fundamentale ale individului ca bază normativă cu implicații directe asupra numeroaselor drepturi social politice, pluralismului politic etc. Procesualitatea realizării unificării trebuie să ia în seamă ceea ce definește sub aspect cultural, spiritual, cât și economic și politic țările de pe acest continent. Fapt care impune luarea în seamă a ceea ce Walter Hallstein, în articolul Metoda unificării europene (1980) și anume că această unificare are deopotrivă valențe intelectuale, culturale, juridice și economice care au drept componentă directoare, conducătoare factorul politic devenit la un moment dat direct responsabil de întreaga devenire a vieții sociale, și care trebuie să aibă loc pe baza unei anumite legislații, comunitatea însăși fiind o comunitate de drept: ea

este o creație a dreptului, produsă prin acorduri juridice și nu prin forță. Mai mult, ea este un izvor de drept, dispunând de puterea de a emite legi⁸.

Iată de ce Europa trebuie gândită într-o manieră aparte, nouă, diferită de anteriorități. A gândi însă într-un mod nou Europa a căpătat firesc și necesar o conotație diferită, regăsită în concluzia lui Gilbert Ziebură⁹: „A gândi Europa înseamnă astăzi a gândi reunificarea ei”. Fapt care ar permite transformarea acesteia într-o Europă economico-socială și politică funcțională nu doar pentru sistemul propriu ci și pentru cel internațional. Pentru că până la urmă „Europa este multiplicitate și va rămâne astfel totdeauna. Forța ei rezidă în bogăția suprafețelor ei, a înzestrărilor ei, a amintirilor ei, pe care noi le numim istorie. Dar Europa a devenit ea însăși... o unitate în multiplicitate”¹⁰. În acest nou context, comunitatea europeană, devenită, între timp, uniunea europeană, se manifesta ca un nou subiect de drept pentru că ea a devenit nu numai o creație a dreptului, ci și izvor de ordine de drept.

Pentru o apropiere de cetățeni, diferitele construcții europene, dar cu deosebire UE au nevoie de o construcție juridică constituțională, care să facă posibilă introducerea democrației reprezentative și participative ca factori fundamentali în realizarea unei transparențe, sporirea rolului Parlamentelor naționale, a dezbaterilor publice etc.

Demersurile realizate de-a lungul anilor pentru realizarea noii Europe au culminat cu adoptarea Tratatului instituind o Constituție pentru Europa, din 17-18 iunie 2004. Cu acest prilej s-a demonstrat necesitatea transformării U.E. într-un actor global prin procedura extinderii sale asupra altor state de pe continent, Constituția urmând să faciliteze nu numai aderarea și integrarea ci chiar unificarea întregii Europe, legitimând dispariția „tradiționalilor piloni: comunitar, politică externă, de securitate comună, cooperarea în materie judiciară și polițienească.

Conceptualmente vorbind, observăm că nu întâmplător noua Constituție europeană a căpătat titulatura de „Tratat instituind Comunitatea Europeană”. Atributul de tratat constituțional are un puternic impact psihologic și juridic, acesta conferind individualitate și coerență sistemului ordinii juridice comunitare. Pentru că din punct de vedere formal noua constituție poate fi apreciată ca fiind un Tratat, iar din punct de vedere substanțial aceasta reprezintă o lege fundamentală, ca un act juridic în conformitate cu care se reglementează diversitatea formelor de exercitare a puterii în stat. Ceea ce ne permite să concluzionăm că acest concept de Tratat merit să instituie Constituția pentru Europa capătă valențe juridice dar și politice aparte, după cum și Constituția, în adjectivarea sa prin Tratat, capătă o conotație și o forță juridică aparte. În atare situație, UE, având la bază un astfel de „Tratat – Constituție”, își sporește autoritatea social-economică,

politică și juridică în a determina prioritatea dreptului comunitar față de dreptul intern propriu statelor naționale care o compun.

Privind asupra Tratatului pentru noua Constituție observăm că la Conferința Interguvernamentală organizată în scopul adoptării acestuia, s-a scos în evidență necesitatea ca Uniunea Europeană, în formatul său extins, să se manifeste ca un actor global, adoptarea Constituției fiind de natură să influențeze până la determinare amplul proces de integrare nu numai economică, ci și politică și juridică.

Nu este lipsit de importanță să punem în evidență și un factor aparent minor, care s-ar putea interpreta doar ca o problemă pur lingvistică în legătură cu însăși denumirea de Tratat instituind o Constituție pentru Europa în locul titlaturii inițiale de Constituție a Uniunii Europene. Or, privind asupra titlului, observăm că, între titulatura „Constituție pentru Uniunea Europeană” și cea de „Tratat instituind o constituție pentru Europa” nu este vorba doar de o problemă de limbaj. Pentru că aici avem de a face cu o deosebire între „Europa” și „European”. Această deosebire ni se dezvăluie chiar din luarea în seamă a noii „Vocații” juridice a Uniunii Europene de a cuprinde totalitatea statelor de pe continentul european, în condițiile art. 58 din Partea I care prevede: „Uniunea este deschisă tuturor statelor europene care respectă valorile prevăzute în art. 1-2 și care se angajează să le promoveze în comun. Valorile la care se referă art. 2 din partea I a Tratatului sunt considerate fundamentale și se referă la: respectul demnității umane; libertatea; democrația; egalitatea; statul de drept și respectul pentru drepturile omului, inclusiv drepturile persoanelor aparținând minorităților.

Privind asupra ultimului drept, observăm că în urma unor aprinse dispute avute între doctrinari și experți în domeniu s-a căzut de acord cu varianta finală a textului reținut în Tratatul constituțional din care a fost înlocuită sintagma „minorități naționale”, cu conceptul *minorități*, creându-se astfel posibilitatea extinderii sferei de prevederi la minoritățile religioase, sexuale etc.

În același context, în conformitate cu noua sa vocație juridică, în baza Tratatului constituțional, titlul VIII din partea I – art. 57, conține prevederi importante legate de raporturile Uniunii cu vecinii, articolul sugestiv intitulat „Uniunea și vecinătatea apropiată”. Conform acestuia sunt reglementate relațiile cu statele vecine, fiind vizate în special cele din fosta URSS, Turcia și din Balcanii de Vest. Printr-o largă și sinceră cooperare cu aceste state, se atinge scopul Uniunii: „stabilirea unei relații speciale, urmărind realizarea unei zone de prosperitate și bună vecinătate, bazată pe valorile Uniunii și caracterizată prin cooperare strânsă și pașnică”.

Rezultă din cele de mai sus că noul Tratat constituțional oferă, pentru prima dată, un instrument juridic unic, mult mai ușor de folosit în comparație cu multitudinea de tratate constitutive și modificatoare existente în prezent.

În același timp, observăm, că atribuirea în mod expres a unui statut constituțional noului Tratat reprezintă un element de noutate, care constă în aceea că integrarea sub impactul Tratatului se extinde de la domeniul economic (propriu perioadei de început, în care se constituiau Comunitățile economice) spre domeniul politic, știut fiind faptul că realizarea uniunii politice a fost mult timp doar un deziderat, trecerea la acest complex și important proces de interpretare politică devenind posibilă în noul context internațional după schimbările de regimuri politice după 1989-1990.

Important pentru înțelegerea rigorii în care au avut loc dezbaterile pe marginea Tratatului amintim multiplele discuții avute pe marginea Preambulului acestuia. Concludentă este chiar renunțarea la motto-ul propus de președintele Convenției, Valéry Giscard d'Estaing, care, inspirat din Tucidide II, 37, avea conținutul: „Constituția noastră... se numește democrație pentru că puterea este în mâinile nu ale minorității, ci ale majorității.” Pe fundalul dezbaterilor încă din iunie 2003, trei membri ai Convenției – Robert Madinter, Olivier Duhamel și Perverche Beres – au semnat propunerea de eliminare a motto-ului din Tucidide, considerând că nu ar fi oportun ca Uniunea Europeană să fie fondată sub auspiciile întemeietorului realismului geo-politic, un adevărat „Kissinger” al antichității.

Preambulul stârnește un interes aparte chiar și prin deviza Uniunii Europene: „Unită în diversitate”, deviză care reprezintă tocmai ceea ce la începutul prezentului studiu spuneam în legătură cu conotațiile conceptului de Europă și anume cu cel care privește dimensiunea sociologică-sistemică a continentului european care ne obligă să luăm în seamă tocmai rațiunile care stau la baza deosebirilor importante între diferite state europene, caracterizate prin niveluri de dezvoltare în primul rând social-economică și după aceea, dar nu doar ca o consecință a celei dintâi, a diversității structurilor politice și juridice cu impact direct asupra tuturor structurilor sociale și a evoluției lor. Fapt care nu poate să nu ia în seamă consecințele asupra devenirii noii comunități a diversității fenomenului religios care în multe țări europene se implică suficient de mult în funcționalitatea structurilor politice, încât nu poate fi trecut cu vederea. În acest context s-au derulat aprinse discuții pentru a recunoaște rolul creștinătății la făurirea noii Europe, iar în interiorul acesteia a Vaticanului. Fapt care dacă ar fi fost admisă ar fi determinat o gravă discriminare între creștinism și grupările religioase proprii altor religii, care în mod firesc pot să-și revendice dreptul la o afirmare în toate planurile vieții social-economice, politice, religioase, culturale, umanitare etc. De aceea Partea a III-a a Tratatului are ca obiect tocmai dificilele probleme religioase.

Pentru coordonarea politicilor statelor membre, noua instanță supremă a recurs la a îmbogăți vocabularul juridic al dreptului comunitar cu o noțiune nouă și anume metoda comunitară de studiu a fenomenului social-economic, politic și juridic, spiritual propriu Uniunii Europene. Cu ajutorul acesteia se

pun în evidență principiile care guvernează mecanismele decizionale la nivelul U.E. și reflectă dualitatea Uniunii de organism fondat pe voința statelor și cetățenilor de aprofundare a integrării regăsită în consacrarea procedurii co-deciziei care presupune intervenția Consiliului (ca organism al statelor) și a Parlamentului European (ca organism al cetățenilor).

În acest context, Tratatul Constituțional a reținut că U.E. poate fi definită ca o „fедераție de state-națiuni”, care presupune conservarea statului național, și nu „confедераție de state”.

Date fiind chiar și numai sumarele aspecte care definesc preambulul, în mod firesc s-a pus și problema valorii juridice a acestuia, mai ales dacă este comparat cu preambulul Constituției Franței, în care a fost introdusă Declarația drepturilor omului și cetățeanului care-i conferă anumite drepturi și obligații. În timp ce în Preambulul Tratatului Constituțional, nu se regăsește problematica drepturilor omului, aceasta făcând obiectul Părții a II-a, de sine stătătoare și care, la rândul său are o valoare juridică strictă și obligatorie, similară în parte celei din Preambulul Constituției Franței. Iată de ce Preambulul Tratatului Constituțional nu are valențele juridice, din multe puncte de vedere așteptate, fapt care însă nu-i minimizează valoarea și alte imperative care izvorăsc din conținutul său.

5. Constituționalismul și Constituția României – suportul ideologic, politic și juridic al integrării europene

Dezvoltarea constituțională din țara noastră are loc pe fundalul general propriu țărilor europene care au cunoscut o evoluție relativ asemănătoare a succesiunii orânduirilor sociale.

Izvoarele istorice ne dezvăluie modul specific de realizare a conducerii țării de către domnitori, ca exponenți ai clasei feudale. Primele legiuri scrise apar în secolele XVII și XVIII sub forma unor privilegii, legiuri fiscale și cele care privesc raporturile dintre boieri și țărani dependenți de ei etc.

Normele juridice care se învecinează cu ceea ce peste multe decenii vor deveni izvoare ale constituțiilor românești sunt cele privitoare la organizarea socială și de stat în Țările Române din perioada descompunerii modului de producție feudal și al afirmării structurilor sociale, economice și politice burgheze, precum așezămintele lui Constantin Mavrocordat, micul manual de legi al lui Al. Ipsilanti, Codul Scarlat Calimah și legiuirea lui Caragea.

Acestora li se adaugă Memoriul „cărvunilor” (1822), care este memoriul boierimii mici și mijlocii moldovene, cunoscut sub numele de „constituția cărvunilor” apreciată de Xenopol „drept o constituțiune, în înțelesul obișnuit al cuvântului”, „cea dintâi întrupare a unei gândiri constituționale în țările române” care conține „cea dintâi manifestare a cugetării liberale”. În acest memoriu-constituție Xenopol vedea totodată „originile partidului liberal în Țările române”¹¹. De aceea, în raport cu

memoriile anterioare înaintate Rusiei și Turciei, cel al cărvunarilor a fost o operă mai riguroasă și înaintată, constituind o importantă mărturie a nivelului gândirii politice și a concepției de organizare a vieții sociale. Fără a se trage de aici concluzia că autorii memoriului ar fi urmărit o organizare constituțional-burgheză după modelul occidental din care s-au inspirat într-o oarecare măsură.

Pentru organizarea țărilor române un rol important l-a avut Regulamentul Organic, definit de Marx „codice al muncii de clacă” și „expresie pozitivă a goanei după supramuncă”¹², iar Bălcescu drept „Charta sărăciei mulțimii poporului în favorul boierilor”¹³.

În ciuda multor scăderi de ordin fundamental, Regulamentul Organic reprezintă prima lege fundamentală de organizare a țărilor române. Influențat de principiul separației puterilor în stat, el a limitat într-o importantă măsură puterile domnești, a înființat adunarea obștească, ca organ reprezentativ pentru executarea împreună cu domnul, atribuțiile de legiferare și a consacrat autonomia instanțelor judecătorești de adunarea obștească și de administrație ș.a.

Constituționalismul și Constituția României ce se configurează în condițiile mișcărilor revoluționare din 1848, dar mai ales ca urmare a Unirii Principatelor Române de la 1859, în urma cărora Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn al Moldovei și Țării Românești. Momentul 1861 este culminant pentru constituționalismul românesc. Ideologia se materializează deosebit de ritmic prin măsurile luate de Cuza după proclamația din dec. 1861 prin care se declară că „unirea este îndeplinită, noțiunea română este întemeiată”. Urmarea a fost realizarea adunării unice a unui singur stat, adică a primului parlament al României, iar la 26 ian. 1862 Cuza a constituit primul guvern al Statului Național România.

În baza Statutului dezvoltător al Convenției de la Paris, Cuza recurge la transformări de amploare în întregul sistem social-economic și politic românesc. Acesta a fost contextul în care Cuza și guvernul prezidat de Kogălniceanu se afla în fața unor situații de criză din care s-a considerat că nu se poate ieși decât printr-o lovitură de stat pe care domnitorul și seful guvernului au dat-o la 2 mai 1864. Iar actul constituțional dat de Cuza în urma loviturii de stat și ratificat de popor prin plebiscit avea titlul „Statutul dezvoltător al Convenției din 7/19 august 1858”. Prin acest statut se aduceau multe modificări Convenției din 1858.

Reformele lui Cuza (agrară, electorală, secularizarea averilor mănăstirești, organizarea de stat ș.a.) s-au dovedit a nu fi pe placul multor categorii social economice și politice, care de altfel au pus la cale abdicarea domnitorului și punerea în vârful ierarhiei politice românești a unui principe străin de țara noastră. În atare situații se impunea elaborarea unei noi Constituții - cea din 1866, influențată în alcătuirea ei de Constituția belgiana (1831) socotită model de constituție burgheză. Acesteia i-au urmat

constituțiile din 1923, 1938, 1948, 1952, 1965, cu modificările aduse în funcție de problematica proprie fiecărei etape.

După decembrie 1989, constituționalismul se revigorează la scara noilor necesități pentru crearea în România a unui tip aparte de stat - statul de drept democratic. Astfel constituționalismul devine o stare politico-juridică materializată în prevederile primei constituții post decembriste din decembrie 1991 cu modificările aduse în urma referendumului din 2003. Este vorba de o constituție menită să răspundă multiplelor schimbări care au avut loc pe parcursul amplului proces de tranziție. Așa se explică faptul că, la scurt timp de la instaurarea noii puteri democratice, Constituția din decembrie 1991, anticipând devenirea vieții sociale, concepută în strânsă legătură cu nou context social politic internațional a făcut importante referiri la necesitatea regândirii raportului dintre dreptul intern și cel internațional, în strânsă legătură cu Declarație Universală a Drepturilor Omului, precum și cu alte acte normative, pacte, tratate etc., la care România este parte. Iar în acest context, conform art. 20 pct. 2, o importanță aparte o are prevederea conform căreia, atunci când este vorba de respectarea drepturilor fundamentale ale omului la care România este parte, atunci când apare o neconcordanță între normele de drept intern și cele de drept internațional, prioritate au reglementările internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne, conțin dispoziții mai favorabile¹⁴.

Aici este vorba de faptul că, în condițiile aderării și integrării României în U.E., în mod firesc și necesar ea trebuie să subscrie regulii consacrate prin jurisprudența Curții de Justiție a Comunității Europene, conform căreia dreptul comunitar are prioritate în raport cu dreptul intern al statelor.

Adeptă a unei astfel de prevederi, constantă dorinței sale de aderare la UE, România a participat, încă de la lansarea demersului constituțional, în octombrie 2003, cu statut de observator activ la toate reuniunile CIG. Iar ca stat participant la C.I.G. România a fost invitată să semneze în noiembrie 2004, Actul final al Conferinței interguvernamentale care a adoptat Tratatul Constituțional. Ceea ce confirmă prevederile art. 148 pct. 2 din Constituție, revizuită în 2003: „Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale U.E., precum și celelalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu, au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare”.

Din punctul de vedere al arhitecturii instituționale, România urmează să aibă o poziție avantajoasă, materializată prin faptul că ea va beneficia de un comisar din momentul aderării până în 2014, urmând ca apoi să dețină la fiecare ciclu de trei mandate ale comisiei câte un comisar în două din cele trei, la care se adaugă, pentru perioada tranzitorie 2007-2009 – un număr de 35 locuri în Parlamentul European.

Nu este lipsit de importanță să punem în evidență și o altă prevedere a art. 148 din Constituția României, din 2003, și anume punctul (4) care ne redă garanții realizării obligațiilor izvorâte nu numai din actul aderării și și din prevederile pct. (2) al aceluiași articol referitor la prioritățile prevederilor tratatelor constitutive ale Uniunii Europene față de dispozițiile contrare din legile interne cu respectarea prevederilor actului de aderare. Garanții de care vorbește pct. (4) sunt Parlamentul, Președintele României, Guvernul și autoritatea judecătorească. Acești factori de la înălțimea lor politică și socială ca puteri distincte în stat „garantează aducerea la îndeplinire a obligațiilor rezultate din actul aderării și din prevederile aliniatului (2)”.

Note

- ¹ Andrei Marga, *Filosofia Unificării Europene*, Apostrof, Cluj, 1995, p. 19 și urm.
- ² Ioan Murar, *Constituție și constituționalism*, în *Studii constituționale*, Ed. Actami, Buc. 1995, p. 95. Vezi și Charles Cadoux, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Cafas, Paris, 1988, p. 135, 288.
- ³ Vezi Charles Cadoux, *Droit constitutionnel et institution politiques*, Cujas, Paris, 1988, p. 135. Pentru izvoarele mișcării constituționaliste vezi și Marcel Prélot, Jean Boulouis, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Dalloz, Paris 1990, p. 318-320.
- ⁴ Cf. Gheorghe Uglean, *Curs de drept constituțional și instituții politice*, vol. I, Ed. Proema, 1996, p. 32.
- ⁵ Vezi Andrei Marga, *Filosofia Unificării Europene*, Ed. Apostrof, 1995, p. 136.
- ⁶ Cf. Andrei Marga, *op. cit.*, p. 119 și urm.
- ⁷ Richard Coudenhove-Kalergi, *Die europäische Nation*, Deutsche Verlags – Anstalt, Stuttgart, 1973, p. 64 (cf. Andrei Marga, *op. cit.*, p. 119).
- ⁸ Vezi Walter Hallstein, “Die Methode der europäischen Einigung”, în *Meyers Enzyklopädischen Lexikon*, Band 8.
- ⁹ Vezi Gilbert Ziebură, “Europa neu Denken”, în *Leviathan*, 1991, Heft 4, p. 488.
- ¹⁰ Cf. Andrei Marga, *op. cit.*, p. 169.
- ¹¹ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, Buc, 1910, p. 99.
- ¹² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. A III-a, Buc., ESPLP, 1957, p. 361 și urm.
- ¹³ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Buc., Ed. Acad., 1953, p. 264.
- ¹⁴ Vezi art. 20 pct. 2 din Constituția României revizuită în 2003.

Abstract

Constitutionalism as ideology and politics is instantiated through the Constitution and constitutionality. From the legal point of view alone, constitutions define democratic, liberal, progressive regimes as well as dictatorship and totalitarian regimes. Romania's desire to integrate into the UE finds its ideological, political and legal support in constitutionalism and the constitution corresponding to the transition stage which began in 1990.

Statul teritorial și politica globală

Gheorghe BICĂ, Mădălina CONSTANTINESCU

Odată cu încheierea Păcii din Westfalia în 1648, puterile europene au fost de acord că puterea lor politică era limitată de anumite granițe geografice. De fapt, Pactul de la Westfalia poate fi considerat baza principiului modern al teritorialității. Conform acestui principiu, nici o putere străină nu poate câștiga autoritate asupra teritoriului altor state decât în cazul în care statele respective au fost de acord de bunăvoie să renunțe la suveranitatea lor referitor la anumite probleme sau subiecte. Astfel, statele naționale funcționează în cadrul unui teritoriu bine definit.

Politica globală reprezintă un termen care surprinde întinderea relațiilor politice în spațiu și timp, extensiunea puterii politice și a activității politice peste granițele statului-națiune modern. Ideea de politică globală contestă distincțiile tradiționale dintre intern/internațional, interior/exterior, considerându-le întipărite în concepțiile convenționale ale politicului¹. De asemenea, pune în lumină bogăția și complexitatea întrepătrunderilor care transcend statele și societățile în ordinea globală.

În decursul istoriei, puterea de stat devine și exclusivă: a apărut rivalitatea internă cu privire la câștigarea autorității, monarhii au devenit “șefi de state” de îndată ce au reușit să monopolizeze atât fiscalitatea, cât și mijloacele de violență (legitime). În secolul al XVIII-lea, noțiunile de guvernare democratică au reînviat din istoria clasică și au ajuns la maturitate în următoarele două secole.

Nu cu mult timp în urmă, formele istorice de globalizare erau asociate cu anumite tipuri de formare și transformare a statelor; tot astfel, în era contemporană, procesele de globalizare sunt îndeaproape asociate cu o transformare sau o reconstituire a puterilor statului-națiune modern (conceput în termenii funcțiilor, rolului, autorității, autonomiei și suveranității sale), deși în nici un caz nu constituie singura cauză a acesteia. Aspectul este vizibil în urma unei cercetări asupra măsurii în care pattern-urile contemporane de globalizare au ca rezultat confluența impacturilor decizionale, instituționale, distribuționale și structurale asupra statelor capitaliste avansate, impacturi care presupun o renegociere semnificativă a elementelor aparținând suveranității și autonomiei statului. Însă, înainte de a aborda problema impacturilor, trebuie să facem trimitere la problema principalelor forțe propulsoare care se află la baza globalizării contemporane, întrucât aspectul este central pentru orice evaluare a consecințelor sale cumulative.

Nu există nici o teorie coerentă a globalizării, cu toate că există o diversitate de descrieri care caută să identifice dinamica sa cauzală fundamentală. Oricare încercare de a specifica forțele motrice ale globalizării trebuie tratată cu precauție, întrucât generalizările cauzale în privința proceselor socio-istorice sunt inerent problematice². Formele istorice premoderne și moderne ale globalizării reflectă configurații diferite ale tendințelor globalizatoare. În timp ce formele premoderne au fost în general dominate de mișcări migratoare, expansiune militară, construirea de imperii și expansionismul cultural/religios, globalizarea modernă reflectă în general întâietatea expansiunii economice, politice și militare. Însă, prin această afirmație nu dorim să negăm contribuția altor factori globalizatori, ci să susținem că, în perioade diferite, unii factori au fost mai semnificativi sub aspect cauzal decât alții. Încercarea de a identifica principalele cauze ale globalizării contemporane presupune cu necesitate recunoașterea faptului că, în explicarea proceselor de schimbare socială, limbajul cauzalității nu poate să coincidă cu cel al investigației științifice deductive. În analiza forțelor motrice de la baza proceselor complexe de schimbare istorică, accentul cade cu necesitate pe îmbinarea tendințelor și pe factorii care împiedică sau alimentează aceste tendințe. Noțiunea de cauză, relevantă în acest context, presupune ideea de îmbinare a evenimentelor, proceselor și condițiilor care împreună tind să genereze un anumit tip de rezultat³. În mod clar, este posibil ca diversele forme istorice de globalizare să urmeze căi cauzale distincte, în măsura în care importanța relativă a diverselor forțe cauzale variază de la epocă la epocă.

Globalizarea contemporană nu poate fi redusă la un singur proces cauzal, ci implică o configurație complexă a logicii cauzale. Această configurație cuprinde tendințele expansioniste ale sistemelor politice, militare, economice, de migrație, culturale și ecologice. Însă fiecare este mediată de revoluția în comunicații și transport de la sfârșitul secolului al XX – lea, care a facilitat globalizarea în toate domeniile activității sociale și a extins dramatic – prin apariția infrastructurilor mondiale pentru deplasarea oamenilor, bunurilor și simbolurilor – capacitatea globală de interacțiune. De asemenea, au sporit foarte mult intensitatea și viteza interacțiunilor globale, fiind totodată afectat impactul globalizării, mai ales sub aspectul consecințelor sale pentru distribuția puterii⁴. Ceea ce trebuie menționat în mod special în privința globalizării contemporane este confluența tendințelor globalizatoare în interiorul tuturor domeniilor-cheie ale interacțiunii sociale. Astfel, conjunctura specială a dezvoltărilor – în domeniul politic, militar, economic, al migrației, cultural și ecologic – și interacțiunile complexe dintre acestea sunt cele care reproduc forma și dinamica distinctă a globalizării contemporane.

În consecință, explicarea globalizării contemporane doar ca produs al logicii expansioniste a capitalismului ori al răspândirii globale militare sau a

culturii populare este cu necesitate reduționistă și unilaterală. Nu este contestat faptul că, în formele sale numeroase, capitalismul are o logică expansionistă; și nu sunt contestate nici tendințele globalizatoare ale sistemului de război și ale anumitor mixturi culturale. Chiar dacă din punct de vedere analitic este necesară diferențierea și evaluarea pattern-urilor istorice de globalizare în fiecare domeniu, acest fapt poate să conducă la o descriere parțială și fragmentată, întrucât o înțelegere cuprinzătoare a globalizării contemporane necesită explorarea conjugării forțelor globalizatoare și a dinamicii interacțiunii lor reciproce. De pildă, pattern-ul contemporan al globalizării comerțului presupune existența infrastructurilor globale politice, juridice și financiare, având în același timp și consecințe financiare, ecologice, de migrație, politice, culturale și militare. Interacțiunile dintre astfel de procese au tendința de a genera o dinamică sistemică, în măsura în care totalitatea fluxurilor, rețelelor, interacțiunilor și interconexiunilor globale presupun o schimbare structurală în organizarea afacerilor sociale și în exercitarea puterii⁵.

Totuși, această schimbare structurală sau transformare globală nu trebuie înțeleasă, așa cum fac unii hiperglobaliști, în sensul că globalizarea contemporană este un proces istoric ireversibil sau liniar; altfel spus, că are o traiectorie istorică fixă și se află dincolo de controlul politic.

Atributele distincte ale globalizării contemporane, nu prefigurează în nici un caz pur și simplu dispariția statului-națiune și nici măcar erodarea puterii sale. Într-adevăr, în toate domeniile cercetate, este evident că în anumite privințe esențiale, numeroase state, însă în special statele capitaliste avansate, au devenit mai active, chiar dacă formele și modalitățile acestui activism diferă de cele din perioadele anterioare.

Globalizarea nu este un proces automat care se autoreproduce. Din contră, elementele distinctive ale globalizării contemporane sunt magnitudinea și instituționalizarea reglementării sale politice la toate nivelurile și abundența de forțe sociale care caută să realizeze un proiect global distinct, prin sloganuri precum piața globală sau “nava cosmică Pământ”. Deși guvernele și statele rămân, bineînțeles, actori puternici, ele înpart acum arena globală cu o serie de alte agenții și organizații. Statul are în față un număr enorm de organizații interguvernamentale (OIG), agenții internaționale și regimuri care operează pe diverse arii prin instituții cvasisupranaționale, asemenea Uniunii Europene. Globalizarea contemporană este un proces intens contestat, întrucât infrastructurile și instituționalizarea politicii globale generează noi arene și mecanisme prin intermediul cărora sunt rezolvate conflictele privind condițiile interacțiunii globale – de la coridoarele Comisiei Europene și colectivele de dezbateri ale OMC până la summit-urile alternative la “G7” ale ONG-urilor și întâlnirile anuale ale OIM. Sub acest aspect, globalizarea contemporană nu limitează neapărat, după cum susțin mulți hiperglobaliști,

sfera acțiunii politice și a inițiativelor statelor, ci, dimpotrivă, este posibil să o extindă spectaculos. Totuși, a susține că globalizarea contemporană este politizată și reglementată într-un grad mare nu implică și acceptarea premiselor “școlii sceptice”, conform cărora ea se află efectiv sub controlul guvernelor naționale (înțeles fie drept conducere de către stat, fie drept asentiment al acestuia), iar puterile statului-națiune (definite în sensul cel mai larg) rămân fundamental neafectate.

În tabel este prezentat un rezumat al acestor impacturi – tendințele sau pattern-urile lor generale – în relație cu toate domeniile-cheie ale globalizării. În privința impacturilor decizionale, este clar că globalizarea din multe domenii afectează costurile și beneficiile opțiunilor de politici, ale instrumentelor politicilor, precum și echilibrul dintre opțiunile pentru politici locale, naționale, regionale și globale. Această afirmație este evidentă mai ales în domeniul economic și în cel ecologic, în care anumite opțiuni în privința politicilor macroeconomice sau de protecție a mediului tind să devină mai costisitoare (atât sub aspect social, cât și sub aspect financiar), în timp ce altele ajung să fie mai atractive. Astfel, de exemplu, este posibil ca într-un sistem financiar globalizator politicile macroeconomice expansioniste ale statelor individuale să devină foarte costisitoare, întrucât piețele financiare globale tind să impună o primă de risc pentru împrumuturi, mai ales dacă o asemenea expansiune sporește (sau pare a spori) tendințele inflaționiste. La fel în cazul riscurilor ecologice globale: pe măsură ce acestea devin mai vizibile din punct de vedere politic, costurile și beneficiile sociale ale acțiunii internaționale coordonate încep să încline balanța în detrimentul costurilor și beneficiilor sociale ale inacțiunii naționale.

De asemenea, pattern-urile contemporane de globalizare generează impacturi instituționale semnificative, în măsura în care ele reconfigurează agendele instituționale și invită la inovație instituțională. Astfel, apariția unui sistem de comerț global și dezvoltarea rețelelor globale de producție au făcut din competitivitatea globală un nou standard de eficiență economică națională și corporatistă și au încurajat reorganizarea sectoarelor de stat și private astfel încât să maximizeze avantajul competitiv național, în contextul unei ordini economice globale. La fel, globalizarea în domeniul politic presupune internaționalizarea activităților agențiilor birocratice interne și, pe parcurs, necesită dezvoltarea unor noi modalități de coordonare a politicilor și de organizare birocratică la nivel național pentru a administra internaționalizarea deciziei politice.

Globalizarea contemporană: impacturi cumulative asupra statelor capitaliste avansate

Impacturi decizionale	Impacturi instituționale	Impacturi distribuționale	Impacturi structurale
DOMENIUL POLITIC			
Costuri și beneficii schimbătoare ale acțiunii politice interne versus forței militare internaționale/transnaționale	Apariția problemelor intermestice Multilateralism, regionalism și guvernare multistratificată Noi arene de mobilizare, acțiune și autoritate politică - formarea unor elemente ale societății civile transnaționale	Construcție de coaliții, mobilizare politică, difuzia puterii și autorității	Erodarea distincției intern/extern Difuzia puterii și autorității politice Noi regimuri de suveranitate și autonomie Comunități de destin suprapuse Autoritate fără teritorialitate Tranziție de la guvern înspre guvernare
DOMENIUL MILITAR			
Costuri și beneficii schimbătoare ale folosirii forței militare Strategia și opțiunile militare se schimbă	Redefinirea securității naționale ca securitate internațională Securitate și apărare cooperativă Multilateralism	Transnaționalizarea producției militare Noi învingători și învinși Restructurarea industriilor de apărare, de exemplu, "campionii" europeni	Punerea sub semnul întrebării a războiului ca instrument "rațional" al politicii naționale Societate postmilitară Redefinirea politicii de apărare și securitate
ECONOMIA: COMERȚ, FINANȚE, PRODUCȚIE			
Schimbări în costurile și beneficiile relative ale diferitelor politici și instrumente de politici: macroeconomie, industriale și sectoriale Costuri și beneficii schimbătoare ale managementului ratei dobânzii și cursului de schimb Tendință către convergența politicilor fiscale – impozitarea și stimulentele pentru corporații Scăderea relevanței politicii industriale intervenționiste de tip vechi	Adâncirea competiției globale Dezvoltarea rețelelor de producție globale și transfrontaliere Dezvoltarea supravegherii și reglementării economice multilaterale Noi dileme privind liberalizarea și dereglementarea versus conducerea de către stat	Nouă diviziune globală a muncii Balanță a puterii în schimbare între capitalul industrial și financiar național și internațional Graniță mobilă între sectoarele tranzacționabile și netranzacționabile Beneficii în schimbare pentru forța de muncă calificată versus forța de muncă necalificată Competiție salarială la nivelul economiilor	Schimbarea balanței de putere între state și piețe Specializarea comerțului și structuri industriale în schimbare Decuplarea performanței naționale de cea a CMN-urilor Riscuri sistemice
DOMENIUL CULTURAL			
Costurile și beneficiile politicilor culturale naționale se schimbă Densitatea simbolică ridică probleme pentru cenzură	Contextul schimbător al reproducerii culturii naționale Viitorul culturii naționale – pe agendă	Balanță schimbătoare între culturile occidentale și non-occidentale Noi mișcări sociale	Societăți multiculturale și multietnice Eroziunea autarhiei culturale
MIGRAȚIILE			
Noi dileme privind controlul versus supravegherea frontierei Costuri sporite ale închiderii granițelor	Controale internaționale necesare Migrația, ca problemă de securitate	Pattern-uri inegale de ocuparea forței de muncă Consecințe pe piața muncii diferite pentru grupurile calificate și necalificate	Identitatea națională și cetățenia în dezbatere Apariția societăților multiculturale și multietnice
DOMENIUL ECOLOGIC			
Costuri și beneficii în schimbare pentru politica internă versus acțiunea internațională	Probleme ecologice situate ferm pe agenda globală și cea națională Monitorizarea mediului	Transformare în distribuția avantajelor și dezavantajelor ecologice Cei mai mari poluatori nu suportă întotdeauna costurile cele mai mari Comert cu reziduuri periculoase – exportul poluării ecologice	Comunități de destin ecologice suprapuse – naționale, regionale, globale Capacitatea statelor de a rezolva individual problemele ecologice și legitimitatea soluțiilor statelor – sub semnul întrebării

Sursa: Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan,
Transformări globale. Politică, economie și cultură, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 487.

Alături de aceste impacturi instituționale, globalizarea contemporană are consecințe distribuționale semnificative. În domeniul economic și în cel al producției, ea implică o nouă diviziune a muncii care structurează atât pattern-ul intern, cât și pe cel global al învingătorilor și învinșilor relativi din activitatea economică mondială. Deznodământul acestei situații este posibilitatea ca globalizarea să accentueze diviziunile sociale existente în interiorul societăților OCDE, creând în același timp altele noi; se pare că impacturile interne inegale ale migrației și poluării globale confirmă acest deznodământ. În plus, impacturile distribuționale ale globalizării au consecințe importante pentru politica internă și puterea statului, întrucât pot să declanșeze sau să consolideze apariția coalițiilor de forțe sociale și/sau disoluția angajamentelor sociale preexistente. De pildă, acest fapt este evident în privința politicii comerciale, în care coalițiile protecționiste tradiționale par a pierde teren pe măsură ce forțele sociale care beneficiază de pe urma piețelor naționale mai deschise devin mai stabile politic și mai puternice, cu toate că nu neapărat mai numeroase. Este posibil ca astfel de transformări distribuționale să contribuie la schimbări structurale fundamentale.

Globalizarea contemporană este asociată cu o reconstituire a puterii de stat în statele capitaliste avansate. O dată cu desfășurarea consecințelor cumulative ale globalizării, aceste state trec printr-o transformare profundă pe măsură ce puterile, rolurile și funcțiile lor sunt redefinite, reconstituite și reîncadrate la intersecția dintre rețelele și sistemele globalizatoare și regionalizatoare. În nici un caz globalizarea economică nu se traduce printr-o diminuare a puterii statului, ci, mai curând, transformă condițiile în care ea este exercitată. Mai mult, în alte domenii, cum ar fi migrația umană, domeniul ecologic și cel cultural, statele capitaliste avansate au adoptat o poziție mai activistă, în timp ce în domeniul politic ele sunt esențiale pentru creșterea și instituționalizarea explozivă a guvernării globale și regionale. Aceste dezvoltări nu pot fi explicate convingător în limbajul declinului, erodării sau pierderii puterii statului în sine, întrucât astfel de metafore presupun (în mod eronat) că puterea statului a fost mult mai mare în epocile anterioare; și, după cum ne amintește Mann, conform oricărui indicator posibil, statele capitaliste avansate sunt mult mai puternice decât predecesoarele lor⁶. Însă tot astfel sunt și cererile care li se înaintează. Slăbirea și expansiunea simultane și aparente ale puterii statelor capitaliste avansate, în condițiile globalizării contemporane, constituie semnele unei transformări structurale fundamentale. Sub nici un aspect nu este această afirmație mai evidentă decât sub cel al suveranității și autonomiei statului care, constituie elementele esențiale ale statului-națiune modern. Există numeroase motive întemeiate pentru a pune la îndoială baza teoretică și empirică a pretențiilor conform cărora statele-națiune sunt eclipsate de

pattern-urile contemporane de globalizare. Poziția adoptată în lucrarea de față este critică atât față de hiperglobaliști, cât și față de sceptici. Am căutat să accentuăm faptul că, în timp ce rețelele de interacțiune globală și regională se consolidează, ele au impacturi multiple și variate asupra diverselor locații.

Pattern-urile de schimbare regională și globală transformă contextul acțiunii politice, creând un sistem de centre multiple ale puterii și sfere suprapuse de autoritate – o ordine postwestfalică. Nici suveranitatea, nici autonomia statelor nu sunt pur și simplu diminuate de asemenea procese. Într-adevăr, orice evaluare a impacturilor cumulative ale globalizării trebuie să accepte caracterul lor foarte diferit, întrucât anumite tipuri de impact – decizionale, instituționale, distribuționale sau structurale – nu sunt experimentate uniform de către toate statele.

Globalizarea nu este în nici un caz numai o forță care omogenizează. Mai mult, impactul globalizării este mediat considerabil de: poziția unui stat în ierarhia politică, militară și economică la nivel global; structurile sale economice și politice interne; pattern-ul instituțional al politicii interne și strategiile specifice, guvernamentale și societale, de contestare, administrare sau ameliorare a imperativelor globalizatoare⁷. Transformarea în desfășurare a regimului westfalic de suveranitate și autonomie are consecințe diferite pentru state diferite.

Comunitățile politice și civilizațiile nu mai pot fi caracterizate drept “lumi discrete”; ele sunt implicate în structuri complexe de forțe, relații și mișcări suprapuse, cu diverse impacturi asupra lor. Însă chiar și cele mai importante forțe dintre ele – inclusiv cele mai puternice state-națiune – sunt afectate de pattern-urile în schimbare ale fluxurilor și rețelelor globale și regionale. Variaza mai curând natura transformărilor particulare și impactul lor asupra formelor specifice de comunitate politică. Două ilustrări – din cadrul dreptului internațional al drepturilor omului și al politicilor privind rata dobânzii – evidențiază aceste observații.

Schimbările în dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului au introdus indivizi, guverne și organizații neguvernamentale în noi sisteme de reglementare juridică. Dreptul internațional recunoaște puteri și constrângeri, drepturi și obligații care amendează principiul suveranității statului sub câteva aspecte importante; suveranitatea în sine nu mai constituie o garanție directă a legitimității internaționale. Una dintre zonele cele mai semnificative în această privință o constituie cadrul juridic și regimurile drepturilor omului, însă este la fel de clar și că acestea au un impact variabil. În timp ce în dreptul internațional are loc o îndepărtare treptată de principiul conform căruia suveranitatea statului trebuie apărată indiferent de consecințele acestui fapt asupra indivizilor, grupurilor și asociațiilor, respectul față de autonomia subiectului și față de o gamă largă de drepturi ale omului variaza de la regiune la regiune. În Europa, practic, toate țările au aderat deja la

convenții, ceea ce înseamnă că nu mai sunt libere să își trateze cetățenii după cum cred ele de cuviință. Regimurile drepturilor omului au un impact pregnant asupra politicilor interne și externe și în SUA – cu toate că acest fapt nu presupune, bineînțeles, vreo consecvență în implementare sau aplicare. În alte părți, în timp ce direcția juridică internațională poate fi clară, este posibil ca beneficiile și costurile opțiunilor să conducă la o apreciere diferită a priorităților – de pildă, în numeroase țări subsahariene, precum Nigeria. Cu toate că are loc o reducere a importanței acordate pretențiilor emise în numele sistemului interstatal în favoarea celor ridicate în numele unui principiu alternativ de ordine mondială – în care suveranitatea absolută a statului nu mai deține supremația –, rezultatul respectivei schimbări este încă incert și variază de la regiune la regiune.

Transformările din dreptul internațional și din regimurile drepturilor omului ating suveranitatea statelor, însă deocamdată nu și autonomia tuturor statelor, cel puțin sub aspectul consecvenței în aplicare. Se poate ca îndreptățirea *de jure* de a conduce să fie transformată într-o oarecare măsură, însă este posibil ca deocamdată autonomia *de facto* a statului să nu fie afectată radical, din cauza, bineînțeles, a slăbiciunilor mecanismelor de executare. Putem formula un argument contrar dacă vom lua în considerare globalizarea financiară și impactul ei asupra politicilor macroeconomice, întrucât ea constituie un exemplu al impactului radical al globalizării nu asupra suveranității în sine, ci asupra autonomiei. Îndreptățirii *de jure* de a conduce nu i se aduce o provocare fundamentală prin globalizarea financiară, însă există cu siguranță o provocare la adresa autonomiei *de facto* a statelor de a-și stabili și îndeplini preferințele în materie de politici.

Globalizarea financiară presupune că ratele naționale ale dobânzilor sunt determinate în cea mai mare parte într-un context global, ceea ce ar putea conduce în principiu la o convergență a ratelor dobânzilor exprimate într-o monedă comună și la o convergență a ratelor reale de profit, cu toate că acest fapt nu poate fi pur și simplu presupus. Într-un sistem al cursurilor de schimb fixe, guvernele trebuie să accepte rata dobânzii necesară pentru a menține paritatea între monede. În contextul unor cursuri de schimb flexibile, autoritățile naționale sunt libere să aleagă (între limitele pieței) ratele dobânzilor, cu condiția să accepte consecințele cursului de schimb.

Teoretic, existența piețelor financiare globale oferă guvernelor naționale o nouă varietate de opțiuni, întrucât cursurile de schimb flexibile presupun autonomie monetară: țările își stabilesc rata dorită a dobânzii, iar cursul de schimb evoluează pentru a asigura paritatea ratei dobânzii cu alte țări. Guvernele din țările membre ale OCDE au acces liber pe piețele financiare globale. Chiar dacă nu pot să împrumute sume nelimitate la o anumită rată a dobânzii, presiunea ascendentă asupra ratelor dobânzilor la

împrumuturile guvernamentale este mult mai atenuată decât ar fi (sau a fost) în absența piețelor globale de capital.

Prin urmare, este dificil să susținem opinia potrivit căreia globalizarea financiară a schimbat pur și simplu autonomia statelor-națiune într-o singură direcție; globalizarea nu a condus la o simplă creștere sau la o simplă descreștere a autonomiei absolute sau a opțiunilor statelor. Însă fără îndoială că s-au schimbat costurile și beneficiile diferitelor politici. De exemplu, liberalizarea financiară a făcut ca autoritățile naționale să se bazeze mai mult pe ratele dobânzilor ca *principal* instrument de politică monetară, întrucât controlul asupra capitalului, condițiile referitoare la rezerve, restricțiile asupra creditului și alte instrumente de control au devenit mai puțin eficiente și/sau mai costisitoare ca instrumente de politică macroeconomică. În același timp, controlul asupra a orice, în afară de ratele dobânzilor pe termen scurt, s-a diminuat, iar în regimurile ratei de schimb fixe sau controlate, chiar și controlul asupra dobânzilor pe termen scurt este dictat în mare parte de valuta-ancoră și de prima de risc cerută de piețe. Abandonarea controalelor asupra capitalului și scara globalizării financiare presupun aderarea strictă la regulile monetare ale sistemului și la părținirile antiinflaționiste generate deseori de acesta. Aceste părținiri au fost uneori accentuate prin modul în care primele de risc implică rate mari ale dobânzii pentru anumite țări. În Europa, noua inițiativă de a institui Uniunea Monetară Europeană (UME) poate fi privită parțial ca reflectând opinia conform căreia autonomia națională în politicile monetare a fost atât de compromisă, încât singurul mijloc de a o recupera se află la un nivel european regional.

Globalizarea financiară aduce câteva paradoxuri pentru politicile economice naționale. Ratele dobânzilor pe termen scurt au devenit instrumentul principal al politicilor monetare, pe măsură ce controlul asupra creditelor a devenit tot mai dificil, iar cerințele privind rezervele nu mai pot fi utilizate direct ca instrument activ al managementului monetar. Sub câteva aspecte, ratele dobânzilor au devenit mai importante în economie: ele sunt cele care determină nivelurile creditelor și nu instrumentele de control directe; liberalizarea și creșterea creditelor personale au sporit efectele ratelor dobânzilor asupra bugetelor și cheltuielilor domestice; iar efectele lor atât asupra cursurilor de schimb, cât și asupra deciziilor privind investițiile au o importanță macroeconomică majoră. Totuși, în timp ce este posibil ca autoritățile naționale (din afara UME) să își mențină suveranitatea oficială în privința stabilirii ratelor dobânzilor pe termen scurt, în practică limitele impuse stabilirii ratelor sunt sever constrânse de piețele globale. Mai mult, chiar și în măsura în care autoritățile naționale sunt capabile să determine aceste rate, efectele modificărilor ratei dobânzii au devenit mai puțin previzibile și controlabile. Prin urmare, spre deosebire de impactul schimbărilor din dreptul internațional și regimurile drepturilor omului,

globalizarea financiară nu cauzează cu necesitate o schimbare a suveranității *de jure*, însă fără îndoială că transformă regimul de autonomie financiară în care se încadrează statele-națiune și astfel capacitatea lor de a-și determina sau implementa politica economică.

Pe scurt, concepțiile tradiționale privind suveranitatea și autonomia statului sunt renegociate și redefinite în interiorul proceselor și structurilor în schimbare ale ordinii regionale și globale. Mai mult, statele sunt prinse în domenii politice diverse, complexe și suprapuse – ceea ce am denumit anterior guvernare multistratificată. Astfel, suveranitatea națională și autonomia națională trebuie concepute ca incluse în cadre mai largi de guvernare, în care au devenit doar un set de principii pe lângă altele, aflate la baza exercitării autorității politice. Regimul westfalic de suveranitate și autonomie a statului trece printr-o schimbare semnificativă pe măsură ce este modificat sub aspecte fundamentale. Totuși, în nici un caz afirmația de mai sus nu sugerează că natura acestei schimbări este directă sau permanentă.

Despre statul “postnațional”

Statul, ca formă socială de organizare, s-a generalizat pe suprafața globului mai ales o dată cu decolonizarea. În același timp, statul-națiune și-a văzut anulat exact elementul care a constituit soclul devenirii sale istorice: piața națională. Statele din Nord au pierdut controlul asupra spațiului economic propriu, iar cele din Sud nu l-au avut niciodată. Și unele, și celelalte, dezarmate în fața constrângerilor și a dificultăților decurgând din mondializarea economică. Ești tentat să te întrebi retrospectiv care a fost rolul istoric al mișcărilor de eliberare națională din anii 1950-1970. Acestea vizau cucerirea, în colonii, a puterii statale deținute până atunci de Marea Britanie, Franța, Olanda, Portugalia. Dar, de fapt, structurile statale independente, care au rezultat din aceste lupte, sunt mult mai deschise în fața mondializării decât fostele puteri coloniale. Noile state sunt neputincioase în fața acestor forțe mondiale. Fostul stăpân colonial, identificabil din punct de vedere politic, s-a dezagregat în fața unui nou stăpân multiform și a cărei hegemonie nu se mai înscrie în sfera statală, ci în cea a pieței. Statele, mai ales cele din Sud, sunt obligate să gestioneze prăbușirile sociale ale mondializării, asupra cărora nu au nici un control. Această gestiune se efectuează la scară „națională”, sărăcie, delincvență, șomaj, migrații. Dar în materie economică, statele nu pot decât să se supună tendințelor majore ale mondializării, fie în manieră liberală, fie în manieră social-democrată, generând tensiuni pe care totuși nu le mai stăpânesc.

La mare preț este, de la o vreme, prefixul *post*, ca și cum omenirea s-ar grăbi să intre în secolul și mileniul următor lăsând în urmă tot ce a fost bun sau rău din moștenirea sa. Avem societate postcapitalistă și civilizație postindustrială, postliteratură și postcomunism, după cum se vorbește tot mai

mult și de statul postnațional. Dar se mai poate vorbi, oare, de stat, ca entitate cu viitor sigur, acum, când mondializarea, globalizarea, federalizarea, statul global, Internet-ul sunt marile sloganuri ale momentului? Se poate, ne asigură ziaristul și politologul Josef Joffe. Numai că, pentru a supraviețui, statul național trebuie să devină stat postnațional. Semne în această privință par a se întrezări. State orgolios naționale prin tradiție, cum este, de pildă, Germania, acceptă, în sfârșit, principiul dublei naționalități: două pașapoarte, două iubiri față de două patrii, față de două culturi, două tradiții, două istorii. Autorul german consimte că se poate și așa. Iar în sprijinul ideii mai dă și alte exemple. Bunăoară, cel al imigranților. Până acum vreo jumătate de secol, imigrantul nu știa cum să se asimileze mai repede, cum să i se piardă urma de străin în noua lui societate, de adopție. Pe când acum? Mexicani care trăiesc în SUA, rușii din Israel sau turcii din Germania nu țin în mod deosebit să devină americani, israelieni sau nemți. Așa se întâmplă în exemplele menționate, dar apar și alte situații. După destrămarea comunismului sovietic ca sistem și defederalizarea Uniunii Sovietice, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, dintre dărâmăturile fostelor state multinaționale au apărut, sau reapărut, o sumedenie de state-națiune: cele care fuseseră republici unionale ale URSS, Cehia, Slovacia, Serbia, Croația, Slovenia. Iar alte noi state, care dintr-un motiv sau altul nu-și pot afla un liant național, întâmpină mari dificultăți în stabilizarea lor internă. Este cazul Croației, Sloveniei, Macedoniei, Bosniei, actualei Iugoslavii, Republicii Moldova. Dar este și cazul Federației Ruse și nu este vorba numai de problema cecenă, ci și de tendințele naționaliste din Tatarstan și alte zone ale Rusiei tradiționale. Politologul german Josef Joffe mai remarcă că statul-națiune, în accepțiunea sa clasică, s-a născut, cel puțin în Europa Occidentală, ca urmare a unor războaie. Nu numai Germania, în 1871, dar și Statele Unite, în 1776, Marea Britanie, în războaiele cu scoțienii și galezii, Spania, în lupta contra maurilor, Israelul, în lupta pentru independență cu arabii... „Este o listă fără sfârșit“, constata el.

Revenind însă la statul postnațional, de fapt la viabilitatea statului în general, cineva făcea o afirmație simplă (se știe, adevărurile fundamentale sunt simple): dacă n-ar exista statul, cine ar colecta impozitele de la populație? Deocamdată, nici multinaționalele, nici ONU, nici NATO nu și-au putut apropria (și nici nu și-au propus) această atribuție a ministerului de finanțe al fiecărui stat. Este adevărat că, în condițiile mondializării, piața devine globală ca și producția, investițiile, distribuția. În zilele noastre, statul nu se mai teme în primul rând de cotropitori în uniformă militară, ci de alt gen de inamici: străinul care vine să se înfrupte din bunurile nației, să beneficieze de ajutor social, să ocupe un loc de muncă într-o societate care își are propriii șomeri. Împotriva acestor invadatori pașnici nu mai funcționează nici o linie Maginot, nici un cordon sanitar, nici o cortină de fier, ci simplul refuz al unei vize: Schengen sau pentru SUA, Canada, Australia, Africa de Sud.

Naționalismul statului postnatal – observa Josef Joffe – este unul defensiv. Nu este clamat prin afirmarea gloriei străbune, prin discursuri dinspre cei mai buni și mai viteji, prin zăngănit de arme. Forma cea mai feroce de naționalism tradițional promite a fi, din fericire, în viitor, exaltarea suporterilor echipelor naționale de fotbal. Naționalismul defensiv al statului postnațional, statul providențial, cum i se mai spune, își ține aproape cetățenii prin servicii concrete: subvenții, privilegiile acordate unor grupuri și o protecție socială tot mai importantă.

Așa se face că, în ciuda focului încrucișat la care este expus – din partea tăvălugului mondialist și din partea multitudinii de naționalisme regionale de tip corsican, scoțian, padanian etc. –, statul postnațional nu se simte în pericol. După cum nici statul național nu a putut fi răpus, în jumătatea de mileniu de când există, nici de papalitate, nici de diverși împărați, nici de comunism. Astăzi, numărul lor a trecut de 200 și s-ar putea ca el să crească.

Note

- ¹ Walker, R. B. J., *Inside/Outside*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 258.
- ² Giddens, A., *The Constitution of Society*, Cambridge, Polity Press, 1984, p. 157; Graham, G., *The Shape of the Past: A Philosophical Approach to History*, Oxford, Oxford University Press, 1997, p. 62; McCullagh, C. B., *The Truth of History*, London, Routledge, 1998, p. 59.
- ³ McCullagh, C. B., *op. cit.*, London, Routledge, 1998, p. 178.
- ⁴ Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan, *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 487- 490.
- ⁵ Axford, B., *The Global System*, Cambridge, Polity Press, 1995, p. 175.
- ⁶ Mann, M., *Has globalization ended the rise and rise of the nation-state?*, in: *Review of International Political Economy*, No. 4, 1997, p. 24.
- ⁷ Hurrell, A.; Woods, N., *Globalization and inequality*, in: *Millenium*, No. 2, 1995, p. 16; Keohane, R. O.; Milner, H. V., *Internationalization and Domestic Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 65; Mann, M., *op. cit.*, 1997, p. 389.

Abstract

Today, global politics is anchored not only in the traditional geopolitical preoccupations, concerning security and military affairs, but also in a great variety of economic, social and ecological issues. Pollution, human rights and terrorism are part of the growing number of trans-national political subjects which intercross territorial jurisdictions and current global political alignments and which requires international cooperation for an efficient solution. Defense and security problems no longer dominate the global agenda, or the political agendas of national governments. The concept of global governing facilitates the subject formulation.

Clauzele abuzive în contractele încheiate între comercianți și consumatori

Nicolae GRĂDINARU

În scopul prevenirii și combaterii practicilor care dăunează intereselor economice ale consumatorilor în baza Directivei nr.93/13/CEE din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii adoptată în toate țările Uniunii Europene, a fost adoptată Legea nr.193/2000 privind clauzele abuzive din contractele încheiate între comercianți și consumatori¹.

Conform prevederilor O.G. nr.21/1992 privind protecția consumatorilor “statul, prin mijloacele prevăzute de lege, protejează cetățenii în calitate lor de consumatori, asigurând cadrul necesar accesului neîngrădit la produse și servicii, informării lor complete despre caracteristicile esențiale ale acestora, apărării și asigurării drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice, împotriva unor practici abuzive, participării acestora la fundamentarea și luarea deciziilor ce îi interesează în calitate de consumatori”².

Drepturile consumatorilor, la încheierea contractelor, sunt:

- a) protejarea împotriva riscului de a achiziționa un produs sau de a li se presta un serviciu care ar putea să prejudicieze viața, sănătatea, ori să le afecteze drepturile și interesele legitime;
- b) de a fi informați complet, corect și precis asupra caracteristicilor esențiale ale produselor și serviciilor, astfel încât decizia pe care o adoptă în legătură cu acestea să corespundă cât mai bine nevoilor lor, precum și de a fi educați în calitate lor de consumatori;
- c) a avea acces la piețe care le asigură o gamă variată de produse și servicii de calitate;
- d) de a fi despăgubiți pentru prejudiciile generate de calitatea necorespunzătoare a produselor și serviciilor, folosind în acest scop, mijloacele prevăzute de lege;
- e) de a se organiza în asociații pentru protecția consumatorilor, în scopul apărării intereselor lor.

În practică, s-au constatat însă nenumărate probleme legate de modul de încheiere a contractelor, în defavoarea consumatorilor datorită unor factori, cum ar fi:

- inegalitatea existentă pe de o parte între consumatori și producători, datorită nivelului redus de informare și educare a consilierii încă scăzute a consumatorului;

- gradul scăzut de participare activă, directă a cetățenilor la mecanismul de luare a deciziilor în ceea ce îi privește;
- inegalitatea șanselor consumatorului față de cele ale comercianților în ceea ce privește apărarea drepturilor și intereselor sale în justiție, având în vedere lipsa cunoașterii drepturilor sale, a procedurii juridice, precum și lipsa mijloacelor financiare;
- dezvoltarea insuficientă a concurenței, sau chiar lipsa concurenței în unele sectoare cu impact mare în rândul cetățenilor, care conduc la impunerea unor prețuri artificiale, necorelate cu calitatea produselor și serviciilor;
- încheierea contractelor la inițiativa comercianților, având drept consecință o acceptare de către consumator a condițiilor prestabilite de comerciant și nu o negociere între părți contractante.

În cazul acestor consumatori există un dezechilibru major între părțile contractante și din această cauză s-au impus reglementări care să protejeze persoana dezavantajată.

Drepturile și obligațiile părților

Contractele încheiate între comercianți și consumatori pentru vânzarea de bunuri sau prestarea de servicii vor cuprinde clauze contractuale clare, fără echivoc, pentru a fi înțelese să nu fie necesare cunoștințe de specialitate.

Atunci când există dubiu asupra interpretării unor clauze contractuale, acestea vor fi interpretate în favoarea consumatorului.

Clauzele abuzive sunt interzise a se stipula în contractele încheiate între comercianți și consumatori.

Prin *consumator* se înțelege orice persoană fizică sau grup de persoane fizice constituite în asociații, care încheie un contract în afara activității lor autorizate, profesionale sau comerciale.

Prin *comerciant* se înțelege orice persoană fizică sau juridică ce încheie un contract în cadrul unei activități autorizate, comerciale sau profesionale.

Clauza abuzivă este o clauză care nu a fost negociată direct cu consumatorul și care prin ea însăși sau împreună cu alte prevederi din contract creează, în detrimentul consumatorului și contrar cerințelor bunei credințe, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților.

Prevederile legii se aplică și în cazul bonurilor de comandă sau bonurilor de livrare, biletelor, tichetelor și altora asemenea. Clauzele contractuale în temeiul altor acte normative, nu sunt supuse prevederilor Legii nr.193/2000.

O clauză din contract, va fi considerată ca nefiind negociată direct cu consumatorul dacă aceasta a fost stabilită fără a da posibilitatea

consumatorului să influențeze natura ei, cum ar fi contractele standard preformulate sau condițiile generale de vânzare practicate de comercianți pe piața produsului sau serviciului respectiv.

Dacă un comerciant pretinde că o clauză standard preformată a fost negociată direct cu consumatorul este de datoria lui să prezinte probe în acest sens.

Sunt considerate ca fiind clauze considerate ca fiind abuzive, cu titlu de exemplu:

- a) dau dreptul comerciantului de a modifica, în mod unilateral, clauzele contractuale, fără a avea un motiv specificat în contract și acceptat de consumator prin semnarea acestuia;
- b) obligă consumatorul să se supună unor condiții contractuale despre care nu a avut posibilitatea reală să ia cunoștință la data semnării contractului;
- c) obligă consumatorul să își îndeplinească obligațiile contractuale chiar și în situațiile în care comerciantul nu și le-a îndeplinit pe ale sale;
- d) dau dreptul comerciantului să prelungească automat un contract încheiat pentru o perioadă determinată, prin acordul tacit al consumatorului, dacă perioada limită la care acesta putea să își exprime opțiunea a fost insuficientă;
- e) dau dreptul comerciantului să modifice unilateral, fără acordul consumatorului, clauzele privind caracteristicile produselor și serviciilor care urmează să fie furnizate sau termenul de livrare a unui produs ori termenul de executare a unui serviciu;
- f) dau dreptul comerciantului să constate unilateral conformitatea produselor și serviciilor furnizate cu prevederile contractuale;
- g) dau dreptul exclusiv comerciantului să interpreteze clauzele contractuale;
- h) restrâng sau anulează dreptul consumatorului să pretindă despăgubiri în cazurile în care comerciantul nu își îndeplinește obligațiile contractuale;
- i) obligă consumatorul la plata unor sume disproporționat de mari în cazul neîndeplinirii obligațiilor contractuale de către acesta, comparativ cu pagubele suferite de comerciant;
- j) restrâng sau interzic dreptul consumatorului de a rezilia contractul, în cazurile în care:
  - comerciantul a modificat unilateral clauzele menționate la lit. e);
  - comerciantul nu și-a îndeplinit obligațiile contractuale;
- k) exclud sau limitează răspunderea legală a comerciantului în cazul vătămării sau decesului consumatorului ca rezultat al unei acțiuni sau omisiuni a comerciantului privind utilizarea produselor și serviciilor;

- l) exclud dreptul consumatorului de a întreprinde o acțiune legală sau de a exercita un alt remediu legal, solicitându-i în același timp rezolvarea disputelor în special prin arbitraj;
- m) permit în mod nejustificat impunerea unor restricții în administrarea probelor evidente de care dispune consumatorul sau solicitarea unor probe care, potrivit legii, fac obiectul unei alte părți din contract;
- n) dau dreptul comerciantului să transfere obligațiile contractuale unei terțe persoane – agent, mandatar etc. –, fără acordul consumatorului, dacă acest transfer servește la reducerea garanțiilor sau a altor răspunderi față de consumator;
- o) interzic consumatorului să compenseze o datorie către comerciant cu o creanță pe care el ar avea-o asupra comerciantului;
- p) permit stabilirea prețului la livrare sau creșterea prețului la livrare, față de cel stabilit la încheierea contractului, în măsura în care nu se dă dreptul consumatorului de a rezilia contractul când consideră că prețul este prea mare față de cel stabilit inițial;
- q) permit comerciantului obținerea unor sume de bani de la consumator, în cazul neexecutării sau finalizării contractului de către acesta din urmă, fără a prevedea existența compensațiilor în sumă echivalentă și pentru consumator, în cazul neexecutării contractului de către comerciant;
- r) dau dreptul comerciantului să anuleze contractul în mod unilateral, fără să prevadă același drept și pentru consumator;
- s) dau dreptul comerciantului să înceteze contractul încheiat pentru o durată nedeterminată fără un anunț prealabil, cu excepția unei motivații pertinente, acceptată de consumator prin semnarea contractului.

În contractele standard preformulate, comerciantul are obligația să emită, la cerere, oricărei persoane interesate un exemplar din contractul pe care îl propune.

Contractele standard preformulate încheiate cu încălcarea prevederilor legale sunt lovite de nulitate.

Sunt interzise practicile abuzive care constau, între altele, în impunerea unor clauze contractuale inechitabile de către agenții economici care dețin o poziție dominantă pe piață. De asemenea, sunt interzise înțelegerile și practicile concertate ale agenților economici care urmăresc fixarea concertată a oricăror condiții comerciale inechitabile.

Contractul care cuprinde clauze abuzive care pot fi constatate personal de consumator sau organele de control, nu vor produce efecte asupra consumatorului, iar contractul se va putea derula în continuare, cu acordul consumatorului, numai dacă după eliminarea clauzelor respective mai poate continua. În cazul în care după eliminarea clauzelor considerate abuzive,

contractul nu mai poate produce efecte, consumatorul are dreptul să ceară rezilierea contractului, putând solicita și daune interese în cazul în care consumatorul a fost prejudiciat.

Pentru prevenirea și combaterea practicilor care dăunează intereselor economice ale consumatorilor, cât și pentru respectarea dispozițiilor legale, se exercită controlul contractelor de către reprezentanții împuterniciți ai Oficiului pentru Protecția Consumatorilor, precum și de specialiști autorizați ai altor organe ale administrației publice.

Organele de control, la sesizarea consumatorilor prejudiciați sau din oficiu, vor efectua verificări, și vor încheia, procese – verbale, prin care se consemnează faptele constatate cu ocazia verificărilor, precum și articolele de lege încălcate de comerciant.

Comercianții au obligația de a prezenta organelor de control, în original, contractele încheiate cu consumatorii.

Dacă se constată că au fost încălcate prevederile legale, procesul – verbal se transmite judecătoriei în a cărei rază teritorială s-a săvârșit fapta sau în a cărei rază teritorială contravenientul își are domiciliul sau sediul societății.

Procedura de drept comun dă dreptul instanței să desființeze un contract, la solicitarea expresă a uneia dintre părți în cazul neexecutării sau executării cu întârziere a obligațiilor asumate prin acel contract.

Legea nr.193/2000 constituie un instrument juridic foarte important în protecția intereselor economice ale consumatorilor întrucât dă dreptul instanței să desființeze un contract în care este inclusă o clauză abuzivă, fără a fi necesară prezența uneia dintre părți. Astfel, instanța în cazul în care constată existența clauzelor abuzive în contract, aplică sancțiunea contravențională, dispune modificarea clauzelor considerate ca fiind abuzive “în cazul în care contractul rămâne în ființă și poate dispune plata de daune interese dacă s-a produs un prejudiciu consumatorului.

Dacă după eliminarea clauzelor considerate abuzive contractul nu mai poate produce efecte, instanța dispune desființarea contractului și plata de daune interese dacă s-a produs un prejudiciu consumatorului.

În caz contrar, dacă se constată că, clauzele nu sunt abuzive, instanța va anula procesul – verbal.

Consumatorii care au suferit un prejudiciu prin contractele încheiate cu încălcarea prevederilor legale, au dreptul de a se adresa instanțelor judecătorești, conform prevederilor Codului civil și Codului de procedură civilă.

Constituie contravenție dacă fapta nu este săvârșită în astfel de condiții încât, potrivit legii penale să fie considerată infracțiune, încălcarea interdicției comercianților de a stipula în contracte încheiate cu consumatorii, clauze abuzive.

Contravențiilor le sunt aplicabile prevederile O.G. nr.2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor, adoptată prin Legea nr.180/2002.

Note

¹ Legea nr.193/2000 a fost publicată în M.Of. nr.560 din 10.11.2000, modificată prin Legea nr.65/2002, publicată în M.Of. nr.52/25.01.2002.

² O.G. nr.21/1992 privind protecția consumatorilor a fost republicată în M.Of.Nr.75/23.03.1994.

Résumé

Afin de prévenir et de combattre les pratiques qui préjudicient les intérêts économiques des consommateurs, conformément à la Directive no. 93/13/CEE de 5 avril 1993 concernant les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs, adoptée dans tous les pays de l'Union Européenne, on a adopté la Loi no. 193/2000 concernant les clauses abusives prévues dans les contrats conclus entre les commerçants et les consommateurs.

Conformément aux stipulations de l'O.G. no. 21/1992 concernant la protection des consommateurs, "l'Etat, par les moyens prévus par la loi, protège les citoyens dans leur qualité de consommateurs, en assurant le cadre nécessaire à l'accès libre aux produits et aux services, à leur renseignement complet sur les caractéristiques essentielles de ceux-ci, à la défense et à l'assurance des droits et des intérêts légitimes des personnes physiques contre des pratiques abusives, à la participation de ceux-ci à la fondation et à la prise des décisions qui les intéressent en qualité de consommateurs".

Eroziunea suveranității, legalității și stabilității în Balcani

Cezar AVRAM, Roxana RADU

Problema națională continuă să fie una din ecuațiile nerezolvate ale contemporaneității. Alături de progresele economice, de reasezările sociale și revoluțiile politice, sentimentul național reprezintă, încă prioritar, esență sentimentală cumulativă.

Recenta și controversata regionalizare este prezentă în zona sud-estului european, denumită și zona balcanică. Balcanii au reprezentat și reprezintă o noțiune istorică și geopolitică, o paradigmă și o sintagmă uneori înlocuită cu conceptul Europa de Sud-Est, atunci când se apelează la elementul geografiei fizice. Astăzi, acest spațiu fizic, populat de popoare cu limbă, religie, alfabet diferite, constituie o temă cu multe „variațiuni”, o proiecție mentală de tip ideologic și nicidecum un model economic, social, politic, cultural, spiritual, ca în secolele Bizanțului autopoternic și strălucitor. Existența hărții etno-culturale se datorează, în mare măsură, Greciei care, așa cum afirma Horațiu într-una din epistolele sale, dedicate lui Augustus, și-a cucerit învingătorul pe căi „meșteșugite și îndelung gândite”.

Europa recentă, mai vizibil ca oricând, în ciuda unității sale aclamate, apare divizată de falii ce par de neînălțurat. Un nord rece, dar prosper, stabil și rațional, un sud cald, melancolic, dar relativ sărac și agitat, un vest tot mai gripat de birocrație și mai moleșit de bunăstare, un sud-est marcat de efervescenta demolatoare a unei democrații primitive, măcinate de orgolii identitare și dezordini economice înfrățite cu o corupție generatoare de pauperități și de impulsuri emigraționiste. În acest cadru geo-politic în care „bogații” nu par dispuși să-și reducă profiturile, iar liderii politici sunt preocupați în definirea unei indentități proprii de apărare care să-i rupă de o Americă din ce în ce mai dictatorială, sud-estul bătrânului continent caută parteneri și soluții viabile pentru includerea în rândul Comunității Europene care, ea însăși își caută calea stabilității economice și sociale, modalitatea „cultivării mândriei naționale prin cooperare și nu prin opresiune”. Istoria recentă dovedește că cei prea încrezători în puterea rațiunii subestimează forța sentimentelor care au hrănit și încă mai hrănesc în Balcani „egoismul sfânt al statului-națiune”. În sud-estul Europei mitul a reprezentat un rit și nu o judecată, fiind, din această cauză, aproape invulnerabil. De aceea până și

argumentele raționale au constituit un delict major, o impietate. Comunismul, la fel ca nazismul și fascismul, a folosit discursul naționalist nu în folosul indentității etnice, ci în folosul conspirației „revoluționare” și al afirmării dictaturii, ajungându-se astfel la o falsă regenerare a mitologiei istorice și la o fictivă revitalizare a tradiției. Autoritarismul regimurilor politice, ca și democrația statelor din zonă, care nu idolatrizau Kremlinul au dezvoltat un naționalism agresiv, aducând ca argument lupta împotriva comunismului. Naționalismul a constituit în Balcani o mitologie justificatoare, o ideologie cosmopolită care se dorea legitimă, deși animozitățile, ura și gândirea distructivă, se acumulau¹.

Dacă secolului al XX-lea i-a revenit „dezvoltarea unei noi tehnici a mitului”, după cum afirmă pe bună dreptate Cassirer, secolului al XXI-lea îi va reveni mitul politic, ca produs pe bază de plan în „laboratoarele supertehnicizate și computerizate”, în care individul și comunitatea sunt studiați, fișați și „anihilați” în încercările de a se desprinde de irațional și artificial².

Astăzi, societatea în ansamblul său, din țările foste comuniste, este pusă în fața imposibilității de a distinge ceea ce s-a creat în secole de vicisitudini, ceea ce pare a fi dacă nu peren, cel puțin reproductibil sub forme și dimensiuni noi, adaptabile la condițiile epocii prezente. Pentru entitățile din această zonă viitorul apare complex, fiind strâns legat de politica „agențiilor supranaționale”, de „organizațiile transfrontaliere” și, desigur, de politicile de integrare europeană, spre deosebire de trecut când supraviețuirea era direct dependentă de politica statului național. Aici, europenismul ce pendulează între federalism și Europa națiunilor, ține de evaluările realiste ale posibilităților statelor de a deveni protagonistele politicilor europene în cadrul structurilor instituționale actuale, de contextul cultural și politic al prezentului. În Balcani, constituirea unei Europe a regiunilor ar trebui să fie în concordanță cu tradițiile și obiectivele reformelor înfăptuite de statele membre, cu acel cadru juridic capabil să confere compatibilitate dreptului internațional în cadrul federației suverane. Regionalism cultural, regionalism politico-administrativ, regionalism economic, iată pilonii noii conviețuirii, care ar trebui mai întâi cunoscuți, apoi aplicați în această „frământată” zonă, generatoare de conflicte și instabilitate³.

Tradițiile locale specifice, diferențele etnice reflectate în dialecte și credințe, au dus la crearea țărilor multilingve ca formă de protecție a grupurilor minoritare, precum și o autonomie administrativă a unor regiuni, atât în statele cu regim totalitar, cât și în cele care aveau regim democratic. Acest fapt a generat o dorință de autonomie reală care a „degenerat” în independență impusă ca formă de drept internațional. Flexibilitatea necesară în regionalismul politico-administrativ a dus, sub forța și teroarea armelor, la o devoluție a puterii legislative. Sub masca libertății cetățenilor de a hotărî și

controla direct procesul politic s-a ajuns, în special în spațiul fostei Iugoslavii, la distrugeri materiale și ucideri colective ca pe timpul pogromurilor naziste și epurărilor otomane. Sub impulsurile etnice, nici factorul economic exprimat prin federalismul fiscal și eficiența administrativă locală nu a putut opri războiul între foștii parteneri.

Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, devenit Iugoslavia, s-a constituit în baza prevederilor Tratatului de pace de la Paris din anii 1919-1920, având în componență Serbia, Muntenegru, Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina. În întreaga perioadă interbelică, precum și în perioada titoistă și post-titoistă, s-au manifestat tensiuni etnice, economice, culturale și religioase, cu toate că aceste distorsiuni de conviețuire au fost ținute în frâu, apelându-se la descentralizarea autorității. Pe fundalul agravării situației economice interne după decesul lui Tito din 1980, echilibrul fragil avea să dispară. *Croația și Slovenia*, bazându-se pe rezultatul alegerilor generale din anul 1990, au fost primele provincii care au hotărât să părăsească Federația iugoslavă, fapt ce a determinat izbucnirea unui război între armata și formațiunile paramilitare sârbe și forțele croate. Războiul a încetat în anul 1992, prin intervenția organizațiilor mondiale care au trimis misiuni de pace în cele două teritorii. În același an, războiul civil s-a extins în *Bosnia-Herțegovina*, provincie care, în urma unui referendum, și-a proclamat independența. Trei ani de confruntări interetnice și eșecul răsunător al misiunii UNPROFOR de impunere a păcii au determinat semnarea Acordului de la Dayton din noiembrie 1995, înțelegere care, sub presiunea și intervenția politico-militară internațională, a constituit actul de naștere a unei noi entități statale, formate din Federația croato-musulmană și Republica Srpska (a sârbilor).

În anul 1998, într-o altă provincie în care populația majoritară era reprezentată de etnia albaneză, au izbucnit revolte care trebuiau să aibă ca finalitate obținerea independenței față de Belgrad a acestei provincii. În urma confruntărilor dintre armata sârbă și, din păcate, populația sârbă și “gherila kosovară” (UCK) au murit circa 1500 de etnici albanezi iar peste 400.000 s-au refugiat în Albania, Macedonia și Muntenegru. Energiile negative acumulate în zona de conflict au anihilat propunerile internaționale de aplanare a conflictului, regimul lui Slobodan Milosević continuând, prin metode diverse, operațiunile de anihilare a UCK. Consiliul Nord-Atlantic a considerat necesară intervenția în scopul rezolvării crizei și menținerii stabilității în țările vecine. Prin Rezoluția 1199, Consiliul de Securitate al ONU a hotărât constituirea unei misiuni (KVM) ce avea să fie încredințată OSCE și aviației NATO. La începutul anului 1999, pe fundalul confruntărilor dintre forțele sârbe și gherila albaneză au avut loc negocierile de pace de la Rambouillet (Franța), care nu au dus însă la nici un rezultat, fapt ce a determinat retragerea, la 20 martie 1999, a misiunii *Kosovo Verification*

Mission (KVM). Câteva zile mai târziu, în 24 martie 1999, aviația NATO a atacat Iugoslavia, raidurile și bombardamentele desfășurându-se 78 de zile. În urma Acordului de la Kumanovo din 10 iunie 1999, dintre Iugoslavia și NATO, armata sârbă a început să părăsească provincia Kosovo. Aici s-a instaurat o administrație internațională, definită de Consiliul de Securitate al ONU prin Rezoluția 1244 din 10 iunie 1999⁴. Începând cu vara anului 1999, în Kosovo s-a desfășurat misiunea UNMIK (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*) care a fost susținută de către KFOR și de către NATO. UNMIK a înregistrat însă doar un succes parțial deoarece n-a fost capabilă să împiedice purificarea etnică a sârbilor kosovari care s-a desfășurat după campania aeriană NATO.

Violențele și numeroasele victime ale sângerosului conflict din Iugoslavia au atras atenția opiniei publice internaționale, stârnind, totodată, susceptibilitățile naționale în Macedonia, Albania, Grecia și, într-o mai mică măsură, în Bulgaria⁵.

În 1991, *Macedonia* s-a proclamat stat independent printr-un plebiscit, însă albanezii au boicotat votul, iar Grecia a împiedicat timp de doi ani recunoașterea internațională a independenței țării, acceptând-o sub numele de Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei. Pe fondul situației explozive din spațiul fostei Federații Iugoslave și din țările vecine acesteia, CSCE (viitor OSCE) a hotărât, la 14 august 1992, instituirea unei misiuni de observare în Macedonia. Această misiune, numită *CSCE Spillover Monitor Mission to Skopje* (Misiunea CSCE de Monitorizare a Extinderii Conflictului), avea sarcina să supravegheze frontiera cu Serbia, să mențină pacea, stabilitatea și securitatea în regiune. Tensiunile între etnicii albanezi și macedoneni au atins apogeul, degenerând în confruntări violente în luna februarie 2001, ocazie cu care efectivele misiunii *CSCE Spillover Monitor* s-au mărit. Deși la 13 august 2001 a fost semnat un acord între partea albaneză și cea macedoneană – Acordul de la Ohrid, relațiile dintre cele două grupuri etnice au rămas tensionate. În baza Acordului de la Ohrid, NATO a lansat, la 27 august 2001, operațiunea *Essential Harvest* (Recoltă Temeinică) și, ulterior, operațiunile *Amber Fox* (Vulpea de chihlimbar) și *Allied Harmony – Concordia*. La 31 martie 2003, misiunea *Allied Harmony* a fost preluată de trupe ale Uniunii Europene (primind numele de operațiunea *Concordia*), fiind prima acțiune militară condusă de Uniunea Europeană, decisă în cadrul Acțiunii Comune a Consiliului Uniunii Europene din 27 ianuarie 2003⁶.

Albania a traversat o perioadă dificilă de tranziție de la societatea comunistă la cea democratică, perioadă caracterizată de asasinat politic, corupție, încălcări ale legii și ordinii, criză economică. În 1997, prăbușirea unui sistem de întrajutorare piramidal (de tip Caritas), susținut de către președintele Sali Berisha, a dus la izbucnirea unei revolte populare care a degenerat într-o mișcare violent anarhică, îndreptată împotriva tuturor

instituțiilor statului. Aceasta a dus la intrarea Albaniei sub stăpânirea bandelor înarmate organizate în stil mafirot, obligând Tirana să solicite ajutor internațional. La 27 martie 1997, Consiliul Permanent al OSCE a votat Decizia nr. 160, prin care s-a aprobat constituirea unei forțe militare și umanitare în Albania, cu scopul de a sprijini autoritățile albaneze în reinstaurarea ordinii democratice, reluarea unei vieți normale, promovarea respectului față de drepturile omului și organizarea de alegeri generale libere. Misiunea, confirmată și de Consiliul de Securitate al ONU, a fost încredințată spre conducere Italiei, primind numele de cod ALBA.

Odată cu sfârșitul anilor '90 și cu afirmarea lui Milo Djukanovic, *Munte negru* s-a constituit într-un exemplu de integrare reușită a minorității albaneze în sistemul său politic⁷. Deși mulți dintre albanezii din Munte negru se consideră încă insuficient reprezentați în cadrul oficiilor guvernamentale și al organelor administrației publice, integrarea albanezilor în sistemul politic munte negrean s-a înfăptuit printr-o serie de măsuri și mecanisme politico-juridice, cel mai important rol jucându-l Constituția. Constituția statului Munte negru se axează, mai mult decât Constituțiile altor state din regiune, pe drepturile civile și politice ale individului, ceea ce a permis guvernului să creeze organizații în vederea monitorizării drepturilor minorităților. O asemenea organizație este Ministerul pentru Protecția Drepturilor Persoanelor aparținând Minorităților Etnice și Naționale, care este condusă de un albanez. O altă garanție este reprezentată de prevederea constituțională conform căreia cinci fotolii parlamentare sunt rezervate etnicilor albanezi.

Tranziția de la regimurile totalitare la cele democratice, evoluția ordinii juridice internaționale, tendințele evidente de modificare a cadrului geo-politic actual, apariția noilor state și resurgența etnocratismului au condus la modificarea concepțiilor despre suveranitate, la regândirea și remodelarea relațiilor internaționale. Astfel, principiile care au cimentat relațiile dintre state, considerate până mai ieri de către toți ca fiind intangibile, imuabile și prioritare (suveranitatea, integritatea teritorială, nerecurgerea la forță, neamestecul în treburile interne, dreptul fiecărui popor de a decide asupra propriei dezvoltări etc.) au ajuns să fie considerate drept caduce, anacronice, ori numai subordonate altor principii care au prioritate (respectarea drepturilor omului, dreptul la ingerință în treburile altor state etc.). Soarta ONU a început să semene tot mai mult cu cea a Ligii Națiunilor din perioada agoniei sale, rolul și atribuțiile ei tinzând să fie asumate, din proprie inițiativă, de NATO⁸. NATO a încetat să mai fie organizația defensivă a cărei rațiune de a fi consta în apărarea mutuală a intereselor statelor membre, noua strategie adoptată de "apărare preventivă"⁹ fiind o reflecție a conceptului "Balance of Power", a cercetării mecanismelor de putere, a elementelor de forță care pot contribui la îndeplinirea "interesului național" american¹⁰.

Evoluția noii ordini juridice internaționale a făcut ca dreptul internațional să devină o “ficțiune” a egalității în drepturi a statelor, fiind înlocuit de dreptul conferit de forță (“*ius gladii*”), chiar dacă în formula paradoxală a “războaielor umanitare” și a intervențiilor “în spiritul umanismului”¹¹.

Concepția clasică privind suveranitatea s-a modificat substanțial în urma formării Uniunii Europene și a procesului de extindere a NATO. Suveranitatea a fost și este atributul fundamental al statului, constând în supremația puterii de stat în interiorul țării și în independența sa în relațiile internaționale¹². Modificările conceptului de suveranitate s-au petrecut pe parcursul unei lungi perioade de timp “în măsura în care interdependențele au crescut în amplitudine în viața internațională, iar cooperarea interstatală a însemnat, în formule instituționalizate, și operarea unor modificări la formele de suveranitate gestionate în comun”¹³.

După Pacea de la Westphalia (1648), suveranitatea se afirmă tot mai puternic ca o realitate politico-juridică, constituind o manifestare a arbitrariului și a forței. Din acest moment și până la declanșarea Revoluției franceze va fi atins apogeul manifestării politice absolutiste, mulți filosofi exprimând, la sfârșitul secolului al. XVII-lea, concepția că statele trăiesc între ele într-o stare naturală în care forța este hotărâtoare¹⁴. O explicație a conceptului de suveranitate, diferit de formula existentă în tradiția liberală, o întâlnim la Leonid Brejnev atunci când argumentează intervenția trupelor Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia, în august 1968. Conform doctrinei Brejnev, statul sovietic era subordonat partidului, iar suveranitatea acestuia era nelimitată, ceea ce nu însemna însă că puterea lui era nesfârșită. Din acest unghi de vedere, suveranitatea limitată a lui Brejnev poate fi asemuită, în formă și motive, cu dreptul de intervenție pe care și-l arogă anumite puteri europene din secolul al XIX-lea și chiar din secolul XX¹⁵. Combinarea sensurilor suveranității limitate este indisolubil legată de statul de drept, dar și de intervenția unei puteri din afară într-un alt stat suveran, fără acordul autorității legitime, chiar dacă acest acord este, la un moment dat, imaginat.

A existat, așa cum afirmă Daniel Chirot, în Estul, Centrul și Sud-Estul european, un sindrom al coloniei, manifestat pe întreaga perioadă a regimurilor comuniste, politică în totală discordanță cu ceea ce înseamnă suveranitatea¹⁶. H. Seton Watson a decriptat scenariul actului colonizator, vorbind și de o altă formă de suveranitate, ceea ce în timp se va transforma în suveranitate limitată. În acest sens, suveranitatea limitată este definită ca fiind o “îngrădire a exercitării prerogativelor unui stat sau a deținătorului autorității politice legitime”¹⁷.

Unul din factorii care influențează redefinirea conceptului de suveranitate este erodarea statului-națiune, datorată revitalizării teoriei națiunii etnice.

Concepția etno-culturală a națiunii (teoria obiectivă) pune la temelia ideii de națiune elemente obiective precum: aria geografică, limba, religia, rasa, națiunea, reprezentând astfel o comunitate fondată pe legături de sânge, limbă și spațiu vital, concepție exploatată de naziști și care a dus la izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale. Pe de altă parte, conform teoriei subiective despre națiune, aceasta reprezintă poporul conștient de sine¹⁸. Un alt element care a jucat un rol important în exacerbarea naționalismului din Balcani l-a reprezentat religia, aceasta imprimând tuturor zvârcolirilor acestui așa-numit “pântecele moale al Europei” un caracter religios: “intersectarea paranoiei etnice și religioase a conferit acestor conflicte o brutalitate nemaîntâlnită în restul Europei”¹⁹.

Din punct de vedere istoric, nașterea statelor-națiune în Evul Mediu s-a întemeiat pe conceptul de comunitate etnică, statele europene formându-se pe o bază națională preexistentă, caracterizată printr-o anume solidaritate sau coeziune mai întâi etnică. După formarea statelor naționale, constituțiile moderne au adoptat concepția contractualistă despre națiune, aceasta fiind preferată datorită caracterului său stabilizator²⁰.

După încheierea războiului rece s-a observat o revenire asupra concepției etnice despre națiune, care a condus la fărâmițarea statelor federale din Centrul, Sud-Estul și Estul Europei și care amenință chiar statele-națiune. Deși această concepție a fost legitimată până la momentul creării statelor naționale moderne, avansarea ei în secolul al XXI-lea reprezintă o atingere nepermisă adusă suveranității statelor²¹.

Un exemplu în acest sens²² îl constituie adoptarea Legii privind statutul maghiarilor din statele vecine Ungariei (19 iunie 2001), care are drept obiectiv principal promovarea conceptului “națiunii ungare ca întreg”, în scopul reparării prejudiciilor suferite de etnicii maghiari “care și-au pierdut cetățenia ungară în alte moduri decât prin propria lor voință” (art. 1).

Încercarea de separare a minorității etnice și crearea de legături directe între statul străin și aceasta, doar în temeiul etnicității, destabilizează autoritatea de stat și reprezintă un atac la adresa suveranității statului prin deteritorializarea exercițiului suveranității.

S-a admis totuși ideea că suveranitatea este un principiu care poate fi limitat de comunitatea internațională, că nici un stat nu poate face apel la aceasta dacă nu respectă drepturile omului în general, ale minorităților, în special. Este evident că suveranitatea nu trebuie să mai camufleze barbarii și acte antiumanitare însă, cu toate acestea, “o concepție privind recunoașterea grupurilor etnice și minoritare ca subiecte de drept internațional nu s-a impus nici în gândirea teoretică și nici în practica convențională a statelor”²³.

Universalizarea drepturilor omului se traduce, astfel, din punct de vedere juridic, printr-o anumită limitare a suveranității statale în această materie, concretizată în caracterul obiectiv pe care l-au căpătat drepturile, în

limitări aduse puterii de derogare, prin stabilirea unui anumit drept de ingerință și, de asemenea, prin promovarea persoanei, concretizată în *self-executing*-ul convențiilor de protecție a drepturilor omului și prin atenuarea condiției de naționalitate²⁴.

Caracterul obiectiv pe care l-au dobândit drepturile omului face ca actele internaționale care se referă la ele să nu mai fie supuse condiției de reciprocitate. Astfel, Convenția de la Viena asupra dreptului tratatelor, din 23 mai 1969, prevede în art. 60, par. 5 că violarea de către un stat contractant a dispozițiilor referitoare la protecția persoanei umane nu autorizează celelalte părți să rupă tratatul sau să-i suspende aplicarea. Acest caracter obiectiv al drepturilor omului este afirmat și de CIJ²⁵ și de CEDO. Convenția Europeană a Drepturilor Omului, afirma Curtea, spre deosebire de tratatele internaționale de tip clasic, depășește cadrul simplei reciprocități între statele contractante. În aceste condiții, suveranitatea externă, dar și cea internă a statului se văd limitate de dreptul internațional care acordă prioritate persoanei în raport cu statul²⁶.

O altă limitare a suveranității internaționale a statelor, rezultată din tratatele privind drepturile omului, constă în dreptul de ingerință. În conformitate cu art. 24. din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, fiecare stat are dreptul să depună o plângere contra unui alt stat membru, fără să trebuiască, în mod necesar, ca resortisanții săi să fie în cauză. Acest drept de ingerință semnifică însă numai o acțiune juridică la nivel internațional, nu o acțiune militară. Dreptul de ingerință nu poate, deci, legitima amestecul brutal al unui stat în treburile interne ale altui stat, ci doar instituirea unui mecanism internațional de protecție a drepturilor persoanelor.

O importantă consecință juridică a globalizării este și tendința de a institui un mecanism de constrângere internațională, bazat pe rațiuni de ordin umanitar. Astfel, anumite limitări ale suveranității statelor pot fi justificate uneori de rațiuni umanitare, deși art. 2 din Carta de la San Francisco statuează că nici una dintre dispozițiile sale “nu autorizează Națiunile Unite să intervină în afacerile care sunt dependente în mod esențial de competența națională a unui stat”. Principiul suveranității a prevalat asupra principiului umanității, iar drepturile statelor asupra drepturilor omului. Represiunea populației civile kurde, considerată simplă situație de tulburări și tensiuni interne, nu a autorizat decât în mod excepțional o intervenție militară în primăvara anului 1991, în timp ce invazia Kuweit-ului, stat suveran, de către Irak, calificată drept “conflict armat internațional” după normele Convenției de la Geneva și protocolurile adiționale din 1977, a putut antrena intervenția coaliției autorizate de către Consiliul de securitate al Națiunilor Unite²⁷.

Numeroase organizații non-guvernamentale au ales totuși să intervină în toate situațiile de criză, în sensul acordării de ajutoare fără a urmări, prin aceasta, să aducă atingere suveranității statelor. Acestei “datorii de ingerință

umanitară”, văzută ca o obligație morală, a-juridică pentru moment, s-a încercat să i se adauge un “drept la asistență umanitară”, un fel de drept de creanță pe care țările slab dezvoltate l-ar putea înainta statelor bogate în temeiul a numeroase texte internaționale²⁸. De la acest concept foarte vast și mult prea vag s-a trecut la cel de “drept de asistență umanitară” odată cu adoptarea, de către Adunarea generală a Națiunilor Unite, la 8 decembrie 1988, a rezoluției 43-131 privind “asistența umanitară a victimelor catastrofelor naturale și ale altor situații de urgență de același fel”. Această rezoluție, “reafirmând suveranitatea, integritatea teritorială și unitatea națională a statelor și recunoscând că sarcina de a avea grijă de victimele catastrofelor produse pe teritoriul său (...) revine statului respective”, îi invită pe toți cei care au nevoie de o asemenea asistență să ușureze îndeplinirea acestei sarcini. Venind în aplicarea principiului subsidiarității, această rezoluție legitimează intervenția de urgență a organizațiilor non-guvernamentale sau a persoanelor private (medici, personal de prim-ajutor) în caz de catastrofe naturale sau alte situații asemănătoare (de exemplu, ajutorarea victimelor cutremurului din Armenia din 1989 sau a celui din India din 1993)²⁹. Ea a fost completată prin Rezoluția 45-100, din 14 decembrie 1990, referitoare la instituirea culoarelor sau coridoarelor umanitare pentru facilitarea accesului la victime. Aceste intervenții nu încalcă suveranitatea statelor în cauză: “oferirea de ajutoare alimentare și sanitare unui stat a cărui populație este grav amenințată în ceea ce privește viața sau sănătatea sa nu poate fi considerată ca o intervenție ilicită în afacerile interne ale statului”³⁰ deoarece își găsește fundamente juridice solide atât în dreptul internațional general, cât și în dreptul internațional umanitar referitor la conflictele armate³¹.

Organizația Națiunilor Unite, mult timp fondată pe ideea că “orice stat are dreptul inalienabil de a-și alege sistemul său politic, economic, social și cultural fără nici un fel de ingerință din partea altui stat”³², a evoluat, în urma prăbușirii blocului comunist, spre un fel de universalizare, mai mult sau mai puțin impusă, a modelului economiei de piață și al democrației liberale, evoluție marcată de diversele rezoluții adoptate de Adunarea generală ONU³³. Secretarul general ONU asigură, la 23 octombrie 1993, că “este de neconceput ca un stat să se ascundă în spatele paravanului suveranității pentru a batjocori, pe teritoriul său și la adăpostul acestuia, principiile democratice și drepturile omului”³⁴. Această evoluție, confirmată de reuniunile asupra “dimensiunii umane” din cadrul Conferințelor asupra securității și cooperării în Europa (Viena-1989, Copenhaga-1990, Paris-1990) și din cadrul Conferinței mondiale de la Viena asupra drepturilor omului (1993) a făcut ca ONU să se angajeze din ce în ce mai mult în operațiunile de asistență electorală și luptă împotriva loviturilor de stat (Haiti, Burundi). De asemenea, Consiliul de securitate a autorizat acțiunile militare pentru

restabilirea democrației în temeiul Capitolului VII al Cartei (Rezoluția 917 din 6 mai 1994 pentru Haiti).

Semnarea, la Roma, la 17 iulie 1998, a Tratatului asupra statutului Curții Penale Internaționale Permanente, cu sediul la Haga, pentru judecarea autorilor genocidelor, crimelor contra umanității, crimelor de război constituie un real progres al luptei contra barbariei și nedreptății în lume³⁵, progres discutabil însă având în vedere că astfel se instituie “un mecanism de constrângere internațională”, de “impunere a unui sistem politic și economic”³⁶.

Practica internațională tinde să instituie o obligație de ingerință umanitară și un drept corelativ de asistență umanitară, consfințit, de altfel, prin adoptarea Rezoluției 43-131, dar acest drept de ingerință nu trebuie să ducă la confundarea “cortegiului de ambulanțe cu diviziile blindate, a stetoscopului cu periscopul”³⁷. De aceea “trebuie să fim mult mai rezervați față de intervențiile militaro-umanitare autorizate de Consiliul de Securitate al ONU, cum au fost cele din Irak sau fosta Yugoslavia, în cadrul capitolului VII al Cartei Națiunilor Unite, căci ele tind să facă o confuzie între drepturile ce trebuie respectate într-un conflict armat (*jus in bello*) și dreptul de a recurge la război (*jus ad bellum*), căci dacă primele tipuri de ingerințe nu pun în discuție suveranitatea statelor, cel de-al doilea tip de intervenție duce la un neo-colonialism al marilor puteri, care face ca suveranitatea statelor mai sărace să fie practic neantizată”³⁸. De exemplu, UNPROFOR nu a fost o forță de menținere a păcii, așa cum a fost misiunea *CSCE Spillover Monitor Mission to Skopje* din Macedonia și, ulterior, operațiunea *Concordia*. Contrar practicii obișnuite a ONU de a trimite misiuni umanitare sau de menținere a păcii numai în zonele în care ostilitățile au luat sfârșit, UNPROFOR a constituit „în parte o tentativă de a pune capăt luptelor și în parte o reacție la neașteptat de atrocele violențe comise în timpul luptelor”³⁹, fără a avea autoritatea sau capacitatea de a se implica în război. O vădită disproporție între mijloacele utilizate și scopurile urmărite s-a manifestat și în cazul războiului din Kosovo, intervenția NATO fiind departe de a putea fi calificată drept o operațiune de salvare umanitară: „Inadecvarea evidentă a mijloacelor utilizate față de scopurile umanitare declarate era mai mult decât suficientă pentru a ridica semne de întrebare asupra motivelor ascunse, acea *hidden agenda* a unui război”⁴⁰. Aceasta a fost însă o expresie a tendinței generale “de a face din ce în ce mai des uz de astfel de intervenții militare și deci de a institui un adevărat sistem de constrângere armată internațională, care limitează drastic suveranitatea”⁴¹.

Edificarea și menținerea unor relații internaționale pașnice și a păcii mondiale impun ca cerințe fundamentale egalitatea suverană a statelor și principiul reciprocității. Astfel, manifestarea suveranității unui stat nu se poate face decât în condiții de reciprocitate⁴², cu condiția respectării

drepturilor altor state, a normelor și principiilor dreptului internațional. În contextul vieții internaționale, suveranitatea își pierde caracterul de putere supremă și absolută, lăsând loc „suveranității limitate”.

Constituțiile statelor balcanice prevăd capitole speciale în care în mod explicit se arată cine este titularul suveranității, forma de stat, regimul politic, drepturile și responsabilitățile cetățenilor, funcționarea instituțiilor etc.

Constituția Republicii Serbia, adoptată în anul 1990, a reinstaurat „demnitatea și legalitatea” în întreaga Iugoslavie, prin recunoașterea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului ca regulă de bază a organizării și funcționării statului. Conform art.1, „Republica Serbia este un stat democratic al tuturor cetățenilor care trăiesc pe teritoriul său, fondat pe drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului, domnia legii și justiție socială”. Din această dispoziție constituțională se poate observa că statul nu este definit prin aplicarea unui criteriu etnic, ci prin aplicarea unui criteriu democratic – „stat al tuturor cetățenilor care trăiesc pe teritoriul său”, afirmându-se astfel suveranitatea națională⁴³.

În termeni nu foarte diferiți, după ce stabilește forma de guvernământ (republică parlamentară), Constituția Bulgariei, afirmă că întreaga putere a statului aparține poporului „care o va exercita în mod direct” sau prin „intermediul organelor prevăzute de Constituție” (art. 1, par. 2). De asemenea, se prevede că Republica Bulgaria este un stat „guvernate de lege” care garantează viața, demnitatea și drepturile individului și creează condițiile necesare liberei dezvoltări a individului și a societății civile. În ceea ce privește suveranitatea, Constituția Albaniei prevede că aceasta aparține poporului care o exercită direct sau prin reprezentanți.

Art. 1 din Constituția croată stabilește că Republica Croația este “un stat unitar, indivizibil, democratic și social”, în care puterea derivă de la popor și aparține poporului ca o comunitate de cetățeni liberi și egali în drepturi. Suveranitatea Croației fiind inalienabilă, indivizibilă și netransferabilă, aceasta poate încheia alianțe cu alte state, rezervându-și însă dreptul său suveran de a decide asupra puterilor ce vor fi delegate, precum și dreptul de a se retrage din asemenea asociații⁴⁴. De asemenea, art. 3 stabilește valorile fundamentale pe care se bazează ordinea constituțională a Republicii Croația și bazele interpretării Constituției: libertate, drepturi egale, egalitate națională și egalitate între sexe, pace, justiție socială, respectul drepturilor omului, inviolabilitatea proprietății, conservarea naturii și a mediului înconjurător, domnia legii, sistem democratic pluripartidist.

În conformitate cu dispozițiile noii Constituții, pe teritoriul Serbiei există un singur stat. Sublinierea acestui aspect („Teritoriul statului este unul singur, nici o parte a acestuia neputând fi înstrăinată”) poate părea nenaturală în raport cu dispozițiile altor Constituții, însă acest lucru se datorează faptului că, până la adaptarea noii Constituții, trei state au existat pe teritoriul Serbiei.

În noua ordine constituțională a Serbiei încă există provincii autonome (Voievodina, Kosovo și Metohia), dar acestea sunt unități cu autonomie teritorială (cum sunt și provinciile din Italia sau comunitățile autonome din Spania), dar lipsite de funcții statale. În acest mod, autonomia Serbiei este reafirmată în limitele sale teoretice, tradiționale, așa cum este și ar fi trebuit să fie singura cale posibilă de existență a formei democratice a statului unic. Statutul provinciei Kosovo rămâne însă controversat. Deși se acceptă ideea protectoratului internațional asupra sa, guvernul încearcă să mențină suveranitatea Serbiei asupra acestei provincii, care continuă să fie privită ca o provincie sârbă.

Discuțiile purtate la sfârșitul anului 2005 privind modificarea Constituției bosniace au avut drept scop întărirea instituțiilor centrale ale statului, reducerea puterii președențiale și reducerea influenței entităților etnice. Reprezentanții celor trei părți – musulmani, sârbi, croați nu au putut ajunge la un acord asupra propunerii de a avea un singur președinte sau doi vice-președinți care să dețină președenția, prin rotație, la fiecare șase luni. Conform art. I pct. 3, Bosnia-Herțegovina este compusă din două entități – Federația Bosniei și Herțegovinei și Republica Srpska, iar președenția se compune din trei membri: unul bosniac și unul croat, fiecare fiind ales prin vot direct de pe teritoriul Federației, și unul sârb, ales direct de pe teritoriul Republicii Srpska. Mandatul membrilor președenției, aleși în urma primelor alegeri electorale va fi de doi ani, mandatul membrilor aleși ulterior va fi de 4 ani⁴⁵.

Constituția Macedoniei, adoptată la 17 noiembrie 1991, modificată în ianuarie 1992, se bazează pe următoarele principii: afirmarea Republicii Macedonia ca stat independent și suveran, civil și democratic; înfăptuirea și consolidarea domniei legii ca sistem fundamental de guvernământ; garantarea drepturilor omului, libertăților fundamentale și egalității etnice; garantarea păcii și a unei patrii comune pentru întreg poporul macedonean cu toate naționalitățile prezente pe teritoriul Republicii Macedonia; garantarea justiției sociale, bunăstării economice și prosperității indivizilor și comunității⁴⁶.

Toate Constituțiile statelor balcanice afirmă principiul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, însă formulările diferă de la un stat la altul. Dreptul la viață este garantat de legile fundamentale însă, în timp ce Constituția Bulgariei prevede că “orice atingere a vieții umane va fi pedepsită ca cea mai aspră crimă” (art.28), cea a Serbiei stipulează că „pedeapsa capitală poate fi pronunțată numai în mod excepțional și numai pentru cele mai grave infracțiuni”.

Dreptul la proprietate și moștenire este garantat de Constituția Serbiei în conformitate cu prevederile sale. Mergând mai departe, Constituția Albaniei admite posibilitatea unor exproprieri sau limitări ale dreptului de

proprietate, prin lege, dar numai pentru interese publice și numai în schimbul unei compensații.

Constituția Serbiei recunoaște libertatea religiei, incluzând în mod expres libertatea convingerilor, confesiunilor și îndeplinirii riturilor religioase. De asemenea, conform art. 41 par. 2, comunitățile religioase sunt separate de stat și sunt libere în desfășurarea activităților și ritualurilor religioase, statul putând garanta asistență financiară acestor comunități.

Libertatea conștiinței și religiei este garantată și de Constituția Albaniei, fiecare individ fiind liber să-și schimbe religia ori convingerile, precum și să și le exprime în mod individual sau colectiv, în viața publică sau privată, prin intermediul cultului, educației, practicilor sau ritualurilor⁴⁷. Totodată, se prevede că nimeni nu poate fi împiedicat și nu i se poate interzice să facă sau nu parte dintr-o comunitate religioasă, să îndeplinească practici religioase sau să facă publice convingerile sau credința sa (art. 24). Într-o formulare diferită, Constituția Bulgariei recunoaște „libertatea conștiinței, a gândului și a alegerii religiei, precum și a concepțiilor religioase ori ateiste”. Mai mult, statul bulgar trebuie să vegheze la menținerea toleranței și respectului între diferiți credincioși de rituri diferite, precum și între credincioși și necredincioși. Ca o măsură suplimentară, se prevede în mod expres că nu trebuie practică libertatea conștiinței și a religiei în detrimentul securității naționale, ordinii publice, moralei și sănătății publice sau al drepturilor și libertăților altora.

Conform art. 15 din Constituția Croației, membrii tuturor minorităților naționale vor avea drepturi egale în Republica Croația și vor beneficia de libertatea de a-și exprima naționalitatea, de a-și folosi limba și alfabetul, precum și de autonomie culturală. De asemenea, toate comunitățile religioase vor fi egale în fața legii și vor fi separate de stat. În conformitate cu prevederile legii, comunitățile religioase vor fi libere să înfăptuiască servicii religioase publice, să înființeze școli, instituții educaționale, sociale, caritabile și alte instituții, să le administreze, bucurându-se de protecția și asistența statului în activitatea lor⁴⁸.

Spre deosebire de celelalte Constituții balcanice, Constituția Bosniei prevede că drepturile și libertățile fundamentale prevăzute de Convenția Europeană a Drepturilor Omului și de protocoalele adiacente se vor aplica direct pe teritoriul Bosniei-Herțegovinei, având prioritate în fața oricăror altor legi⁴⁹.

Din corelarea acestor diverse dispoziții constituționale se poate observa cu ușurință că toate legile fundamentale ale statelor balcanice pun la temelia statului aceleași valori fundamentale: legalitatea, democrația, suveranitatea, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, justiția socială. Utilizarea unei terminologii diferite de la un stat la altul reflectă o nuanță în poziția pe care o adoptă statul respectiv în problema limitării

suveranității sau în alte probleme spinoase care pot aprinde susceptibilitățile naționaliste. Numai că această recunoaștere a principiilor fundamentale ale dreptului operează numai la nivel național, uneori nici acolo, în timp ce regulile dreptului internațional, considerate mult timp o pavăză pentru cei slabi, sunt din ce în ce mai mult neglijate de către cei puternici. În aceste condiții, mecanismul dreptului internațional este practic desființat, fiind înlocuit cu dreptul conferit de forță: “Dacă nici principii unanim acceptate, nici instituții cu vocație universală unanim respectate nu mai pot fi ceea ce au fost, nici relațiile dintre state nu vor mai putea rămâne ca până acum. Clivajul dintre etnii, religii, ideologii ia forme brutale, sângeroase. Morala este exclusă cu dezinvoltură din conduita pe plan extern a statelor, iar alianțe tradiționale solide încep să dea semne de disfuncționalitate”⁵⁰.

Diversele probleme cu care se confruntă omenirea la nivel internațional (precum exacerbarea orgoliilor naționaliste, terorismul internațional, explozia demografică, traficul de droguri, probleme de mediu etc.) impun cooperarea interstatală pentru găsirea unor soluții, fapt ce generează creșterea fără precedent a interdependențelor între state și crearea unor noi organizații internaționale în interiorul cărora este regândit conceptul de suveranitate. Un lucru este însă cert: principiile dreptului internațional, respectarea suveranității naționale trebuie să rămână o cale fundamentală de rezolvare a tensiunilor internaționale, de prevenire a entropiei și haosului în relațiile inter și intrastatale.

Note

¹ A se vedea Maurizio Viroli, *Din dragoste de patrie. Eseu despre patriotism și naționalism*, București, Editura Humanitas, 2002, p.200-210; Vladimir Tismăreanu, *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism și mit în Europa post-comunistă*, Iași, Editura Polirom, 1999, p.111-113.

² A se vedea Ernst Cassirer, *Mitul Statului*, Iași, Institutul European, 2001, p.13.

³ A se vedea Paul Sabourin, *Naționalismul european*, Iași, Institutul European, 1999, p. 97.

⁴ Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *Armata română în misiuni internaționale (1991-2003)*, București, Editura “Coresi”, 2004, p. 21.

⁵ Peter Calvocoressi, *Politica mondială după 1945*, București, Editura Allfa, 2000, p. 311.

⁶ Călin Hentea, Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, *op. cit.*, p. 31.

⁷ Samantha Williams, Daniel Serwer, *Albanians in the Balkans*, www.usip.org.

⁸ Corneliu Vlad, *Război în Iugoslavia. Noua Ordine Mondială în chinurile facerii*, www.birn.eu.com.

⁹ Ashton Carter, William Perry, *Preventive Defense: A New Security Strategy for America*, Washington, Brookings Institution Press, 1999, citat în Gilbert Achcar, *Noul Război Rece. Lumea după Kosovo*, București, Editura Corint, 2002, p. 71.

¹⁰ A se vedea Adrian Năstase, “*Si vis pacem, para belum*” – o soluție riscantă, www.birn.eu.com.

¹¹ Ibidem.

¹² Grigore Geamănu, *Drept internațional public*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, vol. I, p. 137.

- ¹³ Adrian Năstase, „*Si vis pacem, para belum*” – o soluție riscantă, www.birn.eu.com.
- ¹⁴ Cezar Avram, Roxana Radu, Adela Lupu, *Evoluția conținutului conceptului de suveranitate*, în “Revista de Studii Socio-umane”, nr. 4-5/2004, p. 101.
- ¹⁵ A se vedea Sfânta Alianță, politica sfârșitului de mileniu a S.U.A. etc.
- ¹⁶ Daniel Chirot, *Social change in a Peripheral society*, New York, 1976.
- ¹⁷ *Dicționar de gândire politică*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 321.
- ¹⁸ Ernest Renan va afirma că națiunea este un „principiu spiritual” („*Ce este națiunea?*”, Editura Pocket, 1992, p. 54).
- ¹⁹ Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 309.
- ²⁰ Cezar Avram, Roxana Radu, Adela Lupu, *op. cit.*, p. 105.
- ²¹ *Ibidem*.
- ²² Bogdan Aurescu, *Noua suveranitate*, București, Editura All Beck, 2003, p. 85.
- ²³ Victor Duculescu, *Protecția juridică a drepturilor omului – mijloace interne și internaționale*, București, Editura Lumina Lex, p. 250.
- ²⁴ Dan Claudiu Dănișor, *Actorii vieții politice*, Craiova, Editura Sitech, 2003, p. 82.
- ²⁵ Avizul din 25 iunie 1971.
- ²⁶ Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, p. 83.
- ²⁷ A se vedea Jean-Francois Niort, *La crise du Golfe et le droit international. Un rendez-vous manqué?*, în “La vie judiciaire” n. 2350, 22/28-4-1991, citat în Dominique Turpin, *Droit constitutionnel*, Paris, Presses Universitaires de France, 1992, p. 21.
- ²⁸ Declarația universală din 1948 (art. 3); Pactul de la New York privind drepturile civile și politice (art. 6) și drepturile economice, sociale și culturale (art. 12); Carta de la San Francisco (art. 55-56).
- ²⁹ Dominique Turpin, *op. cit.*, p. 21.
- ³⁰ Rezoluția finală a Institutului de Drept internațional, rostită în cadrul Congresului de la Saint-Jacques-de-Compostelle, din 14 septembrie 1989.
- ³¹ De exemplu, art. 23 al celei de-a patra Convenții de la Geneva din 12 august 1949 impune tuturor părților să “acorde libera trecere a bunurilor sanitare, obiectelor de cult, bunurilor indispensabile copiilor, femeilor însărcinate sau a celor care nasc”; art. 70 al Protocolului adițional nr. I din 1977 specifică: “atât părțile în conflict, cât și părțile contractante vor autoriza și facilita trecerea rapidă și fără piedici a coletelor, echipamentelor și personalului de prim-ajutor (...), chiar dacă acest ajutor este destinat populației civile a părții adverse”.
- ³² Rezoluția nr. 2625 a Adunării generale ONU din 24 octombrie 1970.
- ³³ Dominique Turpin, *op. cit.*, p. 23.
- ³⁴ *Ibidem*.
- ³⁵ *Ibidem*.
- ³⁶ Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, p. 125-126.
- ³⁷ Mario Bettati, *Droit d'assistance*, L'Expres, 14-7-1989, p. 39.
- ³⁸ Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, p. 84.
- ³⁹ Peter Calvocoressi, *op. cit.*, p. 311.
- ⁴⁰ Gilbert Achcar, *op. cit.*, p. 90.
- ⁴¹ Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, p. 84.
- ⁴² A se vedea Francois Luchaire, *La souveraineté*, în “Revue française de Droit constitutionnel”, 43/2000, p. 455-456.
- ⁴³ Preambulul Constituției Republicii Serbia, <http://www.law.cornell.edu/world/europe.html#serbia>.
- ⁴⁴ Art. 2 pct. 5 din Constituția Croației.
- ⁴⁵ Art. V lit. b) din Constituția Bosniei-Herțegovinei.
- ⁴⁶ Preambulul Constituției Republicii Macedonia, <http://www.law.cornell.edu/world/europe.html#macedonia>.

⁴⁷ http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/gr00000_.html.

⁴⁸ Art. 41 din Constituția Republicii Croația.

⁴⁹ Art. II pct. 2 din Constituția Bosniei-Herțegovinei.

⁵⁰ Corneliu Vlad, *Război în Iugoslavia. Noua Ordine Mondială în chinurile facerii*, www.birn.eu.com.

Résumé

L'article présente quelques questions essentielles pour les pays balkaniques telles que la souveraineté, l'intégrité territoriale, la nationalité etc. On analyse l'évolution de ces idées dans la région et leur présence dans les divers constitutions actuelles, en surprenant les nuances particulières dans la position de chaque état.

A “Model” for the Balkans

Montenegro surrenders independence to USAID control*

Alex N. Dajkovic**

There are some persistent themes in the history of the Balkans. After an eclipse of about 50 years following World War II, they have forcefully and often violently reemerged over the past decade. Reflecting on the pattern, George Kennan asserts that “obviously, it is a problem with very deep historical roots.” “Aggressive nationalisms” rooted in “deeper traits of character inherited, presumably, from a distant tribal past” continue to plague the region and “seem to be decisive as a determinant of the troublesome, baffling and dangerous situation that marks that part of the world today.” Kennan expresses a view that prevails in the Western political and intellectual elite circles, and serves to justify policy.

Indeed, a look at Balkan history reveals a major historical signature. But the Balkans are no more prone to turbulence or ethnic hatreds than any other part of the world, historians agree. Outside forces, much more than internal rifts, have traditionally been “decisive determinants” of regional history. Far from being passive observers reluctant to get involved, foreign powers have coveted the region for centuries and sought to assert their hegemony there – whether by establishing direct control through military conquest or by controlling the internal political elements indirectly. Their domination was invariably accompanied by exploitation of local resources and disenfranchisement of the population. If one historical theme is to be emphasized for its effects on Balkan history and its persistence over time, it is foreign hegemony, not “ethnic hatreds.”

The situation in the current version of Yugoslavia is illustrative. Though it is formally still a federation of Serbia and Montenegro, Kosovo being a province of Serbia, Yugoslavia is not recognized by the dominant powers, apparently awaiting final resolution of its status, consistent with their interests. At present, Kosovo is ruled by outside powers, formally through the UN. Montenegro has joined “transatlantic integrations,” Serbia’s status

---

* Articol apărut în *Z Magazine*, January 2001, pp. 25-29, <http://www.zmag.org/ZMag/jan01/dajkovic.htm>. Preluat cu permisiunea autorului.

** Alex N. Dajkovic, originar din Iugoslavia, a emigrat în Statele Unite în 1991. În prezent este doctorand la University of Kansas și este prezent în mass-media americană cu comentarii despre situația din Balcani.

remaining uncertain.

Montenegro is hailed as an example for the Balkans by Western officials. When, in February of this year, the Montenegrin prime minister visited Washington, U.S. Secretary of State Madeleine Albright “reinforced U.S. support for the government of Montenegro’s efforts on democratization and economic reform.” At the time the State Department emphasized that Montenegro is “serving as a model and stimulus for change” in the region. Robert Gelbard, former U.S. envoy to the Balkans, expressed a similar sentiment when he called Montenegro a “guiding light” in his testimony to the Senate Foreign Relations Committee.

Given the exalted rhetoric, a close look at the “efforts on democratization and economic reform” that Montenegro is pursuing, would give an indication of the “change” that the U.S. is stimulating in the Balkans. It would show the direction in which the “guiding light” is pointing the whole region. During the early years of the disintegration of Yugoslavia, official Montenegro supported unity. It remained federated with Serbia even after other republics had seceded. The vast majority of the population also remained committed to Yugoslavia, so Montenegrin nationalism with secessionist tendencies found scant support. In 1997 there was a split in the ruling party, Democratic Party of Socialists (DPS), which had been up to that point loyal to the Yugoslav regime. The split was caused primarily by differences in favored policy towards assertive outside forces, with the Djukanovic-led faction taking a more submissive approach and the rest of the party remaining recalcitrant and committed to Yugoslav statism with some leftist rhetoric. The U.S. took advantage of the split, caused in no small measure by U.S. pressure, to further its goals in the area, and changed its policy towards Montenegro.

Zbigniew Brzezinski, a leading American strategic thinker, describes in his book, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, the co-optation of foreign political elites as an important method for furthering U.S. global hegemony. Following Brzezinski’s prescription, Robert Gelbard “began meeting Djukanovic even before he became the President of Montenegro,” as he informed the Senate Foreign Relations Committee. Ties between the U.S. and Montenegro only strengthened after Djukanovic was elected president and his coalition won the subsequent parliamentary elections, in part due to outside financial and diplomatic support.

Outside support, in the form of budget assistance, helped to prop up the power of the current government, which is otherwise faced with immense social problems caused by a decade of economic strangulation and wars. With the same goals in mind, the U.S. exempts Montenegro from its sanctions on Yugoslavia and Montenegrin and U.S. officials meet regularly to coordinate policy. In addition to budget support, Montenegro is receiving

substantial foreign aid directed to so-called "technical assistance" programs designed to bring about "democratization and economic reform."

It wasn't until Montenegro became committed to "implementing economic reforms recommended by a technical assistance team" provided by the U.S. that it was designated as the "guiding light" and a "model" for others. James Pardew, U.S. envoy to the Balkans, emphasized this commitment as a success of U.S. policy in the region in his testimony to the House Foreign Relations Committee in March 1999. Putting methods by which this "commitment" was obtained aside for the moment, let's examine the mandate of the "team."

The "technical assistance team" is supplied through the U.S. Agency for International Development (USAID) and is therefore governed by its mandate and its overall policy objectives. USAID is an instrument of U.S. foreign policy, not an independent agency with humanitarian objectives, so its overall strategic planning is directed by the State Department and subordinated to the imperatives of U.S. foreign policy. Assistance to countries in transition – indeed, the whole process of transition – is therefore coordinated to further U.S. interests, the interests of other peoples, including the residents of Montenegro, being merely incidental in policy planning.

The objectives of USAID are spelled out in its strategic document for formerly socialist countries, *From Transition to Partnership*. Three assistance areas are outlined: economic restructuring, democratic transition, and social transition. The U.S. government's vision for the terminus of this transition is "to establish sustainable partnerships between the United States and the countries of Europe and Eurasia, between these countries and other regions of the world, and among the countries themselves."

Before proceeding, it should be noted that most countries currently in "transition" had partnerships between themselves, Europe, and the rest of the world. Yugoslavia was a successful state that had relations with both East and West as well as the developing world, and occupied a position of prominence in the international arena. The West, especially the United States, implemented policies towards Yugoslavia that were instrumental in the country's demise. The only way to interpret the current focus on establishment of partnerships where partnerships were destroyed is that their new incarnation would be decided upon by the world's "regent" – to borrow Brzezinski's designation – and therefore fashioned in its interest.

In Montenegro, USAID has become a major force in restructuring the economy and the society. It is in the process of orchestrating a social revolution of vast proportions, one whose impact is sure to be felt in all sectors of society and by people from all economic classes. USAID experts provide "technical assistance" that involves the writing of various laws subsequently sent to the parliament for rubber stamping. Alternatively,

policies are dictated directly to the executive branch.

In the domain of “economic restructuring” the most notable example is the recent law on foreign investment. Crucial for the economic life of a country, investment in Montenegro was regulated by an older law, which was passed in 1994 and was entirely consistent with a market economy. It was written without the help of foreign experts and it provided some protections for the country’s strategic assets, preventing their easy transfer to unaccountable foreign control. Because this law didn’t conform to U.S. policy objectives, its recent revisions were facilitated by USAID experts. Not surprisingly, they abolish any preference for domestic investors, putting Western transnationals on par with sanctions-ravaged domestic firms and individuals.

One predictable consequence of the new liberalization of foreign investment is that the most profitable Montenegrin assets will be acquired by foreign firms, leaving Montenegro’s population to serve as labor force, as well as assuring that the profits thus generated are repatriated to the safety of the investors’ own country and not used locally for investment. The U.S. government is recruiting potential suitors among U.S. firms. Thomas Pickering, under secretary of state for Political Affairs, encouraged American business leaders to invest in the Balkans because, in his estimate, the economies of Balkan states hit “rock bottom” sometime during 1999 in the aftermath of the “humanitarian” triumph in Kosovo. “Of course the bottom is the time to buy, when the market is despairing and the demand is weak,” he said to Business Council for International Understanding in Washington. The allegedly altruistic “humanitarian intervention” therefore, presumably fortuitously, becomes beneficial for powerful constituencies in the U.S.

In order to facilitate transfer of Montenegrin public wealth to American transnationals at “rock bottom” prices, the U.S. and Montenegro concluded an investment incentive agreement earlier this year. The Overseas Private Investment Corporation, the U.S. federal agency which offers investment services to American business expanding into developing nations and emerging markets, made “available to U.S. investors a full range of its services,” including “political risk insurance and financing of projects.”

The legal basis for this transfer of wealth having been prepared by USAID “technical assistance,” foreign investors are now free to pick and choose between the best of Montenegrin enterprises devalued by years of sanctions and wars. U.S. investors have considerable advantage, given the support of U.S. government agencies, so that American economic dominance in the region will be assured.

Minimum guaranteed income in Montenegro is among the lowest in Europe, under \$50 a month. Average monthly salaries are less than \$100 and unemployment is at 30 percent. Given the fact that the Montenegrin population is generally well educated, the flexible labor market is

unquestionably attractive to foreign firms seeking to maximize profits by cutting costs in the competitive global economy. Problems in developing countries arise, the UN's *World Investment Report* remarks, "when private interests of investors diverge from economic interests of host countries." Nevertheless, the asymmetry of bargaining power between the governments of these countries and foreign transnationals prevents effective management of foreign investment to the country's advantage. While the current arrangement is certain to serve the interests of foreign investors, the population is likely to extract benefits that are at best marginal.

To assure that correct interests are catered to, the government, advised by USAID experts, is pressuring the labor unions not to demand higher wages, given that such indiscretion may deter foreign investors, direly needed to revive the economy. In one typical enterprise that is being re-structured with the help of American experts, workers haven't been paid in months, even though their average monthly earnings are \$60 in a country where the monthly cost of subsistence is \$260. Despite this, union activity is near impossible due to government and USAID pressure, so that one union representative recently called the conditions "intolerable."

Another important dimension of "economic reform" in Montenegro has been the radical change in monetary policy. Under the guidance of Steve Henke, an American economist, Montenegro has introduced the German mark, therefore the Euro, as legal currency in the republic, soon to completely replace the Yugoslav dinar. According to the plans, Montenegro is to have a central bank with no real power, only an oversight function. Though available evidence on the consequences of "dollarization" (a term often used as shorthand to refer to the use of any foreign currency, not only the U.S. dollar, as legal tender) is scant, economists agree that relinquishing control of monetary policy eliminates one of the levers governments use to manage the economy. "Losing a domestic central bank as a lender of last resort" poses problems in securing "adequate liquidity to individual banks in need," making them dependent on "credit lines from foreign banks," an expert in the field maintains. Furthermore, "there is a cost of linking business cycles...with the country whose currency is used. Interest rates rise and fall with those of the foreign country" whose "monetary authority...directs policy for its own perceived benefit, not necessarily that of the dollarizing country."

Overall, in the economic realm the policies promoted by the State Department through USAID are completely incongruous with historical precedents for economic development. They are based on the assumption that "distribution of the economic benefits, both internally and internationally, will be uneven," and dogmatically insist on the unconditional opening of markets, as well as the reduction or elimination of trade barriers. Economic historians, however, observe the unvaried record of development and

industrialization that shows a favorable regulatory environment, including trade barriers, to be crucial in promoting growth by protecting domestic industries against cheaper imports.

The insistence on “free trade” can be understood in light of the professed strategic objectives of U.S. foreign policy, designed to advance American interests, not the interests of remote peoples in the Balkans. As development economist Arthur MacEwan observes, “highly developed nations can use free trade to extend their power and their control of the world’s wealth, and businesses can use it as a weapon against labor. Most important, free trade can limit efforts to redistribute income more equally, undermine progressive social programs, and keep people from democratically controlling their economic lives,” thus maintaining the current “distribution of wealth, both internationally and internally,” as planned.

The policies implemented by USAID in the Balkan countries, then, will assure that they don’t undergo independent economic development but function as service zones to the developed economies, providing raw materials and cheap labor, as well as serving as markets for production surpluses from the developed West. Conceptually, the current economic vision for the Balkans is identical to that of *Erganzungswirtschaftsraum*, or supplementary economic space, used in strategic planning by the only other hegemonic power which had comprehensive plans for the region.

But reforms in Montenegro are advancing in other spheres as well. To eliminate a potential threat from civil society, a new law was passed regulating non-governmental organizations. It was also written with the help of USAID experts and it has a peculiar provision whereby the government has the power to refuse registration – hence legal operation – to any non-governmental organization. This law could prove to be instrumental in exerting government control over civil society in cases where civil society proves to be inconveniently independent. In fact, this provision was recently invoked to prevent registration of an NGO whose objectives weren’t compatible with “social transition” as envisioned by USAID experts advising the Montenegrin government.

Questions of “democratic transition” will be put aside, given that the realities of economic and social transition indicate that substantive democracy is impossible under the current system.

Let’s return to the methods by which Montenegrin “commitment” on “reforms recommended by a [U.S.] technical assistance team” is obtained. Primarily, the standard geostrategic devices are employed, including political and economic pressures, and displays of military might, all of which Montenegro has witnessed at various points from the early days of U.S. involvement in the Yugoslav crisis. Doubtless, all these methods have had an effect on this country of 650,000 people. But, at the behest of NATO’s

Supreme Allied Commander, Wesley Clark, the Institute for Defense Analysis from Washington developed a multi-million dollar computer simulation expressly for the purpose of "show[ing] leaders in the former East bloc the economic impact of their decisions." The name of the computer simulation is SENSE, Synthetic Environments for National Security Estimates, and it "allow[s] participants to influence the economic growth and development of a fictitious country through interactive decisions," in the process "teach[ing] the principles of political, economic and military interrelationships." The name of the fictitious country is Akrona, its immediate neighbor being Kolonia.

In February 1999, Montenegrin "government and business leaders... who are working daily to transform the Montenegrin economy" participated in the "first-ever" SENSE exercise, held at the NATO Consultation, Command and Control Agency in the Hague. The purpose was to provide them with "important insights about the implications of their proposed courses of action," assuring a priori that policies inconsistent with the interests of the United States and other NATO countries wouldn't even be considered.

Because of its "far-reaching value," "several Permanent Representatives to the North Atlantic Council as well as the NATO's Supreme Allied Commander [attended] the exercise as observers." The power behind lessons taught by SENSE was made abundantly clear to the participants less than a month later during NATO's "humanitarian" intervention in Yugoslavia that targeted the civilian infrastructure with radioactive missiles and destroyed a large portion of its production capacity.

The ominous timing and setting of the SENSE exercise inspired concern in some participants about being "puppets." When one of them telephoned NATO to inquire about the real nature of the game, he was told to "be quiet and keep [his] head down." With these lessons learned, the Montenegrin leaders are pursuing the sole permissible policies, in order to avert violently persuasive methods employed on other, less educated, states.

And so we have it: a "model" and a "guiding light" for the entire region. To qualify for such kindly designations, Montenegro has had to surrender its sovereignty and independence in most critical domains to the world's regent, transferring decision-making in economic and social policy to USAID strategic planners, who are fulfilling their expressed purpose of advancing American, not Montenegrin, interests.

The threat of popular protest is reduced by shifting the attention and political energy of the masses to nationalist discourse, and by deliberating on the merits of independence from clearly inferior Yugoslavia, whose domination has been endured for all too long. The population is inculcated with vulgar, petty nationalism through a constant barrage of propaganda faithfully disseminated by the doctrinal system.

Since it became a “model,” Montenegro’s media landscape has changed radically. Where there used to be divergent points of view in the newspapers, now there is near uniformity in the picture presented. Yugoslavia, and federal institutions in general, are shown as hegemonic. In contrast, the West is portrayed as benevolent, having only Montenegrin interests in mind, protecting them against Yugoslav domination. The propaganda campaign is waged throughout the doctrinal system. Roughly a year ago, the director of the People’s Library in Podgorica was dismissed for ideological reasons, his political outlook not coinciding with the party line. Universities are likewise dominated by vocal adherents to the permissible doctrines, as are the high courts. The new Academy of Arts and Sciences (Dukljanska Akademija Nauka i Umjetnosti), founded by an affirmed nationalist poet and with exclusively nationalist membership, is slowly replacing the older one, which survived from the Socialist Yugoslavia.

The propaganda campaign, as expected, is producing results. In the two years since it became a “model,” Montenegro has witnessed an extraordinary rise of nationalism. Currently, some 35 percent of the population supports outright independence from Yugoslavia, and another 20 percent desires a looser, confederal arrangement with internationally recognized Montenegro. This is a massive increase over a relatively short period of time, during which objective conditions in the country have improved slightly.

Indicative of the patterns present in the region over the past decade, noteworthy nationalism in Montenegro, as in the other republics which seceded from Yugoslavia, followed – not preceded – the change of policy at the highest levels, which was itself brought about by a confrontation with outside forces. Nationalism had to be (and still is) manufactured by restoration of atavistic and irrelevant sentiments, resurrected to champion elite projects, which are coupled with powerful foreign elements. The interests of the population are being ignored, as in the past, and the contours of likely developments are not hard to discern, given the magnitude of power “stimulating” implementation of the exalted “model” in the entire region and the persistence of historical patterns.

Résumé

Monténégro un modèle pour les Balkans est une description de la situation de Monténégro, cinq années avant la proclamation de l’indépendance. Le point central le représentent les actions occidentales qui avaient le but de faire de la petite république un modèle pour les autres pays de la région. et qui ont déterminé l’apparition d’un nationalisme monténégrin anti-yougoslave et pro-occidental.

Muntenegru: nașterea unei națiuni?

Mihai GHIȚULESCU

Este suficient să aruncăm o privire rapidă asupra ultimelor două secole pentru a observa cum a fluctuat „rata natalității statelor”: au existat câteva perioade – relativ scurte – în care ea a cunoscut cote impresionante, pentru ca apoi să coboare brusc și să rămână, o bună bucată de vreme, aproape de zero. Marea majoritate a statelor mai tinere de 200 de ani, existente astăzi, au apărut, în grupuri mai mari sau mai mici, în astfel de perioade propice, legate de un eveniment de anvergură (războaiele mondiale, căderea blocului comunist) sau de răspândirea unei febre ideologice (crearea „statelor naționale”, decolonizarea). Cazurile de apariție izolată sunt destul de rare și, în general, tratate cu suspiciune – dacă nu chiar cu ostilitate – de „comunitatea internațională”.

Ultimul mare „val de nașteri” a avut loc la începutul anilor ‘90, în principal, în spațiul ex-sovietic și în cel ex-iugoslav, două zone rămase în continuare agitate și cu potențial „statogenetic” ridicat. Ne vom referi în continuare exclusiv la cazul din urmă, care, în ultimul deceniu și jumătate, a ținut în permanență privirile lumii întregi asupra sa.

1. *Independența Muntenegrului: sfârșit sau nou început al tensiunilor din spațiul ex-iugoslav?*

Proclamarea, recent, a independenței Republicii Muntegru i-a încurajat pe mulți să afirme cu tărie că ne aflăm în fața actului de lichidare definitivă a Iugoslaviei. Toată lumea pare însă conștientă că lichidarea Iugoslaviei nu înseamnă și lichidarea problemei iugoslave. De altfel, cei care s-au arătat reticenți față de un Muntegru independent au adus argumente de genul: exemplul va fi urmat de populațiile din Kosovo, Voivodina, Republica Srpska ș.a., care vor începe la rândul lor demersurile pentru independență (în cel mai fericit caz pot alege tot calea referendară) și astfel vor arunca spațiul ex-iugoslav în starea dinainte de Acordurile de la Dayton (1995).

Evident, această temere a determinat Uniunea Europeană să intervină stabilind pragul de 55% ca pre-condiție pentru recunoașterea noului stat. Afirmațiile că Muntegrul ar fi un teritoriu prea mic, cu o populație prea mică pentru a fi independent sunt numai de suprafață și pot fi respinse cu ajutorul unor contra-exemple din interiorul UE: Luxemburg, Cipru, Malta. Înainte de 21 mai, pragul impus a suscitat unele nedumeriri, însoțite de critici dure la adresa Uniunii, acuzată că duce o politică dublă: referendumul muntenegrean diferă referendurile pentru Constituția europeană prin prag,

dar și prin imposibilitatea repetării. De ce? În plus, de ce nu ar fi stat lucrurile exact invers, de ce nu s-ar fi cerut un 55% pentru continuarea uniunii cu Serbia? S-a concluzionat că „poziția Uniunii Europene față de independența Muntenegrului nu poate fi descrisă drept cea înțelegătoare și consecventă”; mai mult ea s-ar fi comportat ca o „state-nationalistic mother-in-law”¹. După referendum a venit – după cum era de așteptat – rândul părții adverse, a „unioniștilor”, să aducă obiecții la procedură.

În fapt, trebuie distinsă clar atitudinea UE față de independența Muntenegrului de atitudinea față de eventuala independență a altor state din spațiul ex-iugoslav. Față de cea dintâi, nu putea fi decât „mai degrabă binevoitoare”, întrucât ea se înscria în linia politică adoptată încă de la începutul anilor ‘90 – anume, recunoașterea independenței republicilor din fosta RSFI. Problema muntenegreană era percepută ca o restanță: chiar dacă inițial muntenegrenii „aleseseră” altă cale decât slovenii, croații, macedonenii și bosniacii, acum nu li se putea refuza ceea ce li se acordase acestora din urmă. În plus, ultimii 7-8 ani au reprezentat o perioadă de tatonare, în care manifestările guvernului muntenegrean² au reușit să inducă ideea că proclamarea independenței nu mai era decât o chestiune de timp. Putem spune că, în mai 2006, „comunitatea internațională” era deja „împăcată cu gândul”, fapt relevat și de integrarea rapidă a noului stat (vezi recunoașterile explicite din partea mai multor state, acceptarea în organizații internaționale etc.). Numai gândul că o nouă scânteie independentistă ar putea stârni din nou un incendiu în Balcani a determinat o abordare prudentă a problemei. Cu siguranță, în cazul în care în zonă ar mai fi apărut și alte declarații de independență³ s-ar fi ajuns foarte curând la conflict și la necesitatea unei intervenții din exterior (pentru a câta oară?)⁴.

Urmată sau nu de ecouri în regiune, proclamarea independenței Muntenegrului ridică, oricum, numeroase probleme. Nu este vorba, așa cum s-ar fi putut crede, cu puțin timp în urmă, de recunoașterea noului stat și de integrarea sa pe scena internațională, ci chiar de temeiurile sale. De ce era nevoie de un nou stat independent? Cine l-a creat și de ce? În beneficiul și respectiv în dauna cui? Ce probleme vechi va rezolva și ce probleme noi va genera? Cât și cum va rezista el?

Muntenegrul este reprezentativ pentru spațiul ex-iugoslav; are, în mare, toate caracteristicile celorlalte republici (este cea mai mică dintre acestea) și, deși creat de foarte scurtă vreme, se confruntă deja cu tensiuni etnice care, prost administrate, pot degenera în conflicte deschise.

Este necesară mai întâi descrierea și înțelegerea evenimentelor din trecut și apoi căutarea de soluții pentru evitarea, pe viitor, a unor experiențe similare. Cel mai tânăr dintre state poate învăța din trecutul celorlalte, dar acest lucru va fi inutil dacă nu va fi însoțit de o analiză lucidă de a propriei situații și de căutarea unor soluții adecvate, pe care nici vecinii săi și nici

statele occidentale care și-au propus să impună pacea în zonă nu le-au găsit până în prezent.

2. *Cursa naționalismelor*

Cu toată evoluția cercetărilor în materie de politică, nu putem imagina statul altfel decât raportat la o națiune, fie ea etnică, culturală, civică etc. Literatura despre conceptele de națiune, naționalism, stat național ori stat-națiune este foarte vastă. Există numeroase teorii cu privire la acestea și s-ar părea că ele pot acoperi imensa varietate de cazuri întâlnite în realitatea politică a ultimului secol. Și totuși... când vine vorba de spațiul (astăzi) ex-iugoslav, toate aceste teorii își dezvăluie slăbiciunile. Vom încerca o caracterizare a situației din această zonă, pornind de la ideile celor mai cunoscuți autori în materie:

1. O definiție larg răspândită (Ernest Gellner, Elie Kedourie, Anthony D. Smith, Eric J. Hobsbawm ș.a.) vede în naționalism „mai întâi un principiu politic care statuează că unitatea politică și cea națională ar trebui să fie congruente”; altfel spus, principiul național dorește să înzestreze fiecare cultură cu propriu-i acoperiș politic și cu nu mai mult de un acoperiș politic⁵. Orice abatere de la regula „unul și numai unul” înseamnă o violare a principiului naționalist și dă naștere unor reacții mai mult sau mai puțin violente. Or, în spațiul despre care vorbim, regula „unul și numai unul” este imposibil de respectat din cauza discontinuității grupurilor etnice; orice stat s-ar crea, el nu poate cuprinde toți membrii unei etnii – sau măcar marea majoritate a acestora – și nu poate fi evitată existența altor grupuri etnice pe teritoriul său. „Exhaustiv” și „omogen” sunt, aici, noțiuni empiric-vide. Principiul naționalist se vede obligat să lase locul multiplelor „sentimente naționaliste”⁶ – furii stârnite în interiorul fiecărui grup etnic de violarea principiului – în mod voluntar sau involuntar – de către ceilalți.
2. Existența naționalismelor etniciste concurente face imposibilă fondarea unei națiuni civice, contractualiste în care factorul subiectiv (voința de a trăi împreună) să pună în umbră elementele obiective (etnie, limbă, religie etc.). O astfel de încercare a fost – sau cel puțin s-a pretins a fi – Iugoslavia titoistă, a cărei lipsă de viabilitate a fost pe deplin revelată după moartea creatorului său.
3. În continuarea punctelor precedente, trebuie observat că, datorită „*mélange*-ului etnic”, în această zonă este foarte vizibilă acea treaptă de evoluție a naționalismelor numită de Gellner „*naționalismul iredentist triumfător și autodistrugător*”⁷: este urmarea destrămărilor statelor mari multietnice în state mai mici care, teoretic, se identifică fiecare cu un grup etnic anume, dar care, fatalmente, nu sunt nici ele

scutite de existența unor minorități naționale, cu revendicări asemănătoare celor avute anterior de grupul devenit acum dominant. Acestei etape îi urmează o alta, așa-numita „*nacht und nebel*” (noapte și ceață)⁸, din păcate, și ea întâlnită în spațiul ex-iugoslav, în care, pentru a realiza un grup etnic compact, statul se manifestă violent față de minorități.

4. Există o preocupare serioasă pentru tipologizarea diverselor forme de naționalism. Exceptând cazurile în care criteriul este unul geografic – s-a vorbit despre un „naționalism habsburgic” (Ernest Gellner) și de unul „estic/balcanic” (John Plamenatz) – naționalismele la care ne referim nu pot fi înscrise într-un tip anume. Trebuie să notăm aici că ele se situează concomitent pe ambele trepte ale clasificărilor lui H. Kohn și Charles Tilly⁹: sunt, în același timp, naționalisme anterioare și ulterioare formării statului național; în același timp, conduse de stat (*state-led*) și în căutare de stat (*state-seeking*). Pentru că fiecare etnie este dominantă într-un stat și minoritară în celelalte, fiecare naționalism se manifestă într-un dublu mod: etatic, acolo unde grupul etnic care îl susține este dominant, și iredentist, acolo unde respectivul grup este minoritar.

Acesta este fundalul pe care Muntenegrul și-a proclamat independența. Ca parte a regiunii, nu putea să nu fie afectat de jocul acțiunilor și reacțiunilor naționaliste, dar, datorită statutului său de (doar) republică federată a reușit, până acum, să evite implicarea directă în acesta.

3. *Lungul drum spre independență*

Muntenegrul are o istorie îndelungată, dar foarte puțină experiență ca stat independent. Până în secolul al XIX-lea s-a aflat într-o situație asemănătoare cu cea a principatelor nord-dunărene: datorită cadrului geografic, a reușit să își mențină o relativă autonomie față de Imperiul Otoman – cu care, de altfel, s-a aflat, ca și românii, într-un conflict cvasi-permanent. Vreme de secole, principatul Zeta (vechiul nume al Muntenegrului) a fost organizat pe principii teocratice, fiind condus de prinți-episcopi („vladika”), inițial aleși prin vot popular, iar de la sfârșitul secolului al XVII-lea, ereditari (tronul fiind transmis de la unchi la nepot). Multă vreme, principatul, ale cărui dimensiuni au variat de la o epocă la alta, a constituit un loc de refugiu pentru sârbii aflați sub dominație otomană. Acest trecut a fost din plin exploatat de retorica naționalist-romantică a secolului al XIX-lea care a aplicat spațiului muntenegrean și locuitorilor săi etichete de genul „templul sfânt al gloriei sârbe”, „cuibul sârbilor”, „inima libertății sârbe” (Petru II Petrovič-Njegos).

Statul a fost laicizat în 1851; în 1878, la Congresul de la Berlin, i-a fost recunoscută independența, iar în 1910 a fost proclamat regat. În urma

războaielor balcanice și-a dublat suprafața, iar doi ani mai târziu a intrat în război de partea Antantei. Muntenegrenii se mândresc astăzi cu rezistența lor, cu câteva victorii împotriva austrieilor și cu faptul că au facilitat retragerea trupelor sârbești. În 1916 însă, întreaga țară a fost invadată de trupele austro-ungare, familia regală fiind silită să se autoexileze în Italia. În 1918, ocupația austriacă a fost înlocuită de cea sârbă și, în scurt timp, speranțele de restaurare a statului național – eventual în cadrul unei confederații pan-slave – au fost spulberate. În același an, o „Mare Adunare Națională” (căreia și astăzi i se reproșează neconstituționalitatea) reunită la Podgorița a proclamat alipirea Muntenegrului la Serbia. Muntenegrenii au răspuns, în 1919, prin așa-numita ”revoltă de Crăciun”, înăbușită de sârbi în 1924. Astfel, până în 1941, Muntenegrul a fost transformat într-o simplă provincie (*Zetska banovina*) a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). A fost, după părerea multora, o perioadă întunecată: mica provincie nu a primit prea multă atenție din partea centrului (în ciuda multietnicității sale, prima Iugoslavie a fost stat hiper-centralizat), căzând într-o stare de sărăcie cronică, pe fondul căreia a crescut emigrația („cel mai important export al Muntenegrului în această perioadă au fost probabil emigranții”¹⁰), a sporit influența Partidului Comunist și au apărut embrionii unei ideologii anti-sârbe.

În 1941, Muntenegrul a trecut sub ocupație italiană, acordându-i-se formal o oarecare autonomie. Au apărut, ca și în Serbia, două mișcări de rezistență: una a comuniștilor și o alta a naționaliștilor favorabili menținerii uniunii cu Serbia. Până în 1945, partizanii titoiști și-au găsit aici un loc de refugiu în momentele dificile. La inaugurarea celei de a doua Iugoslavii (Republică Populară Federativă, până în 1963, și apoi Republică Socialistă Federativă), Muntenegrul i-a fost recunoscut statutul de republică federată, egală în drepturi cu celelalte, statut reînnoit în 1992, când, în urma unui referendum controversat, a fost singura din cele șase care a rămas alături de Serbia în, de acum, cea de a treia Iugoslavie. De remarcat că, spre deosebire de perioada interbelică, în timpul regimului comunist, Muntenegrul a primit ajutoare considerabile din partea Belgradului; proiectele de industrializare nu au avut totuși rezultatele scontate din cauza marginalității teritoriului și a accesului redus al acestuia la rețeaua federală de comunicații.

În anii ‘90, Muntenegrul a avut de suferit de pe urma politicii regimului Miloșeviç, ceea ce a dus la o răcire a relațiilor cu vecinul de la nord, care a culminat cu proclamarea independenței¹¹.

4. În căutarea națiunii muntenegrene

4.1. Precizarea termenilor

Există o națiune muntenegreană? Înainte de a încerca un răspuns neutru, ar fi necesară operarea unor distincții conceptuale, mai întâi, între *etnie* și *națiune* și, mai apoi, între *națiune etnică* și *națiune civică*. Dezbaterea

pe această temă este foarte amplă și consensul pare încă departe. Trecând peste presupusa sinonimie a acestora în optica naționalistă, ne vom mulțumi să notăm că, de regulă, etnia este considerată o comunitate naturală, iar națiunea, o comunitate construită, sau, în termenii lui Benedict Anderson, o „comunitate imaginată”. Recunoașterea calității de națiune a unui grup uman poate avea drept criteriu conștiința comună a membrilor săi și, pe baza acesteia, sentimentul lor de solidaritate – după unii autori însă, acestea intră chiar în definiția etnicității¹². Un alt criteriu poate fi legătura cu statul, transformarea grupului în corp politic, sursă a unei puteri de stat¹³. Există două opinii principale în ceea ce privește legătura dintre etnie și națiune: cea dintâi consideră etnicitatea o condiție *sine qua non* pentru existența unei națiuni (în cadrul acesteia se poate opera o separație după cum etnia este o condiție suficientă sau trebuie dublată de altceva – cel mai adesea menționat fiind factorul volitiv, voința de a trăi împreună); cea de a doua ignoră pur și simplu orice factor obiectiv și vede în națiune o creație pur subiectivă, rezultată din manifestarea voinței de a conviețui a membrilor săi. Aceasta este distincția dintre *națiunea etnică* (naturală) și *națiunea civică* (convențională)¹⁴.

În contextul de față, fiind vorba de o chestiune particulară, aceste precizări teoretice pot părea fără rost. Dat fiind însă faptul că în spațiul ex-iugoslav termenii sunt foarte adesea folosiți cu sens imprecis – atât în textele științifice, jurnalistice etc., cât și în cele oficiale – considerăm că ele sunt absolut necesare. Haosul terminologic este uneori cauzat de imposibilitatea de a traduce o realitate foarte complicată într-un vocabular oricum destul de fluid. Alteori, el este întreținut deliberat întrucât permite discriminarea diverselor grupuri etnice de pe teritoriul unui stat.

În introducerea unui studiu privind populația Muntenegrului de-a lungul timpului, cititorii anglofoni sunt avertizați că „în Balcani cuvântul «etnie» este sinonim cu «naționalitate» (narodnost, nacionalnost) care este mai frecvent folosit” și că, în respectivul studiu, „etnie” este folosit cu sensul cu care a fost investit de occidentali, pentru care „naționalitate” este sinonim cu „cetățenie”¹⁵. Din aceste precizări putem deduce că Occidentul este dominat de ideea *națiunii civice*, în vreme ce Balcanii stau (încă) sub semnul *națiunii etnice*. Fără a fi totalmente falsă, această idee necesită două nuanțări: (1) națiunea occidentală nu este (încă?) pe deplin „dezeticizată”, „dreptul sângelui” având în continuare un rol important¹⁶; (2) în spațiul ex-iugoslav, națiunea etnică este o realitate de fapt, ea nu are o consacrare juridică explicită; de nicăieri nu reiese clar sinonimia dintre *națiune* și *etnie*, dar nici diferența dintre ele.

Limitându-ne la cazul Muntenegrului, constatăm că, în textul Constituției din 1992, termenii *etnic* și *național* apar atât separat, cât și împreună, făcând imposibilă o concluzie asupra raportului dintre ei. Se

vorbește despre libertatea fiecăruia de „a-și exprima apartenența *națională* [s.n.]”, despre interdicția de a obliga pe cineva „să își declare apartenența *națională* [s.n.]” (art. 34) și de a instiga la „ură și intoleranță *națională*, rasială sau religioasă” (art. 37, 42, 43). De aici s-ar înțelege *național* și *etnic* au aceeași semnificație. Se vorbește însă, de asemenea, despre „protecția identității *naționale*, *etnice* [s.n.], culturale, lingvistice și religioase a grupurilor *naționale* și *etnice* [s.n.]” (art. 67, 76). De altfel, în textul constituției apare frecvent sintagma „grupuri *naționale* și *etnice*” (inclusiv în titlul unui capitol – Capitolul V „*Drepturi speciale ale grupurilor naționale și etnice*”), iar o dată chiar „minorități *naționale* și grupuri *etnice*” (art. 9)¹⁷. De această dată, se poate deduce că textul constituțional are în vedere două tipuri distincte de comunități, nespecificând însă în ce constă deosebirea dintre ele și tratându-le în mod identic.

Interesant este și textul *Legii privind exercițiul drepturilor și libertăților minorităților naționale în Muntenegro* (2002). Deși se postulează sinonimia dintre *etnic* și *național*, cele două cuvinte continuă să apară alăturate, ca și în Constituție. Iată cum sună „definiția” de la articolul 2 al respectivei legi: „În spiritul prezentei legi, o *minoritate națională*, o *națiune minoritară* și o *minoritate etnică* [s.n.] (numită în continuare «*minoritatea națională*» [s.n.]) desemnează orice grup de cetățeni ai Republicii Muntenegro [...] care este numeric mai redus decât restul populației predominante, care constituie o parte a națiuni unui alt stat apropiat, care are caracteristici comune de ordin etnic, religios, lingvistic, diferite de cele ale restului populației, care este motivată de dorința de a-și menține și exprima identitatea națională, etnică, lingvistică și religioasă și care are legături istorice în cadrul Republicii”¹⁸. Această definiție este, pe cât de generală, pe atât de restrictivă. Este vizibil faptul că, în virtutea textului de mai sus, oricărui grup i se poate refuza statutul de „minoritate națională” și, evident, drepturile și libertățile aferente, pe motiv că nu îndeplinește cumulativ condițiile prevăzute de lege. De reținut că *națiunea* apare strict de legată de o bază etnică și de o organizare statală: o națiune este (1) un grup etnic (2) „predominant” (numeric, dar și ca influență) într-un stat. Lipsa unuia sau a altuia din cele două elemente lasă grupul în stadiul de populație (în cazul absenței etnicității) sau de etnie (în cazul absenței „predominanței într-un stat”). Acestea fiind zise, putem înțelege într-un fel frecvența alăturare „național și etnic” – *naționalul* fiind mai mult decât *eticul* – dar și folosirea unei sintagme unice, „minoritatea națională” – în fond, *naționale* sau doar *etnice*, diversele grupuri sunt „naționalmente” minoritare în Muntenegro¹⁹. „Membrii minorităților naționale” (formulă folosită adesea în legislație, întrucât se vorbește despre „drepturile individuale și colective ale minorităților naționale”) au un dublu statut: ei sunt, în același timp, cetățeni muntenegreni și membri ai unei alte națiuni.

Întrebarea care apare firesc este: pe ce se întemeiază tânărul stat muntenegrean? Pe ansamblul cetățenilor săi, ca națiune civică, sau pe o națiune așa cum a fost descrisă mai sus, ca „grup etnic predominant”?

4.2. Despre etnia muntenegreană

Pentru a putea vorbi în continuare despre etnia și națiunea muntenegreană este necesar nu doar să cunoaștem structura etnică actuală a populației Muntenegrului, ci și evoluția acesteia în ultimul secol.

%

Etnie \ An	An								
	1909	1921*	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003**
<i>Sârbi</i>	95	91,35	1,78	3,3	2,99	7,46	3,32	9,34	30,01
<i>Albanezi</i>	cca 5	8,45	5,15	5,58	5,47	6,74	6,46	6,57	7,09
<i>Muntenegreni</i>	–	–	90,67	86,62	81,37	67,15	68,54	61,86	40,64
<i>Croați</i>	–	–	1,8	2,34	2,26	1,74	1,81	1,02	1,05
<i>Iugoslavi</i>	–	–	–	1,53	0,33	2,07	5,67	4,25	–
<i>Musulmani</i>	–	–	–	–	6,5	13,26	13,36	14,57	4,27
<i>Bosniaci</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	9,41

Tabel I: Evoluția structurii etnice a populației Muntenegrului²⁰

* În 1921, Muntenegrul era parte a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Datele privesc numai o parte din teritoriul Muntenegrului (6 ținuturi din sud, cu un total de cca. 200.000 de locuitori față de cca. 318.000 în 1909 și cca. 360.000 în 1931. În ținuturile din nord, considerate atunci parte a Serbiei, populația sârbă avea ponderi foarte mari (98-99%).

** În 2004, datele recensământului din 2003 au fost revizuite, eliminându-se din evidență persoanele care nu locuiesc efectiv în Muntenegru (în special, albanezi și bosniaci). Astfel populația totală a scăzut de la cca. 673.000 la cca. 620.000. În ceea ce privește structura etnică nu s-au înregistrat modificări majore: o ușoară creștere a ponderii muntenegrenilor și a sârbilor (3%, respectiv 1%) însoțită de o ușoară scădere a ponderii musulmanilor, a bosniacilor și a albanezilor (0,3%, 1,6%, respectiv 2%) și de înregistrarea, pentru prima dată, a minorității rome (0,42).

La o primă privire, datele din tabelul de mai sus sunt năucitoare. Cum este posibil ca, în mai puțin de un secol, într-un teritoriu restrâns, cu o populație redusă, să se producă o astfel de explozie etnică? Cum este posibil să apară peste noapte un grup etnic de peste 340.000 de indivizi, iar un altul să scadă de la peste 300.000 la mai puțin de 7.000? Datele aparent seci rezultate din referendumuri conțin cumva răspunsul. Trebuie observat, în primul rând, că, numărul albanezilor variind foarte ușor, după cel de al doilea

Război Mondial toate etniile noi apar în dauna uneia singure, a sârbilor, iar în final, când ponderile lor scad dramatic, singura care crește semnificativ este cea a acestora din urmă.

Pe lângă referendumurile incluse în tabel, care au drept (pretins) criteriu de stabilire a apartenenței etnice limba maternă, a mai avut loc un altul, în anul 1931, care a urmărit, în paralel, și apartenența religioasă. Rezultatele acestuia dau o idee despre modul în care mai târziu a fost „deserbizată” și eterogenizată populația muntenegreană: numărul musulmanilor este de peste trei ori mai mare decât cel al vorbitorilor de limbă albaneză. În 1931, pe teritoriul fostului și viitorului stat Muntenegru existau 5% albanezi și aproape 17% musulmani²¹; diferența de cca. 12% nu poate fi explicată decât prin existența unui număr mare de etnici sârbi de religie musulmană. Mai târziu, în vremea Iugoslaviei titoiste, aceștia vor fi desprinși din masa sârbilor și prezentați ca etnie distinctă, cu o pondere apropiată de cea din 1931. După destrămarea Iugoslaviei, ei vor apărea despărțiți în două grupuri, *musulmani* și *bosniaci*, dar însumând procecentele fiecăruia dintre ele vom vedea că ponderea musulmanilor rămâne aproximativ aceeași.

În ceea ce privește dilema „sârbi sau muntenegreni?” se pare că lucrurile sunt clare. Marea majoritate a istoricilor nu au nici o îndoială că „muntenegrenii sunt etnici sârbi și nu există o etnicitate muntenegreană”, argumentele aduse constând în documente (foarte frecvent citat este „Codul Muntenegrului”, din 1855, al principelui Danilo Petrovič Njegos), vechi manuale de istorie și geografie, aserțiuni ale unor personaje istorice muntenegrene etc. Argumentele imbatabile țin însă de limbă (diferențele dintre dialectul iekavian și cel ekavian sunt minore) și de sentimentul multora dintre cei care au fost etichetați drept etnici muntenegreni.

Muntenegrul este exemplul cel mai bun pentru modul în care a fost concepută și aplicată ingineria etnică a lui Tito. Chiar dacă în alte locuri s-au folosit metode mai sofisticate decât banala schimbare de nume (vezi numai cazul bosniac, cu transformarea religiei în etnicitate), în Muntenegru, procesul este mai ușor observabil datorită relativei omogenității etnice și religioase inițiale.

În 1945, când Tito a început să își pună în aplicare planul de construire a „unei Iugoslavii puternice cu o Serbie slabă”²², el a speculat toate elementele de care s-ar fi putut folosi pentru a-i izola pe sârbi. În Muntenegru, el a găsit frustrările acumulate în cele mai bine de două decenii (la vremea respectivă) de ocupație, excepționalismul și independentismul tradițional al populației din regiune și unele curente ideologice separatiste, apărute în perioada interbelică și încurajate deopotrivă de fasciști și de comuniști²³. Într-un astfel de context, Tito și-a permis să declare că „Muntenegrenii sunt altfel de sârbi decât ceilalți”²⁴ și să „schimbe” peste

noapte apăretenența etnică a peste 300.000 de oameni. Ulterior, a început diminuarea treptată a grupului majoritar și crearea unui mozaic etnic.

Bineînțeles, aceste manevre nu au putut schimba – oricum nu în mod decisiv – elementul obiectiv al comunității sârbe din Muntenegru, dar au avut consecințe majore asupra elementului subiectiv, asupra conștiinței comune de sine, a sentimentului național și a dorinței de conviețuire. Or, după cum spunea Wajker Connor, „națiunea este un grup etnic care se autodiferențiază... Viziunea proprie a unui grup despre el însuși, mai curând decât caracteristicile «tangibile» constituie esența în stabilirea existenței sau neexistenței unei națiuni”²⁵. Astfel, ceea ce în urmă cu un secol era cvasi-unanim acceptat²⁶ – un stat muntegrec independent – chiar în condițiile în care tendința generală era spre crearea de state naționale după principiul „unul și numai unul” – este astăzi discutabil. Între timp, „conștiința sârbo-muntegrecă” a avut mult de suferit.

Astăzi, după cum se vede în tabelul de mai sus, numai 40% din cetățenii Republicii Muntenegru se consideră muntegreci (probabil în virtutea inerției și/sau din dorința de a se delimita de Serbia), numai 30%, sârbi (față de peste 90% în urmă cu 70 de ani). Întrucât acestora li se adăugă 30% minorități, s-ar părea că avem de-a face cu o populație foarte divizată. De fapt, părerile converg spre a considera că singura minoritate lingvistică este reprezentată de albanezi (circa 5%), iar singura minoritate religioasă numeroasă este reprezentată de musulmani (albanezi și „sârbi islamizați”, numiți fie bosniaci, fie „musulmani”, în total circa 20%). Ceea ce face dificil consensul este nu atât diferența, cât „sentimentul diferenței”. Faptul că cele 6 (7 dacă adăugăm și rromii incluși în statistici în 2004) etnii înregistrate la ultimul recensământ sunt reductibile, în fapt, la două comunități etno-lingvistice și la două mari comunități religioase (cea de a treia, reprezentată de catolicii croați are o pondere de circa 1%) contează prea puțin atâta vreme cât fiecare din cele șase va fi dominată de un (cel mai probabil, indus) sentiment de alteritate.

Degeaba se vorbește, în preambulul constituției muntegreci, despre „dreptul istoric al poporului muntegrec de a avea propriul stat, câștigat printr-o luptă seculară pentru libertate” dacă astăzi oamenii nu își mai asumă trecutul comun și nu mai sunt uniți de voința de a trăi împreună²⁷ – caz în care, „dreptul istoric” rămâne un sec „trebuie să fie pentru că a mai fost odată” lipsit de valoare – sau dacă o parte din populație încearcă să confişte statul și să îl transforme într-un instrument de luptă împotriva celorlalți.

Care a fost mobilul și care a fost temeiul proclamării independenței Muntenegrului? Unii spun că e vorba de o operațiune pragmatică menită să îndepărteze țara de „rău famata” Serbie și să evite solidaritatea la plata unor ponoase pentru care mica republică din sud nu are nici o vină. Alții văd o abilă manevră geopolitică a marilor puteri pentru izolarea Serbiei prin

îngrădirea accesului să la Marea Adriatică. Chiar dacă li se acceptă justetea, astfel de explicații sunt insuficiente. Hotărâtă sau nu mai demult în sferele politice înalte, independența avea, totuși, neapărat nevoie de o fundamentare populară. S-a ales calea referendumului.

4.3. O națiune plebiscitară?

În ultimii cincisprezece ani, în Muntenegru s-a apelat de două ori la referendum pentru a se hotărî viitorul țării. Aparent, este soluția cea mai potrivită pentru luarea unor decizii majore cum ar fi proclamarea independenței. Ce poate fi mai presus decât *vox populi*? Această impresie este generată de – vai, drama democrației – faptul că nu putem imagina un sistem „mai bun” de luare a deciziei. În fapt, în astfel de cazuri „excepționale”, democrația își dezvăluie mai clar slăbiciunile decât în practica cotidiană. Nu cred că cineva mai poate ignora astăzi faptul că democrația, în general, creează clivaje, împarte societatea în grupuri situate pe poziții adverse și, nu de puține ori, se pare că atitudinile opuse, existente oricum în stare latentă, ies la iveală, sunt accentuate și devin ireconciliabile prin chiar exercițiul democratic. Să ne amintim numai că, după ultimele alegeri din 2004, atât în România, cât și în Statele Unite s-a vorbit de o rupere în două a societății („două Români”, respectiv „două Americi”), chiar dacă divergențele aveau ca obiect persoane și, doar indirect, instituții. Este de așteptat deci ca, atunci când în discuție se află însăși (in)existența statului, tensiunile să atingă cote impresionante. În astfel de cazuri, celebra regulă democratică „minoritatea se supune majorității” sună cinic. Cum poate fi silit un grup uman să accepte o organizare politică pe care nu o dorește pentru simplul fapt că aceasta este dorită de un grup mai numeros? De ce se pornește de la premisa că cele două grupuri – cel mai numeros, zis majoritar, și cel mai puțin numeros, zis minoritar – sunt părți ale aceluiași întreg? Altfel spus, care sunt criteriile după care este delimitată comunitatea chemată să își exprime voința?

Astfel de întrebări par de-a dreptul stupide, pentru că ating înseși prejudecățile fondatoare ale democrației moderne. Totuși, există momente în care ele, pur și simplu, nu pot fi reprimite. Cu siguranță, i-au măcinat și pe „responsabilii europeni” de care depindea în primul rând recunoașterea independenței Muntenegrului. Cum însă mai niciodată nu este timp pentru revizitări și revizuri teoretice, s-a ales soluția unei „super-majorități” de 55%, justificată de Javier Solana astfel: „Acesta nu este un referendum despre dreptul oamenilor de a fuma într-un *pub*. Întrebarea despre independență se pune o singură dată. Trebuie să ne asigurăm că rezultatul este suficient de solid pentru a garanta stabilitatea”²⁸. Oficialul european a observat exact problema de rezolvat – stabilitatea de după proclamarea independenței –, dar nu și soluția pentru aceasta: ridicarea pragului poate, eventual, să elimine

POLITICA ÎN BALCANI
Munte negru: nașterea unei națiuni?

DA				
Municipalitate	Structura etnică	Participare	Pondere din totalul votanților	Rezultat
Bar	Munt. – 44,14; Sârbi – 24,8; Alb. – 12,0; Mus. – 6,3; Bosniaci – 2,3; Alții.	81,8	6,7	63,7
Bijelo Polje	Sârbi – 36,3; Bosniaci – 25,2; Mus. – 17,2; Munt. – 16,1; Alții.	87,4	8,3	55,7
Budva	Munt. – 45,6; Sârbi – 40,5; Mus. – 1,3; Croați – 1,1; Alții.	87,5	2,6	53,3
Cetinje	Munt. – 90,3; Sârbi – 4,6; Alții.	89,8	3,1	86,4
Danilovgrad	Munt. – 67,9; Sârbi – 25,5; Alții.	90,5	2,4	53,7
Kotor	Munt. – 46,9; Sârbi – 30,7; Croați – 7,8; Alții.	83,8	3,7	55,7
Nikšić	Munt. – 62,5; Sârbi – 26,7; Mus. – 1,0; Alții.	89,9	11,6	52,5
Plav	Bosniaci – 50,7; Alb. – 26,3; Alții.	70,6	2,6	78,9
Podgorica	Munt. – 54,9; Sârbi – 25,1; Alb. – 7,9; Mus. – 2,7; Bosniaci – 1,5; Alții.	88,2	26,6	53,7
Rozaje	Bosniaci – 81,7; Mus. – 6,1; Alb. – 4,3; Sârbi – 3,3; Munt. – 1,6; Alții.	77,6	4,1	91,3
Tivat	Sârbi – 35,1; Munt. – 29,5; Croați – 19,7; Mus. – 1,2; Alb. – 1,0; Alții.	81,7	2,2	56,4
Ulcinj	Alb. – 78,2; Munt. – 9,5; Sârbi – 5,8; Mus. – 2,6; Alții.	81,7	3,5	88,5

NU				
Municipalitate	Structură etnică	Participare	Pondere din totalul votanților	Rezultat
Andrijevca	Sârbi – 65,1; Munt. – 23,1; Alții.	89,9	0,9	72,3
Berane	Sârbi – 41,4; Munt. – 22,7; Bosniaci – 22,0; Mus. – 7,32; Alții.	84,9	5,8	52,8
Herceg Novi	Sârbi – 52,5; Munt. – 28,4; Croați – 2,45; Alții.	82,6	5,1	61,3
Kolasin	Munt. – 50,4; Sârbi – 44,6; Alții.	92,1	1,5	57,8
Mojkovac	Munt. – 54,8; Sârbi – 40,9; Alții.	90,6	1,6	56,1
Pljevlja	Sârbi – 59,5; Munt. – 21,0; Mus. – 8,4; Bosniaci – 5,5; Alții.	90,6	5,8	63,7
Plusine	Sârbi – 60,6; Munt. – 32,6; Alții.	88,9	0,7	75,7
Savnik	Sârbi – 47,6; Munt. – 46,6; Alții.	92,1	0,5	56,9
Zabljak	Sârbi – 50,2; Munt. – 42,9; Alții.	90,9	0,7	61,3

Tabelele II-III: Municipalitățile din Munte negru: structură etnică, participare și rezultate la referendumul din 21 mai 2006. (Surse: *Montenegrin Census' from 1909 to 2003* (edited by Aleksandar Rakovic) în: <http://www.njegos.org/census/index.htm>. și *21May Referendum Results by Municipality*, Republic Referendum Commission, în: http://www.njegoskij.org/menu_today).

Din tabelele de mai sus se poate observa ușor independentismul muntenegrenilor și al musulmanilor (bosniaci, „musulmani” și albanezi) și unionismul sârbilor. În 7 din cele 12 municipalități în care „Da”-ul a ieșit învingător, muntenegrenii reprezintă grupul etnic cel mai numeros, iar în 4 din cele 7 sunt majoritari. Sârbi sunt mai numeroși numai în 2 municipalități, dar și aici reprezintă doar 35-36% din populație. Restul de 3 circumscripții sunt dominate de bosniaci și albanezi. De remarcat, pentru acestea din urmă, este procentul de favorabilitate este mult peste media pe țară (79, 91, respectiv 89%). În plus, în zonele unde sunt minoritari, musulmanii au votat „Da” alături de muntenegreni, contribuind substanțial la stabilirea rezultatului

– fapt sesizabil mai ales acolo unde muntenegrenii reprezintă mai puțin de 50%. De asemenea, un rol important par să fi avut, în cel puțin două circumscripții, croații.

Cu totul altfel stau lucrurile în tabăra „Nu”-ului. În primul rând, trebuie observat că avem de-a face cu zone mult mai omogene din punct de vedere etnic. În 6 din cele 9 municipalități, sârbii și muntenegrenii sunt singurele două grupuri care depășesc 1%, reprezentând împreună între 90 și 95% din populație. Sârbii sunt mai numeroși în 7 din cele 9 (în 5 dintre ele fiind chiar majoritari), iar muntenegrenii numai în două (unde de altfel sunt și majoritari). Este evident deci că sârbii au votat în masă împotriva proclamării independenței. Mai trebuie însă remarcat că, în toate cele 9 municipalități, procentele de „Nu” sunt superioare ponderii sârbilor. Apare, natural, întrebarea: cine sunt „non-sârbii” care s-au opus separării? Putem aprecia că majoritatea acestora este formată din... muntenegreni²⁹.

Avem, așadar, două grupuri etnice, relativ apropiate ca pondere (40, respectiv 30%), care au votat diferit în ceea ce privește independența Muntenegrului. Miza fiind una foarte importantă, era de așteptat ca rezultatul final, oricare ar fi fost acesta, să stârnească discuții aprinse și să creeze impresia dominării unui grup de către celălalt. S-a întâmplat ca independentiștii să învingă, așa că unioniștii se văd acum în postura de cetățeni ai unui stat pe care nu l-au dorit. La acestea se mai adaugă și faptul că soarta țării pare să fi fost tranșată de un al treilea grup (al bosniacilor „musulmanilor” și albanezilor), mai puțin numeros, dar fără care nici unul din grupurile mari nu ar fi putut obține majoritatea. Mulți sârbi cred acum că „voturile minorităților au asigurat victoria separatiștilor la referendumul din 21 mai”³⁰. Mai direct, un cotidian kosovar de limbă albaneză scria că „albanezii și bosniacii fac Muntenegrul independent”³¹. Revine astfel în actualitate o mai veche obsesie sârbă, din vremea Iugoslaviei comuniste, aceea a „dictaturii minorităților”.

4.4. La vremuri noi, probleme vechi

Disputele inter-etnice nu s-au lăsat multă vreme așteptate. Ele au luat mai întâi forma unei dezbateri în jurul anumitor prevederi legale și constituționale: potrivit Legii referendumului, dreptul de participare a fost rezervat exclusiv cetățenilor muntenegreni rezidenți pe teritoriul republicii. Astfel, au fost excluși toți muntenegrenii cu domiciliul în Serbia (după unele estimări, circa 270.000), dar s-a permis participarea multor albanezi și bosniaci, care, deși nu mai locuiesc efectiv în Muntenegru, și-au păstrat formal reședința – nu puțini sunt cei care afirmă că aceștia din urmă au făcut diferența. Din această cauză, în cercurile unioniste au izbucnit protestele: se reproșează că, prin însăși legea de organizare a referendumului, a fost stabilit în mod deliberat un tratament discriminatoriu menit să influențeze rezultatul.

Cu toate acestea, decizia independența a fost declarată și recunoscută de comunitatea internațională.

Lucrurile însă nu s-au oprit aici. În perioada imediat următoare proclamării independenței, conflictele inter-etnice au trecut de stadiul de schimb de replici între politicieni, devenind vizibile și la nivelul populației. Independentiștii învingători nu s-au sfiit să lanseze lozinci violente împotriva sârbilor: „Spânzurați-i pe sârbi!”, „Trădători, plecați în Serbia!” etc. E adevărat, nu s-a mers mai departe, dar este deja suficient pentru a stârni panică. În regiunile din nord, mulți sârbi sunt decși să instaureze segregatia, boicotând micul comerț al bosniacilor și al albanezilor, iar alții intenționează chiar să își vândă bunurile imobile și să emigreze în Serbia³², o Serbie în care, în ciuda stoicismului cu care autoritățile au acceptat separația, „o anumită parte a presei” lansează sistematic tirade ante-muntenegrene³³.

Ca și când nu ar fi fost suficient, în ultima vreme se poate sesiza o răcire a relațiilor dintre Partidul Social Democrat, aflat la putere, și partidele etnice ale albanezilor și bosniacilor. Dacă până acum partidul lui Djukanovic a reușit să își țină aproape formațiunile politice ale minorităților musulmane – fapt mai vizibil ca oricând la referendum – recent acestea s-au decis să joace pe cont propriu la alegerile din septembrie – în special din cauza respingerea de către Curtea Constituțională a Legii pentru Drepturile Minorităților, care ar fi asigurat partidelor etnice un număr fix de locuri în parlament – și să facă tot posibilul pentru a câștiga cât mai multă influență în Parlamentul de la Podgorița, mai ales că acesta va avea sarcina de a adopta o nouă constituție. La rândul său, Partidul Popular Sârb încearcă să coalizeze toate micile partide pro-sârbe, chemând la constituirea unei liste unice a sârbilor³⁴. Constatăm, așadar, că, după aproape 15 ani de dominație a partidelor civice, politica muntenegreană tinde să se etnicizeze.

Noul stat se află actualmente într-o situație extrem de dificilă, fiind practic lipsit de un sprijin solid din partea propriei populații și confruntându-se deja cu tendințe centrifuge. A fost creat prin voința unei majorități destul de firave, formate din muntenegreni, considerați singurii naționali ai statului dar a căror deosebire etnică față de sârbi este cel puțin discutabilă, și din musulmani de etnii diferite, considerați naționali ai altor state. Aceștia din urmă păstrează față de noua entitate politică, a cărei creare au susținut-o inițial, aceeași atitudine contestatară pe care au avut-o față de cea veche, la a cărei dizolvare au contribuit. Grupul sârb s-a văzut obligat să își asume statutul minoritar, care, anterior, deși consacrat juridic, fusese într-un fel atenuat de faptul că sârbii erau majoritari la nivelul uniunii.

În aceste condiții consensul pare foarte greu de realizat. Mișcările minoritare centrifuge există deja și rămâne de văzut dacă el vor acționa individual sau concertat. Nu ar fi exclus ca, pe viitor, să aibă loc o redesenare a „alianței inter-etnice majoritare”, care să amenințe existența statului. Este,

totuși, prea puțin probabil, date fiind relațiile de până acum dintre sârbi și musulmani, la a căror tensionare a contribuit, dacă mai era nevoie, și atitudinea independentistă a acestora din urmă. În sfârșit, există posibilitatea unei schimbări de atitudine chiar în rândul „majorității” muntenege.

Mulți s-au grăbit să salute accederea Muntenegrului la independență pe cale pașnică și să constate sfârșitul dezmembrării Iugoslaviei. Faptul că în altă epocă, în alte condiții și (încă?) cu o altă intensitate, Muntenegrul repetă istoria celorlalte state ex-iugoslave ar trebui să dea de gândit. Se demonstrează că, indiferent de mijloace, orice schimbare de statu-quo în această regiune este însoțită, dacă nu de certitudinea, cel puțin de riscul unor conflicte etnice. Principiul naționalist „unul și numai unul” este imposibil de pus în practică. De asemenea, convertirea „mélange-ului etnic” în națiune civică rămâne o simplă iluzie atâta timp cât, pentru diversele grupuri, diferențele de orice fel și resentimentele pun în umbră interesul comun din acest moment. Ar fi naiv să credem că s-ar putea rezolva peste noapte o problemă născută acum aproape două secole și care de atunci a fost potențată permanent prin diverse inginerii etnico-geografice.

Istoria recentă a revelat falimentul soluțiilor de ordin instituțional: nu crearea de noi state sau provincii autonome, nu redesenările de frontiere și nici măcar misiunile marilor puteri nu vor liniști spiritele. Toate acestea pot fi cel mult paliative. Adevăratele soluții țin mai curând de o schimbare a mentalităților, de o „dezetnicizare a spiritelor”. Cine, când și cum va fi capabil să facă acest lucru? Este încă imposibil de răspuns. Deocamdată însă, toți cei care joacă un rol în regiune ar trebui să învețe să acționeze cu prudență pentru a evita o nouă izbucnire de proporții.

Note

¹ Filip van Laenen, *The European Union and Montenegro*, în: <http://www.brusselsjournal.com/node/1077>, 20.05.2006.

² Încă din 1998, ex-președintele (actualul prim-ministru) muntenegean Milo Djukanović a demarat o politică de distanțare față de Serbia, jucând cartea democratizării și a sporirii autonomiei. În 2000, Muntenegrul a renunțat la moneda iugoslavă (dinarul) pentru a adopta marca germană și apoi, din 2002, euro. Pasul decisiv a fost făcut în 2002, când cele două republici federale au semnat, sub auspiciile Uniunii Europene, un acord de transformare a Republicii Federale Iugoslavia într-o „uniune suplă” (cerută de președintele muntenegean încă din 1999), numită simplă Serbia și Muntenegrul. Carta Constituțională (2003) a statului nou creat acorda celor două entități o largă autonomie internă și, deși stabilea că Serbia și Muntenegrul vor constitui o singură persoană de drept internațional, le lăsa posibilitatea de a deveni membre ale organizațiilor regionale și globale care nu impun personalitatea juridică internațională drept condiție pentru aderare (art. 14); de asemenea, Serbia și Muntenegrul puteau stabili relații (puteau chiar înființa reprezentanțe diplomatice) cu alte state și organizații și puteau încheia tratate internaționale, cu condiția de a nu împieta asupra competențelor uniunii și asupra intereselor celui alt stat membru (art. 15). Astfel de prevederi au existat și în constituția federală iugoslavă din 1992, dar au rămas fără nici o aplicare. Poate cea mai importantă prevedere a Cartei este aceea că „după scurgerea unui termen de 3

ani, statele membre vor avea dreptul de a iniția proceduri pentru o schimbare de statut sau pentru părăsirea uniunii Serbia și Muntegru”, cu precizările că părăsirea nu poate avea loc decât în urma unui referendum și că în cazul plecării Muntegrului, Serbia va fi de drept succesorul uniunii (art. 60). Acestea fiind zise, este evident că uniunea Serbia și Muntegru a fost concepută ca o construcție etatică provizorie, menită doar să pregătească terenul pentru o separație totală și definitivă; importanța sa este una mai curând... didactică: profesorii de relații internaționale sau de drept internațional public nu vor mai fi obligați să apeleze la exemple îndepărtate istoric pentru a ilustra destul de vaga noțiune de uniune de state.

³ Premierul kosovar, Agim Ceku, și cel al Republicii Srpska, Milorad Dodik, au cerut la rândul lor „comunității internaționale” referendumuri pentru independență, dar, simțind ostilitatea UE și a SUA față de astfel de propuneri, s-au văzut obligați să bată în retragere.

⁴ Sesizăm o contradicție: este evident, încă de la începutul anilor ‘90, că transformarea fostelor republici iugoslave în state independente nu a rezolvat – ba chiar a complicat – problemele etnice din regiune. Numeroasele conflicte reprezintă o probă imbatabilă în acest sens. Referindu-ne strict la momentul actual, constatăm că, temându-se de posibile izbucniri violente în interiorul statelor ex-iugoslave, Occidentul recunoaște eșecul politicii sale în Balcani, dar, totodată, o continuă acceptând independența Muntegrului, pentru care nimeni și nimic nu garantează că nu va avea aceeași soartă ca și vecinii săi.

⁵ Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism*, trad. Robert Adam, București, Ed. Antet, 1997, p. 9, 71.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Idem, „Mitul națiunii și mitul claselor”, în: *Polis. Revistă de științe politice*, nr. 2/1994, p.29.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Pentru o prezentare dataliată diverselor clasificări vezi: Alina Mungiu-Pippidi, „Naționalismul, politica etnică și național-comunismul”, în: Alina Mungiu-Pippidi (coord.), *Doctrine politice-concepte universale și realități românești*, Ed. Polirom, Societatea Academică din România, Iași, 1998, pp. 114-116.

¹⁰ x x x, *Montenegro in Yugoslavia, 1918-1992*, în <http://www.montenet.com>.

¹¹ Pentru mai multe informații despre istoria Muntegrului vezi articolele *Montenegro, Serbia și Montenegro și Yugoslavia*, în *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, <http://www.wikipedia.org>, *Serbie, Monténégro și Serbie-Monténégro. Communauté des États de Serbie-et-Monténégro* din <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/>, precum și site-urile specializate <http://www.montenet.org> și <http://www.montenegro.org>.

¹² Vezi cele șase elemente definitorii ale etnicității enunțate de A. Smith și J. Hutchinson: numele comun, mitul originii comune, memoria istorică, elementele de cultură comună (religie, limbă, obiceiuri etc.), legătura (fizică sau doar simbolică) cu un teritoriu și sentimentul de solidaritate (apud Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, pp. 110-111). De asemenea, definiția dată de *Dicționarul Oxford* etnicității: „singura definiție generală a etnicității este că aceasta presupune conștiința comună a originii și tradițiilor împărtășite” (Geraldine Skinner, „Etnicitate”, în: Iain McLean, *Oxford – Dicționar de politică*, trad. Leonard Gavriliu, Ed. Univers enciclopedic, București, 2001, p. 170).

¹³ Vezi definiția dată de Anthony Giddens națiunii: *o colectivitate în cadrul unui teritoriu clar demarcat, care este subiectul unei administrații unitare, monitorizată de aparatul intern al statului și al altor state*” (apud Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, p. 111) și condițiile lui E.J. Hobsbawm pentru recunoașterea statutului de națiune: populație numeroasă, *asociere istorică cu un stat actual sau cu o tradiție statală*, existența unei elite culturale cu tradiție și... capacitatea de a cuceri (E.J.Hobsbawm, *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent – program, mit, realitate*, trad. Diana Stanciu, Ed. ARC, Chișinău, 1997, p. 41).

¹⁴ Vezi factorii care, în opinia lui Richard Child Hill, legitimează fiecare dintre cele două tipuri de națiuni. Pentru națiunea civică aceștia ar fi: legile, alegerea, atașamentul rațional, unitatea prin consimțământ, pluralismul democratic, iar pentru națiunea etnică: rădăcinile

comune (sângele comun), moștenirile, atașamentul emoțional, unitatea prin statut, regula majorității etnice, fraternitatea (apud Gabriel Andreescu, *Națiuni și minorități*, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 54).

¹⁵ *Montenegrin Census' from 1909 to 2003* (edited by Aleksandar Rakovic) în: <http://www.njegos.org/census/index.htm>.

¹⁶ Vezi Claudio Bolzman, Manuel Boucher, „În Europa, câte țări, atâtea modele” și Albrecht Kieser, „Dreptul sângelui, condiție pentru Germania” (trad. Andreea Pop), în *Le Monde diplomatique*, ediția română, iunie 2006, anul I, nr. 3, pp. 15-17.

¹⁷ Cf. *Constitution of the Republic of Montenegro*, în <http://www.vlada.cg.yu/eng/biblioteka.php>

¹⁸ *Loi sur l'exercice des droits et libertés des minorités nationales et ethniques au Monténégro*, în <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/serbie-montenegro>.

¹⁹ Exemplul cel mai elocvent pentru această discriminare la recunoaștere îl reprezintă legea sârbă din 1996 care, pe fondul unei constituții (din 1992) aparent generoase – dar care la fiecare prevedere privind minoritățile avea adăugată o sintagmă de genul „conform legii” – introducea o ierarhizare în patru trepte a minorităților: *naționalități* (albanezii în Kosovo, ungurii, românii ș.a. în Voivodina), care, teoretic, se bucurau de aceleași drepturi ca și sârbii, *noi minorități* (croații, bosniacii, macedonenii), al căror statut a fost lăsat – se pare că în mod deliberat – nereglementat, *etnii* (țigarii, evreii, vlahii), cu drepturi mai reduse decât cele ale naționalităților, și *iugoslavi* (rezultați din căsătorii mixte), recunoscuți doar generic ca minorități, în fapt, asimilați sârbilor (<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/serbie-montenegro>).

²⁰ Datele sunt preluate după *Montenegrin Census' from 1909 to 2003* (edited by Aleksandar Rakovic), în: <http://www.njegos.org/census/index.htm> și *Demographic History of Montenegro*, în: http://en.wikipedia.org/wiki/Demographic_History_of_Montenegro.

²¹ Vezi site-urile indicate la nota 20.

²² Vezi *Serbie et Monténégro. Données historiques*, în <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/serbie-montenegro>.

²³ Situația particulară a populației Muntenegrului a generat două tipuri de naționalism: unul sârb – la rândul său cu două variante, una unionistă și o alta excepționalist-separatistă – și un altul anti-sârb. Astfel separatismul a îmbrăcat de-a lungul timpului două forme ce pot fi redat prin două sloganuri: „suntem cei mai buni dintre sârbi!” și „nu suntem sârbi!”. Prima a stat la baza statului muntenegrean dinainte de 1916. Cea de a doua s-a afirmat în perioada interbelică, în special prin scrierile lui Savic Markovic Stedimlja. Avându-l ca principal model pe ideologul naționalist croat Ivo Pilar, Stedimlja a publicat o serie de scrieri (printre care *Fundamentele naționalismului muntenegrean*, 1937) în care, reinterpretând istoria, încerca să demonstreze că muntenegrenii sunt descendenți ai „croaților roșii”, aparțin cultural lumii occidentale și au fost forțați să accepte numele de sârbi. Deși de sorginte fascistă teza sa a găsit un punct de sprijin și în internaționalismul socialist (Slavenko Terzic, *Ideological Roots of Montenegrin Nation and Montenegrin Separatism*, și *Savic Markovic Stedimlja – Ideologist of „Red Croatia”* în <http://www.njegos.org/articles>). Un astfel de naționalism anti-sârb și pro-occidental a înflorit în ultimii ani, ca urmare a campaniei propagandistice care a acompaniat politica americană de transformare a Muntenegrului într-un „model pentru Balcani” (vezi Alex N. Dajkovic, „A «Model» for the Balkans. Montenegro surrenders independence to USAID control”, în *Z Magazine*, January 2001, pp. 25-29 <http://www.zmag.org/ZMag/jan01dajkovic.htm>).

²⁴ Cf. Slavenko Terzic, *op. cit.*

²⁵ Apud Alina Mungiu-Pippidi, *op. cit.*, p. 111.

²⁶ Vezi *Foreigners on the return of Montenegrin Sovereignty* în <http://www.montenegro.org>.

²⁷ Situația poate fi înțeleasă apelând la cunoscuta teză a lui Ernest Renan. În viziunea acestuia, națiunea – deși este o creație pur voluntară – este imposibilă în absența unei conștiințe a trecutului comun: „O națiune este o mare solidaritate, constituită de sentimentul

sacrificiilor trecute și de cele pe care membrii săi sunt dispuși să le facă în continuare. Ea presupune un trecut; se rezumă totuși, în prezent, la un fapt tangibil: consimțământul, dorința clar exprimată de a continua conviețuirea.”(*Qu'est-ce qu'une nation?* par Ernest Renan, Conférence faite en Sorbonne, le 11 mars 1882, în <http://www.nationalismproject.org>).

²⁸ Apud Filip van Laenen, *op. cit.*

²⁹ Această concluzie devine mai clară dacă se cercetează cifrele absolute, pe care din motive de spațiu, nu le-am prezentat aici. Ne vom limita doar să schițăm argumentele: (i) numărul celor de la categoria „Alții” este prea mic pentru acoperi diferențele; (ii) avem cazurile a patru municipalități (Danilovgrad, Niksic, Kolasin și Mojlovac) în care, ținând seama de procentul de participare, diferența dintre numărul muntenegrenilor și numărul voturilor „Da” nu poate fi explicată decât prin votul negativ a unei părți a muntenegrenilor.

³⁰ Cf. Bojana Stanisic, „Monténégro: vendre et partir”, trad. Thomas Claus, *BIRN*, 23 iunie 2006, în <http://www.birn.eu.com/> și <http://balkans.courriers.info/article>.

³¹ Cf. *Montenegrin Independence Referendum, 2006* în <http://www.wikipedia.org>.

³² Pentru detalii, vezi Bojana Stanisic, *op. cit.*

³³ Vezi Andrej Nikolaidis, *Serbie: les vieux poncifs de la haine surgissent contre le Monténégro*, trad. Jasna Andjelic, *Monitor*, Belgrad, 16 iunie 2006, în <http://balkans.courriers.info/article>.

³⁴ Cf. Sejo Sadikovic, „Ethnic Parties Go for Broke in Montenegro Poll”, în *BIRN*, 28 iulie 2006 (http://www.birn.eu.com/insight_45_1_eng.php).

Résumé

Monténégro : la naissance d'une nation?. *En 2006, après 88 années, le Monténégro a regagné son indépendance, à la suite d'un référendum très disputé et discuté. Bien les choses se soient passées différemment, le nouveau état garde les traits communs des pays ex-yougoslaves, étant, tout comme ceux-ci, prédisposé à des tensions ethniques.*

Utilizarea variabilei lui Bernoulli în sondajul statistic – Program aplicativ

Nicolae VASILESCU

Introducere

Sondajele statistice sunt folosite pe scară largă în investigarea fenomenelor social-economice. Aria domeniilor de activitate în care sunt întâlnite este foarte vastă. De pildă, sondajul statistic aleator dă rezultate foarte bune în studiul calității producției, în controlul și dirijarea proceselor industriale, în studiile de opinie (sociologice, electorale, etc.), în cercetările de marketing, în studiile medico-sanitare, în cercetările demografice și în multe alte domenii.

În utilizarea metodologiei de prelucrare și analiză a datelor, specifică sondajelor statistice, beneficiem astăzi de facilitățile deosebit de importante oferite de mijloacele puse la dispoziție de informatica modernă. În acest sens, remarcăm faptul că versiunile evaluate ale mediilor de programare (**Visual Basic, Delphi, Visual C++, Visual Java**, etc.) au ușurat într-o măsură considerabilă realizarea unor programe aplicative deosebit de complexe.

În cuprinsul acestei lucrări va fi prezentat, într-o formă succintă, un program aplicativ original, realizat în **Visual Basic 6.0**, care oferă posibilitatea determinării indicatorilor specifici variabilei aleatoare a lui Bernoulli, precum și a utilizării acestora în sondajul statistic; în finalul său, programul pune la dispoziția utilizatorului, într-o formă inedită, rezultatele obținute în urma prelucrării datelor de intrare, care vizează: media eșantionului, dispersia, abaterea standard, eroarea limită admisă, intervalul de confidență, marja de eroare – exprimată în procente și probabilitatea cu care se garantează precizia estimării.

Dat fiind spațiul limitat al acestui articol, vor fi prezentate în continuare doar unele elemente de detaliu care vizează, în principal, obiectivele, modul de funcționare și utilitatea programului.

Probleme metodologice specifice

În practica statistică de investigare a fenomenelor socio-economice, printre variabilele supuse studiului se întâlnesc foarte frecvent și variabile ale căror variante de răspuns sunt alternative, de forma “DA” sau “NU”. Acest tip de variabile este asimilat variabilei lui Bernoulli, care are la bază principiul urnei cu două stări (bile albe și bile negre).

Indicatorii specifici variabilei aleatoare a lui Bernoulli, frecvent folosiți în practică, sunt:

- media;
- dispersia;
- abaterea standard, cunoscută și sub numele de abatere medie pătratică.

Pentru calculul acestor indicatori s-au adoptat o serie de convenționalisme.

Astfel :

Ø variantei de răspuns “DA”, simbolizată cu “ x_1 ”, i se atribuie valoarea “1”; frecvența absolută corespunzătoare este “ f_1 ”, iar cea relativă este notată cu “ p ” ;

Ø variantei de răspuns „NU”, simbolizată cu „ x_2 ”, i se atribuie valoarea 0 (zero); frecvența absolută este „ f_2 ”, și cea relativă este „ q ”.

Fiind numai două variante de răspuns, înseamnă că :

$$\sum f_i = f_1 + f_2 ; p + q = 1, \text{ știind că } p = \frac{f_1}{\sum f_i} \text{ și } q = \frac{f_2}{\sum f_i}$$

În calculul mediei și dispersiei se folosește ca model media aritmetică ponderată, iar în calculul abaterii standard – media pătratică.

Calculul mediei

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i f_i}{\sum f_i} = \frac{x_1 f_1 + x_2 f_2}{f_1 + f_2} = x_1 \frac{f_1}{\sum f_i} + x_2 \frac{f_2}{\sum f_i} = 1 * p + 0 * q = p$$

Calculul dispersiei

$$\begin{aligned}\sigma^2 &= \frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 f_i}{\sum f_i} = \frac{(x_1 - \bar{x})^2 f_1 + (x_2 - \bar{x})^2 f_2}{f_1 + f_2} = \\ &= (x_1 - \bar{x})^2 \frac{f_1}{\sum f_i} + (x_2 - \bar{x})^2 \frac{f_2}{\sum f_i} = (1-p)^2 p + (0-p)^2 q = \\ &= q^2 p + p^2 q = pq(p+q) = pq\end{aligned}$$

Calculul abaterii standard

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{pq} = \sqrt{p(1-p)}$$

Indicatorii specifici sondajului statistic aleator nerepetat, utilizați în cadrul programului prezentat în cuprinsul acestui articol, sunt:

- *media eșantionului:*

$$\bar{x}_s = p$$

- *eroarea medie de reprezentativitate :*

$$\mu_s = \sqrt{\frac{\sigma_s^2}{n} \left(1 - \frac{n}{N}\right)}$$

în care :

n = volumul eșantionului ;

N = volumul bazei de selecție.

- *eroarea limită admisă:*

$$\pm \Delta_x = \pm t * \mu_s$$

în care :

$$t = \text{argumentul funcției de repartiție } \Phi(t) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-t}^t e^{-\frac{t^2}{2}} dt$$

- *intervalul de confidență:*

$$(\bar{x}_s - \Delta_x) \leq \text{Med. estim.} \leq (\bar{x}_s + \Delta_x)$$

- *marja de eroare – în procente:*

$$\text{Mer} = \pm \frac{\Delta_x}{\bar{x}_s} 100$$

- *probabilitatea cu care se garantează precizia rezultatelor sondajului (valoare implicită) :*

$$\Phi(t) = 0.95 \text{ pentru care } t = \pm 1.96.$$

Observație :

Pentru determinarea mediei, dispersiei, abaterii standard, erorii limită și intervalului de confidență s-a folosit – în premieră – și calculul grafic.

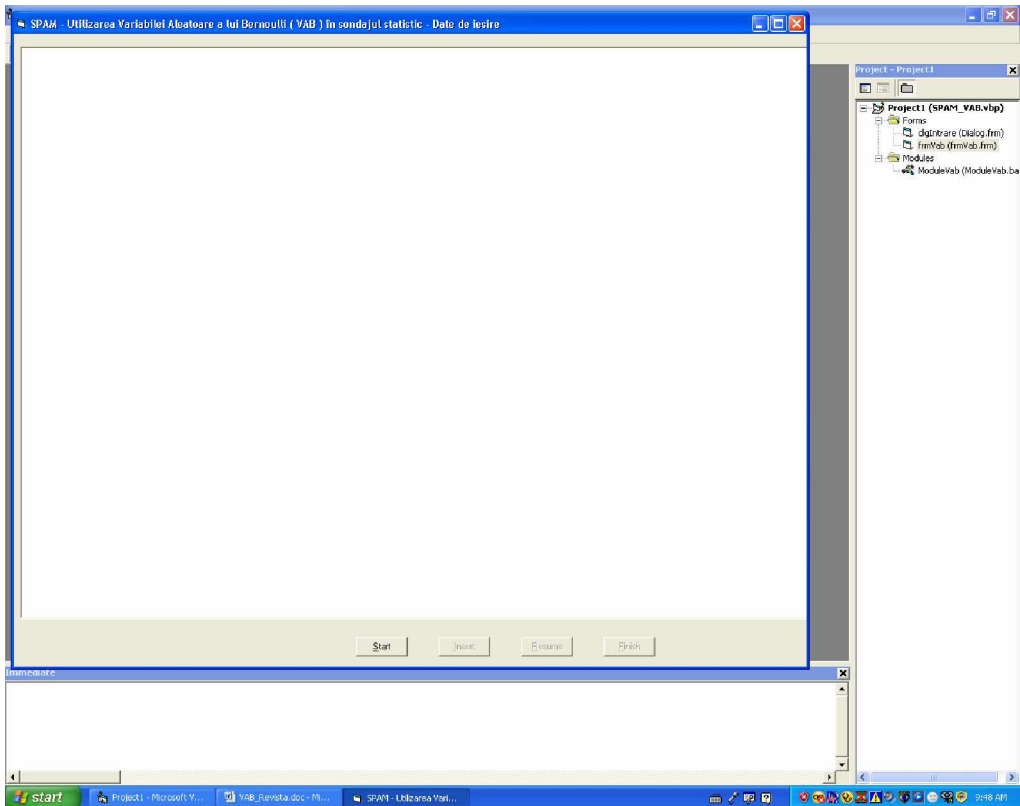
Componentele programului și modul de funcționare

Secvențele prezentate în cuprinsul acestei lucrări, fac parte dintr-un proiect mult mai amplu, denumit generic SPAM (Statistică – Programe Aplicative Multifuncționale).

În principal, programul cuprinde trei componente :

- § interfața pentru datele de intrare ;
- § modulele de cod ;
- § interfața pentru datele de ieșire.

La pornire, programul afișează fereastra prezentată în figura 1.

Fig.1 Fereastra de **Start** .

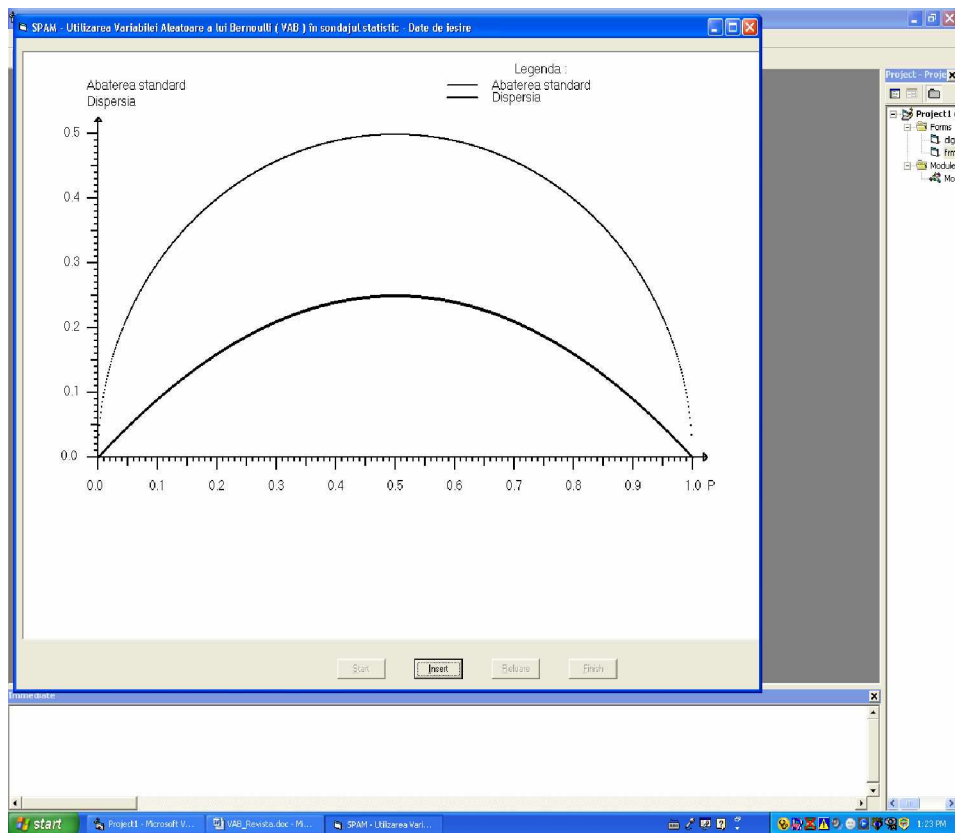
Se poate observa că operațiunile pe care urmează să le execute utilizatorul acestui program sunt ordonate prin activarea și dezactivarea celor patru butoane de comandă, situate în partea de jos a ferestrei din figura 1:

Start, Insert, Resume și Finish. Aceste butoane devin disponibile pe măsură ce se execută fiecare operațiune.

Modulele de cod asigură realizarea următoarelor obiective :

1. Crearea și afișarea diagramei pentru calculul grafic al valorilor teoretice ale dispersiei și abaterii standard, diagramă folosită ulterior ca suport pentru determinarea și utilizarea acestor indicatori în cadrul sondajului. Această diagramă este afișată prin acționarea butonului de comandă **Start** (primul și singurul buton activ din cele patru).

Rezultatul este prezentat în figura 2.

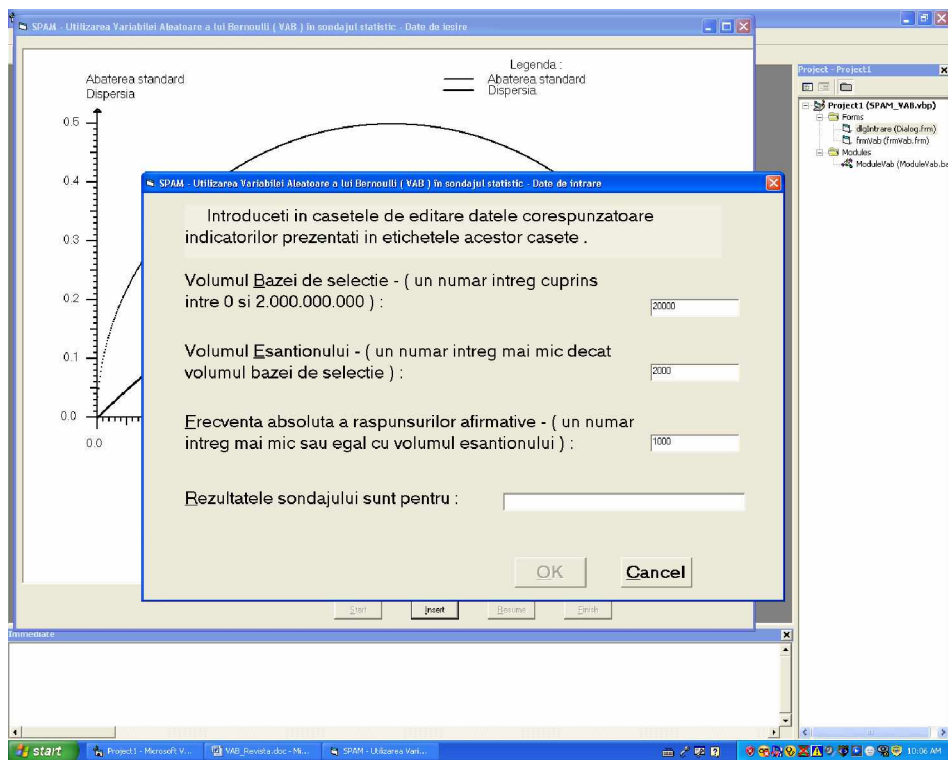
Fig. 2 Diagrama valorilor teoretice ale dispersiei și abaterii standard.

2. Afișarea casetei de dialog destinată datelor de intrare – prin apăsarea butonului de comandă **Insert**, singurul buton activ în această fază

din cele patru. Caseta de dialog arată ca în figura 3. Utilizatorul este invitat să introducă datele necesare în casetele de text prevăzute în acest scop.

3. Calculul și afișarea rezultatelor finale, pentru primul beneficiar al sondajului, prin intermediul formei (ferestrei) destinată datelor de ieșire, prezentată în figura 4. Această operațiune se declanșează după apăsarea butonului **Ok** al casetei de dialog din fig. 3. Butonul **Ok** se activează și devine disponibil numai după introducerea tuturor datelor de intrare.

Fig. 3 Caseta de dialog pentru datele de intrare.

4. Reluarea calculului și afișării rezultatelor finale ale celorlalți beneficiari ai sondajului. Această etapă este declanșată prin apăsarea celui de al treilea buton de comandă – **Resume**. Este reafișată caseta de dialog prezentată în figura 5, observându-se că, de data aceasta, utilizatorul

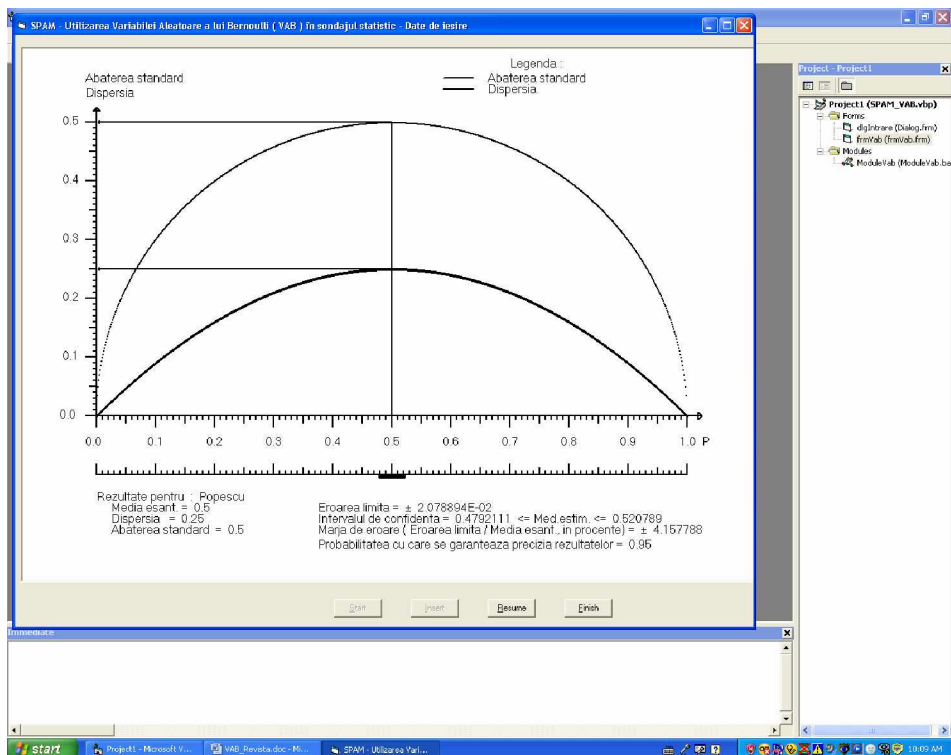
programului are acces pentru introducerea datelor numai în ultimele două casete de text, care vizează :

- Ø frecvența absolută a răspunsurilor afirmative ;
- Ø rezultatele sondajului sunt pentru.

Reluarea acestei etape se poate face până la epuizarea eșantionului.

5. Terminarea programului și închiderea tuturor ferestrelor active, operațiune declanșată prin apăsarea ultimului buton de comandă – **Finish**.

Sunt încă multe aspecte referitoare la utilizarea acestui program, a căror prezentare ar depăși cu mult limitele acestei lucrări. Unul dintre ele merită să fie menționat și anume : analizând rezultatele finale ale sondajului, prezentate în figura 4, se observă, sub cea de a doua scală a abscisei, o zonă mai îngroșată, care reprezintă dimensiunea intervalului de confidență, dimensiune egală cu dublul erorii limită admisă. Această zonă poate fi mai mare sau mai mică, după caz.

Fig. 4 Rezultatele finale pentru primul beneficiar al sondajului.

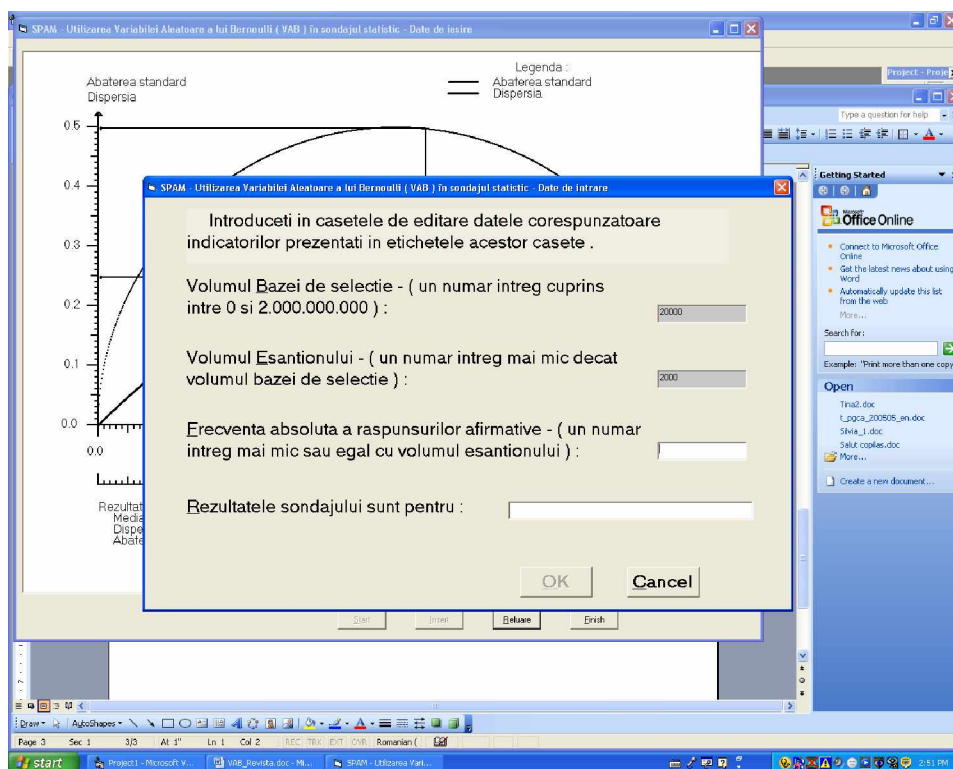
Dacă este impusă, ca țintă, realizarea unei anumite valori a erorii limită (și implicit a marjei de eroare) și se observă pe grafic că zona îngroșată, aferentă acestui indicator, depășește limitele acestei valori,

înseamnă că volumul eșantionului folosit este prea mic, având un grad de reprezentativitate scăzut. În acest caz trebuie mărit volumul eșantionului pentru a diminua nivelul erorii medii de reprezentativitate.

Utilitate

Programul poate fi folosit atât pentru prelucrarea datelor din sondajele de opinie, cât și a celor din sondajele efectuate pentru studiul calității produselor, precum și din cele organizate în alte scopuri.

Din punct de vedere funcțional, el este integrat în SPAM, după cum am arătat în secțiunea „Componentele programului și modul de funcționare”, dar poate fi utilizat fără restricții și independent. Este util și în activitatea didactică, fiind adaptat cerințelor

Fig. 5 Reluarea operațiunilor pentru ceilalți beneficiari ai sondajului.

educaționale impuse – în special – de predarea disciplinelor de statistică în învățământul superior.

Autorul mulțumește tuturor celor care, prin aprecieri, observații și sugestii contribuie la perfecționarea acestui program.

Bibliografie

1. K. Jamsa, L. Klander, *1001 sugestii pentru programatorii Visual Basic*, Editura ALL EDUCATIONAL S.A., București, 1998 (traducere).
2. N. VASILESCU, *Statistică – Volumul 1: Bazele statisticii*, Editura Reprograph, Craiova, 2000.
3. N. VASILESCU & colectiv, *Statistică*, Editura Universitaria, Craiova, 2003.
4. *** *Microsoft – Visual Basic 6.0 Ghidul programatorului*, Editura TEORA & Microsoft Press, București, 1999 (traducere).

Résumé

L'auteur présente les composantes, le fonctionnement et l'utilité d'un programme original qui offre la possibilité de déterminer les indicateurs spécifiques de la variable aléatoire de Bernoulli et de leur emploi dans le sondage statistique.

Exigențe ale cercetării statistice în perspectiva integrării României în UE

Mihai-Radu COSTESCU

Una dintre condițiile necesare pentru ca România să adere la Uniunea Europeană este să adopte și să pună în practică legislația europeană. *Legislația europeană*, denumită *acquis comunitar*, este împărțită în 31 de domenii, care fac obiectul așa-numitelor capitole de negociere.

Fiecare capitol este *deschis spre negociere* în momentul în care Uniunea Europeană consideră că România a ajuns la un nivel minim de adoptare a legislației europene din domeniu. Procesul de negociere se referă la adoptarea de către România a unor reglementări similare celor europene și prezentarea unui program detaliat al adoptării întregului *acquis* din domeniu.

După ce se ajunge la o poziție comună, a Uniunii Europene și României, capitolul este considerat a fi *închis provizoriu*. Nici un capitol de negociere nu este considerat a fi *definitiv închis* până în momentul în care toate cele 31 de capitole sunt finalizate. De asemenea, atâta timp cât nu se încheie negocierile pentru toate capitole, oricare dintre acestea poate fi redeschis (dacă, spre exemplu, legislația europeană s-a modificat și România nu poate să adopte legi similare până la data aderării, sau în cazul în care România nu își respectă angajamentele luate în procesul de negociere).

Negocierile se consideră a fi finalizate numai în momentul în care au fost negociate și închise toate capitolele.

Printre cele 31 de domenii, se regăsește și Capitolul 12 – Statistica.

Nevoia reală de a cunoaște în expresie numerică, diferite activități umane, fenomene și procese ale vieții societății, a condus la apariția statisticii. Caracterul deschis, mobil al metodelor statistice de investigare a fenomenelor și proceselor, îi conferă acesteia un caracter general de cercetare a realității. Prin sfera foarte largă de fenomene ce pot face parte din obiectul său de studiu, cercetarea statistică poate fi privită ca un instrument multidisciplinar de investigare a realității.

În general, un studiu statistic complet trebuie să cuprindă următoarele etape:

a) Etapa descriptivă. Prima operațiune cu care se declanșează studiul statistic este culegerea datelor, a informațiilor referitoare la caracteristicile subiecților supuși cercetării; datele respective se obțin prin mai multe căi: **extragerea** lor din evidența primară, tehnic-operativă sau contabilă;

organizarea recensămintelor – în cadrul cărora sunt supuse înregistrării toate unitățile dintr-o colectivitate dată; **organizarea sondajelor statistice** – în cadrul cărora este supus înregistrării un eșantion dintr-o colectivitate dată.

Cea de a doua operațiune a etapei descriptive constă în verificarea datelor și informațiilor culese, verificare ce vizează, în principal, două aspecte: autenticitatea și veridicitatea datelor; depistarea și eliminarea eventualelor erori de înregistrare.

A treia operațiune o constituie prima treaptă a prelucrării statistice care are ca rezultat obținerea diferitelor serii statistice, prezentate fie cu ajutorul tabelelor, fie cu ajutorul reprezentărilor grafice. Evident, nu toate datele sunt ordonate și prezentate sub forma seriilor statistice; o parte dintre acestea sunt analizate direct, în forma în care au fost obținute în cadrul operațiunilor de culegere.

În sfârșit, a patra operațiune o constituie folosirea aparatului statistico-matematic în prelucrarea sintetică a seriilor statistice sau a datelor independente, în cadrul căreia se obțin indicatorii sintetici folosiți în inferența statistică.

b) Etapa analitică. Dispunând de un material documentar complet și consistent, se trece la etapa analitică a studiului statistic, în cadrul căreia prin metode specifice de analiză-sinteză, inducție-deducție, individualizare-generalizare, abstractizare, comparare se extrag acele regularități cu caracter de legitate care, prin procedee specifice statisticii, sunt extinse asupra tuturor unităților dintr-o colectivitate dată, indiferent dacă acestea au fost supuse sau nu cercetării.

Etapa analitică este cea mai laborioasă și cea mai importantă; calitatea rezultatelor ei depinde însă și de rezultatele etapei precedente, întrucât prelucrarea și analiza unor date false sau alegerea unor metode de prelucrare sintetică neadecvate, afectează într-o – măsură mai mică sau mai mare – concluziile finale ale studiului. Aici intervine și factorul subiectiv care vizează pricepera și discernământul celui care efectuează studiul.

c) Etapa previzională sau estimativă. Rezultatele obținute în etapa analitică sunt folosite, de cele mai multe ori, în calculele de previziune a tendințelor evolutive sau în estimarea unor indicatori ai bazei de selecție. Evident, atât previziunile cât și estimațiile sunt condiționate, întrucât ele se stabilesc, în majoritatea cazurilor, pentru situații similare cu cele în care s-au obținut estimatorii lor.

Orice cercetare statistică începe cu o observare statistică care trebuie să se desfășoare după un program. Acesta va cuprinde metodologia și modul de organizare a procesului de culegere a materialului factual nou. El vizează toate cele trei momente ale procesului de observare unite într-un întreg și anume:

- i. identificarea elementelor*, unităților concrete din colectivitatea ce urmează a fi înregistrată;
- ii. măsurarea caracteristicilor* cuprinse în cercetare pentru fiecare unitate a colectivității observate;
- iii. înregistrarea fiecărei unități* din colectivitatea considerată cu valoare numerică sau atributivă a caracteristicilor statistice incluse în programul observării.

Elaborarea programului unei observări statistice este impusă de necesitatea de a realiza o observare statistică prin care să se obțină date care să corespundă cerinței de autenticitate, de continuitate și de comparabilitate, în timp și în spațiu și din punct de vedere metodologic. Asigurarea acestor cerințe presupune să se găsească soluții pentru o serie de probleme metodologice, precum și pentru o serie de probleme cu caracter organizatoric.

Probleme metodologice ale programului unei observări statistice vizează: delimitarea colectivității statistice, definirea unităților statistice, alegerea caracteristicilor ce urmează a fi înregistrate, elaborarea formularelor necesare înregistrării, alegerea timpului și locului de înregistrare.

Delimitarea colectivității. Colectivitatea statistică care urmează a fi studiată, fiind finită, trebuie delimitată în timp și spațiu, pentru a nu se ajunge la situații neclare în operația de înregistrare. În acest scop se apelează la nomenclatoarele și clasificările existente sau se stabilesc criterii care permit delimitarea colectivității supuse observării.

Definirea unităților statistice. Unitățile statistice sunt elementele componente ale unei colectivități, sunt elementul de observare și de înregistrare statistică a colectivității. Prin însumarea lor se obține volumul colectivității. De aici necesitatea de a nu omite o parte din unități, în cazul observării totale, sau a unor unități reprezentative, în cazul observării prin sondaj statistic. În cazul unităților complexe se fac delimitări și în interiorul acestor unități în scopul precizării tipurilor și elementelor ce pot fi diferențiate în cadrul lor.

Alegerea caracteristicilor ce urmează a fi înregistrate. Caracteristicile exprimă trăsăturile, aspectele sub care există și se manifestă unitățile unei colectivități. În mod practic, într-o înregistrare statistică nu pot fi cuprinse toate caracteristicile pe care le posedă unitățile unei colectivități. Se alege numai acele caracteristici care concordă cu scopul cercetării. În acest scop, se întocmește un program al înregistrării, respectiv o listă în care se enumără și se precizează științific caracteristicile ce urmează a fi înregistrate pentru fiecare unitate de observare. În program trebuie precizate nivelurile cifrice sau variantele calitative (modalitățile) sub care se pot înregistra caracteristicile unităților care compun colectivitatea.

Formulare statistice. Sunt elaborate în scopul observării. Formularele folosite în practica observării pot fi de tip fișă sau de tip listă.

Fișa este un formular pentru înregistrarea unei singure unități de observare și se folosește când programul de observare este bogat, sau când unitățile statistice sunt dispersate în spațiu. Lista este un formular pentru înregistrarea caracteristicilor pentru mai multe unități la un loc.

Formularele de înregistrare reprezintă instrumentul tehnic prin care se efectuează culegerea datelor noi. Cuprind un sistem de indicatori ce urmează a fi completați, cazul rapoartelor statistice, sau un set de întrebări, cazul chestionarului. Pentru a se realiza o înțelegere unitară a modului de completare a lor, formularele trebuie să fie însoțite de norme metodologice și tehnice prin care se precizează metodologia de efectuare a înregistrării.

Completarea formularelor se efectuează pe baza datelor obținute din evidența primară curentă sau a datelor obținute prin observări directe ale persoanelor care efectuează înregistrarea sau pe baza declarațiilor făcute de persoanele care sunt chemate, în cadrul unei cercetări statistice, să răspundă la întrebări. Formularele completate cu date statistice devin purtători de informații. Cu acest conținut, ele reprezintă punctul de plecare în prelucrarea statistică.

Timpul observării. Acesta vizează două aspecte: pe de o parte, timpul la care se referă datele, pe de altă parte, timpul înregistrării.

Timpul la care se referă datele este timpul în care există, se manifestă, respectiv se definește în timp colectivitatea studiată. *Timpul înregistrării* este timpul în care se face efectiv înregistrarea.

Timpul la care se referă observarea trebuie ales în așa fel încât fenomenul observat să fie surprins într-o stare normală, caracteristică. Timpul în care se face înregistrarea se precizează în programul observării și trebuie să fie cât mai scurt pentru a asigura operativitatea datelor. Se alege într-o perioadă în care fenomenul poate fi înregistrat în cele mai bune condiții.

Locul observării coincide cu locul de existență al fenomenului.

Așa cum am mai menționat, formarea informației statistice are ca punct de plecare observarea statistică. Realizarea unei observări statistice de calitate presupune respectarea unor principii rigurose urmărite, dintre care subliniem în mod deosebit asigurarea autenticității datelor și eficiența procesului de observare.

- **asigurarea autenticității datelor** reprezintă principiul de bază al observării statistice; de respectarea acestui principiu depinde autenticitatea informației statistice și, implicit, calitatea deciziei. Respectarea acestui principiu presupune asigurarea concordanței dintre datele înregistrate și dimensiunea reală a fenomenului observat și cere îndeplinirea condiției de volum și a condiției de calitate pentru toate datele obținute prin observare statistică.
- **îndeplinirea condiției de volum** asigură intrarea în acțiune a legii numerelor mari; o informație insuficientă ca volum nu va permite

manifestarea legii numerelor mari pe seama căreia să aibă loc compensarea influenței factorilor aleatori, iar prelucrarea datelor nu va duce la descoperirea legităților obiective.

- **condiția de calitate** cere obținerea unei informații cu un conținut real, care să reflecte realitatea așa cum este; nerespectarea acestei condiții conduce la erori de înregistrare.
- **obținerea informației în timp util**; obținută cu întârziere, o informație, deși corespunzătoare ca volum și calitate, nu mai poate fundamenta o decizie care să asigure conducerea și orientarea eficientă a unei activități.
- **eficiența procesului de observare**; presupune culegerea numai acelor date care să ducă la obținerea informației necesare asupra colectivității observate. Datele inutile fac inefficient procesul observării care, chiar în condițiile unei înregistrări selective a unei colectivități, solicită forțe umane mari și cheltuieli materiale și bănești apreciabile.

Un factor deosebit de important pentru reușita unei cercetări statistice îl constituie personalul implicat în culegerea datelor. Menționând că nu există operatori ideali, totuși, aceștia trebuie să îndeplinească unele condiții absolut obligatorii. Amintim:

a) Conștiința profesională. Operatorul trebuie să fie convins de rolul și însemnătatea menirii sale;

b) Onestitate și scrupulozitate. El trebuie să respecte cu rigurozitate dreptul adevărului la existență, prin nealterarea în nici-un fel a răspunsurilor oferite de interlocutorul interviului său; să viziteze sau reviziteze la nevoie, toate persoanele cuprinse în eșantionul (sau partea de eșantion) ce i s-a repartizat;

c) Adaptabilitate. Operatorul trebuie să dispună de capacitatea de a se adapta rapid la particularitățile oferite de noile cercetări statistice la care participă, la specificul domeniilor supuse cercetării, la comportamentul diferiților interlocutori. Adaptabilitatea este strâns legată de gradul de instruire, de nivelul cunoștințelor de specialitate și de cultură generală. În selectarea operatorilor, pregătirea complexă a acestora este una dintre caracteristicile esențiale, determinante;

d) Personalitate. Personalitatea este o rezultantă a mai multor sau chiar a tuturor însușirilor unui individ. Înseamnă că un operator trebuie să facă dovada unor calități deosebite pentru a deveni și o personalitate marcantă. În cadrul interviului pe care îl realizează, această caracteristică foarte complexă este pusă în evidență prin maniera în care pune întrebările, prin dozarea sentimentelor de prietenie și respect față de interlocutor, în așa fel încât discuțiile să fie purtate și menținute într-un echilibru între

sociabilitate și indiferență, iar rezultatul lor să satisfacă integral scopul predefinit al interviului.

În fine, atragem atenția asupra unui lucru deosebit de important, și anume folosirea în mod diferențiat a datelor statistice. Utilizarea lor în condiții neadecvate și, mai ales, de persoane neautorizate, poate conduce la deformarea sistematică a realității sau la interpretarea eronată a tendințelor esențiale ale variabilității unui fenomen oarecare, soldate uneori cu consecințe grave. Metodologia statistico-matematică de prelucrare și analiză nu-l lasă pe specialist să mintă; este necesar să dorească și el același lucru! Mănuirea cifrelor statistice este o muncă delicată și deosebit de dificilă; ea îi cere specialistului să dea dovadă de o veritabilă artă și să respecte cu consecvență și rigurozitate dreptul adevărului la existență.

Bibliografie

1. Costescu, M., Vasilescu, N., Ionașcu, C., *Statistică și elemente de teoria sondajului*, Editura Universitaria, Craiova, 2001
2. Vasilescu, N., *Statistică, Volumul 1: Bazele statisticii*, Editura REPROGRAF, Craiova, 2000
3. Guvernul României, Agenția pentru Strategii Guvernamentale, *ABC-ul Integrării în UNIUNEA EUROPEANĂ*, București, 2004
4. * * * *Instrumentele Structurale și oportunități de dezvoltare pentru România, Politica de Coeziune a Uniunii Europene*, Editor: European Consultants Organisation, East West Consulting, Nomisma, Maastricht School of Management, SVASTA Consult, 2005

Résumé

Le besoin de connaître les divers aspects de la réalité sociale a augmenté de plus en plus le rôle de la recherche statistique. Voilà pourquoi elle a été incluse parmi les « chapitres de négociation » pour l'adhésion à l'Union européenne. On présente ici les étapes, les principes et les conditions de la recherche statistique telles qu'elles sont prévues dans le Chapitre 12

Sisteme informatice pentru afaceri în contextul integrării europene

Mihai-Alexandru COSTESCU

Sistemul informatic are menirea de a acoperi toate problemele agentului economic, de a crea interdependențe între componente, astfel încât structurii fizice din sistemul atașat agentului economic i se suprapune o structură în plan informațional. Fluxurilor de producție le corespund fluxuri informatice. Actorilor implicați în procese li se asociază emițători și receptori de informații cu niveluri diferite de prelucrare. Dezvoltarea directă de sisteme informatice se dovedește o întreprindere riscantă dacă nu este precedată de activități care au menirea de a impune o echipă, o tehnologie unitară de analiză, design, dezvoltare, implementare, exploatare și mentenanță¹.

Conceptul de sistem are un rol de bază în domeniul sistemelor informatice. Odată înțeles, acesta vine să fundamenteze alte concepte conexe din domeniile tehnologiei, aplicațiilor, dezvoltării și managementului sistemelor informatice.

Conceptul de sistem este legat de:

- *rețelele de calculatoare ca elemente componente ale sistemelor de prelucrare a informațiilor;*
- *utilizarea computerelor din domeniul business-ului;*
- *tehnologiile de management-ul informației care au un rol deosebit de important asupra calității, valorii business-ului etc.*

Un sistem este format dintr-un grup de componente între care se stabilesc relații și care conlucrează spre un scop comun prin acceptarea de intrări și producerea de ieșiri printr-un proces (de transformare).

Intrări   —————▶   *Proces*   —————▶   *Ieșiri*

Diagrama unui sistem

Intrări (input)

- *sunt elementele care intră în sistem pentru a fi prelucrate;*

Proces

- *reprezintă procesul de transformare a intrărilor în ieșiri;*

Ieșiri (output)

- sunt elementele care au fost rezultate prin procesul de transformare.

Pe lângă aceste componente mai există încă două adiționale: feedback (răspunsul) și controlul. Un sistem cu feedback și control este un sistem cibernetic.

Feed-back

– sunt datele care reprezintă performanțele sistemului.

Controlul

– implică monitorizarea și evaluarea feed-back-ului în scopul de a determina măsura în care sistemul se îndreaptă către îndeplinirea scopului. Funcția de control face necesară ajustarea intrărilor din sistem pentru a asigura că acesta va produce ieșirile corespunzătoare².

Complexitatea sistemelor informatice și durata, relativ mare, de realizare a acestora generează o serie de probleme care trebuie luate în considerare și soluționate astfel încât, în final, să se obțină rezultatele scontate.

În primul rând, pe durata ciclului de dezvoltare a unui sistem informatic au loc schimbări în echipa managerială a beneficiarului. În cazul în care o nouă echipă managerială are o altă viziune asupra indicatorilor agregați pe care își fundamentează deciziile, se produc modificări în specificații, care atrag modificări ale structurii sistemului informatic.

În al doilea rând, noile tehnologii informatice care apar impun adaptarea din mers a echipei de dezvoltare a sistemului informatic. Se produc schimbări în abordarea instrumentelor de asistare, în utilizarea de opțiuni. În final, o serie de componente se construiesc utilizând noile resurse. Sistemul informatic devine neomogen din punctul de vedere al tehnologiilor de dezvoltare.

În al treilea rând, dezvoltarea companiei prin achiziționarea de noi echipamente, reorganizarea fluxului de producție, trecerea la realizarea de noi produse, introducerea elementelor de management total al calității vin să influențeze calitativ și cantitativ structura și funcțiunile sistemului informatic. Problema achizițiilor de date capătă o altă dimensiune în cazul utilajelor cu comandă program sau în cazul liniilor de producție robotizate.

În al patrulea rând, pe durata mai multor ani, însăși echipa de programatori, webdesigneri, testerii și implementatori suferă modificări. Diferiți specialiști reîntregesc echipa. Toate aceste fluctuații se reflectă în sistemul de lucru, în calitatea componentelor sau stadiilor sistemului informatic.

În al cincilea rând, mediul economic, legislația și dinamica proceselor din societatea informațională conduc la evoluții care trebuie reflectate în sistemul informatic³.

Schimburile tot mai rapide în mediul de afaceri au determinat ca sistemele informatice să ajungă o componentă esențială a organizației în îndeplinirea scopului acesteia (în esență obținerea de profit). Astfel, utilizarea tehnologiei informației a devenit un aspect indispensabil în funcționarea organizației mai ales în prezent când se fac simțite noi tendințe în evoluția organizațiilor și anume:

1. utilizarea Internetului la nivelul organizațional local sau global;
2. apariția de organizații Internet ce își desfășoară business-ul numai în această zonă;
3. globalizarea;
4. reformularea procesului de business.

1. *Utilizarea Internetului la nivelul organizațional local sau global*

În perioada actuală majoritatea firmelor mari și-au dezvoltat sisteme informatice la nivel global ca o consecință a diferențelor dintre costurile materiilor prime, forței de muncă în diferitele locuri de pe glob, totodată, remarcându-se și existența unor firme mici și mijlocii care folosesc Internetul devine un mijloc principal de comunicare pentru activitatea comercială, un mijloc important de promovare ș.a.m.d.

2. *Apariția de organizații Internet*

Tot ca o consecință a Internetului și a globalizării se remarcă în prezent apariția de forme care își desfășoară activitatea numai pe Internet având ca domeniu de activitate: distribuția de soft-uri, licitații, site-uri de distracție etc. O organizație Internet utilizează Internetul, Intranetul și Extranetul precum și alte rețele pentru a asigura suportul activității comerciale.

3. *Globalizarea*

Relația Internet - globalizare poate fi privită ca o relație în care fiecare factor îl determină pe celălalt. Globalizarea este un fenomen amplu și tinde să se accentueze din ce în ce mai mult. Dacă la nivelul firmelor mari globalizarea s-a impus, iată că în prezent tot mai multe firme mici și mijlocii se integrează în acest fenomen.

4. *Reformularea procesului de business*

Procesul de business este format din orice grup de activități efectuate în scopul de a produce un anumit rezultat specific orientat spre client sau spre piață. Acest rezultat apare ca o consecință la pasul trei. Într-o organizație modernă tehnologia informației se impune determinând noi orientări și utilizarea de mijloace din ce în ce mai sofisticate inteligență artificială, sisteme expert etc. Mediul de afaceri este într-o continuă schimbare și se impun noi tehnici și metode de elaborare a acestui proces⁴.

Schimbările care trebuie aduse pentru o utilizare corectă și intensă a IT&C-ului nu se referă însă numai la tehnologie. Pe măsură ce apar noi structuri economice și sociale, noi forme de guvernare, acestea conduc la noi

moduri de comunicare și interacțiune între indivizi, firme și autoritățile publice. Din punctul de vedere al UE, de exemplu, anumite aspecte trebuie subliniate:

- **Serviciile** – trebuie susținută introducerea urgentă a serviciilor inovatoare în domeniu. Varietatea de obstacole ce încetinesc dezvoltarea noilor tipuri de servicii trebuie înlăturată, astfel încât utilizatorii finali (persoane fizice sau juridice) să poată beneficia de ele.
- **eIncluzion** – termenul se referă la participarea, la asigurarea unui acces egal la serviciile IT&C pentru toți membrii societății, la un cost pe care oamenii să și-l permită. Tehnologiile noi și complexe tind să marginalizeze pe cei care nu dețin echipamentele necesare. Pentru a se evita aceste situații, este necesară asigurarea unei pregătiri în domeniu, dar și o ușurință în utilizarea acestor tehnologii, prin chiar modul lor de concepere.
- **Serviciile publice** – utilizarea IT&C-ului în acest domeniu va conduce la accentuarea termenului de transparență și, automat, de democrație. De asemenea, este de așteptat o creștere a eficienței și a calității serviciilor publice.
- **Aptitudini** – componenta IT&C trebuie întărită și accentuată pe perioada tuturor proceselor de pregătire și învățare, cu scopul de a obține toate beneficiile pentru utilizatorii din acest domeniu. Obiectivele trebuie să fie astfel setate încât să urmărească scopul final, respectiv acela de a crește eficiența muncii.
- **IT&C Sector industrial** – acoperind domenii ca tehnologia comunicațiilor, comunicații electronice și piețe audio-vizuale, IT&C-ul reprezintă un segment major al economiei.
- **Interoperabilitatea** – acest concept ar trebui să fie garantat atât pentru toate nivelele și categoriile de persoane, fizice sau juridice – operatori, furnizori sau consumatori – cât și pentru diferitele domenii de activitate, servicii, aspecte legale și administrative, ce sunt diferite de la țară la țară.
- **Încrederea și dependența** – este esențial ca resursele IT&C să fie sigure și să ofere încredere. Consumatorul final dorește ca proprietatea privată să fie garantată și să vadă că sunt luate acțiuni împotriva practicilor comerciale ilegale sau împotriva tuturor comunicărilor nesolicitate („spam”). Componentele infrastructurii vieții moderne se bazează mult pe domeniile IT&C și, datorită interdependențelor, eșecurile ar putea să aibă consecințe nebanuite.
- **Utilizarea IT&C în cadrul companiilor** – plecând de la supoziția că utilizarea IT&C în cadrul companiilor este unul din factorii de succes, aceste companii ar trebui să urmărească creșterea eficienței utilizării tehnologiei.

Note

¹“Auditul sistemelor informatice“ – Ion IVAN; Gheorghe NOSCA; Sergiu CAPISIZU, disponibil la <http://www.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=423&idb=>

²“Sisteme informatice – Elemente fundamentale“ – Conf.univ.dr.Bogdan ONETE, disponibil la <http://www.ase.ro/biblioteca/pagina2.asp?id=cap2>

³“Auditul sistemelor informatice“ – Ion IVAN; Gheorghe NOSCA; Sergiu CAPISIZU, disponibil la <http://www.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=423&idb=>

⁴“Sisteme informatice – Elemente fundamentale“ – Conf.univ.dr.Bogdan ONETE, disponibil la <http://www.ase.ro/biblioteca/carte2.asp?id=225&idb=>

Résumé

Cet article présente le rôle des systèmes informatiques dans le fonctionnement des organisations, compte tenu des nouvelles tendances de leur évolution, mais aussi les problèmes générés par la complexité et la durée assez longue de la réalisation de ces systèmes.
